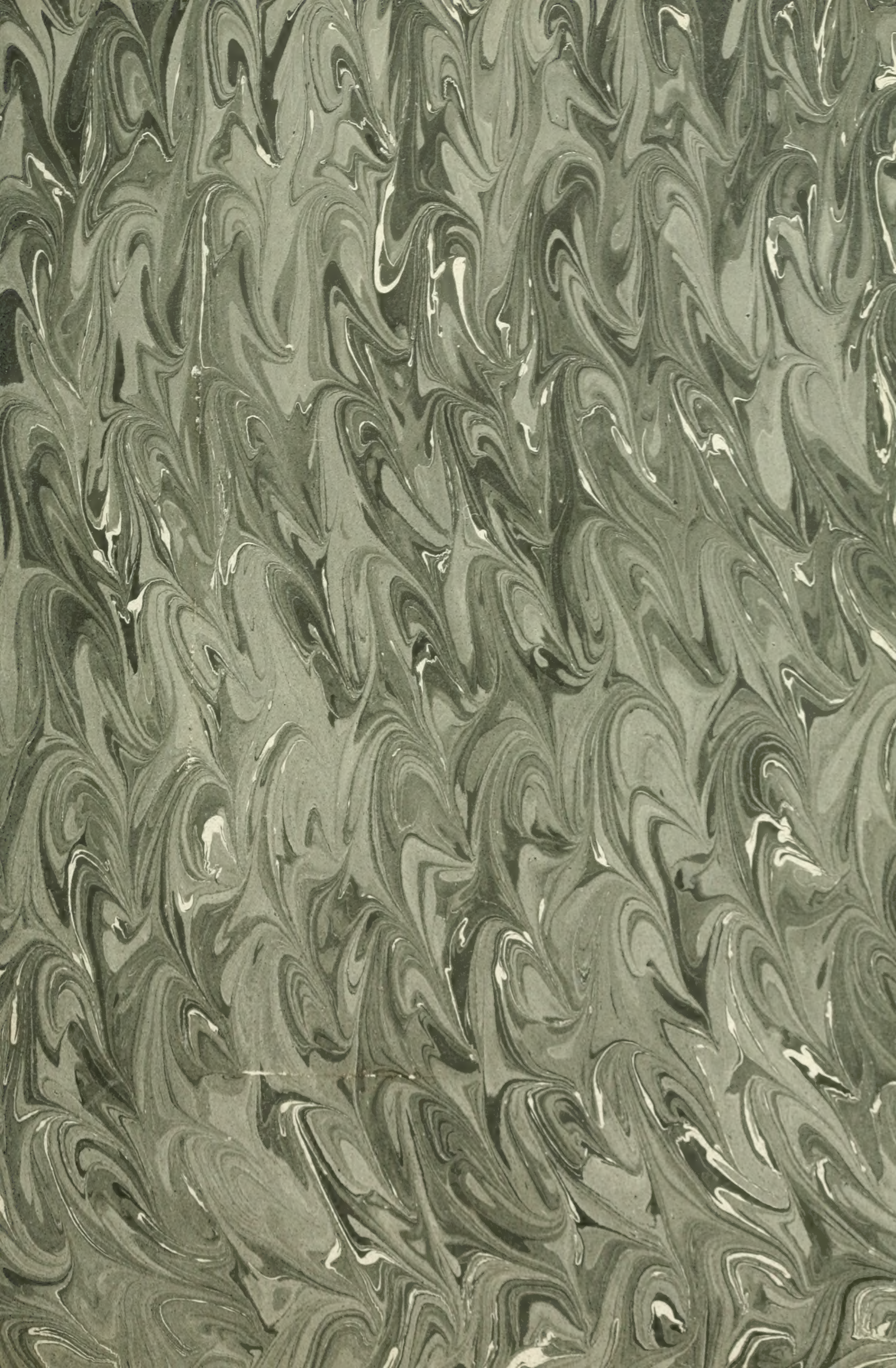

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

A. O. WALLENBERG

EN MINNESTECKNING

AF

HELMER KEY

STOCKHOLM · A.-B. NORDISKA BOKHANDELN

Mr Robert Crozier-Long
with the authors compliments
[illegible]

A. O. WALLENBERG

A. O. WALLENBERG

A. O. WALLENBERG

EN MINNESTECKNING

AF

HELMER KEY

STOCKHOLM · A.-B. NORDISKA BOKHANDELN

CENTRALTRYCKERIET
STOCKHOLM
1916.

När jag nu till allmänheten öfverlämnar detta arbete, tillkommet för att hugfästa minnet af hundraårsdagen af A. O. Wallenbergs födelse den 19 november 1816, är det mig en kär plikt att få frambära min stora tacksamhet för angenämt samarbete till dr Carl Forsstrand, som biträdt vid författandet af de biografiska delarna, och till sekreteraren i Svenska Bankföreningen jur. kand. Charles Dickson, hvilken bistått mig med värdefulla råd och upplysningar rörande det rikhaltiga statistiska och bankhistoriska materialet.

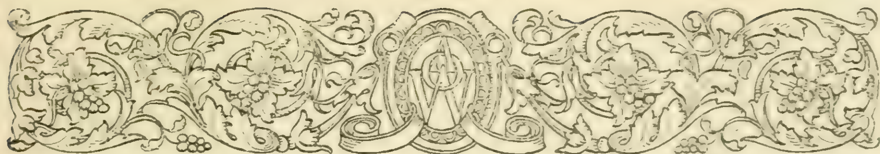
Stockholm den 7 november 1916.

HELMER KEY.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRSTA KAPITLET

UNGDOMSTIDEN. – I KOFFERDI- OCH ÖRLOGSTJÄNST. – OXEHUFVUDS EXPEDITION. – RESOR PÅ KONTINENTEN. – AFFÄRER OCH POLITIK.

BLAND allmogemännen i Skärkinds socken i Östergötland i slutet af 1600-talet har eftervärlden anledning att särskildt minnas en rusthållare i Hertsberga vid namn Per Hansson. Några upplysningar om hans person och verksamhet finnas visserligen ej bevarade, men man kan antaga, att han var en dugande man, och han är af intresse såsom den förste med visshet kände stamfadern till den på skilda områden af kultur- och näringslifvet framstående släkten Wallenberg och såsom farfars farfar till André Oscar Wallenberg. I sitt äktenskap med Kerstin Jakobsdotter hade Per Hansson en son vid namn Jakob, som antog släktnamnet Wallberg, var bokhållare vid Sturefors och sedan kronolänsman i Vifolka härad och i sitt andra gifte med Anna Christina Tillberg, komministerdotter från Viby och Veta församlingar i Ångermanland, hade tre söner, Marcus, Jakob och Anders, som ändrade släktnamnet till Wallenberg och af hvilka den äldste blef stamfader till den nu rätt talrika och vidtutgrenade ätten. De två yngre bröderna afledo nämligen ogifta, Anders redan som student i Uppsala, Jakob, den ryktbare författaren till »Min son på galejan», som kyrkoherde i Mönsterås.

Marcus Wallenberg, den äldste af bröderna, blef efter att år 1767 i Uppsala hafva med utmärkelse förvärfvat filosofie magistergraden först konsistorienotarie och sedan lektor i Linköping samt slutligen kyrkoherde i Slaka. Han afled 1799 och efterlämnade från trenne äktenskap många barn, af hvilka tre döttrar ingingo giften i släkterna Malmsten, Wikblad och Hessle och flera af sönerna gjorde sig bemärkta som framstående och dugande män. Sålunda blef en kapten vid Första lifgrenadjärregementet, en postmästare, en bataljonsläkare, en kyrkoherde och prost och en köpman och resetull-

inspektör. Märkligast var emellertid den äldste i skaran, hvilken liksom fadern hette Marcus, ty han blef biskop i Linköping och gjorde sig känd både som en lärd man och en dugande stiftschef.

Född i Linköping den 25 juni 1774, genomgick MARCUS WALLENBERG D. Y. läroverket i födelsestaden och blef 1790 student i Uppsala, där han sju år senare promoverades till filosofie magister och sedan aflade juris kandidatexamen samt 1800 kallades till docent i vältalighet. Hans bana vid universitetet skulle emellertid ej blifva långvarig. Det var oroliga tider, och trots de styrandes åtgärder mot yttrandefrihet och sympati- eller antipatiyttringar för de krafter, som kämpade på kontinenten, följde man med lifligt intresse äfven i Sverige och ej minst i Uppsala händelserna på denna, och den unge docenten Wallenberg slöt sig till den lilla fraktion bland de yngre akademiska lärarna, som omfattade frisinnade åsikter. Han blef ledamot af det politiskt-litterära sällskapet »Juntan», hvars ledande man var BENJAMIN HÖIJER och bland hvars verksammaste medlemmar märktes den kvicke och talangfulle G. A. SILVERSTOLPE. »Juntan» fronderade mot det rådande systemet med dess skuggrädsla och benägenhet att i hvarje frisinnad rörelse se jakobinism, och vid den akademiska festen 1800 med anledning af GUSTAF IV ADOLFS kröning inträffade den episod, hvari »Juntan» hade sin hand och som för Silverstolpe och Wallenberg medförde relegation från universitetet. Enligt festprogrammet skulle musik utföras af akademiska kapellet, men i stället för en psalm eller hyllningshymn bestämde man sig på förslag af Silverstolpe, hvilken, liksom den musikaliske och särskildt som virtuos på violoncell bemärkte Wallenberg, var aktiv medlem af kapellet, för den för höga vederbörande ungefär i lika hög grad som marseljäsen misshagliga »Bataille de Fleury». Saken väckte oerhördt uppseende, inrapporterades till regeringen och medförde, sedan en sträng räfst hållits, för Wallenberg och Silverstolpe den här ofvan omtalade påföljden, hvarjämte Höijer för en tid frivilligt lämnade universitetet.

Marcus Wallenberg begaf sig nu till Lund i förhoppning att där vinna sin utkomst, men stannade blott till 1802, då han utnämndes till konsistorienotarie i Linköping, och tre år senare blef han tillika lektor i grekiska vid läroverket där. Han hade således kommit på samma platser som fadern, och som lektor verkade han till 1817, då han erhöll först Slaka pastorat och sedan efter några månader Landeryds prebendepastorat. Följande år utnämndes han till teolo-

gie doktor och året därpå till biskop öfver Linköpings stift. Till denna befordran, som väckte ett visst uppseende, enär det var ovanligt att en kyrkoherde erhöll en af kyrkans högsta värdigheter — Linköpings stift ansågs nämligen på den tiden som det förnämsta näst efter ärkestiftet —, bidrog väl, oafsedt Wallenbergs allmänt erkända administrativa duglighet, hans stora anseende för lärdom. Han var nämligen en af sin tids förnämsta kännare af det grekiska språket och litteraturen och hade åren 1814—15 utgifvit en med beröm emottagen metrisk öfversättning af Homeros' »Ilias», hvilken sedan han blifvit biskop följdes af en likartad öfversättning af »Odysseia». Som biskop ägnade han emellertid sina mesta krafter och intressen åt skötseln af stiftets angelägenheter, och det blef honom förunnadt att verka på sin framskjutna och maktpåliggande post i öfver fjorton år. Han afled den 22 september 1833 och följdes då af det eftermälet att hafva varit »allmänt älskad för sin redbarhet och sitt flärdfria väsen», samt af ett »minne, som länge skall fortlefva i det stift, hvars angelägenheter han så värdigt förestod».

Under sin vistelse i Lund hade Marcus Wallenberg gjort bekantskap med och fattat kärlek till Anna Laurentia Barfoth, dotter af medicine professorn Anders Eilert Barfoth och Ebba Bager, hvilken tillhörde en för framstående verksamhet på det ekonomiska området bekant dansk-skånsk släkt, och med henne ingick han år 1804 äktenskap. I detta föddes tre söner, hvilkas dopnamn jämte öflig uppmärksamhet och artighet mot ättens äldre generationer buro vittnesbörd om Marcus Wallenbergs klassiska intressen och kanske tillika förhoppningar eller förutsägelser om gossarnas mest utmärkande egenskaper för eller under den förestående färden genom lifvet. Den äldste af bröderna kallades nämligen Marcus Hilarion (den glade), den mellerste i ordningen Jakob Agathon (den gode) och den yngste André (Andreios — den kraftfulle, den ihärdige) Oscar. De två förstnämnda gjorde skäl för sina namn och blefvo dugande män: Marcus Hilarion löjtnant vid Första lifgrenadjärregementet och jordbrukare, Jakob Agathon vice häradshöfding, ombudsman i Östergötlands Enskilda Bank och ledamot af styrelsen för Stockholms Enskilda Bank. Men mest tycks biskopens förutsägelse ha slagit in på André Oscar, ty denne blef den mest framstående af bröderna och genom sin mångsidiga och reformerande verksamhet på det finansiella området, sina stora och ofta i hand-

ling omsatta intressen på det politiska en utmärkt exponent för den i hans grekiska dopnamn angifna kraften och ihärdigheten.

André Oscar Wallenberg föddes den 19 november 1816. Tidigt röjde han den liflighet, oförvägenhet och rådighet, som blefvo utmärkande för honom under hans kommande lif, och det berättas sålunda hur han under barnaåren genomgick och klarade sig ur åtskilliga faror och äfventyr. Vid fem års ålder blef han en gång öfverkörd, nio år gammal störtade han utför den höga trappan mellan de två våningarna i biskopsgården, och vid samma tid började han de vågsamma rodd- och segelturer på sjön Roxen, som voro de första utslagen af den blifvande sjömannens håg för sitt yrke och som under uppväxten och ynglingaåren utgjorde hans förnämsta förströelse till omväxling med skolgång och läxläsning. År 1825 hade han nämligen gjort sitt inträde i födelsestadens läroverk, hvars högste ledare och eforus fadern-biskopen var, ty hans namn träffas då första gången i lärjungeförteckningarna och i »lärdomsskolans andra afdelnings nedre ordning». Sex år senare eller på hösten 1831 hade han hunnit till »nedre ordningen» i gymnasiums »nedersta auditorium», och hans framsteg kunde sålunda ej betecknas som vidare snabba, men ej heller som särskildt långsamma. Den nu femtonårige ynglingen hörde tydligen till den rätt talrika kategori bland hans jämnåriga, som ej hade någon utpräglad lust för bokliga studier och ej öfveransträngde sig för kunskapers förvärfvande, men som å andra sidan voro nog begåfvade att utan svårighet kunna följa med de flitigare kamraterna och hade tillräckligt stor ambition för att ej stanna för mycket på efterkälken. Men om André Oscar sålunda under så godt som hela sin skoltid i enlighet med sina kunskapers eller betygs valör ej hörde till de med beröm godkända, men ej heller till de underkända, intog han i andra hänseenden och särskildt genom sitt hurtiga väsen och praktiska läggning en framskjuten och ledande ställning bland kamraterna. Louis De Geer, den längre fram i tiden ryktbare statsmannen, hvilken jämte bröderna Hjalmar August och Gustaf Rudolf Abelin, Nils Axel Bennich, Charles Emil Hagdahl och flera andra sedermera bemärkta och framstående män tillhörde dessa, har i sina »Minnen» anfört ett belysande exempel härpå. Vid hvarje vårtermins slut plägade biskop Wallenberg bjuda ett flertal af skolungdomen på middag, hvarefter lektes »krig» i biskopshusets stora trädgård. Då brukade André Oscar vara anförare för den ena grup-

pen och använde emellanåt åtskilliga krigslister för att vinna segern. »Liksom senare i politiska krig på rena allvaret var jag då», till⸗lägger minnestecknaren, »stundom med och stundom mot honom.»

Biskop Wallenberg såg gärna att hans gossar ägnade sig åt kropps⸗öfningar och friluftslif. Själf hade han under sin Uppsalatid gjort sig bemärkt för sitt friska och hurtiga väsen, och äfven om han på äldre dagar på grund af tilltagande embonpoint blef mer bekväm och mindre rörlig, lade han ingen hämsko på sin omgifnings tycken och smak i motsatt riktning. Af bevarade hågkomster får man den uppfattningen att samma hänsyn äfven rådde på det andliga områ⸗det. Umgängeslifvet i biskopshuset, där enligt tidens sed stor gäst⸗frihet utöfvades, kännetecknades sålunda af glädje och otvungenhet, och gossarna Wallenberg fingo rika tillfällen att sällskapa med äldre, framstående personer och taga intryck af deras samtal och åsikter. Till umgängeskretsen hörde ej blott staden Linköpings utan äfven landskapets honoratiores och förnämsta familjer. Landshöfding var den framstående grefve G. W. Hamilton, med hvars son, den längre fram i tiden så ryktbare Henning Hamilton, André Oscar knöt ett vänskapsband, som trots då och då stridande åsikter i politiska ting ägde bestånd genom lifvet. Bland biskopshusets intimare vänner från ortens herresäten märktes den befryndade familjen Mörner på Thorönsborg, grefve Carl Gustaf Spens på Grensholmen, den fram⸗stående politikern och oppositionsmannen under 1820—30⸗talens riksdagar, hvars bekantskap och vänskap fingo ett särskildt infly⸗tande på riktningen af unge Wallenbergs intressen, grefve Carl Axel Spens på Engelholm, den med Spenska släkten befryndade familjen von Seth m. fl.

Vårterminen 1832 afslutade André Oscar sin skolgång med exa⸗mensbetyg från gymnasiets första afdelning — försvarliga och god⸗kända kunskaper samt »berömlig» för flit och uppförande, hvilket ju kunde hafva uppmuntrat till fortsättning. Men biskopen hade gifvit efter för hans lifliga åstundan att få ägna sig åt sjömansyrket, och sedan sommarmånaderna tillbragts i hemmet, med besök på Grensholmen och andra herrgårdar samt segelturer på Roxen, af⸗reste han efter ett varmt afsked från hem och kamrater den 10 ok⸗tober i sällskap med sin broder Marcus till Göteborg. På den ti⸗den tog färden dit från Linköping fyra dagar i anspråk och var rätt besvärlig, men väl framme funno sig de båda bröderna genast väl till rätta. De bodde nämligen hos och omhuldades på bästa

sätt af apotekaren CAVALLIN och dennes syster, vid hvilka André Oscar sedermera så länge de lefde var fästad med tillgifvenhet och vänskap, och de voro ett par gånger inbjudna på middag hos sin faders ämbetsbroder, biskopen öfver Göteborgs stift, sedermera ärkebiskop C. F. AF WINGÅRD. Den 20 oktober återvände Marcus Wallenberg till hemmet, medförande »2,000 hälsningar» från André Oscar, hvilken, sedan ytterligare några vänte- och förberedelsedagar förflutit, den 9 november afseglade såsom jungman med det af kapten SVEDMAN förda skeppet »Sophie».

När biskop Wallenberg lämnade sitt bifall till sonens önskan att få gå till sjöss, var det väl mest för att låta honom göra en försökstur och pröfva om han skulle trifvas med sjömansyrkets visserligen friska och fängslande men äfven ansträngande och pröfvande uppgifter. Bestode han profvet, var det sedan meningen att han skulle ingå i svenska flottans tjänst. Så blef också fallet, ty resan med »Sophie», som pågick ända till april 1833, stärkte och befästade André Oscars håg och fallenhet för sjömannens yrke, medan den tillika vidgade hans vyer och stärkte hans viljekraft. Om sina äfventyr, erfarenheter och iakttagelser under den i flera hänseenden märkliga färden, hvars mål var New Orleans, har han efterlämnat dagboksanteckningar af stort intresse, såväl för den friska, ofta naiva humor, hvarmed de äro skrifna, som för den inblick, de skänka i hans tankevärld, och för kunskapen om hans karaktärsutveckling. (Se Bil. I.)

Efter hemkomsten, då André Oscar till fadern-biskopen medförde ett bref från kapten Svedman, hvari denne vitsordade hans »förundransvärda urskiljnings- och fattningsförmåga, men äfven starka känsla af oberoende», beslöts att han i oktober samma år skulle begifva sig till Karlskrona för att förbereda sig till och aflägga sjöofficersexamen.

I Karlskrona fick han sitt hem hos dåvarande premiärlöjtnanten i K. flottan, sedermera öfversten vid flottans konstruktionskår, statsrådet J. F. EHRENSTAM, som äfven blef hans lärare i artilleri, medan flaggskeppare BOSTRÖM gaf honom undervisning i tackling samt flaggjunkare LOHMAN och kapten ROSENGREN m. fl. i andra ämnen. På våren 1834 genomgick han den propedeutiska kursen å korvetten »Jarramas» under befäl af kaptenen frih. C. R. NORDENSKJÖLD, och under sommaren deltog han som kadett i den af kommendörkaptenen frih. GYLLENGRANAT ledda öfningsexpeditionen i

Östersjön med fregatten »af Chapman». Med flit och framgång skötte han sina studier och idkade till rekreation och förströelse friluftslif och framför allt segling. Detta framgår bland annat af ännu bevarade bref från hans broder Jakob Agathon, hvilken fastän åtta år äldre under skoltiden varit hans kamrat vid segelfärderna på Roxen och nu efter faderns död fungerade såsom hans mentor och hjälpare i råd och dåd. I början af september 1834 tycks André Oscar hafva vändt sig till brodern med förslag om att de skulle inköpa en båt, som fanns till salu i Karlskrona, hette »Göken» och var dubbelt så stor som »Gånge Rolf», deras farkost i Linköping, ty Jakob Agathon svarade: »Innan man inläter sig i en så betydlig handel, som den du proponerat, begäres upplysning om båtens storlek och fasthet samt om den är snabbseglare. Är den så stor att den kan trotsa Östersjön i hårdt väder, samt snällseglare äfven i bidevind, så hade jag lust att gå in på förslaget.» — De äskade upplysningarna torde ha varit tillfredsställande, ty köpet kom till stånd, hvarjämte »Göken» försågs med två på en auktion inköpta kanoner och utrustades äfven på annat sätt örlogsmannamässigt.

»Gökens» segelturer blefvo emellertid ej alltid lyckosamma, och en gång, då den unge skepparen var ute med några kamrater, kantrade båten, med den sorgliga påföljden, att två af sällskapet drunknade och äfven A. O. Wallenberg var nära att omkomma. Det berättas, hur han först i sista stund blef räddad af kamraten Henrik Sundevall och fördes medvetslös till sitt hem hos Ehrenstams och hur han under försöken att återkalla honom till lif hörde allt hvad som sades omkring honom, men var oförmögen att gifva något lifstecken. Det sista han hörde var: »Nu börjar hjärtat slå», hvarpå han ej uppfattade något mera utan föll i sömn.

Redan den 7 januari 1834 hade André Oscar Wallenberg aflagt skeppareexamen, i november s. å. tycks han ha genomgått styrmansskolan, ty då betalade han härför arfvode till kapten Klint, och sedan han kort därefter aflagt halfva officersexamen och tillbragt julen i Linköping, återvände han till Karlskrona och genomgick slutexamen den 21 maj 1835. Omedelbart därefter reste han till Stockholm och uppehöll sig där en månad, hvarpå han begaf sig till Linköping och vistades under juli månad där och på Grensholmen och Engelholm hos sina vänner af släkten Spens. Under denna sin vistelse i hemmet lyfte han sin andel i arfvet efter fadern, ut-

görande 2,369 riksdaler 11 sk. och 7 runst., och sedan han i september ytterligare bekommit 5,333 riksdaler 16 sk., utgörande andel i nådåret, samt bestridt en del utgifter för sejouren i Karlskrona o. s. v., grep han sig an med utrustningen för en ny långfärd till sjöss med handelsfartyg. Efter officersexamen hade han nämligen ej omedelbart utnämnts till underlöjtnant i flottan utan skulle därmed enligt bruket den tiden anstå, till dess någon vakans uppstod, och i väntan härpå hade han beslutit att åter se sig om i världen.

Den 16 oktober 1835 afreste han från Göteborg som passagerare på ett handelsfartyg och »med kontant 88 dollars» till Boston, dit han anlände i början af december och där han uppehöll sig omkring 3 veckor och sammanträffade med Henrik Sundevall, hvilken samtidigt med honom hade aflagt officersexamen och som längre fram blef ryktbar såsom amiral i tysk tjänst och grundläggare af den tyska flottan. Med honom underhöll Wallenberg sedermera vänskapliga förbindelser, till dess döden upplöste bandet, och om mötet och samvaron i Boston skref han till hemmet: »Därigenom blef julen rolig nog; lägg därtill att jag tillbragt 67 dagar på sjön och haft litet att äta, men nu kom i ett godt hus. Vi beslöto därför att må väl så länge det var kallt, men den 7 januari tog mina pengar slut, och hans hade tagit slut i december. Därför måste jag gifva mig ut igen och inte föreställa herre längre. Jag begaf mig till den ändan ifrån Boston den 12 januari några hundra mil söderut och anlände till Charleston den 21.»

Färden till Charleston gjorde Wallenberg såsom matros å barkskeppet »Garland», men redan den 6 februari 1836 lämnade han detta och tog i stället hyra på skonerten »Ulla». Med denna seglade han till Rotterdam, där han öfvergick till den af kapten Rammond förda »Saracen» och for till Bangor i England och slutligen åter till Boston, dit ankomsten skedde den 13 augusti. Efter ett par veckors uppehåll i land begaf han sig ånyo till sjöss, nu med »Betzy» och kapten Combs, som gick i fraktfart mellan Boston och Sidney på Nova Scotia. Redan den 1 oktober var emellertid denna anställning slut, och ej blott under de nu närmast följande månaderna utan äfven under hela den tid, han denna gång var borta från fosterlandet, eller till midten af oktober 1837, förde Wallenberg en liknande tillvaro med oftast kortvariga anställningar såsom matros på ett flertal fartyg. Enligt anteckningarna i en dagbok var han sålunda i tjänst från den 4 oktober till den 29 november 1836

å kuttern »Hamilton», 12 december—1 januari 1837 å barken »Caspar», 18—25 januari å ångbåten »Marovian», 8—23 februari å slupen »Neptune», 23 mars—7 maj å skonerten »Tantivy», 8 maj—22 juli å briggen »Illinois» och slutligen å svenska barkskeppet »Clio», som fördes af kaptenen Petre, från den 12 september till den 12 oktober, då ankomsten skedde till Göteborg.

Under dessa färder besökte Wallenberg New Orleans, New York m. fl. hamnar vid Amerikas Atlantkust men äfven ett flertal orter i det inre landet, ty några af fartygen, på hvilka han var anställd, voro flodbåtar, och han kom sålunda i tillfälle att under resorna och uppehållen dem emellan beskåda Niagara samt andra turistattraktioner både i Förenta staterna och Canada samt vistas i Chicago, Cleveland, Buffalo, Albany o. s. v. Emellanåt tycks hans existens varit nog så äfventyrlig och oviss. På »Marovian» arbetade han sålunda som gast, och när kassan var tom och han ej var till sjöss, försörjde han sig som hamnarbetare under namnet Andrew Watson, o. s. v. Men städse var han vid friskt mod och höll humöret uppe, om han också ibland kände hemlängtan och var vemodig, såsom framgår af hans bref till sin gode vän Carl von Seth, ur hvilka några utdrag äro af intresse äfven för kännedomen om lifvet under sjöfärderna, om hans intryck af Amerika, framtidsplaner m. m. (Se Bil. II.) Upplysande för hans sinnesstämning äro äfven följande rader i ett bref, som han en gång, då han var i långvarig saknad af underrättelser från hemmet, sände sin moder med särskilda förfrågningar, om han ej ännu blifvit utnämnd till underlöjtnant: »Hvad mig själf beträffar, så angår det mig dock ej huru det gått, ty jag hoppas finna bröd till min död utan kronans kaka, och

Mån' oss rangen gläder,
När vi mellan bräder
Under masken gnagas,

sade 'Min son på galejan', och disputera honom det den som kan. Jag känner mig nöjdare med några pence i fickan än mången annan med många pund. Herre Gud, hvad det är för en lycklig gåfva att känna sig nöjd med huru det är.»

Under vistelsen i Amerika sammanträffade Wallenberg upprepade gånger med sin vän och kamrat Henrik Sundevall, med Knut Natt och Dag och en ung Gyllenberg, hvilkas bekantskap han gjort i Karlskrona och med hvilka samvaron beredde honom glädje och

förströelse trots den efter dagboksanteckningarna att döma ofta rätt stora ebb, som rådde i sällskapets kassa. Men hyrorna på fartygen räckte dock i allmänhet ej blott till bestridande af lefnadskostnaderna under uppehållen i land utan också till rätt omfattande inköp af böcker och tidskrifter. Han läste nämligen mycket och vinnlade sig särskildt om förvärfvandet af kunskaper i engelska språket, hvarom också vittnar, att han under vistelsen i Boston år 1837 på engelska skref några uppsatser, vid hvilka han fogade följande motto: »Desire of knowledge increases with its acquisition. Those who know most are most anxious to know more. But ignorant people think they have nothing to learn, because the never learned anything.»

Med den vakna blick, Wallenberg ägde för praktiska angelägenheter, och det alldeles särskilda intresse, han redan nu ägnade ekonomiska och finansiella frågor, blef vistelsen i Förenta staterna och den kännedom han då förvärfvade om amerikanska förhållanden af särskild betydelse för hans framtida verksamhet. I sin kortfattade själfbiografi berättar han sålunda, att det var i Amerika, som han började tänka på bankväsendets olika former, och att han af de iakttagelser, han där gjorde, fick den första insikten om hur en bank *icke* bör skötas. Amerika genomgick vid den tiden en stor penningkris. Den centrala Union Banks tjuguårsprivilegium hade tilländalupit. Flera hundra nationalbanker hade uppstått, som alla saknade solidarisk ansvarighet, men hade obegränsad sedelutgifningsrätt. De hade missbrukat denna sin ställning samt under brister i lagstiftningen och hejdlös och okontrollerad sedelemission lånat sig åt en mängd osunda affärsspekulationer. På grund af dess lättsinniga förvaltning vägrade presidenten Jackson år 1836 Union Bank förnyandet af dess privilegium, och så utbröt en panik, som under stigande upphetsning medförde en våldsam krasch. I maj 1837 förklarade på en gång samtliga banker sig oförmögna att inlösa sina sedlar och inställde sina betalningar, och på bankernas fall följde tallösa bankrutter. Under denna villervalla innehöllo tidningarna liksom en mängd särskildt utgifna broschyrer och projekt, hållna föredrag o. s. v. ingående upplysningar om bristerna i det amerikanska bank- och penningväsendet, och allt detta förfelade ej att göra ett djupt intryck på Wallenberg. Han insåg klart, att en banks första plikt är att uppfylla ingångna förbindelser, och man kan sålunda säga, att han i Amerika fann en anledning att reflek

tera öfver och göra jämförelser med det svenska bankväsendet, som om några år skulle med sådan framgång taga hans energi och verksamhet i anspråk.

Efter återkomsten till fosterlandet emottog Wallenberg den 17 november 1837 sin utnämning till sekundlöjtnant, men han inträdde ej i tjänst förrän i början af januari följande år och blef då först stationerad i Stockholm. Mellantiden tillbragte han i Linköping och med besök på Grensholmen hos familjen Spens och på andra herrgårdar i trakten. Den 10 januari reste han med skjuts till Stockholm, där han enligt dagboken ekiperade och roade sig, men blott stannade några veckor eller till slutet af mars, då han kommenderades till Karlskrona. Här genomgick han först en öfningskurs på linjeskeppet »Prins Oscar» på Karlskrona redd under kommendörkapten Melander, och därefter inmönstrades han på korvetten »Jarramas», som stod under befäl af den framstående kaptenen, sedermera amiralen S. M. von Krusenstjerna och som först gjorde en öfningstur i Östersjön och Bottniska viken och omedelbart därpå en långfärd till Medelhafvet. Under expeditionen i Bottniska viken besöktes bland andra orter Ratan och Djäkneboda för studier af amiral Pukes ryktbara expedition, och under resan i Medelhafvet, som afslutades först i maj 1839, anlöptes Gibraltar, Marseille, Toulon, Neapel, Malaga o. s. v. Wallenberg hade då kreditiv dels hos Fölsch & C:o i Marseille, dels från det ansedda bankirhuset Tottie & Arfwedson i Stockholm hos Robert Andersson & C:o i Gibraltar, och han gjorde såväl i Frankrike som Italien en del utgifter för nöjen, men köpte äfven böcker och diverse varor och ägnade sig med intresse och allvar åt tjänsten samt kom på god fot med sina öfverordnade. Bland dessa var det särskildt två, som förvärfvade hans aktning och tillgifvenhet, hvilket framgår af en dagboksanteckning några år senare: »Så länge jag andas, skall jag aldrig utan erkänsla och tacksamhet påminna mig de aktningsvärda förmän, S. von Krusenstjerna och F. Engelhardt, under hvilkas befäl jag först tjänstgjorde som officer och hvilkas exemplariska föredömen såsom sjöofficerare ej förfelat att gifva en god riktning åt dem som sålunda började sin bana.»

Efter hemkomsten tycks Wallenberg nästan omedelbart och sedan han gjort ett besök i Linköping ha kommenderats till tjänstgöring å korvetten »Najaden», ty han var med på dennas expedition i Östersjön från början af juli till midten af oktober. Under denna

färd synas hans intressen för affärer och ekonomiska angelägenheter hafva mognat och omsatts i handling, ty enligt en anteckning af den 17 oktober sålde han diverse varor, och några veckor senare köpte han ett exemplar af »Nyckel till köpmanskorrespondens», som bland annat utgjorde hans lektyr under julfirandet i Linköping. I midten af januari 1840 reste han till Stockholm, tog logi i Grå=munkegränd och tillbragte ett par månader med att gymnastisera och studera »Berzelius om Blåsröret». Af gymnastiken begagnade han sig därför att han under vistelsen i Amerika ådragit sig ett bröstlidande och i enlighet med vännen Sundevalls råd. Behand=lingen hade god verkan, och han hade sedermera ända in i ålder=domen att glädja sig åt god hälsa. För öfrigt intresserade han sig under denna Stockholmsvistelse för »musik och dramatik samt opera=comik m. m. och slutligen af riksdagstaktik». Kännedom om denna sökte han vinna ej blott genom talrika besök på isynnerhet ridder=skapet och adelns, men också de öfriga ståndens läktare utan äfven genom bekantskap och umgänge med ledande politici och andra fram=stående riksdagsmän. Härvid hade han ett godt bistånd af grefve Spens, i hvars hus han var en gärna sedd gäst och som förde ho=nom tillsamman med flera af sina meningsfränder bland oppositio=nen, såsom grefve C. H. ANCKARSVÄRD, friherre W. F. TERSMEDEN, brukspatron THORE PETRÉ, grosshandlare C. FR. WÆRN D. Ä. m. fl. Med lifligt intresse följde han ej blott de enskilda diskussionerna och öfverläggningarna vid samkvämen hos Spens, utan ock förhand=lingarna i stånden. 1840 års riksdag var ju också rik både på bety=delsefulla frågor och spännande episoder. Oppositionen mot konung KARL JOHANS personliga regemente, hans medelmåttiga rådgifvare och grefve MAGNUS BRAHES inflytande vid sidan af eller utanför rege=ringen nådde sin höjdpunkt med konstitutionsutskottets decharge=betänkande, hvarigenom konseljens medlemmar ställdes inför riks=rätt. Men mer än för denna och andra konstitutionella frågor in=tresserade sig Wallenberg för de ekonomiska frågor, som också sysselsatte denna riksdag och vållade många strider och menings=utbyten. Den unge sjöofficeren fick emellertid nöja sig med att vara en passiv åhörare eller att blott privatim uttala sina åsikter. Hans tid var ännu ej kommen för ett aktivt deltagande i politiken, men helt visst mottog han med glädje och tacksamhet den upp=muntran, som hans politiska intresse rönte, särskildt af grefve Spens, hvilken en gång vid ifrågavarande tid yttrade till honom: »Du bör

bli riksdagsman, ty du har så mycket godt i hufvudet. Jag vet ej hur det skall gå till, emedan du tillhör de orepresenterade, men i alla fall — du bör bli riksdagsman.»

I början af maj lämnade Wallenberg Stockholm, begaf sig först till Uppsala och uppehöll sig sedan hos grefve Spens på Höja och därpå i Motala och Linköping, till dess han i slutet af juni reste till Luleå och Kengis bruk nära Haparanda, i hvilket han jämte brodern Jakob Agathon genom köp år 1838 blifvit delägare. Bruksrörelsen, som sköttes af en inspektor och medelst korrespondens, var emellertid oansenlig och visade sig ej vara någon god affär utan vållade blott utgifter och besvär.

Hvarken tjänstgöringen vid flottan eller de intressen i öfrigt, som vid denna tid togo Wallenbergs arbetsförmåga och uppmärksamhet i anspråk, voro emellertid tillräckliga för att tillfredsställa hans verksamhetslust. Han ville åter ut och se sig om i världen, och han sökte därför och erhöll på hösten 1840 tre års permission för idkande af sjöfart under andra flaggor än K. M:ts och kronans. Det sålunda beviljade tillståndet begagnade han först för att taga anställning såsom förste styrman på briggen »Oscar», hvilken skulle afgå med den ryktbara Oxehufvudska expeditionen, om hvilket märkliga och åtminstone indirekt äfven för Wallenberg följdrika företag här må lämnas några erinringar.

Då kaptenen vid K. flottan G. A. Oxehufvud på våren 1840 framlade planen till en expedition, som hade till syfte dels att utbilda unga män för sjömansyrket, dels att främja och vidga Sveriges handelsförbindelser med främmande, aflägsna länder, omfattades förslaget med stort intresse och vann liflig uppmuntran. Den företagsamme kaptenen, hvilken åtnjöt anseende såsom framstående sjöofficer, fick sålunda på fördelaktiga villkor öfvertaga den ofvannämnda, kronan tillhöriga briggen, nära ett trettiotal ynglingar ur de högre samhällsklasserna anmälde sig till deltagande mot en afgift af 600 rdr om året, några frielever antogos, och i merkantila kretsar, där man hoppades vinstgifvande resultat af den blifvande världsomseglingen, gjorde Oxehufvud aftal om såväl export- som importaffärer. Det lofvande företaget var emellertid illa både förberedt och iscensatt samt möttes redan snart efter starten af motgång och slutade efter några månader såsom ett fullständigt fiasko. Sålunda hade »Oscar» oturen att en natt under seglats utanför Irlands kust sammanstöta med ett annat fartyg, som sannolikt förliste med man och allt, och kunde

därefter blott med svårighet och illa tilltygadt taga sig fram till Lissabon. Efter att här ha erhållit nödtorftig reparation styrde »Oscar» västerut, för att därefter i enlighet med programmet segla till den södra hemisfären, och kursen hölls på Kap Horn, men ändrades så att fartyget anlöpte först Montevideo och sedan Buenos Aires, och i denna stad inträffade katastrofen. Kapten Oxehufvud, som blandat ihop expeditionens affärer med sina egna, hvilka ej voro i bästa ordning, såg sig nämligen oförmögen att fortsätta företaget, försålde plötsligen »Oscar», afvek personligen och lät besättningen och de unga sjöofficersämnena reda sig själfva bäst de kunde.

Af detta öde drabbades dock ej Wallenberg, ty han, som före afresan från Sverige biträdt med utrustningen och kanske redan då fått insikt om företagets rätta halt, hade i Lissabon lämnat sin plats som styrman. En härtill bidragande omständighet var att han ej ansåg sig ha krafter nog att sköta den ansträngande befattningen. På »Oscar» hade han emellertid gjort ett par bekantskaper, som skulle blifva af betydelse och värde för honom i framtiden, nämligen med dåvarande löjtnanten i flottan frih. C. J. A. Skogman, hvilken innehade befattningen som andre styrman, sedermera blef kommendörkapten och en på flera områden, äfven det finansiella, framstående man, samt J. W. Smitt, expeditionens superkargör eller fraktstyrman, som efter mångårig, växlingsrik vistelse i Argentina såsom miljonär återkom till fosterlandet, blef argentinsk generalkonsul i Stockholm, mångmiljonär samt intressent och direktionsmedlem i Stockholms Enskilda Bank.

Efter att den 31 januari 1841 hafva lämnat expeditionen stannade Wallenberg först ett par månader i Portugal och Spanien. Med pass af dåvarande svenske chargé d'affaires och generalkonsuln i Lissabon Kantzow och svenske ministern i Madrid Lorichs företog han en turistfärd, ofta till fots och under många äfventyr, i de efter karlistkriget oroliga landskapen i mellersta Spanien. Han besökte Toledo, Madrid och Barcelona, och i denna landets största fabriks- och handelsstad gjorde han bekantskap med den sedermera så ryktbare Ferdinand de Lesseps, som då var Frankrikes generalkonsul och med hvilken han sedan i flera decennier underhöll vänskapliga förbindelser.

Från Spanien begaf han sig, sedan han från Tottie & Arfwedson i Stockholm erhållit ett kreditiv à 2,000 francs, först till Marseille, där han af svenske konsuln Fölsch erhöll pass, och så på en flera

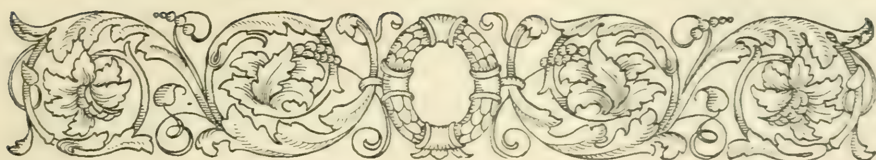
månader omfattande rundresa i Frankrike. Därunder besökte han först och gjorde kortare uppehåll i Nîmes, hvars botaniska trädgård väckte hans stora beundran, Avignon och Valence. Så kom turen till Grenoble, där han stannade ett par månader, eller från den 28 april till den 27 juni, och tog lektioner i franska för språkmästaren LA COURBASSIÈRE. Via Laurent du Port, Chartreuse och Chambéry for han därpå till Aix och sedan med ångbåt till Lyon samt vidare på omväxlande järnväg, ångbåt och diligens till S:t Etienne, Roanne, Moulins, Orléans, Nantes, Tours och Lorient till Brest, där han uppehöll sig från slutet af juli till början af oktober och med stort tillmötesgående från de franska myndigheternas sida bereddes tillfälle att besöka örlogshamnen och studera dess varf och verkstäder m. m. »Jag behöfver ej», heter det i dagboken, »visa mitt kort; man känner igen mig på min svarta rock och min bruna käpp, man har till och med upphört att tro mig vara engelsman och bemöter mig i följd däraf långt vänligare och mera förekommande.» Efter att ha stannat ett par dagar i Morlaix och besett grufvorna i trakten, färdades han vidare med ångbåt till Hâvre och Rouen och så med järnväg till Paris, där han uppehöll sig från den 9 oktober till den 29 november. Bland märkliga och framstående personer, som Wallenberg sammanträffade med under denna sin första vistelse i Paris, må nämnas den berömde landskaps- och genremålaren P. G. WICKENBERG, af hvilken han erhöll introduktion till Cercle des Arts, samt JENNY LIND, som kommit till världsstaden vid Seinen för att taga sånglektioner af Garcia, men till en början blef afvisad därför att hennes röst vore öfveransträngd. Från Paris reste Wallenberg till Dunkerque och anträdde därifrån den 2 december med ångbåt via Hamburg och Köpenhamn hemfärden till Sverige. Den 24 eller självfva julafton anlände han till Linköping.

Sålunda återkommen till fosterlandet åtskilliga månader innan permissionstiden var ute, synes Wallenberg i alla fall hafva omedelbart inträdt i tjänst i flottan, där han den 28 maj 1842 befordrades till premiärlöjtnant, och under de följande sommarmånaderna var han kommenderad på korvetten »Jarramas» under dess öfningsexpedition i Östersjön. Om hans förehafvanden efter denna kommendering och under senare delen af 1842 och förra hälften af följande år finnas ej bevarade några dagboksanteckningar eller andra uppgifter. Däremot vet man, att han på hösten 1843 åter begaf sig utomlands eller först till Danmark och Tyskland, hvarefter han uppehöll sig i

Frankrike och Spanien, särskildt Paris, Marseille, Barcelona och Valencia, och först i juni 1844 anträdde han hemresan till Sverige. Från denna färd finnas blott bevarade uppgifter om passviseringar och rekommendationsbref, hufvudsakligen till bankirer och handelshus, och det är därför ej lätt att angifva densammas syftemål. Dock synes det högst sannolikt, att detta var studiet af utländska handels- och sjöfartsförhållanden m. m.

ANDRA KAPITLET

KAPTEN PÅ ÅNGAREN »LINKÖPING». – ÅRET 1848 OCH WALLENBERGS DELTAGANDE I DET POLITISKA LIFVET. – MEDARBETARSKAP I »BORE». – AFSKED UR FLOTTANS TJÄNST. – BORGARE I OCH RIKSDAGSMAN FÖR SUNDSVALL.

MED återkomsten till Sverige 1844 afslutade Wallenberg sina egentliga »vandringsår». Man kan tycka, att hans lif hittills utvecklat sig tämligen planlöst, men orsaken var, att han ännu icke hade klart för sig, hvad han ville bli. Det låg i hans resor en god del vikingalynne; det var »ynglingen från Linköping», som omsatte sin barndoms äfventyrsdrömmar i verklighet, och under tiden gjorde han iakttagelser och sökte efter ett uppslag, som kunde ge stoff till en lifsuppgift, samt slukade med sin vakna intelligens begärligt alla lärdomar och erfarenheter, hvilka han trodde skulle kunna bli honom till nytta under en blifvande verksamhet i hemlandet. Häraf kan man t. ex. utan tvifvel härleda hans intresse för de franska skeppsvarfven. Ty för visso hade Wallenberg redan nu kommit till den öfvertygelsen, att ett kvarstående i flottans tjänst icke i grund kunde lämna tillräckligt utrymme för en så aktiv natur som hans. Man finner hur han nu på allvar började se sig om efter ett lefvebröd på det praktiska området. Han började med stor ifver deltaga i det offentliga lifvet, han skaffade sig såsom vi snart skola se så småningom allt flera förbindelser inom politiska kretsar, uppträdde i offentliga diskussioner och började medarbeta i tidningspressen, ett intresse som sedan skulle följa honom under hela hans lif.

Om hans verksamhet under senare hälften af år 1844 och hela 1845 finnas emellertid inga underrättelser bevarade, men åren 1846—47 träffas Wallenberg såsom befälhafvare på ångfartyget »Linköping», den första propellerbåten i Sverige, som gick mellan Stock-

holm och hans födelsestad. På den tiden var Göta kanal i vida högre grad än i våra dagar anlitad ej blott för fraktfart utan äfven af resande, och befälhafvaren hade att glädja sig åt talrika turister, bland hvilka många utlänninger, som han tack vare sin stora språk-kunskap kunde tillhandagå med upplysningar m. m. Fastän man ännu befann sig i ångbåtsväsendets genombrottsstadium och tekniken lämnade åtskilligt öfrigt att önska, tog färden på grund af de många slussarna och väntstationerna ej mycket längre tid än nu, och särskildt åtnjöt ruten Stockholm—Linköping anseende såsom en både snabb och bekväm lusttur. För Wallenberg blef också hans verksamhet eller anställning som kapten särskildt minnesvärd, ty det var på »Linköping», som han gjorde bekantskap med Cathařina Wilhelmina Andersson, som blef hans första hustru och med hvilken han lefde några lyckliga år, till dess hennes bortgång redan 1855 upplöste bandet.

Redan när seglationstiden år 1847 var slut, lämnade emellertid Wallenberg sin kaptensplats och tog anställning hos den ännu bestående Stockholmsfirman Lovén & C:o, hvilken hade grundats år 1804 och ombildats år 1835 samt sysslade med rederi-, export- och kommissionsaffärer äfvensom sjöassuranser. I samtliga dessa rörelsegrenar hade Wallenberg förut förvärfvat teoretiska kunskaper, och han förskaffade sig nu genom göromål på såväl kontoret som i järnvågen och tullverket o. s. v. äfven praktiska erfarenheter. Han kom i nya förbindelser med handelns och näringarnas representanter och bedref äfven själf affärer, medan han tillika underhöll sina politiska intressen och förbindelser i förhoppning att såsom riksdagsman få verka för sina ekonomiska och finansiella planers genomförande. Härför voro emellertid utsikterna ännu inga eller ringa, då han ej var valbar till något af riksstånden, men man kan från denna tid skönja, hur de intressen i hans mångsidiga verksamhet, som inom några år skulle föranleda honom att taga steget fullt ut i syfte att förmedla hans inträde i borgarståndet, började att göra sig allt mer och mer gällande.

Under det i politiskt hänseende så märkliga året 1848 träffas sålunda Wallenberg bland de för framåtskridande och reformer på skilda områden verksamma män, som med grefve Anckarsvärd, professor Thomander, expeditionssekreteraren Richert, grosshandlaren Schartau, friherre A. G. Raab, Lars Johan Hierta m. fl. i spetsen i februari bildade reformvännernas sällskap. På dettas program stod

i främsta rummet frågan om representationens ombildning i syfte att förskaffa äfven de orepresenterade samhällsklasserna inträde i riksdagen, och gifvet var, att Wallenberg skulle omfatta densamma med särskildt intresse. Vid ett af sällskapets första sammanträden framlade han sålunda ett förslag om att genom omröstning per capita matematiskt utröna, huruvida de fyra stånden ville bibehålla eller förändra ståndsförfattningen. De inom hvarje stånd i voteringen deltagandes antal skulle vara nämnare, och afgifna ja eller nej skulle vara täljare i de bråk, som betecknade de respektiva ståndens åsikter för eller emot. Sedan skulle i ett utskott hopsummeras de fyra ja-bråken med en gemensam nämnare. På detta sätt uppkom antingen två hela och ett bråk röster för bifall samt en hel och ett bråk röster för afslag eller tvärtom. Förslaget erhöll af Hierta vitsordet »sinnrikt» och en och annan riksdagsman erbjöd sig att framlägga detsamma som motion, men majoriteten inom sällskapet ansåg det opraktiskt och ej ägnadt att medföra någon förbättring, hvadan det ej ledde till någon åtgärd. Senare omfattade Wallenberg principen om samfällda val i stället för klassval och höll i samband härmed vid ett af sällskapets sammanträden sitt första offentliga yttrande, hvilket refererades i Aftonbladet, och därefter anslöt han sig till dem, som ansågo ett tvåkammarsystem grundadt på samfällda val för bägge kamrarna såsom den önskvärda lösningen af representationsreformen. Det är äfven mycket antagligt, att Wallenberg, ehuru därom ej påträffats någon anteckning, var med på den mycket uppseendeväckande och omtalade reformbanketten den 18 mars 1848 i La Croix's salong vid Brunkebergstorg, där bland andra politiska angelägenheter i främsta rummet representationsfrågan dryftades, men han uppträdde ej bland talarna. Banketten medförde den bekanta opinionsyttringen mot Hartmansdorff och pöbeluppträdena i Storkyrkobrinken, men äfven, efter några veckor, ministären Posses afgång och ersättande med en ny regering med, enligt den tidens uppfattning, liberala åsikter och med grefve G. A. Sparre som justitiestatsminister och chef. Denna ministär, hvari Wallenbergs forne lärare Ehrenstam ingick såsom sjöminister och bland hvars öfriga mer framstående medlemmar räknades finansministern Sandströmer, framlade den 1 maj ett representationsförslag, som med tillmötesgående af några oppositionens eller de liberalas önskningar innehöll upphäfvandet af de fyra stånden samt införandet af tvåkammarsystem. Samfällda val skulle

äga rum till en första kammare på nio år, med en tredjedels om-sättning hvart tredje år, och till en andra kammare, nyvald hvarje år. Förslaget blef till en början grundlagsenligt hvilande, men det skulle som bekant dröja mer än ett och ett halft decennium, innan reformen slutligen och i väsentligt andra former blef genomförd.

Kort efter dessa händelser kallades Wallenberg åter till tjänst-göring vid flottan. Han blef nämligen kommenderad på korvetten »Josephine», som under kommendörkapten AF PUKES befäl tillhörde den eskader hvilken under månaderna juli—september uppehöll sig i södra Östersjön för att i det mellan Tyskland och Danmark med anledning af Schleswig-Holsteinska frågan uppkomna kriget bevaka Sveriges intressen och gifva eftertryck åt konung OSKAR I:s dansk-vänliga politik. Demonstrationen förlöpte emellertid utan några märkliga händelser, och efter kommenderingens slut återvände Wal-lenberg till Stockholm, där han beträdde ett nytt verkningsfält. Med vaken blick för tidningspressens betydelse hade han redan i bör-jan af sitt deltagande i det politiska lifvet knutit förbindelser med pressens män och särskildt med L. J. Hierta, och under riksdagen 1847—48, då frågan om förändringar i myntväsendet m. m. var föremål för öfverläggningar, hade han i Aftonbladet skrifvit ett par artiklar och förordat meter- och decimalsystemets införande. Nu skulle han på allvar beträda publicistens bana. Hierta hade börjat tröttna på sitt redaktörskap af Aftonbladet, och ett konsortium af tio personer bildades för att inköpa tidningen. Wallenberg var en af de tio, bland hvilka för öfrigt märktes rektorn vid Nya Ele-mentarskolan J. W. SVEDBOM och sekreteraren i Allmänna Brand-försäkringsverket GUSTAF LALLERSTEDT. Svedbom skulle blifva chef för redaktionen, köpesumman, 100,000 riksdaler banko, fanns disponibel, hufvudsakligen tecknad af Svedbom och Lallerstedt, som voro förmögna män, och öfverenskommelse skulle just träffas om öfverlåtelsen, då Hierta plötsligen ändrade sig och afböjde anbudet. Orsaken härtill uppgifves hafva varit, att Hierta betviflade, att de ifrågasatta ledarna voro tillräckligt liberala för hans Aftonblad.

Fyra medlemmar af konsortiet, nämligen Wallenberg, Lallerstedt, v. häradshöfding R. AGARDH och arkivarien i justitiedepartementet C. LILJEBORG, läto emellertid ej afslaget afskräcka sig från fullföl-jandet af sina publicistiska planer, utan enade sig om uppsättandet af en ny och egen tidning, hvilken kallades »Bore», fick sin officin vid Stora Nygatan och till en början utkom en gång i veckan.

Den egentliga redaktionella ledningen anförtroddes åt August Sohlman, nu framträdande som en af skandinavismens förkämpar och sedermera länge redaktör för Aftonbladet, och ekonomien sköttes af C. Ekgren, längre fram i tiden bemärkt som Stockholms stadsfullmäktiges vice ordförande. Bores första nummer utgafs den 17 december 1848, och dess korta anmälan för 1849 bär alla spår af att vara skrifven eller influerad af Wallenberg. Den är nämligen rik på sjömanstermer. »Tidningen vill», hette det, »för ombytes skull ingenting lofva, för att hålla desto mera, den vill blifva sitt eget program. Den blir en passadvind, som kommer att blåsa reguljärt hvarje vecka, och då den ej räknar på vinst, vågar den försäkra, att den ej skall falla i stiltje under årets lopp.» Till fullständigande af detta något sväfvande program må nämnas, att tidningen i politiskt hänseende var moderat-liberal, att den blef en af skandinavismens förnämsta förespråkare och att den ägnade stor uppmärksamhet åt ekonomiska angelägenheter och frågor, men äfven åt litterära och kulturella intressen. Medan de politiska och ekonomiska afdelningarna sköttes af de ofvannämnda stiftarna och Sohlman, märktes såsom medarbetare i sistnämnda fack biskop Agardh, fornforskaren Georg Stephens, C. V. A. Strandberg (Talis Qualis) och Carl af Kullberg.

Wallenbergs intressen i Bore voro ej blott delägarens utan äfven medarbetarens, och fastän det numera är svårt att bland den stora mängden ej signerade artiklar afgöra, hvilka som härflutit ur hans penna, kan man med visshet antaga, att han var författare till ett flertal, som rörde ekonomiska och finansiella angelägenheter samt samfärdselfrågor, sjöförsvaret o. s. v. Sålunda torde han hafva skrifvit de artiklar, som innehöllo kritik af Riksbankens verksamhet, som handlade om trafiken på Göta kanal, om svenska och utländska skeppsredares olika förmåner i afseende på restitution af tullafgifter för inventarier å de fartyg, som de låtit bygga i Sverige, o. s. v. Ett längre afbrott skedde emellertid i hans publicistiska verksamhet, i det han från april till september 1849 tjänstgjorde i danska flottan, på fartygen »Najaden» och »Galathea». Detta skedde på indirekt föranstaltande af svenska regeringen, som af den danska blifvit anmodad att ställa några svenska sjöofficerare till danska flottans förfogande i det pågående kriget med Tyskland, men ej ansett sig kunna göra detta utan remitterat framställningen till flottans officerskår för att låta denna tillmötesgå densamma på frivillighetens

väg. Bland dem som anmälde sig märktes, jämte Wallenberg, se=dermera öfverhofjägmästaren VICTOR ANKARCRONA. Deltagandet i kri=get aflöpte emellertid utan någon egentlig aktion, ty tyskarna hade ej några krigsfartyg och danskarna knappast något gagn af att an=gripa de tyska kuststäderna.

Efter återkomsten till Stockholm började Wallenberg ånyo ägna sig åt affärer, följde som vanligt med intresse tilldragelserna inom politiken och bidrog i Bore med några artiklar om sjöförsvaret, hvilka mer eller mindre direkt skulle medföra en genomgripande förändring i såväl hans verksamhet som medborgerliga ställning.

Redan i mars och april 1848 hade Bore intagit några anmärk=ningar mot flottans styrelse, och efter dansk=tyska krigets slut kriti=serade tidningen vissa utnämningar, för att i april 1850 gå ännu längre och anmärka emot samt klandra vederbörande för att vid marinstationerna tillskapa nya platser med syfte att på land använda ett stort antal sjöofficerare. Detta var en påtaglig, om än indirekt kritik af det program, som dåvarande sjöministern grefve B. VON PLATEN företrädde, nämligen slopandet af de större, sjögående krigs=fartygen och sjöförsvarets inskränkande till kusten och skärgårdarna. Wallenberg ansågs hafva skrifvit eller haft sin hand med i dessa artiklar, hvilket också utan tvifvel var förhållandet särskildt med dem, som kritiserade von Platens ståndpunkt och åtgärder i afseende på försvaret. Detta jämte hans politiska verksamhet i öfrigt, äf=vensom den omständigheten att det ansågs olämpligt att en sjöof=ficer ägnade sig åt andra intressen och göromål än tjänstens, skall hafva ådragit honom höga vederbörandes och speciellt sjöministerns misshag. Enär emellertid några anledningar till disciplinärt ingri=pande ej förefunnos, allrahelst Wallenberg städse i sina tjänsteålig=ganden visat nit och plikttrohet, nöjde man sig med att den 7 maj 1850 utnämna honom till chef för Norrlands 2:dra båtsmanskom=pani, hvilket var stationeradt i Sundsvall. Förmodligen ansåg man sig härmed hafva funnit en utväg att förhindra den mångfrestande löjtnanten att ägna sig åt andra intressen än dem, som anstodo en officer i K. flottan. Det skulle dock snart visa sig att detta var ett stort misstag.

Vid tidpunkten för Wallenbergs förflyttning till Sundsvall be=fann sig staden vid början af den uppblomstring, som under det följande halfseklet skulle göra densamma till Norrlands förnämsta inom handelns och sjöfartens intressesfär. Den af gammalt bety=

dande järnexporten höll sig visserligen ännu konstant vid ungefär 11,000 skeppund årligen, men trävaruexporten var i oerhördt stigande. Af K. befallningshafvandes femårsberättelser framgår sålunda, att medan värdet af exporten från hela länet under perioden 1846—50 utgjorde ej fullt 4 milj. riksdaler banko, hade det under näst-följande period, eller 1851—55, stigit till omkring $10^1/_2$ milj., och en väsentlig del af ökningen kom på Sundsvall. År 1850 utklarerades därifrån till utlandet 209 fartyg, år 1855 hade antalet stigit till 391. Staden idkade själf ett betydande skeppsbyggeri, och under perioden 1850—55 byggdes på dess varf ej mindre än fyrtio fartyg à 6,000 läster och värderade till $1^1/_2$ milj. riksdaler banko. Chefen för båtsmanskompaniet, hvars tjänst skänkte honom många fritimmar, rycktes med i denna lifliga rörelse.

För fabriksverksamhet liksom för industriella angelägenheter i allmänhet hade Wallenberg lika litet vid denna tidpunkt som senare i sitt lif något större intresse. Det lilla försöket med Kengis bruk 1838 är ett af de få undantagen — men så utföll det heller icke till belåtenhet. Hans vistelse i Sundsvall sammanfaller som vi sett med det begynnande stora uppsvinget inom trävaruindustrien;[1] men märkligt nog synes det aldrig ha fallit honom in att intressera sig själf ekonomiskt inom denna bransch, vare sig han icke ännu hade öppen blick för dess stora framtidsvärden eller af andra orsaker. Det troligaste är väl, att icke heller denna affärsverksamhet hade för honom personligen något lockande. Hans håg stod redan nu till bankväsendet och han hade börjat få klart för sig, att det var på det området, som han skulle söka sin lifsuppgift. Utom denna hade han visserligen nu och äfven sedan en del andra ekonomiska intressen, men de blefvo alltid af underordnad betydelse. Bland dessa hans intressen intager emellertid sjöfarten och skeppsbyggeriet ett framstående rum. Här hade han fackinsikter, och han greps under sin vistelse i Sundsvall af önskan att få använda dessa i förening med affärer som redare och grosshandlare. Kunde detta låta sig göra, så funnos äfven utsikter för förverkligandet af hans önskan att blifva riksdagsman. Blefve han borgare i Sundsvall, kunde han ju i sinom tid blifva stadens representant i borgareståndet. Uträkningen skulle visa sig riktig, men det kostade utan tvifvel på att taga det afgörande steget. Vunne han burskap som

[1] Jämför Kap. III.

borgare, skulle han näppeligen, fastän därför ej funnos några lagliga hinder, kunna kvarstå som officer i flottan, och han var varmt fästad vid sjömannens yrke.

Den relativa overksamhet, hvartill han var tvungen, fällde emellertid utslaget, och sedan de erforderliga formaliteterna klarats, aflade premiärlöjtnant Wallenberg den 12 augusti 1850 inför magistraten ed såsom borgare och grosshandlare i Sundsvall. Då det i reglementet för sjöofficerare var föreskrifvet att vid alla högtidliga tillfällen vara i uniform klädd, gick han eden reglementsmässigt, och detta torde hafva varit den enda gången, som något sådant dittills hade inträffat. Episoden väckte också stort uppseende. För Wallenberg personligen medförde den emellertid knappast några obehag, men han fann snart, att det ej i längden kunde gå för sig att sköta grosshandelsaffärer och samtidigt såsom sjöofficer vara underkastad att bortkommenderas hvart och huru länge som helst. Han beslöt därför att taga afsked ur flottans och statens tjänst, och sedan beslutet i maj 1851 satts i verket, var han oförhindrad att ägna hela sin energi och sin arbetsförmåga åt de intressen, för hvilka han offrat sin militära bana.

Till hans verksamhet under den första tiden i Sundsvall hörde såsom här ofvan antydts skeppsbyggeri, och resultaten af detta utgjorde bland annat två stycken tremastare, som han uppkallade efter sin maka med namnen »Catharina» och »Wilhelmina». Vidare sysslade han med försäljning af andra skeppsbyggares fartyg och af ångbåtsaktier samt deltog i grundandet af ett större bryggeri, som visade sig vara en tidsenlig och god affär, o. s. v. Redan efter föga mer än ett par år hade också hans anseende som dugande och driftig affärsman så stigit, att han skulle få se sina förhoppningar om inträde i riksdagen förverkligade. Den 24 augusti 1853 valdes han nämligen med 565 röster af 605 afgifna till ledamot af borgareståndet för Sundsvalls stad, och sju dagar senare erhöll han samma förtroende af Hudiksvall. Oafsedt hans nyss omtalade anseende inom affärsvärlden torde till valet hafva bidragit vederbörandes öfvertygelse om, att han skulle kunna väl tillvaratag och främja de två städernas intressen, och Wallenbergs verksamhet i riksdagen skulle också visa att valmännen därutinnan ingalunda hade misstagit sig. Sålunda yrkade han under riksdagen 1853—54, eller den första han bevistade, på borttagande af tullen å lifsmedel och å råämnen för industrien, men för bibehållande af tull å för-

ädlade produkter, och vid samma riksdag väckte han motioner dels om upprättande af karantän under koleratider å Tjufholmen och uppförande af fyrtorn å Agön och Bremön, samtliga i Sundsvalls skärgård, och dels om utvidgning af elementarläroverket i Hudiksvall och upprättande af en landtbruksskola i Medelpad. Till hans norrländska intressesfär hörde äfven frågan om stenkols begagnande i stället för ved såsom bränsle på ångbåtar, och när den frågan i mars 1854 förekom vid riksdagen och i motionsform framfördes med yrkande på stenkolets obligatoriska eller lagstadgade användning, uppträdde han kraftigt mot förslaget och vann talrika instämmanden, när han framhöll dess orimlighet både ur kostnads- och andra synpunkter, isynnerhet för de norrländska landsdelarna.

På våren 1855 blef Wallenberg föremål för särskild uppmärksamhet för sin andel i grundandet af Sundsvalls och Hudiksvalls filialbanker.[1]

Såväl för sina riksdagsintressen som i affärsangelägenheter vistades Wallenberg under sin Sundsvallstid ofta i Stockholm. Där hade han sitt egentliga hem, som han för sin unga maka och de barn, hon skänkte honom, hade ordnat långt uppe på Södermalm, vid Kocksgatan och nära Katarina kyrka. Det var en anspråkslös men af trefnad utmärkt boning, omgifven af en trädgård, och här njöt han af hemmets ro och familjelifvets glädje under de få fristunderna från sin verksamhet i politik och affärer. Ända från november 1850 till september 1851 uppehöll han sig sålunda i hufvudstaden, ty vid den då pågående riksdagen voro flera frågor under behandling, hvilka på honom utöfvade en alldeles särskild lockelse. Visserligen torde han med ringa beklagande ha sett det hvilande representationsförslagets fall, ty vid närmare begrundande hade man funnit, att det förnöjde hvarken de konservativa eller de liberala; men med tillfredsställelse hälsade han säkerligen ständernas beslut att ej antaga grefve von Platens sjöförsvarsreform. Förslaget föll väl blott med några få rösters öfvervikt, men von Platen afgick i januari 1851 som sjöminister och efterträddes af amiral Ulner, af hvilken man hoppades ett bättre tillvaratagande af äfven den s. k. stora flottans kraf. På det finansiella området förekommo flera frågor, som gifvetvis intresserade Wallenberg, och fastän han ännu befann sig utom riksdagen, hade han glädjen se hur en medlem af borgareståndets liberala parti, nämligen bruksägaren och full-

[1] Se Kap. IV.

mäktigen i riksgäldskontoret A. BERGER, på hans initiativ frambar en motion om decimalsystemets införande i mått, mål och vikt. Förslaget resulterade i en skrifvelse till K. M:t med begäran om k. proposition och kan betecknas som en kraftigt bidragande faktor till den viktiga reformens slutliga genomförande.

Wallenberg gjorde sig äfven bemärkt i den vid samma tid uppkomna striden om de s. k. transatlantiska tull-lindringarna, som föranledde diskussioner såväl inom som utom riksdagskretsarna.

Under en stor del af 1852 vistades han åter i Stockholm och sysslade då dels med förverkligandet af sina bankplaner, dels med upprättandet af reguljära ångbåtsförbindelser mellan Stockholm och Sveriges östra kuststäder. I saknad af järnvägskommunikationer voro ångbåtarna på den tiden trots de betungande hamnafgifterna de förnämsta trafik- och transportförmedlarna, och Wallenbergs sträfvanden för nämnda förbindelsers ordnande och utveckling kröntes också med framgång samt skänkte honom äfven personligen ekonomiska fördelar. Sålunda anses han härigenom och genom sin öfriga verksamhet under Sundsvallstiden hafva grundat en förmögenhet, som då kunde uppskattas till minst 50,000 riksdaler.

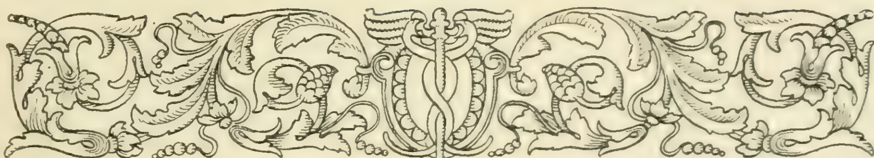
Efter att som förut nämnts hafva tillbragt de sista månaderna af 1853 och så godt som hela 1854 i Stockholm, vistades han däremot större delen af 1855 i Sundsvall, sysselsatt hufvudsakligen med bankaffärer. Dessas allt större omfattning, äfvensom de nu öppnade utsikterna att för dem och annan verksamhet vinna ett större och vidare fält, föranledde honom emellertid att nu på allvar uppslå sina bopålar i Stockholm.

Från och med 1856 tillhörde således Wallenberg de facto hufvudstaden, äfven om han ännu några år behöll sitt burskap i Sundsvall.

För den norrländska staden, som skänkt honom möjligheten att vinna den ställning i det offentliga han eftersträfvade, och där han ej blott lagt grunden till sin blifvande förmögenhet utan äfven och hvad mer är förvärfvat anseende för drift och duglighet, bevarade han emellertid så länge han lefde varma sympatier. Han följde med lifligt intresse dess storartade utveckling, och Sundsvall ärade städse i honom en af dem, som tagit initiativet till och främjat denna utveckling.

TREDJE KAPITLET

A. O. WALLENBERGS STÄLLNING I SVENSKT NÄRINGS-LIF. – DEN EKONOMISKA UTVECKLINGEN I SVERIGE UNDER 1800-TALET. – UTRIKESHANDEL OCH INDUSTRI. – HANDELSFLOTTAN. – KOMMUNIKATIONS-FRÅGORNA, JÄRNVÄGSBYGGANDET.

ÖR att förstå den historiska betydelsen af en enskild mans ekonomiska verksamhet är det nödvändigt att bedöma honom i förhållande till den miljö, i hvilken han lefvat. Man måste undersöka, under hvilka förutsättningar han arbetat, huru han begagnat sig af dem och hvilket facit uppstått af hans lifsverk såväl för det allmänna som för honom själf. A. O. Wallenberg var en central figur i Sveriges ekonomiska lif under 1800-talet, men för att riktigt bedöma honom och hans verk, måste man först göra sig reda för, huru den ekonomiska utvecklingen i Sverige gestaltade sig under det gångna seklet i sina stora drag. Därefter gäller det att undersöka den roll A. O. Wallenberg spelat i denna utveckling eller med andra ord söka utreda, i hvad mån han påverkat densamma och åstadkommit bestående resultat i det ena eller andra afseendet. Vi börja då med att, så långt det med nu tillgängliga källor är möjligt, söka åstadkomma en kort öfversikt öfver den ekonomiska utvecklingen i Sverige under 1800-talet och framförallt under åren 1840 till slutet af 1880-talet, d. v. s. under den tid, då A. O. Wallenberg på ett verksamt sätt deltog i vårt offentliga lif.

Näst efter jordbruket var bergshandteringen med därtill hörande förädlingsindustrier utan jämförelse i början af 1800-talet landets viktigaste näring, och så var det ännu när A. O. Wallenberg gjorde sitt inträde i det offentliga lifvet i slutet af 1840-talet. Det var dess produkter, som utjämnade vår utländska betalningsbalans ända till dess att på 1840-talet trävaruskeppningen började komma i gång i större skala. I

början af århundradet hade omkring 50,000 personer sin utkomst knuten till bergshandteringen. Produktionen gällde så godt som uteslutande järn; koppartillverkningen var ganska ringa; den uppgick årligen till omkring 8,000 skeppund (cirka 1,000 ton) mot omkring 550,000 skeppund tackjärn och 400,000 skeppund stångjärn. I en utförsel, som år 1800 uppskattades till ett sammanlagdt värde af 5,780,000 rdr specie, ingingo artiklar från bergshandteringen till ett värde af omkring 3,710,000 rdr, d. v. s. för mera än 64 %, däraf järn och stål för 3,400,000 rdr eller omkring 59 %.

Äfven de närmaste årtiondena var utvecklingen analog; utförseln af järnartiklar utgör 50 % af hela utförseln eller mera. Man bör här lägga märke till den stora omhvälfning i arten af vårt näringslif, som försiggick under 1800-talet, i det att utförseln af järnartiklar, vår malmexport inbegripen, i början af 1900-talet nedgått till något öfver 15 % af hela utförseln.

Det var tillgången på fosforfattiga malmer, träkol och vattenkraft, som under 1700-talet och början af 1800-talet skaffade vårt land dess undantagsställning, i det att vårt smidesjärn i kvalitet öfverträffade andra länders. Men så började man i England gå öfver till att använda koks äfven vid stålberedning, och i den mån som denna metod utarbetades och vann tillämpning, förlorade Sveriges järnindustri i betydelse. I förhållande till världsproduktionen uppgick värdet af Sveriges järntillverkning i början af 1800-talet till omkring 10 % men hade mellan 1856—1860, då den svenska medeltalsproduktionen per år uppgick till cirka 177,000 ton, sjunkit till 2,52 %. Vill man ha ett intryck af den betydelse, som bruksindustrien ännu under de första årtiondena af 1800-talet hade för Sveriges ekonomi och detta äfven för jordbruket, i det att bland annat allmogen i bruksdistrikten hade stora biförtjänster i körslor och dylikt, kan man t. ex. läsa därom i Erik Gustaf Geijers Minnen.

Järntillverkningen steg kvantitativt efter århundradets midt långsamt men hade under åren 1881—85, alltså den sista 5-årsperioden af Wallenbergs lif, icke kommit högre än till 429,377 ton, eller 2,08 % af världstillverkningen. Förädlingstekniken gick emellertid framåt och det var i slutet af 1850-talet som G. F. Göransson vid Edskens masugn lyckades praktiskt genomföra Bessemerprocessens användning vid stålberedning.

Trävaruhandeln och handeln med skogsprodukter var ännu vid århundradets början af mycket underordnad betydelse för vår natio-

nella ekonomi. Tjäran hade år 1800 ett utförselvärde af omkring 670,000 rdr specie, men de obearbetade trävarorna ett värde af endast 418,000 rdr. Samtliga skogsbruksprodukter utgjorde ungefär $^{1}/_{5}$ af exportvärdet, däraf trävarorna $^{1}/_{3}$. I våra dagar är det alldeles tvärtom trävarorna eller förädlingsprodukterna af trä, såsom t. ex. pappersmassa och papper, som tillsammans representera mer än halfva värdet af vår årliga utförsel. Sågverksindustrien sysselsatte också i slutet af århundradet omkring 40,000 personer mot endast 1,500 i dess början.

År 1821 beräknade man den årliga tillverkningen till endast 267,000 tolfter plank, som var det mått, man då begagnade. Af dessa utskeppades omkring 200,000 tolfter. Utvecklingen gick sedan ända till slutet af 1840-talet mycket långsamt, men då började den allmänna uppmärksamheten alltmera inriktas på denna tillgång. Skogsvärdet hade tidigare föraktats, och vid 1823 års riksdag, då doktrinärt liberala tendenser i den ekonomiska lagstiftningen gjorde sig starkt gällande, föreslogs bland annat upphäfvande af statens dispositionsrätt öfver ekskogar och återupptogs den från föregående riksdag hvilande frågan om försäljning af kronoskogar och rekognitionsskogar. Genom k. proposition fattades äfven sådant beslut och så bortslumpades utan vidare rika statstillgångar. Man ville då bereda så stor näringsfrihet som möjligt åt den enskilde. Hvad skogsfrågan beträffar, dröjde det rätt länge innan en reaktion i uppfattningen inträdde och då i sammanhang med en vaknande insikt om skogarnas värde.

Det var vid riksdagen 1856—58 som den första lagstiftningsåtgärden till skogsskydd beslutades, ehuru visserligen endast rörande kronans skogar eller parker, härads- och sockenallmänningar m. fl. allmänna skogar. I sammanhang därmed beslöts upprättandet af en skogsstyrelse för statens räkning.

På 1840-talet hade de stora skogsköpen af familjen Dickson i Värmland, Dalsland och Norrland tagit sin början. I England nedsattes år 1851 tullarna på trävaror. Samma år anlades i vårt land den första ångsågen vid Vifsta och året därpå den andra vid Kramfors i Ångermanland. Exporten steg afsevärdt och beräknades i början af 1860-talet till nära 1 $^{1}/_{2}$ milj. tolfter. En exportartikel, som i början af 1800-talet spelade en icke obetydlig roll, var sillen, som till följd af gynnsamma fisken i bohusländska skärgården gaf en rik inkomstkälla åt befolkningen i dessa trakter. Frånsedt

järn- och stålmanufakturen samt trävarorna hade Sverige under den förra delen af det gångna århundradet inga stora artiklar att exportera.

Kommerskollegium anger i sin redogörelse för fabrikshandteringen år 1800 de dåvarande fabrikernas antal till 941 med en arbetsstyrka af 10,293 personer och ett tillverkningsvärde af 3,076,961 rdr riksgäld. Bland de tillverkade artiklarna märktes främst tyger och dithörande alster. De utgjorde $^1/_3$ af hela produktionen, och dithörande fabriker sysselsatte $^3/_4$ af samtliga arbetare, hvarjämte värdet uppskattades till omkring $^2/_5$ af hela produktionen. De därnäst viktigaste artiklarna voro socker, alster af tobaksindustrien, artiklar af läder, skinnvaror samt papper.

Den industri, som genom Jonas Alströmers och andras ansträngningar på 1700-talet kommit till stånd, särskildt inom textilbranschen, hade sedermera till icke ringa del gått under; en stor del af de dyrbara maskinerna hade försålts; och den största behållningen blef kanske, att den yrkesmässiga utbildning, som genom denna frihetstidens fabriksdrift och många försök kom breda lager af vårt folk till del, sedermera icke gick alldeles förlorad, utan fortplantades som en tradition till kommande generationer.

Den strömning mot en utveckling i frihandelsvänlig riktning, som efter utländskt mönster gjorde sig gällande särskildt efter 1820-talet, var ej heller gynnsam för uppblomstringen af en kraftig nationell industri. Till en viss grad verkade också genomförandet af näringsfriheten, som inledts vid 1823 års riksdag, då man var benägen att betrakta alla inskränkningar såsom lämningar »från en mindre upplyst tid», och som fortsattes 1846 till 1864, deprimerande på yrkesskickligheten. 1850 upphäfdes de sista utförsel- och införselförbuden; genom handelsfördraget med Frankrike 1865 blef frihandelsprincipen fastslagen. En annan åtgärd var borttagandet af de s. k. transatlantiska tull-lättnaderna år 1851, hvilka bestodo däri, att betydliga lindringar hade tillerkänts i ut- och införselafgifter för varor, hvilka i svenska fartyg direkt utfördes till eller infördes från vissa utom Europa belägna orter.

Den industriella utvecklingen var, såsom redan af det föregående framgår, under förra hälften af 1800-talet i vårt land rätt mager. Det förekom ett visst uppsving mellan åren 1834, det år då Riksbanken genomförde sin senaste bedröfliga myntrealisation och återupptog inväxlingen af sina sedlar, och 1860, men denna utveckling upp-

löser sig dock i stort sedt i sporadiska företeelser och ter sig ekonomiskt sedt i jämförelse med våra dagars mäktiga förändringar icke vidare imponerande. Uppsvinget är dock i vissa fall påtagligt och vi vilja till belysning däraf anföra några siffror. Antalet fabri⸗ker ökades icke i högre grad, men stegringen i tillverkningsvärdet är rätt vacker.

	Antal fabriker	Antal arbetare	Tillverknings⸗värde i riksdaler
1834	2,021	14,479	17,000,000
1860	2,509	30,757	69,000,000

Ökningen i tillverkningsvärdet utgör alltså omkring 400 %. Pro⸗duktionen af bomullsgarn, bomullsväfnader och klädes⸗ och ylle⸗väfnader företer följande förändringar:

	Bomullsgarn i skålpund i medeltal pr år	Väfnader i alnar i medeltal pr år
1830—1834	223,000	588,000
1855—1859	11,466,000	9,874,000

	Klädes⸗ och ylleväfnader i alnar i medeltal pr år
1830—1834	612,000
1855—1859	1,409,000

Sockerraffineringen visade under samma tidsperiod en stegring kvantitativt af 309 % och i tillverkningsvärde af 323 %. De mekaniska verkstädernas tillverkningsvärde (Motala verkstad oberäknad) ökades med bortåt 1,000 %. Verkstädernas uppblomstring betingades af ång⸗maskinen, som införts på initiativ af svensken A. N. Edelcrantz af den engelske ingenjören Samuel Owen, som 1809 grundade en meka⸗nisk verkstad på Kungsholmen. Först på 1840⸗talet började dock den mekaniska verkstadsindustrien få en nämnvärd utveckling. Det var då, som Kockums verkstad i Malmö, bröderna Bolinders i Stock⸗holm och Trollhättans mekaniska verkstäder kommo till stånd. Det såg onekligen ett tag ut, som om ett industriellt uppsving skulle vara i annalkande och detta på många områden, men det stannade alltjämt vid de isolerade fallen. Ett sådant var upprättandet af

Jönköpings tändsticksfabrik af bröderna J. E. och C. F. LUNDSTRÖM år 1845. Fabrikationen skyddades genom patent och tog ganska hastigt fart. Efter 1850 var den redan föremål för större eller mindre export. Vid världsutställningen i Paris 1855 blef den prisbelönt och fabrikens artiklar ha alltjämt bibehållit sitt rykte som världsfabrikat.

En annan uppfinning från det kemiska området var den af nitroglycerinet, som uppfanns af NOBEL 1845. Den första fabriken anlades vid Heleneborg vid Stockholm, dock först 1863, och den ursprungliga metoden utarbetades vidare af Nobels son A. NOBEL och A. LIEDBECK.

I de båda anförda fallen är det svenska uppfinnarebegåfningar, som göra sig gällande; en annan uppfinnare från samma tid är den världsbekante ingenjören JOHN ERICSSON, monitorens uppfinnare. Men denne lefde i Amerika och äfven Alfred Nobel förlade snart sin hufvudsakliga verksamhet till utlandet. Sverige var ännu för trångt. Förutsättningarna saknades för en industriell utveckling i större stil. Ölbryggerierna, som i våra dagar utgöra en så blomstrande industri, befunno sig på 1850-talet ännu i sin första utveckling. Belysande för den svenska industriens framsteg var emellertid den ökade stenkolsimporten, som nära tredubblats under åren 1851—59.

På samma gång som man konstaterar detta, är det af intresse att påpeka, att den industriella utvecklingen i Tyskland ännu låg i sitt embryo. På världsutställningen i London 1851 räknades den tyska storindustrien såsom alldeles obefintlig. Den engelska var då utan all konkurrens på världsmarknaden, framför allt beträffande järn, stål och textilvaror. Men de ansatser, som framkommo i Tyskland på 1840-talet, kommo till en helt annan utveckling än de motsvarande försöken i Sverige. Uppsvinget i Tyskland knöt sig till tre stora områden: elektricitetsindustrien, järnindustrien och den kemiska industrien. Siemens & Halske grundades år 1845 såsom en fabrik för telegrafmateriel. Uppsvinget inom järnindustrien berodde närmast på uppkomsten af Thomasförfarandet, som möjliggjorde användning af de fosforhaltiga järnmalmerna; den kemiska industrien rörde sig med framställningen af färgämnen, men fick först i slutet af 1860-talet sitt stora uppsving genom uppfinningen att ersätta indigo med konstgjordt alizarin (1868 Gräbe, Liebermann). Tysklands industriella utveckling kom alltså i full blomstring långt före Sveriges och öfver hufvud taget kan man säga, att Sveriges industri under hela tiden för A. O. Wallenbergs offentliga verksamhet icke

spelade en sådan roll i vårt lands ekonomiska lif, att man skulle kunnat ana dess senare utveckling. Men denna skulle icke sätta in med full kraft förr än ungefär 10 år efter A. O. Wallenbergs död, d. v. s. först under 1800-talets sista femårsperiod. Sannolikt torde detta delvis sammanhänga med återgången till tullskyddssystemet, om också moderat, hvartill inledningen gjordes under åren 1888—92.

Under förra hälften af 1800-talet var, såsom redan af det föregående torde framgå, jordbruket utan jämförelse Sveriges viktigaste näring, ehuru det visserligen ännu drefs långt ifrån rationellt. På 1840-talet lade man hufvudsakligen an på sädesproduktion och denna riktning bibehöll sig under tre årtionden. Sverige blef för någon tid ett spannmålsexporterande land. Införseln af hvete och råg var jämförelsevis obetydlig, och utförseln af hafre blef på 1830-talet flerdubblad. Exceptionellt höga priser betalades för densamma under 1854—56 i sammanhang med Krimkriget, som medförde utomordentligt goda konjunkturer inom landet men efterföljdes af 1857 års penningkris. Ladugårdsskötseln var emellertid ganska försummad och införseln af smör och ost öfversteg ännu betydligt exporten.

Till belysning af den utveckling, som ofvan antydts, torde en del sifferuppgifter vara på sin plats. År 1870 lefde af industri i Sverige 613,000 personer eller 14,7 % af hela befolkningen, år 1910 1,831,000 personer eller 33 %. Talet för personer, som berodde af jordbruket, hade sjunkit från 71,9 % det förra året till 48,2 % det senare.

Den stora roll jordbruket spelade isynnerhet under förra hälften af 1800-talet och den ringa utvecklingen af industrien hade också haft till följd, att städernas folkmängd då ännu var jämförelsevis obetydlig. I början af århundradet beräknades den till 9,6 % af befolkningen, 1850 till 10,1 %, men 1912 till omkring 30 %. För jämförelses skull må nämnas, att i Tyskland vid senast nämnda tidpunkt städernas folkmängd anslogs till öfver 50 % af hela befolkningen.

Vid 1858 års slut, alltså två år efter startandet af Stockholms Enskilda Bank, var invånarantalet i Sveriges större städer ännu mycket litet, bedömdt efter våra dagars måttstock, och utgjorde:

i Stockholm	102,000	personer
i Göteborg	32,000	»
i Malmö	17,000	»
i Norrköping	18,000	»

Till ytterligare belysning af utvecklingen meddela vi nedan en andra jämförelse, nämligen rörande antalet fabriker, arbetare och tillverkningsvärden.

	Årliga medeltal		
	Fabriker	Arbetare	Tillverkningsvärde i kronor
1861—65	2,465	30,016	71,693,000
1881—85	2,916	68,627	185,643,000
1896—00	9,745	238,181	871,708,000
1911—	11,692	304,586	1,651,057,000

Den långsamma utvecklingen eller till och med ganska stationära ställningen ända till efter 1885 är alldeles påtaglig. Tillverkningsvärdet har efter Wallenbergs död till nu, alltså under en tidsperiod af omkring 30 år, tiodubblats, under det att värdet från 1865 till A. O. Wallenbergs död, omfattande en 20=årsperiod, icke ens tredubblats.

Det ligger därför i öppen dag, att A. O. Wallenberg icke lefvat under någon period af exceptionellt uppsving eller industriell nydaning i vårt land. Andra exempel kunna lätt anföras. Verkstadsindustrien, som i slutet af 1830=talet och under loppet af 1840=talet visade lofvande ansatser, stannade snart i växten och utvecklade sig på intet sätt till någon storindustri. Under större delen af 1880=talet rådde stark depression och öfverhufvudtaget kan man icke förr än in på 1890=talet upptäcka någon i modern mening rationellt organiserad verkstadsindustri. Det var till dess smådrift, och fabrikerna disponerade i allmänhet hvar för sig endast ett ringa antal arbetare. Nyorganisationen kom som en nödvändig följd af svenska uppfinningar och under påverkan af svenska ingenjörer, som i Amerika studerat moderna arbetsmetoder och nu sökte tillämpa dem i sitt eget land.

Liksom på alla öfriga industriella områden i Sverige finner man, att också här det bärkraftiga uppsvinget inträder först i midten af 1890=talet.

Statistiken lämnar i detta fall liksom eljest värdefulla upplysningar. Man finner sålunda att tillverkningsvärdena för verkstadsindustrien i runda tal vid nedanstående data gestalta sig på följande sätt:

1885	30 milj. kr.
1895	67 » »

1900	160 milj. kr.
1910	250 » »

Det är siffror, som tala. Hvilka stickprof, man än tar, blir resultatet ett liknande. Så t. ex. företer tillverkningen i pappersmassa följande utvecklingsschema:

	Årliga medeltal		
	Antal fabriker	Arbetare	Produktion i dubbelcentner
1871—75..................	19	900	63,499
1881—85..................	32	1,343	234,670
1896—00..................	123	6,058	3,376,300
1911—	161	12,776	13,006,045

Ett annat bevis för, att midten af 1890=talet utgör vändpunkten, finner man däri, att just efter 1895 antalet studerande vid universiteten nedgick eller åtminstone förblef stationärt, tydligen beroende därpå, att näringslifvet i större utsträckning än förut lägger beslag på de intelligenta krafterna.

Uppsvinget följer alltså som sagdt först 10 år efter A. O. Wallenbergs död, eller kanske rättare sagdt skjuter ingen raskare fart förr än efter industriutställningen i Stockholm 1897. En annan jämförelse bjuder stenkolsimporten. Den har mellan 1860 och 1910 stigit från 370,000 ton till 4,640,000 ton eller från mindre än 100 kg. per caput till 865 kg. per caput af landets befolkning.

Den svenska handelsomsättningen visar under 1800=talet en utveckling som är parallell med den industriella. Det var visserligen ett framåtskridande men liksom fallet var med industrien i jämförelse med den utveckling, som satte in i slutet af århundradet, af en mycket blygsam omfattning. En del åtgärder, som vidtogos inom handelslagstiftningen, voro också ägnade att underlätta varuutbytet med utlandet. Handelstraktater ingingos med åtskilliga länder, bland andra med Frankrike, Kina, Havaji och Persien; och fördelaktigt verkade också Öresundstullens borttagande. Omslutningen af Sveriges utrikes handelsomsättning höll sig dock på jämförelsevis blygsam nivå. Värdet af densamma beräknades 1830 till omkring 42 milj. rdr, 1845—50 i årligt medeltal till 60 $^{1}/_{3}$ milj. rdr eller 19,44 per caput af befolkningen. 1860 hade man hunnit fram till 160 milj. rdr eller 49,91 rdr per caput af befolkningen. Utförseln bestod

hufvudsakligen af råvaror; det var trävarukonjunkturerna som isynnerhet vållade uppsvinget. Införseln visade stegringar under flera rubriker; så framförallt i fråga om bomullsgarn, bomullsväfnader, hudar, skinn och oljor. Af kaffe importerades 1830 3,3 milj. skålpund, i början af 1840-talet 5,8 milj. skålpund och i slutet af 1850-talet hade man hunnit till 14,3 milj. skålpund. Tullinkomsterna stego och uppgingo, trots alla nedsättningar, i slutet af sistnämnda årtionde i årligt medeltal till något öfver 11 milj. riksdaler mot endast 3,6 milj. rdr i början af 1830-talet.

Men som sagdt, denna utveckling var under större delen af århundradet rätt obetydlig, åren 1871—75 hade man hunnit fram till 450,89 milj. kr. eller 105,49 per caput, 1881—85, alltså den sista femårsperioden af A. O. Wallenbergs verksamhet, till 561,23 milj. kr. eller 121 per caput. Det går sedan långsamt ända till femårsperioden 1895—1900, då omslutningen springer upp till 811 milj. kr. eller 161 per caput, och sedan går det hastigt uppåt. År 1912 uppgick den till 1,545 milj. kr. eller 277 per caput. Stenkolsimporten visar naturligtvis i slutet af århundradet i sammanhang med det industriella uppsvinget alltjämt stigande tendens, och det är påfallande att också införseln af spannmål högst väsentligt ökats. Däremot är det glädjande att anteckna, att sockerimporten alldeles bortfallit. Förklaringen därtill ligger i den svenska betsockerindustriens uppkomst. Försök hade redan gjorts på 1830-talet, men tillverkningen nådde nämnvärda proportioner först på 1880-talet. Det stora uppsvinget skedde omkring 1895, och vid sekelskiftet hade man kommit därhän, att tillverkningen täckte landets behof.

I midten af århundradet var den ekonomiska utvecklingen, med undantag för sporadiska uppsving, såsom under Krimkriget och efter 1870 års krig, utan skarpare kurvor uppåt. En beklaglig företeelse var den på 1860-talet begynnande emigrationen, som stundom kunde uppgå ända till 20,000 personer pr år. Under tiden 1851—1860 beräknades den däremot i årligt medeltal till endast 1,690 personer.

En rätt märklig men i det hela beklaglig utveckling företer under 1800-talet Sveriges handelsflotta. På 1700-talet hade den spelat en betydande roll, icke minst genom det berömda Ostindiska kompaniets verksamhet, och detta fortsatte äfven under det nya århundradets första decennium. De svenska fartyg, som under ett år inkommo

eller utgingo från svenska hamnar, representerade då med hänsyn till lastningsförmågan öfver 50 %, tre år t. o. m. i medeltal 77 % af samtliga nationers in- och utklarerade tonnage. 1870 hade man kommit ner till 31,75 %, 1880 till 33,66 %. Efter 1895 började en stegring, så att 1900 nåddes 41,57 % och 1909 50,37 %.

Så länge segelfartygen voro de förnämsta bärarna af varor öfver hafvet, redde vi oss ännu rätt bra; men ångfartygen trängde hos oss först långsamt in. År 1818 insattes den första ångbåten, Amfitrite, i trafik på Mälaren, men först tio år senare fingo vi en postångare insatt i reguljär trafik mellan Ystad och Stralsund. Antalet segelfartyg började i den svenska handelsmarinen nedgå först på 1880-talet. Under 1870 inträffade liksom på öfriga ekonomiska områden en viss lyftning och det nybyggdes ett icke ringa antal ångfartyg. Men under 1880-talet byggdes så mycket mindre; den svenska skeppsvarfsindustrien gick bakåt och dess ställning blef allt svagare.

Under tiden började utomlands direkta subventionerade ångbåtslinjer komma till stånd och stora fartyg byggdes, under det vi i Sverige hvilade på hanen och ingenting gjorde för att motsvara de stegrade kraven. Beräknad i förmedlade tontal enligt A. N. Kiaers skeppsfartsstatistik utgjorde 1850 den svenska handelsflottan omkring 2,66 % af världshandelsflottan, men 1865 icke mer än 1,92 %; under 1870-talet steg proportionen tillfälligtvis till 3,22 %, men gick därefter oafbrutet ned och nådde 1894 botten med 1,75 %. Efter 1895 inträdde liksom på alla ekonomiska områden en omsvängning, och sedan har äfven hos oss ett antal subventionerade linjer inrättats, uppsvinget har gått raskt och proportionen förbättrades åter. Redan 1900 hade vi nått 2,35 %.

Jag har ansett det vara berättigadt att något uppehålla mig vid handelsmarinens utveckling, då skeppsfarten och rederirörelsen var ett af de få ekonomiska områden, bortsedt från bankväsendet, för hvilka A. O. Wallenberg, såsom vi längre fram skola se, personligen direkt intresserade sig. Men om han likväl icke uträttade något synnerligen märkligt för den svenska handelsflottans utveckling, så får man väl kanske däri se ett bevis för, att tidsomständigheterna icke voro gynnsamma, liksom icke heller den tidens frihandelsvänliga riktning bildade någon lämplig jordmån för skapandet af en nationell industri, när det gällde att täfla med mäktiga konkurrenter, främst England, som satt inne med traditioner och kapital.

1800-talets stora ekonomiska skapelse är det inhemska kommu-

nikationsväsendet, järnvägar, kanalväsen, post och telegraf. Utbyggandet af kanalväsendet var det första och var ett arf från 1700talet. Trollhätte kanal invigdes redan 1800 och år 1808 fick B. B. von Platen regeringens uppdrag att utstaka kanalleden Östersjön—Vänern. Södertälje kanal öppnades 1819, och 1822 invigdes under stora högtidligheter linjen Vänern—Vättern af Göta kanal. Sedan kommo också andra kanaler, såsom Strömsholms, Dalslands och Kinda kanaler m. fl.

Öfvergå vi till järnvägsbyggandet, så finna vi där en ifver, som är svår att fatta, då man tar i betraktande den ekonomiska slöheten på nästan alla andra områden, så vida det icke gällde de lättvunna förtjänster, som åstadkommos genom det tanklösa nedhuggandet af våra skogar, hvilkas produkter utskeppades i så godt som helt och hållet oförädlad form.

Järnvägsbyggandet var 1800-talets insats i vårt ekonomiska lif, och om än detsamma då någon gång bedrefs i en omfattning, som under dåvarande förhållanden icke kunde göra det räntabelt, så har dock den utveckling som följt efteråt visat, att det skulle bli till gagn för kommande generationer, och den ekonomiska utvecklingen har numera kommit därhän, att järnvägarnas kapacitet och behofvet balansera hvarandra, eller till och med gått ännu längre, så att järnvägarnas trafikförmåga i en del hänseenden numera är otillräcklig.

I midten på det gångna århundradet hade man icke hunnit synnerligen långt. Af stambanorna voro 1859 endast färdigbyggda och för trafik öppnade sträckorna Göteborg—Töreboda och Malmö—Sösdala. Dessutom funnos några få enskilda banor, Örebro—Arboga, Gäfle—Falun o. s. v. Men efter 1860 gick det betydligt fortare. Sedan 1855 stod järnvägsbygget under öfverste Nils Ericsons energiska ledning. Banlinjen Stockholm—Göteborg (västra stambanan) invigdes 1862 och samma år två tredjedelar af linjen Malmö—Falköping (södra stambanan). År 1864 öppnades hela södra stambanan för trafik, 1871 den nordvästra från Laxå till riksgränsen, 1874 den östra från Nässjö till Katrineholm och slutligen 1875 norra stambanan till Storvik. På 20 år hade man för statens räkning byggt 1,500 kilometer och de nedlagda kostnaderna uppgingo till 120 milj. kr. Den norra stambanan fortsattes sedermera så småningom, 1886 fullbordades linjen Bräcke—Sollefteå, 1890 fortsattes den från Vännäs norrut och sammankopplades 1893 vid Boden

med den på privat initiativ byggda järnvägen Gällivara—Luleå, som inköptes af staten. 1897 beslöts byggandet af en järnväg Gällivara—Kirunavara—Riksgränsen.

Längden af samtliga trafikerade statsbanor utgjorde:

1860	300 km.
1870	1,100 »
1880	1,950 »
1890	2,600 »
1900	3,850 »

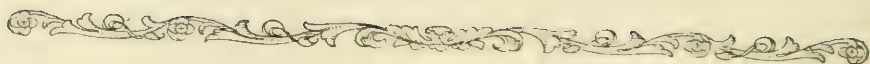
Kapitalvärdet beräknades vid sekelskiftet till i rundt tal 394 milj. kr. Samtidigt hade det enskilda järnvägsbyggandet pågått med största energi. Längden af samtliga trafikerade privatbanor utgjorde vid samma tidpunkter, som nyss anförts för statens banor:

1860	200 km.
1870	600 »
1880	3,220 »
1890	5,400 »
1900	7,450 »

Statens och de enskilda järnvägarna hade vid sekelskiftet 1900 en sammanlagd längd af 11,300 km. De förnämsta enskilda järnvä=garna hade byggts i anslutning till statsbanorna och voro: Bergs=lagernas järnväg, Mora—Vänerns, Stockholm—Västerås—Bergslagens samt Halmstad—Nässjö. Det nedlagda kapitalet beräknades, från=sedt statsunderstöden, 1900 uppgå till omkring 70 milj. kr., ett jäm=förelsevis lågt belopp, men som förklaras däraf att byggnadskost=naderna för de svenska järnvägarna med deras enkelspåriga läggning och i öfrigt gynnsamma förhållanden varit relativt billiga. Järnvägs=politiken sysselsatte de ekonomiskt intresserade under hela den senare delen af 1800=talet och kunde gifvetvis icke undgå att också i A. O. Wallenbergs ekonomiska verksamhet spela en ingalunda oviktig roll, ehuru han visserligen med afseende på byggandet af nya banor lika litet som i fråga om startandet af nya industriella företag själf tog mera direkta initiativ. A. O. Wallenbergs storhet inom det ekonomiska facket låg emellertid, som vi snart skola se, på ett helt annat område, nämligen inom bankväsendet, men så blef också hans insats där så mycket betydelsefullare och bildade utan gensägelse en väldig epok i vårt lands ekonomiska historia. Hans

reformer på detta område ha sträckt sina verkningar vida utom dess gränser.

För fullständighetens skull må i detta sammanhang erinras om, att också telegrafnäten och telefonanläggningarna höra till det gångna århundradet. Telegrafnätets utbyggande påbörjades 1853 och hade år 1900 hunnit en sammanlagd längd af 49,000 km.

FJÄRDE KAPITLET

BANKVÄSEN OCH BETALNINGSMEDEL I SVERIGE 1824–1856. – BANKRÖRELSEN ÖFVER HELA VÄRLDEN I SIN LINDA. – BANKFRÅGOR HOS RIKETS STÄNDER 1824–1864. – BANKERNAS INLÅNINGSRÖRELSE OBETYDLIG. – UTVECKLINGEN I UTLANDET 1830–1860. – FILIALBANKSSYSTEMET. – BOLAGSREGLERNA FÖR »FILIALBANKEN I SUNDSVALL».

BANKVÄSENDET liksom öfverhufvudtaget penningväsendet rörde sig i början af det gångna århundradet i mycket tunga former. En modern människa har säkerligen mycket svårt att föreställa sig, huru primitivt det verkligen var. Jag vill därför i det följande anföra några belysande exempel. Vid den middag, som A. O. Wallenberg gaf vid Stockholms Enskilda Banks 25-års-jubileum den 15 oktober 1881 hölls högtidstalet af den bekante matematikern statsrådet C. J. MALMSTEN, som därvid bland annat yttrade:

»Man har ofta framkastat den frågan, hur det skulle gå i världen, om vår Herre tog ifrån oss potatisen. Och man har svarat: då finge vi äta rofvor i stället. Nå! Må så vara, ehuru jag fruktar för, att våra magar icke vunne på utbytet. Men på fullaste allvar framställer jag här nu frågan: huru skulle det gå med oss litet hvar, om de 170 bank-kontoren icke funnes till, och således icke vore tillgängliga för allmänhetens betjänande? Har man då också några rofvor att bjuda på i stället, så ber jag: Var så god och visa mig *hvar* dessa — växa.» Ja, den frågan var icke så lätt att besvara. Det fanns 1881 i Sverige 170 bankkontor (naturligtvis inräknadt afdelningskontoren), men hvad fanns det i början på århundradet? Hur betjänades då den svenska allmänheten?

Det är klart, att de pengar, som funnos, då ofta fingo ligga obegagnade i byrålådan. Affärsmannen förvarade kassan dag efter dag

i eget kassaskåp, och då en hans accept presenterades för honom, räknade han upp pengarna på sin disk. I själfva verket dröjde det ofantligt länge i alla länder, innan allmänheten lärde sig att gå till banken för att deponera sina pengar på en eller annan räkning. Men det var A. O. Wallenbergs förtjänst, att Sverige i detta fall blef ett föregångsland. Som en kuriositet må dock anföras ett fall från en så sen tid som början af 1900:talet — ett fall, som röjer en mentalitet ifrån forna tider. Det fanns i Stockholm då ännu en känd rak= och frisersalong med mer än halfsekelgamla anor, där »gubben» alltid hade sin kassa i chiffonjén. Och då biträdena, litet mera modernt anlagda än »gubben», sökte öfvertyga honom om det olämp= liga däri och om gagneligheten att sätta in pengarna på bank= räkning, svarade han alltid: »Det är så obekvämt; jag behöfver pengarna ibland för utgifter, för hyra o. s. v.»; och då han slut= ligen ehuru motvilligt gaf med sig, utbrast han: »Om jag nu skulle sätta in dem, hvad kostar det då?»

Och detta var så nyligen! Hur skulle det då icke ha varit i början af förra århundradet eller ännu i dess midt? Det var i själfva verket, såsom statsrådet Malmsten i anförda tal af 1881 utveck= lar, en vansklig sak, »både att få in pengar, och att hafva sådana att utbetala. Fick man in sådana visste man knappast hvar man skulle göra utaf dem, och hade man en utbetalning att göra i april må= nad, måste man redan i januari skrinlägga summan. Någon kapi= talbildning i egentlig mening, d. v. s. såsom penningkapital, kunde aldrig bli fråga om. Men nu är förhållandet ett helt annat. Har jag nu en utbetalning att göra — icke behöfver jag nu, under nor= mala förhållanden, preparera mig för 3,000 kronor, för att vara sä= ker på att kunna på dagen betala 1,000 kronor; och får jag in pen= gar — hvilket naturligtvis alltid är mycket angenämare — nog vet jag nu hvar jag skall göra utaf dem. Det visar bäst de mer än 300 miljoner kronor, fördelade på mer än 100,000 insättningsbevis, som nu finnas på deposition och upp= och afskrifning i banker= nas händer. Af dessa fanns för 25 år sedan nästan ingenting; och beträffande den mångfald af likvider, till belopp af omkring 500 miljoner årligen, som numera ske genom s. k. postremissväxlar, — så hade man därom, för ännu kortare tid sedan, icke ens någon aning».

Så långt statsrådet Malmsten. Vid bedömandet af forna tiders betal= ningsväsen får man också taga hänsyn till, att behofvet af kontanta pen= gar var vida mindre då än nu. En stor del likvider gjordes i natura=

prestationer, så t. ex.var detta fallet med grundskatterna och uppbörden, som erlades i varor eller s. k. persedlar, och ännu på 1850=talet hade man ej hunnit längre än att en förenkling genomfördes på det sättet, att endast vissa hufvudpersedlar, olika för olika landsorter, skulle bibehållas, såsom spannmål, järn, smör m. fl., och de s. k. småpersedlarna omsättas i några af hufvudpersedlarna eller i pengar.

Svårigheterna med likviderna gjorde omsättningen mycket tung och lade en stark hämsko på affärslifvet. Men det var icke mycket bättre i utlandet. Så småningom hade under tidernas lopp ett bankir= eller bankväsen utvecklat sig, olika för olika platser. I allmänhet var det så, att bank= eller bankirrörelsen utvecklade sig ur vanliga handelshus, hvilka drefvo bankirrörelse som bisysselsättning, och först så småningom, när den ökade arbetsintensiteten fordrade en större arbetsfördelning, kommo en hel del firmor att specialisera sig på penninghandeln. Det var i allmänhet behofvet för den enskilde att få sina pengar bevarade på ett tryggt och säkert ställe, som gaf första uppslaget. Af den anledningen insatte t. ex. i London på 15= och 1600=talen folk sina pengar hos guldsmederna, hvilket gjorde, att dessa så småningom utvecklade sin rörelse till verkliga bankiraffärer. Liknande var förhållandet i Skottland och på andra ställen, där grosshandelsfirmor, som arbetade i tobak, linne och andra stora artiklar, togo emot pengar till förvar. Småningom ombildades dessa firmor sedan till bankir= eller bankhus. Så skedde också delvis i Sverige, åtminstone så tillvida, som allmänheten ännu i medlet af förra århundradet i rätt stor utsträckning insatte sina pengar hos grosshandlare, såsom t. ex. Tottie & Arfwedson, J. G. Schwan, Frans Schartau, Sam. Godenius och andra, eller hos stadsmäklare såsom John Holm i Stockholm eller Johan Leffler i Göteborg.

Det var nödvändigheten att nyttiggöra de sålunda insatta pengarna, genom utlåning på längre eller kortare tid, som gaf anledning till uppkomsten af vanlig bankirrörelse. Själfva uppkomstsättet visar, att utvecklingen ej kan ha varit enhetlig. Liknande förhållanden i olika länder framkallade liknande företeelser, men man kan i regeln säga, att det ena landet icke tjänat som förebild för det andra. Det ligger emellertid i sakens natur, att det närmast var en bankirrörelse, som därvid uppstod; banker i modern mening, vare sig i form af aktie= eller kommanditbolag, blefvo först långt senare vanliga. Bland de länder, i hvilka affärslifvet under 1700=talet och förra hälften af 1800=talet nått en högre grad af utveckling, intogo

England och Skottland främsta rummet, och det är därför icke märkvärdigt, att i dessa länder ett bankir- och bankväsende i mer modern mening tidigast utbildades. Det utvecklade sig där ett helt nät af små lokala banker, de flesta med sedelutgifning; och det är att observera, att sedelutgifningen — till att börja med i form af ett slags depositionsbevis ställda till innehafvaren och löpande utan ränta — alltid under en period af outvecklad bankrörelse varit en nödvändig förutsättning för att göra den lönande.

Anledningen därtill torde närmast vara att under primitiva förhållanden utjämnandet af tillgång och efterfrågan på kapital är en mycket svårlöst uppgift på grund af såväl insättningens som utlåningens tillfälliga karaktär. Sedelutgifningen erbjöd med andra ord en bekväm utväg för anpassandet af tillgången på rörelsemedel efter behofvet.

Man har här i landet mycket talat om utvecklingen i Skottland, detta med hänsyn därtill, att det skotska bankväsendet på 1800-talet erbjöd vissa likheter med det svenska, och särskildt har framhållits den betydelse som inlåningsrörelsen hade för de skotska bankerna, i det att de redan på 1700-talet mottogo pengar på deposition i stor utsträckning och betalade ersättning (ränta) därför. Men ehuru Skottland måste anses ha varit tidigt utveckladt i berörda hänseende, var det dock icke i så hög grad försigkommet, som man i allmänhet föreställer sig. Allmänheten satte nämligen ännu vid 1800-talets början icke in några pengar direkt hos de skotska bankerna men väl hos privatbankirer, som tjänstgjorde såsom mellanhänder och i sin ordning utlånade pengarna i större klumpar till bankerna. Den första bank i Skottland, som bröt med detta system och direkt mottog pengar från allmänheten, var den omkring 1810 grundade Commercial Bank of Scotland. Sedan följde de andra bankerna efter, privatbankirerna mistade i följd däraf så småningom sin kundkrets och den ene efter den andre upphörde med sin rörelse. På 1840-talet hade i Skottland de sista af de medlande privatbankirerna försvunnit.

I de flesta andra länder i Europa rådde ännu mera primitiva förhållanden, och öfverallt var det de privata bankirfirmorna som spelade hufvudrollen inom penninghandeln. Det var de, som hade lagt beslag på hela emissionsverksamheten och behärskade den redan på den tiden så viktiga statslånemarknaden. Bankerna voro af mindre betydelse.

Den värsta svårigheten var i början af 1800=talet den bristande tillgången på rörelsemedel och den allmänna osäkerhet, som rådde på grund af den efter de Napoleonska krigen öfverallt deprimerade valutan. Värdet af de utelöpande sedlarna var tvifvelaktigt och det stabiliserades först efter svåra reduktioner i sedlarnas åtryckta värde, i Sverige liksom i de flesta andra länder.

För att underlätta växeldiskonteringen för affärslifvet sökte man flera utvägar. Så bildade man t. ex. i Sverige ett slags diskont=kontor, af hvilka ett i Göteborg, ett i Malmö samt 1810 en sär=skild riksdiskont till förmån för och understöd af Göta kanal. Men affärerna vansköttes, Malmö diskont stoppade. De andra följde exemplet och Rikets Ständers bank, som lämnat »diskonterna» betydande förlag, förlorade vid afvecklingen 1,343,000 riksdaler banko, alltså en för den tiden ganska afsevärd förlust.

Ställningen i Sverige blef emellertid allt svårare och det gällde för statsmakterna att på något sätt söka råda bot. Vid 1823 års riksdag, då man i allmänhet var ganska initiativrik och framförallt lifvad för nya ekonomiska experiment, hade sammansatta stats=, banko= och lagutskotten åtskilliga öfverläggningar rörande till dem lämnade memorial om möjligheterna att finna botemedel för den öfverklagade förlägenheten i den allmänna rörelsen. Tillstånd, ytt=rades det, borde lämnas åt enskilda bolag att förena sig till bedrif=vande af en sammansatt upp= och utlåningsrörelse, och utskotten hemställde, att ständerna måtte hos K. M:t göra framställning om:

att bolag, hvilka hade till föremål att till enskilde personer utlåna penningar, måtte, då sådant af Kongl. Maj:t tillätes, ega att vid penningförsträckningars med=delande afdraga den högsta lagliga ränta, dock icke för längre tid än högst ett år, och att efter förfallotiden uppbära samma öfverränta, som för bankodiskonten blefve stadgad;

att sådana inrättningar måtte till sina fordringars utsökande och indrifvande njuta enahanda handräckning som bankodiskonten;

att de personer, som önskade för ofvannämnda ändamål upprätta bolag, skulle ega att hos Kongl. Maj:t mäla sig och förete sina bolagsregler och utlåningsregle=menten; hvarefter Kongl. Maj:t, derest dessa funnes af den beskaffenhet och bola=gets fond af den betydenhet, att det åsyftade ändamålet — lättade lånetillgångar af enskilda medel till förlag för handel, näringar och jordbruk — derigenom vunnes, täcktes förunna bolaget rättighet att begagna ofvannämnda förmåner dock under en oktrojtid af högst tio år, efter hvilken tids förlopp bolaget hade att om nytt tillstånd sig anmäla, samt

att för öfrigt allt som för handelsbolag i allmänhet vore eller blefve stadgadt, rörande vederbörlig anmälan, införande i rättens inteckningsprotokoll och kungörelse

i allmänna tidningarna af bolagets ingående, ändamål och dermed skeende förändringar samt bolagsmännens ansvarighet, en för alla och alla för en, tillika med hvad som särskildt vore eller blefve i afseende på invisningars utställande af enskilde eller bolag föreskrifvet, äfven skulle landa till efterrättelse för diskonterna.

Slutligen ansågo utskotten, att vid hvarje lämnadt tillstånd till inrättande af privata diskonter eller banker borde fogas den uttryckliga förklaringen, att samma inrättningar, hvarken då eller framdeles, skulle kunna påräkna något understöd af allmänna medel, samt att under ingen förevändning staten skulle kunna blifva i deras förvaltning mera än i andra enskilda företag inblandad, eller på något sätt komma att bidraga till deras upprätthållande eller utredning.

Jag har ansett mig böra något utförligt sysselsätta mig med dessa de förenade utskottens uttalanden, då de utgöra självfva utgångspunkten för den blifvande utvecklingen af bankväsendet i Sverige. Som man finner, har den solidariska ansvarigheten mellan delägarna i bankföretag här blifvit fastställd och skulle också med ett enda undantag — Östgöta Privatbank — komma att tillämpas vid alla kommande oktrojer, ända till år 1863, då Skandinaviska Kreditaktiebolaget bildades och därmed en ny banktyp — aktiebolagsbanken — infördes i vårt land. Däremot talas i det anförda förslaget ingenting om någon sedelutgifningsrätt; den uppkom, som vi strax skola se, utan att något ingripande behöfde göras genom ny lagstiftning.

Förslaget blef emellertid af alla fyra stånden bifallet och öfverlämnades till K. M:t med en skrifvelse af den 29 nov. 1823.

I öfverensstämmelse med hvad Rikets Ständer sålunda föreslagit blef kungörelse angående inrättandet af enskilda banker eller diskonter den 14 januari 1824 af K. M:t utfärdad och gällde sedan med få ändringar och tillägg ända till år 1864. Till att börja med hade denna nya kungörelse icke åsyftad verkan. Det var först sedan lagen angående myntbestämmelsen af den 1 maj 1830 gifvit stadga åt landets myntväsende, som enskilda vågade begagna sig af tillåtelsen att bilda banker. De båda första banker, som uppstodo, voro Skånska Privatbanken i Ystad, som erhöll oktroj den 14 okt. 1830 med en stiftelsefond af 100,000 riksdaler specie. I dess oktroj finnes intet nämndt om sedelutgifning. Den 17 nov. 1832 följde Vermlands Provincialbanks oktroj. Dimensionerna voro här litet mera storslagna. Stiftelsefonden skulle utgöra 500,000 riksdaler banko. En femtedel af fonden skulle kontant inbetalas. Det öfriga skulle först successivt indrifvas, men därjämte skulle lottägarna för $^{2}/_{3}$ af

kapitalet aflämna förskrifningar, åtföljda af säkra inteckningar, goda aktier eller andra värdepapper. För upp- och afskrifning och deposition betalades 3 % ränta, men ingen insättning å deposition fick göras till lägre belopp än 100 riksdaler banko. Som en nyhet tillkom hos Värmlandsbanken beviljandet af kassakreditiv, hvilken låneform enligt uppgift upptogs efter mönster af skotska banker. För öfrigt är det med afseende på dessa första banker att märka, att borgenssystemet florerade. I Skånebankens reglemente heter det, att alla utlåningar skulle ske antingen mot säkra namn eller mot hypotek.

Den ekonomiska ställningen i landet var emellertid ännu mycket prekär. Myntfrågan var sväfvande, tills ändtligen den 1 okt. 1834 den s. k. realisationen genomfördes. Riksbanken återupptog sin silfverutväxling och därmed hade ett stadgadt värde erhållits å det representativa omsättningsmedel, hvilket, såsom det heter, skulle enligt grundlagen såsom mynt i riket anses. Men det hade icke kunnat ske utan stora uppoffringar; Riksbanken såg sig tvungen minska sin sedelstock med 2 milj. riksdaler och detta samtidigt med att rika skördar i landet framkallade större behof af omsättningsmedel. Huru svårt det med den rådande bristen på banker och omloppsmedel ställde sig, kan man förstå äfven af den omständigheten, att Riksbanken själf ej diskonterade inrikes växlar. Därmed började den nämligen först år 1846. Situationen fordrade en utväg och så uppkom den enskilda sedelutgifningen.

I 1824 års kungörelse inrymdes ingen bestämmelse om kreditsedlar. Frågan därom fick bedömas efter allmän lag, men enligt denna förelåg intet hinder för enskild person eller bolag att utgifva tryckta eller graverade skuldsedlar, ställda till innehafvaren och löpande utan ränta. Det fanns förbud att utgifva kopparpolletter eller tryckta eller skrifna sedlar på visst skillingtal. Men häraf följde, att skuldförbindelserna måste vara skrifna på ett belopp ej understigande 1 riksdaler. Bankbolagen kunde sålunda, enligt allmän lag, anses berättigade utgifva förbindelser, ställda till innehafvaren.

Till att börja med var man något osäker; Skånebanken öfvergick först så småningom till regelrätt sedelutgifning; men i Värmlandsbankens verksamhet ingick den från början.

I den allmänna rörelsen rådde emellertid fortfarande stor brist på sedlar och man måste tillgripa surrogat. Ett slags betalningsmedel, som därvid användes, voro s. k. assignationer, som utställdes af enskilda personer, hvilka hade s. k. folioräkning i Rikets Ständers bank.

De kunde vara tryckta eller graverade och fingo ej lyda å mindre belopp än 20 riksdaler riksmynt. Särskildt bruksägare och större godsägare begagnade sig af denna möjlighet och hade därvid den fördelen, att assignationerna kunde utställas å större belopp än utställaren i det ögonblick, då han utfärdade förbindelsen, hade innestående å sitt konto. Man utgick därvid från den förutsättningen, att assignationen någon tid skulle hållas utelöpande och räkningen under tiden hinna bli fylld.

Då och då kritiserades vid riksdagarna bruket af dessa betalningsmedel, men någon indragning eller inskränkning i användningen kom icke på länge till stånd. Först vid 1850—51 års riksdag fattades ett beslut gående ut på, att assignationerna ej skulle få utfärdas å större summa än som motsvarade det belopp, som utställaren vid tiden för utfärdandet af förbindelsen hade innestående. I sammanhang härmed utfärdades ett påbud, att assignationerna skulle vara handskrifna och ej finge lyda å lägre belopp än 200 riksdaler banko. Dessa restriktioner gjorde användandet af assignationer mindre begärligt och det upphörde så småningom alldeles af sig själf.

Vid nästan alla riksdagar under första hälften af 1800-talet diskuterades bankfrågor och åtskilliga förslag till lagstiftning framkommo. Vid 1834—35 års riksdag förelåg bland annat ett förslag, utarbetadt af dåvarande statssekreteraren för handels- och finansärenden C. D. SKOGMAN. Rikets Ständers bank fick uppbära bitter kritik och sammansatta banko- och lagutskotten uttalade sig för den enskilda sedelutgifningen och privatbankers inrättande. De förenade utskotten afgåfvo slutligen ett förslag, som i flera afseenden var ganska märkligt och bildar den egentliga utgångspunkten för hela den senare lagstiftningen rörande de enskilda bankerna i vårt land, utgörande alltså ett viktigt led mellan de båda hufvuddata, k. kungörelsen af den 14 jan. 1824 och den af den 20 maj 1864.

Det föreslogs, att rättighet att utgifva sedlar endast skulle få ske efter af K. M:t meddeladt privilegium, hvilket skulle kunna beviljas för högst tjugu år. Man tänkte sig två banktyper, den ena med begränsad ansvarighet, den andra med obegränsad, alltså solidarisk ansvarighet, hvarvid dock skulle vara dem obetaget att med sig förena särskilda endast i mån af gjord teckning ansvariga delägare.

Som grundfond skulle få begagnas, utom penningar och kontrollerad guld och silfver, fastighetsinteckningar, aktier och räntebärande obligationer (men naturligtvis ej egna och ej heller andra solidariska

bankers lotter). Sedelutgifning skulle få äga rum till ett belopp, som motsvarades af 1) behållningen i den enskilda bankens egna kassor af rikets gångbara mynt i silfver och sedlar, 2) återstoden af deposition i Rikets Ständers bank samt 3) odisponerade tillgångar i guld och silfver och hypotek af samma beskaffenhet som de papper, hvilka motsvarade grundfonden.

Här torde några ord rörande grundfonden vara på sin plats. Denna motsvarade det af lottägarna inbetalade kapitalet och kunde bestå af pengar, af för dessa pengar förvärfvade papper eller af de säkerhetshandlingar, som lottägarna fingo ställa för blifvande inbetalningar. Enligt det förslag, som det nu är fråga om, skulle solidarisk bank ej få träda i verksamhet, förr än delägarna i så= dana säkerheter, som finge till grundfond användas, tillskjutit ett belopp, som motsvarade minst en fjärdedel af hela teckningssumman. Alla hithörande handlingar skulle pröfvas och godkännas af såväl bolaget som Konungens befallningshafvande och sedermera sättas i säkert förvar i taka händer eller kassakista med tvenne lås, hvartill Konungens befallningshafvande skulle förvara den ena nyckeln och bankdirektionen den andra. Det var denna del af grundfonden, som banken således själf icke disponerade, som skulle utgöra den förnämsta säkerheten, så att säga grundvalen för sedelutgifningen.

Enligt det förslag, vi nu behandla, skulle också något liknande äga rum med banker utan sedelutgifningsrätt, d. v. s. med aktie= banker, som skulle deponera hypotek, motsvarande $^{1}/_{4}$ af aktie= kapitalet, hvilken tillgång således alldeles skulle undandragas bola= gets rörelse och endast tjänstgöra som ett slags tyst reserv.

En mycket egendomlig bestämmelse ingår i detta förslag rörande upplåningen. Det föreskrifves nämligen, att upplåning, vare sig i form af deposition, försträckning eller kreditiv, ej finge af enskild bank företagas till ett belopp, som öfverstege hälften af hvad å teck= nad eller inbetald grundfond funnes uti banken innestående. Före= skriften är dunkel, och det visar sig äfven, att ledningarna för den tidens banker ställt sig mycket tveksamma. Sålunda finner man i en historik öfver verksamheten vid Östergötlands Enskilda Bank under denna tid[1] bl. a. en del uttalanden angående tolkningen. Ett i oktrojen af K. M:t gjordt tillägg, heter det, förbjöd direktionen att för bankens räkning upplåna medel under hvilken form det vara

[1] Festskriften: K. Beckman, Östergötlands Enskilda Bank. Linköpings Litogra= fiska Aktiebolag, Linköping 1912, sid. 49.

månde till större belopp än hälften af hvad å tecknadt aktiekapital blifvit inbetaldt eller deponeradt. Äfven om man tolkar bestämmelsen så, att den åsyftade hälften af hela aktiekapitalet, fick bankens totala upplåning alltså ej öfverstiga 375,000 riksdaler banko. Men det var först sedan flera år af oktrojtiden förgått, som direktionen vågade uppfatta föreskriften så pass vidsträckt. I början vågade hvarken den eller revisorerna tolka bestämmelsen annorlunda än att den afsåge endast hälften af det inbetalda kapitalet, d. v. s. 112,000 riksdaler banko, eller på sin höjd hälften af det deponerade eller 262,500 riksdaler banko. Det högsta belopp, som denna bank under de första tio åren af sin oktroj hade innestående, var 380,000 riksdaler banko, hvilken summa således i alla händelser öfverskred det tillåtna maximum, hvarför man också skyndsamt såg till, att den icke fick kvarstå till detta belopp. Man må för öfrigt ha tolkat denna bestämmelse huru som helst; upplåningen blef i alla fall därigenom högeligen kringskuren, och det framgår däraf med full klarhet, att betydelsen af en ordnad inlåningsrörelse ännu icke uppgått för den tidens banklagstiftare.

Nu blef förhållandet visserligen så, att detta lagförslag, som gaf anledning till en skrifvelse till K. M:t från Rikets Ständer af den 19 maj 1835, aldrig blef lag, beroende på att den inkom till regeringen för sent för att kunna lagenligt granskas och i följd däraf förföll. Men det hindrade icke, att det ifrågavarande lagförslaget i praktiken kom att spela en viktig roll, i det att man vid alla under de närmaste åren lämnade oktrojer rättade sig efter förslaget.

Så t. ex. inrycktes i dem alla den för vår tids uppfattning så främmande bestämmelsen om upplåningens starka begränsning. De åsyftade oktrojerna gällde Stora Kopparbergs Läns och Bergslags Enskilda Bank den 14 november 1835 samt, utom nyss anförda Östgöta Privatbank (= Östergötlands Enskilda Bank) den 24 februari 1837, Smålands Privatbank den 17 mars 1837 och Örebro Privatbank den 14 april 1837. Som en kuriositet vill jag här i förbigående anteckna, att Östgötabanken mot den gällande kungl. kungörelsens af 1824 föreskrifter fick oktroj med begränsad ansvarighet och alltså var en ren aktiebank, ehuru en sådan enligt lag väl knappast skulle vara tillåten.

Begränsningen i upplåningen går under de närmaste riksdagarna igen i alla förslag och för sista gången i det förslag, som utvecklades i Rikets Ständers skrifvelse af den 24 maj 1845.

Men i den nya k. kungörelse, som däraf blef en följd, daterad

den 9 jan. 1846, hade den i skrifvelseförslaget inryckta föreskriften om upplåningens begränsning till hälften af hvad å den tecknade grundfonden funnes i banken insatt, blifvit utesluten. Och om en sådan begränsning blef det sedan aldrig mera tal. När man betän⸗ker, att nu gällande 1911 års banklag föreskrifver att inlåningen skall förhålla sig till bankens egna fonder som 5 : 1, framstår tyd⸗ligen, huru litet utveckladt ännu vårt banksystem var vid århundra⸗dets midt och huru föga man fått upp ögonen för de stora utveck⸗lingsmöjligheter för bankverksamheten som lågo däri, att den kunde göra sig till hvad A. O. Wallenberg kallade »den enskildes kassör», d. v. s. till en uppsamlare och förvaltare af det lediga kapitalet. Denna funktion var ännu i Sverige liksom i nästan hela den öfriga världen en bisak, ja, en sida af bankverksamheten, som på många håll betraktades med stor misstro och såsom något nästan mindre värdigt densamma.

Under 1840⸗talet behandlades också en hel mängd andra bank⸗frågor. Så t. ex. om lägsta sedelvalören. Den var i oktrojerna fixe⸗rad till 3 riksdaler 16 sk. banko, men många ville höja detta minimum till 6 riksdaler 32 sk. banko. Häraf följde växlande beslut om höjning eller uppskof. Det började också, särskildt bland bönderna, fram⸗träda en viss animositet mot privatbankerna, som man ansåg för⸗tjäna för mycket på sedelutgifningen. Många ville vägra förnyelse af privatbankernas oktrojer, som utgingo i slutet af 1840⸗talet, och göra hela rörelsen beroende af Rikets Ständers bank. Många svå⸗righeter vållades också däraf, att med afseende på Riksbanken hela lagstiftningen låg hos riksdagen i stark motsats till Konungens eko⸗nomiska lagstiftningsmakt i öfrigt.

Rikets Ständer vågade dock aldrig draga ut de yttersta konse⸗kvenserna af sin makt öfver banken. Voro ständerna eller ett och annat stånd för oresonliga, så kommo utskotten, vanligen förenade banko⸗ och lagutskotten, och lade sordin på stämningen. Så var det också vid riksdagen 1844—45. Utskotten ansågo att »systemet af privatbankernas rättighet att utgifva egna kreditsedlar icke kunde f. n. frånträdas». Detta var alltså detsamma som att tillstyrka för⸗nyade oktrojer till de enskilda bankerna. Och de skulle också komma att lämnas. I princip blef detta fastslaget genom k. kun⸗görelsen af den 9 januari 1846 angående enskilda banker, hvilka ut⸗gifva egna kreditsedlar. Denna kungörelse skulle också utgöra en komplettering till aktstycket af den 14 jan. 1824. Härvidlag är

emellertid att märka, att den k. kungörelsen i rätt väsentliga delar skilde sig från det af Rikets Ständer senast antagna lagförslaget. Såsom vi redan antydt, hade bestämmelsen rörande upplåningens begränsning uteslutits. Förslaget afvek äfven i andra punkter. Bland ändringarna må nämnas: riksdagsförslaget innehöll bland annat, att för bankbolags stiftande skulle erfordras minst femtio delägare, men denna bestämmelse ströks. Som lägsta teckningssumma hade af riksdagen föreslagits 1,000,000 riksdaler banko, men kungörelsen fixerade beloppet till 666,666 riksdaler 32 sk. banko. I alla förslag och kungörelser från denna tid finnes en föreskrift om att K. befallningshafvande skulle genom ombud deltaga i pröfningen af grundfondshandlingarna, en bestämmelse som för öfrigt, ehuru i något annan form, kvarstår äfven i nu gällande lag; men befogenheten varierades i större eller mindre grad af stränghet. Så också vid detta tillfälle, i det att kungörelsen ger honom en inskränktare befogenhet än lagförslaget.

Af större vikt var, att rättigheten att utgifva sedlar på innehafvande säkerheter för beviljade kassakreditiver utsträcktes från förslagets 25 % till 50 % af teckningssumman (= det tecknade kapitalet i bolaget). Den solidariska ansvarigheten bibehölls i öfverensstämmelse med kungörelsen af 1824. Med tillämpning af denna författning meddelade K. M:t förlängda oktrojer för de förutvarande sex privatbankerna och oktrojerade tvenne nya: Göteborgs Privatbank den 12 jan. 1847 och Mälareprovinsernas den 19 juni samma år. En kompletterande kungörelse rörande detaljer om förfarandet vid bankbolags konkurs utkom följande år den 6 oktober.

Opinionen mot de enskilda bankerna nådde under dessa år sin höjdpunkt, och 1847—48 anhöllo Rikets Ständer i en skrifvelse till K. M:t, att det måtte framläggas förslag om åtgärders vidtagande, hvarigenom penningrörelsen i landet på säkrare och mera bestående grunder måtte kunna så ordnas, att vid de då löpande oktrojernas utgång privatbankerna, utan olägenhet för det allmänna, måtte kunna upphöra, samt ock att under tiden till nästa riksdag oktrojer för nya privatbanker icke måtte meddelas.

Men härmed var också kulmen i opinionsyttringarna mot privatbankerna nådd; reaktionen kom och man började inse, att den privata företagsamheten icke kunde alldeles undvaras. Vid 1850—51 års riksdag var stämningen lugnare; de enskilda bankerna erhöllo då den förmånen att intill slutet af 1854 utgifva sedlar å lägst

3 riksdaler 16 sk. banko, en rättighet som man vid de närmast föregående riksdagarna sökt fråntaga dem.

Men striden var ännu icke slut; missnöjet tog sig endast andra uttryck. Man ville till hvarje pris hindra förnyandet af de enskilda bankernas oktrojer i deras hittillsvarande form. Men det gällde att sätta något annat i stället. Och så uppfann man en ny privatbankstyp, som skulle ersätta den gamla, och som man trodde skulle bli ett smidigare redskap till förmån för Rikets Ständers bank, under hvilken de skulle göras helt beroende. Härigenom skulle också riksdagen kunna sköta bankväsendet oberoende af Konungens ekonomiska lagstiftningsmakt, som icke sträckte sig öfver Riksbanken. Denna uppfinning kallades *filialbanker*, emedan de skulle utgöra ett slags filialkontor till Riksbanken. De skulle icke hafva rättighet att utgifva sedlar men däremot i ersättning från Rikets Ständers bank erhålla försträckningar på vissa villkor.

Filialbanken skulle bildas genom aktieteckning och delägarna utgöra minst 30 personer, med solidarisk ansvarighet. Af teckningssumman skulle minst en fjärdedel erläggas i rikets gällande mynt och för återstående tre fjärdedelar skulle delägarna aflämna till direktionen eller order ställda med 6 månaders uppsägning löpande förbindelser, som skulle vara åtföljda af hypotek af myntadt eller kontrolleradt guld eller silfver eller publika papper, beräknade till det värde, hvartill de belånades i Rikets Ständers bank, eller inteckningar inom 1850 års taxeringsvärde för fastighet å landet eller inom två tredjedelar af brandförsäkringsvärdet å fastighet i stad.

Oktrojen skulle beviljas på 10 år. Rikets Ständers bank skulle försträcka ett belopp, motsvarande den del af teckningssumman, för hvilken delägarna ställt förbindelser med säkerheter och skulle dessa därvid pantförskrifvas till Riksbanken. Försträckningen finge dock aldrig öfverskrida 500,000 riksdaler banko och skulle $^{4}/_{5}$ utgå som lån; återstoden skulle beviljas som kreditiv, å hvilket filialbanken kunde utställa assignationer till belopp växlande mellan 100, 150, 500 och 1,000 riksdaler banko. Riksbanken skulle å dessa försträckningar erhålla 3 %. Bestämmelserna rörande själfva rörelsen och revision voro ungefär desamma som för de enskilda bankerna.

Men resultatet skulle icke bli så lysande. Oktrojer lämnades under de första åren åt sju olika filialbanker, nämligen:

Filialbanken i Gefle	$^{27}/_{3}$	1852
» i Blekinge	$^{9}/_{7}$	1852

Skaraborgs läns filialbank	$^{9}/_{7}$	1852
Filialbanken i Christianstad	$^{8}/_{9}$	1852
» i Sundsvall	$^{18}/_{6}$	1855
» i Hudiksvall	$^{30}/_{6}$	1855
» i Lund	$^{16}/_{11}$	1855

Under de följande åren tillkommo ytterligare 15. Till samtliga dessa beviljade Rikets Ständers bank efter hand försträckningar till ett sammanlagdt belopp af 10 milj. riksdaler riksmynt, men när man närmare undersökte utbytet, så fann man att afkastningen för Riks= banken varit mycket dålig och i årligt medeltal ej uppgått till mer än 2,39 %. Vid 1862—63 års riksdag var därför stämningen emot filialbankerna; det beslöts, att nya oktrojer icke skulle få utlämnas och man ville skrida till en indragning af de redan beviljade. Filial= bankerna upphörde så småningom; en del upplöstes, i de flesta fall öfvertogos affärerna af enskilda banker, och några få ombildades till aktiebolag.

Med anledning af riksdagsskrifvelsen af den 30 oktober 1848, som åsyftade de enskilda bankernas upphörande, tillsatte K. M:t den 9 juli 1852 en kommitté med uppdrag att framställa förslag till ordnande af kreditförhållandena och låneanstalterna. Kommittén, hvars utlåtande är dateradt den 8 april 1853, fann filialbankssystemet mindre lyckligt och föredrog att bibehålla sedelutgifningen för privatbankerna. Svårigheten att draga gränsen mellan Konungens ekonomiska lagstiftningsmakt och civillagstiftningen sökte kommittén kringgå därigenom, att den ansåg lagstiftningen för de enskilda bankerna böra fördelas å ena sidan i en af Konung och Ständer stiftad lag, innefattande bestämmelserna om deras rättsförhållanden och villkoren för deras uppkomst, samt å den andra i en förordning, hvari de reglementariska föreskrifterna om deras rörelse och förvaltning intoges. I jämförelse med stadgandena i 1846 års k. kungörelse innehöll kommittéförslaget en del förändringar. Så t. ex. föreslogs, att till bankbolags stiftande skulle erfordras minst 50 namngifna delägare och, hvad som var viktigare, att bank, utom med guld, silfver samt in= och utrikes växlar, skulle få rätt att handla med allmänna räntebärande papper (obligationer), hvilket alltså här för första gången medgifves. En del andra nya föreskrifter äro också af intresse; det föreslås bland annat, att minst 5 % af års= vinsten skulle afsättas till en reservfond, till dess att denna fond uppnått en tiondel af teckningssumman. Liknande bestämmelser ha bibehållit sig i senare tiders bolags= och banklagstiftning. En= ligt nu gällande bestämmelser skola således till reservfonden af=

sättas af aktiebolag minst 10 % och af banker minst 15 %, till dess att denna fond för aktiebolag uppgår till minst 10 % af det tecknade kapitalet och för banker till minst 50 % af grundfonden. En detalj, som vållade mycken diskussion och ovilja, var ett yr-kande på att såsom grund för sedelutgifning ej vidare skulle få an-vändas behållningarna i enskild banks kassor eller i Riksbanken.

K. M:t öfverlämnade kommitténs betänkande jämte en skrifvelse till Rikets Ständer, som remitterade dem till bankoutskottet. Till detta remitterades också en del motioner, bland andra en af A. O. Wallenberg, som nu var riksdagsman i borgarståndet och snart för-stod att göra sin röst hörd inom riksdagen. Det är första gången, vi möta hans namn, men hädanefter skall det också alltid vara för-knippadt på ett eller annat sätt med alla viktigare ekonomiska frågor, som framkommo under hans långa riksdagsmannabana.

Hans nu åsyftade motion är rätt egendomlig men återspeglar in-direkt den villervalla i uppfattning och åsikter i afseende på bank-lagstiftningen, som väl aldrig torde ha varit större än just vid denna riksdag. A. O. Wallenberg framställde ett alternativt yrkande, nämligen att Rikets Ständer måtte antingen, med frånträdande af 1848 års skrifvelse, anhålla att kungl. förordningen af den 9 januari 1846 måtte såsom allmän författning få lända till efterrättelse och att i följd däraf enskilda banker måtte kunna få upprättas äfven på de orter, där sådana nu icke funnes, eller ock i öfverensstämmelse med Rikets Ständers förut uttalade åsikt om privatbankernas förkast-lighet anhålla, det hvarken nya enskilda banker med egen sedelut-gifningsrätt hädanefter måtte oktrojeras eller de redan befintliga er-hålla någon förlängning å sina oktrojer.

Så vidt jag kan finna, har A. O. Wallenberg med denna motion åsyftat att drifva sakerna till sin spets; han ville visa, att man höll på att komma in i en återvändsgränd, och sökte därför lotsa skutan så, att man, sedan insikt därom vunnits, åter skulle komma ut på klarare vatten.

Utan tvifvel bidrog han också kraftigt till att anstormningen mot privatbanksinstitutionen afslogs, men vid denna riksdag skulle inga viktigare positiva resultat uppnås. Bankoutskottet, hvaraf A. O. Wallenberg själf var medlem och hvilket denna riksdag ensamt behandlade de viktigaste bankfrågorna, kom emellertid till den slutsatsen, att det icke kunde afstyrka beviljandet af nya oktrojer för privatbanker utan förordade dessas förnyande. Utskottet hade

ingen riktig tro på Rikets Ständers bank eller dess filialbanker och fick uppbära mycket klander framförallt därför, att det utan närmare utredning motiverat sin hemställan med »Riksbankens förespeglade oförmåga att ersätta privatbankerna».

Det på grund af detta utskottsutlåtande framkomna skrifvelseförslaget till K. M:t antogs af två stånd, adeln och borgarståndet, men förkastades af de båda andra;[1] det blef således ingenting däraf. Öfriga bankfrågor vid denna riksdag, som behandlades i förenade banko- och lagutskotten och delvis antogos, voro för det kommande af mindre betydelse och kunna därför här förbigås.

Den 10 nov. 1855 utkom en ny k. kungörelse med vissa ändringar och tillägg till kungörelsen af den 9 jan. 1846, af hvilka de viktigaste voro, att bankbolags stiftare skulle vara minst trettio; att lägsta sedelvalören skulle fixeras till 5 riksdaler riksmynt, samt att bankerna hädanefter skulle få drifva handel med räntebärande papper, hvilket alltså nu först blef lagligen tillåtet.

Vid 1856—58 års riksdag blefvo bankfrågorna lifligt debatterade; den ömtåliga frågan om förhållandet emellan Konungens ekono-

[1] A. O. Wallenberg uppger själf (se A. O. Wallenbergs Självbiografi i P. von Möller, 1867 års Första Kammare, P. A. Norstedt & Söner, Sthlm 1875, sid. 330), att han år 1853 skulle tillsammans med riksarkivarien J. J. Nordström ha för bankoutskottets räkning författat dess utlåtande omfattande ett förslag till ny lag för enskilda banker, som antogs i riksdagen, men detta är oriktigt. Nämnda år behandlades intet fullständigt bankförslag, och de utlåtanden, som afgåfvos af bankoutskottet, ledde, som vi sett, till intet resultat. I sin broschyr Bankfrågan, sid. 7, uppger A. O. Wallenberg, att hans författarskap tillsammans med Nordström skulle ha ägt rum vid 1856—58 års riksdag. Det är för öfrigt att märka, att Wallenberg 1853—54 var medlem för borgarståndet af bankoutskottet. Men Nordström var då ej medlem af detta utskott. Åren 1856—58 var Wallenberg medlem af bankoutskottet för borgarståndet och Nordström för prästeståndet. Dessutom var Nordström då medlem af lagutskottet. Bankfrågorna behandlades vid denna riksdag, såsom alltid då något viktigare spörsmål var före, i sammansatta banko- och lagutskottet — ej som A. O. Wallenberg uppger af endast bankoutskottet. Det samarbete som ägt rum måste därför ha varit då. Samma år afgafs också mycket riktigt ett vidlyftigt betänkande i fråga om ny lagstiftning för enskilda banker. Utskottets motivering uppvisar, såsom vi i texten påpekat, flera Wallenbergska drag. Förslaget antogs visserligen af riksdagen, men blef ej heller lag utan öfverlämnades af K. M:t till 1860 års finanskommitté, som dock däri gjorde rätt väsentliga förändringar. Det var detta förslag, som låg till grund för friherre Tersmedens motion i ämnet vid 1864 års riksdag och som i sin ordning gaf anledning till en motion af A. O. Wallenberg, som riksdagen antog. Tydligen lider A. O. Wallenbergs framställning i detta fall af minnesfel och flera stora luckor.

miska lagstiftningsmakt och riksdagens befogenheter var åter uppe; och då banko- och lagutskotten ansågo uppenbart, att de hittills utkomna författningarna i bankfrågor innefattade bestämmelser både af civillags och ekonomisk natur, föreslogo de, med afseende på formen för framställningar till K. M:t med begäran om fastställelse å riksdagsbeslut i hithörande ämnen, att ingressen hädanefter skulle lyda: att Rikets Ständer »dels för sin del besluta, dels hos K. M:t underdånigst anhålla, att» o. s. v. Denna formulering blef också af riksdagen antagen. Men dessutom vidhölls, att K. M:t skulle fortfarande äga pröfningsrätt af bankbolags begäran af oktroj liksom förut.

Vid samma riksdag behandlades flera andra viktiga frågor rörande lagstiftning såväl för sedelutgifvande som icke sedelutgifvande banker. I synnerhet diskuterades den solidariska ansvarigheten, närmast med anledning af hr G. Lallerstedts motion, gående ut på, att sådan ansvarighet icke skulle erfordras för enskilda banker, vare sig dessa vore sedelutgifvande eller icke. Dessa frågor behandlades liksom öfriga hithörande ärenden af sammansatta banko- och lagutskotten, som i sitt utlåtande presterade ett varmt försvar för den solidariska ansvarigheten, hvilket sannolikt är inspireradt af A. O. Wallenberg, ehuru saknaden af diskussionsprotokoller från den tidens utskottssammanträden gör det omöjligt att därom uttala något med visshet.

Förslaget om den solidariska ansvarighetens upphörande, heter det, kunde utskotten icke biträda. Den garanti för allmänhetens rätt och säkerhet, som den solidariska ansvarigheten medförde, vore, enligt utskottens förmenande, icke så mycket att söka uti den större massa materiell förmögenhet, hvarmed ett solidariskt bankbolag ansvarade för sina förbindelser, som fast hellre uti den redbarhet vid rörelsens bedrifvande, som den framtvingade, därigenom att män, som i bankrörelse riskerade hela sin förmögenhet, häraf manades att åt rörelsen ägna all den ständiga vaksamhet, uppmärksamhet och försiktighet, som en dylik rörelse ovillkorligen kräfver. Det vore också utan tvifvel den solidariska ansvarigheten, som grundlagt det förtroende hos allmänheten, hvilket gjort de enskilda bankernas rörelse möjlig till och med under en tid, då de varit utsatta för en afvoghet och förföljelse, som numera åtminstone i betydlig mån lyckligtvis försvunnit. Förtroendet vore den lifgifvande anden i bankrörelsen, likasom i all affärsverksamhet; och detta skulle utan tvifvel, om ej alldeles upphöra, likväl betydligt lida på den solidariska ansvarig-

hetens upphäfvande. Utskotten, hvilkas förslag omfattade såväl sedelutgifvande som icke sedelutgifvande banker, ansågo därför den solidariska ansvarigheten, lika mycket för bankernas egen som för allmänhetens skull, böra bibehållas och gälla både för sedelutgifvande och för icke sedelutgifvande banker.

I afseende på K. M:ts pröfningsrätt af bankbolags begäran om oktroj ansågo utskotten, att den borde bibehållas, och beträffande sedelutgifningsrätten föreslogs, att den skulle borttagas för inneliggande riksmyntkassa och behållning i Riksbanken, men i stället utsträckas till grundfondens hela belopp, hvarjämte rättigheten att utgifva sedlar för innehafvande säkerhetshandlingar för kassakreditiv intill 50 % af grundfonden skulle få stå kvar.

Vidare föreslogs, att de solidariska delägarna skulle bestå af svenska undersåtar samt att maximibeloppet af grundfond i solidarisk bank skulle fastställas till 4 milj. riksdaler. Motiveringen — äfven den troligen inspirerad af Wallenberg — innehåller bland annat: »att man bör förekomma bildande af stora monopoliserade penningkompanier, hvilka dels, i anseende till svårigheten att placera sina grundfonder, skulle kasta sig på låne- och diskontrörelse, i stället för de för landet vida fördelaktigare depositions- och kreditivrörelserna, dels ock finna sig föranlåtna att inom hvar sina vidsträckta territorier inrätta afdelningskontor, hvarigenom allmänhetens affärsförhållanden till bankerna komme att blifva med mera omgångar och äfventyr förenade än om bankerna vore mindre och hvar inom sitt mindre territorium för allmänheten lätt tillgängliga. Det är ojämförligt fördelaktigare för ett land att hafva många banker, som hvar för sig med litet pengar drifva stor rörelse, än få, som med mycket penningar drifva liten rörelse.»

Man märker den Wallenbergska tankegången särskildt i sist anförda mening och den öfvertygelse om depositionsrörelsens stora betydelse, som ligger under yttrandet och som vid denna tidpunkt af ytterst få personer torde ha insetts.

Af intresse är också den föreslagna föreskriften, att af sedelutgifvande bankbolags grundfond minst 60 % och af icke sedelutgifvande bankbolags grundfond minst 30 % skulle förvandlas till grundfondshypotek. Föreskriften att minst 60 % skulle till grundfondshypotek förvandlas har med all sannolikhet inspirerats af A. O. Wallenberg. Det är nämligen att märka, att detta just var den proportion som A. O. Wallenberg fastslagit i Stockholms En-

skilda Banks bolagsordning. Bestämmelsen inflöt sedan oförändrad i 1864 års k. kungörelse och blef därigenom lag.

Allt hvad de sammansatta utskotten sålunda föreslagit godkändes af Rikets Ständer, dels genom sammanstämmande beslut af tre stånd, dels efter votering i förstärkt utskott. K. M:t öfverlämnade ständernas förslag till en år 1858 tillsatt finanskommitté, som däröfver afgaf ett vidlyftigt utlåtande och däri verkställde åtskilliga ändringar. Ledamöterna i denna kommitté voro friherre W. F. Tersmeden, ordförande, riksarkivarien J. J. Nordström, hvilken, såsom vi förut berättat, troligen tillsammans med A. O. Wallenberg författat eller inspirerat större delen af utskottsbetänkandet, landshöfdingen N. A. G:son Bennich, grosshandlaren G. Lallerstedt, kaptenen C. A. Mannerskantz och grosshandlaren S. Warburg.

Kommittén strök begränsningen för enskild banks grundfond och framhöll, att bankernas försummelse att uppdrifva inlåningen torde bero af andra orsaker än grundfondens storlek.

Kommittén hade — enligt en privat uppgift också på förslag af A. O. Wallenberg — upptagit aktier bland de papper, som kunde motsvara grundfonden, men detta tillägg ströks af utskotten, som i stället insatte, att minst en tredjedel skulle bestå af lätt säljbara obligationer. Sedelutgifningsrätten begränsades till grundfondens hela belopp och därutöfver i mån af beviljade och lyftade kassakreditiv till högst 50 % af grundfonden, så vidt krediten beviljats mot sådana säkerheter, hvilka kunde såsom grundfondssäkerheter godkännas, hvaremot bankernas riksmyntkassa icke skulle få läggas till grund för sedelutgifning.

Detta finanskommitténs förslag, som afgafs år 1860, föranledde emellertid icke någon framställning från K. M:t till Rikets Ständer, men vid riksdagen 1862—63 blef detsamma genom motion af ordföranden i kommittén, friherre Tersmeden, underställdt riksdagens pröfning.

Kommittébetänkandet var synnerligen vidlyftigt; bland annat omfattade det ett förslag till upprättande af en Sveriges Bank, i hvilken Rikets Ständers bank skulle inneha halfva aktiekapitalet och enskilda personer andra hälften. Denna bank skulle vara sedelutgifvande och öfvertaga större delen af Rikets Ständers banks funktioner såsom en centralbank. Häraf blef emellertid intet och frågan om Riksbankens omorganisation förföll i sammanhang därmed.

På samma sätt som 1856—58 års riksdag hade finanskommittén i en lag sammanfört de bestämmelser, som skulle gälla såväl för bankbolag med rätt att utgifva egna sedlar som för bankbolag utan sådan rätt.

I finanskommitténs i sina hufvuddrag här ofvan återgifna förslag gjorde bankoutskottet åtskilliga ändringar, af hvilka de viktigaste voro, att hela grundfonden hädanefter skulle kontant inbetalas, såsom också skett vid den då nybildade Stockholms Enskilda Bank, hvilken omständighet väl med rätt stor sannolikhet kan antagas ha gifvit anledning till den strängare föreskriften, samt vidare, att grundfonden skulle bestå af minst en tredjedel lätt säljbara räntebärande obligationer och resten af inteckningar i jordegendom eller i fastighet i stad och att sedelutgifningsrätten begränsades till beloppet af i allmänt förvar nedsatta grundfondshypotek samt hvad som lyftats å kassakreditiv, som beviljats mot säkerhetshandlingar, hvilka kunde godkännas som grundfondshypotek.

Endast borgarståndet godkände emellertid utskottsförslaget sådant det var. De öfriga stånden enade sig med några mindre ändringar om en reservation, som A. O. Wallenberg afgifvit såsom suppleant i bankoutskottet. Reservationen gällde sedelutgifningen, som skulle i värde motsvaras af:

1) det i allmänt förvar nedsatta grundfondshypoteket enligt den enskilda bankens räkenskaper;

2) behållningen i den enskilda bankens egna kassor af rikets mynt och Rikets Ständers banks sedlar;

3) guld och silfver efter samma beräkningsgrund i afseende på värdet, som för Rikets Ständers bank då vore eller framdeles kunde bli bestämd;

4) behållningen af i Rikets Ständers bank insatta medel;

5) de för kassakreditiv lämnade säkerhetshandlingar, hvilka den enskilda banken innehade och som vore till beskaffenheten med grundfondshypotek jämförliga i den mån kreditiven blefvo anlitade, dock aldrig till större belopp än som motsvarade 50 % af bankens hela grundfond.

Med denna ändring blef sålunda bankoutskottets förslag af riksdagen godkändt.

Vid samma riksdag utarbetade sammansatta banko- och lagutskottet en särskild lag för enskilda banker utan rätt att utgifva egna sedlar. Det intressantaste däri är den af utskottet uttalade åsikten, att, då dessa banker skulle bli alltför inskränkta i sin rörelse, om de icke finge använda största delen af det sammanskjutna aktiekapitalet, det vore tillräckligt, att tio procent af grundfonden undantoges från affärsverksamheten och i allmänt förvar nedsattes. Som man torde erinra sig, hade man, då samma fråga 1856—58 var före, velat fixera afsättningen till grundfonden till minst trettio procent. Förslaget blef antaget af Rikets Ständer med några förändringar,

af hvilka den viktigaste var, att minimibeloppet för en sådan banks grundfond nedsattes från 2 till 1 milj. riksdaler riksmynt. Men det kom icke längre. Det lades af K. M:t å sido och inga bestämmelser om bank med begränsad ansvarighet inrycktes i den blifvande k. förordningen. Det gjordes i stället gällande, att hvarje bank, som ville undgå solidarisk ansvarighet, måste söka K. M:ts godkännande såsom aktiebolag, och det ankom därvid på K. M:t att pröfva, huruvida utöfver de allmänna föreskrifterna i aktiebolagslagen erfordrades några särskilda bestämmelser.

Som bekant lämnades, ehuru sålunda ingen lag kom till stånd, år 1863 af dåvarande finansministern friherre J. A. Gripenstedt oktroj åt Skandinaviska Kreditaktiebolaget, vårt första större bankaktiebolag, under omständigheter, hvarmed vi längre fram få tillfälle närmare sysselsätta oss. Det af riksdagen fattade beslutet låg till grund för en k. kungörelse af den 20 maj 1864, men denna inskränkte sig till de bestämmelser, som rörde bank med solidarisk ansvarighet. En del föreskrifter af civillags natur hade också uteslutits; man ville nämligen icke hafva andra stadganden än sådana, som kunde anses tillhöra den K. M:t förbehållna ekonomiska lagstiftningen och kunde meddelas i administrativ väg. Men i det stora hela är den nya kungörelsen öfverensstämmande med det af riksdagen antagna förslaget. Uti ingressen upphäfdes kungörelsen af den 14 januari 1824, som alltså ända till dess bildat hufvudakten i den svenska banklagstiftningen.

Säkert har A. O. Wallenberg haft stora förtjänster om att denna första någorlunda fullständiga banklag kom till stånd och han har själf, sannolikt med allt skäl, framhållit det som en lycklig händelse, att det skedde vid 1862—63 års riksdag. Vid 1865 års riksdag tog representationsfrågan hela uppmärksamheten i anspråk och med det ökade landtmannainflytandet under de första åren af det nya representationssättet hade reformkrafvet lätt nog kunnat komma att rinna ut i sanden.

Vi äro emellertid nu inne i en annan period af det svenska bankväsendets historia. De första sju åren hade redan passerat efter grundandet af Stockholms Enskilda Bank, som inleder den nya epoken. Hittills hade det gällt att få fram en för Sverige lämplig typ för privata banker. Denna var nu funnen och utvecklingen kommer in i en ny fas. Den kommande tiden karakteriseras närmast af de privata bankernas kamp mot Riksbankens otidsenliga skötsel och organisation samt af sträfvandena att söka omskapa

den till en centralbank i modern mening. I sammanhang därmed inriktas uppmärksamheten också allt mera på spörsmålet om de enskilda bankerna skulle få bibehålla sin sedelutgifningsrätt eller icke. Men innan vi komma dit, gäller det att se, huru den nya svenska banktypen genom Stockholms Enskilda Banks grundande skapades af A. O. Wallenberg och hvad denna skapelse innebar.

För att förstå sammanhanget, är det emellertid då först nödvändigt att kasta en öfverblick på utvecklingen utomlands, som vi lämnade omkring 1820-talet men som sedan dess slagit in på alldeles nya banor, något som icke heller kunnat undgå att utöfva en viss återverkan på vårt eget land.

När 1830-talet ingick, var begreppet affärsbank ännu okändt utom de engelsktalande länderna. Det första land, där man utom Storbritannien kan konstatera en betydelsefull utveckling, är Frankrike. Där upprättades under åren 1817 och 1818 tre stycken sedelutgifvande s. k. departementalbanker, som emellertid närmast voro att betrakta såsom ett slags motsvarigheter i landsorten till Banque de France. På 1830-talet tillkommo sex nya dylika banker, men sedan Banque de France erhållit rättighet att inrätta filialer, uppgingo departementalbankerna på 1840-talet i denna.

Under tiden hade man börjat sträfva efter bildandet af verkliga affärsbanker. Hittills hade privatbankerna i Frankrike liksom annorstädes varit allenarådande, och emissionsverksamheten handhades uteslutande af dessa, men då man nu för industrien och särskildt för de stora kommunikationsföretagen började använda aktiebolagsformen, låg det nära till hands att söka tillämpa samma system på bankverksamheten.

Men det blef en kinkig uppgift att genomföra. Den franska regeringen gjorde svårigheter.

Då hittade en bankir Jacques Laffitte på den utvägen att kringgå lagen genom att bilda s. k. kommanditbolag. Han grundade år 1837 efter denna princip Frankrikes första affärsbank, Caisse générale du commerce et de l'industrie, med 15 milj. frs inbet. kapital. Denna ändrade år 1847 sitt namn till Caisse A. Gouin & Co. Ett stort antal liknande kommanditbolag bildades efter samma mönster, men de voro alla ganska svagt grundade och stoppade samtliga revolutionsåret 1848. Först därefter började den moderna utvecklingen, och så småningom utformades den banktyp, som äger bestånd ännu i våra dagar. Den internationella nydaningsperioden

räckte från 1848—73. Det viktigaste decenniet blef 1850=talet; det var en tid då det internationella fabriks= och kommunikations=väsendet hade sitt genombrott, och utvecklingen inom bankväsendet följde ungefär parallellt, dock så, att i vissa länder, såsom t. ex. i Sverige, det icke kan vara tal om ett industriellt genombrott under nämnda tid, men väl om ett nyskapande i fråga om banker och kommunikationsväsen.

I England gick utvecklingen till omkring år 1830 inom bankvä=sendet i samma hjulspår som tidigare; det upprättades en mängd sedelutgifvande privata lokalbanker, och samma system följdes i Nordamerikas Förenta stater, men på ett lättsinnigt sätt och utan tillräckliga garantier, hvarför resultatet där blef osäkerhet och fruk=tansvärda kriser af det slag, som den unge Wallenberg fick bevittna under sitt af honom själf skildrade besök därstädes år 1837.

Nygrundningsperioderna inom bankväsendet i England voro un=der det gångna århundradet i hufvudsak två, den första mellan åren 1832—36, den andra 1861—65. En del af de nygrundade bankerna voro emellertid icke sedelutgifvande; så t. ex. stiftades 1834 värl=dens första icke sedelutgifvande affärsbank, London & Westminster Bank. Härvidlag är emellertid att märka att de Londonbanker, som jämte den anförda under nämnda tidsperiod bildades och som voro icke sedelutgifvande, utgjorde en klass för sig. Landsorten hade sitt system af sedelutgifvande småbanker kvar, ehuru ny=grundningen efter 1840=talet blef obetydlig, sedan den Peelska bank=akten utkommit som förbjöd nyupprättade banker att utgifva sedlar.

Londonbankernas storartade utveckling berodde till stor del på det kolossala uppsvinget i inlåningsrörelsen, som började på 1850=talet, alltså ungefär samtidigt med att Wallenberg, såsom vi snart skola visa, i Sverige fullt självständigt organiserade denna form för kapitalets uppsamling och nyttiggörande.

Londonbankernas insättningsräkningar tedde sig i midten af 1800=talet på följande sätt:

1840	5	milj.	£
1850	14	»	£
1857	57	»	£
1860	61	»	£

I Skottland hade bankväsendet, såsom vi tidigare visat, redan i början af 1800=talet fått sin typ fastslagen och utvecklingen följde framgent ungefär samma linje.

Det var från Frankrike, som de nya idéerna skulle komma. Men nya banker kunde där icke grundas på sedelutgifning, då denna redan, såsom i flera andra länder, blifvit monopoliserad för en centralbank. För att ersätta de bankrutterade kommanditbankerna, inrättades i slutet på 1840-talet en hel rad diskontkontor, vid hvilkas bildande stat, kommun och privata tillsköto kapitalet med en tredjedel hvardera. Efter 1853 upplöstes dessa eller ombildades till aktiebolag, af hvilka det mest bekanta blef Pariskontoret under namn af Comptoir national d'escompte. Året förut hade redan framträdt en ny banktyp med bildandet af Société Générale du Crédit mobilier français, som organiserades för att alldeles speciellt drifva emissionsverksamhet i stor skala; men då denna har sin särskilda förhistoria, må vi först sysselsätta oss med den.

Den nya banktypen framgick såsom produkten af en ekonomiskt social propaganda, som redan under flera årtionden drifvits i Frankrike och efter sin upphofsman kallades S:t Simonismen. Under sin första tid representerade denna riktning en socialistisk-kommunistisk lära, men då denna innebar en ny värdesättning af det ekonomiska lifvet och den ekonomiska kulturen, kom den att få ett stort inflytande på helt andra områden än dess skapare afsett.

Bland dem, som berördes af dessa nya idéer, voro två från Bordeaux till Paris inflyttade bröder, Emile och Isaac Péreire, som slogo sig på järnvägsbyggande. Så småningom öfvergåfvo de visserligen S:t Simonismen som samhällslära men bevarade så tillvida en S:t Simonistisk tankegång, att de i öfverensstämmelse med denna betraktade kreditväsendet såsom det centrala i det ekonomiska lifvet. Genom detta skulle alla samhällets krafter sammanfattas och bringas till en harmonisk samverkan. Kreditväsendet skulle för det ekonomiska lifvet möjliggöra den enhetliga ledning, som närmast åsyftades. Men för att nå detta mål måste ett centralt dominerande institut upprättas, där alla kreditens grenar skulle förenas. Öfver hela landet skulle de spridda kapitalen uppsamlas och genom det centrala kreditinstitutet planmässigt fördelas på olika näringsgrenar, främst inom industri, handel och landtbruk. Hopsamlandet af kapitalet betonas starkt, och detsamma gjordes i Sverige af Wallenberg icke mindre kraftigt, då han säger kapitalets uppgift vara »att medelbart mångdubbla rörelsen i landet», sedan man genom banker funnit ett medel att uppsamla det. »Innan banker», yttrar han, därvid citerande en amerikansk skriftställare, »blifva inrättade i hvars och ens grann-

skap och äro såsom bagarboden tillgängliga för hvar man, kunna de icke gagna.»

Det är betonandet af upplåningsrörelsens betydelse, som här framträder och som gaf Wallenberg idén till den organisation af inlåningsräkningarna, som på bankväsendets område skulle utgöra hans viktigaste reform. Härmed vilja vi emellertid icke säga, att han fått idén från bröderna Péreire lika litet som från Skottland. Det var en idé, som låg i tiden och som Wallenberg fullt själfständigt och före alla andra systematiskt utnyttjade.

Denna idé var för öfrigt den enda beröringspunkt han hade med bröderna Péreire och deras riktning, som han fullt medvetet alltid på det bestämdaste tog afstånd ifrån. Olikheten framträder redan då man ser, huru dessa idéer i Frankrike omsattes i praktiken. Just den idén som för Wallenberg var den ledande, nämligen uppsamlandet af kapitalet, hade man icke kunnat realisera i det första stora försöket, som gjordes med Crédit mobilier. Denna bank mottog nämligen icke pengar på deposition. Crédit mobilier fick för öfrigt endast ringa inflytande på utvecklingen i Frankrike, men större i andra länder, framförallt i Tyskland.

Depositionsbanker som närmade sig den Wallenbergska typen uppstodo också i Frankrike, men först i slutet på 1850- och början af 1860-talet; de viktigaste bland dessa äro Société Générale pour favoriser le développement du commerce et de l'industrie en France, hvilken trots namnet närmast organiserades som en affärsbank efter engelskt mönster, samt framförallt Crédit Lyonnais, bildad 1863 i Lyon.

Tyskland illustrerar bättre än något annat land famlandet ända till på 1850-talet. Det fanns sedelutgifvande banker och icke sedelutgifvande banker, men sedelutgifningens oumbärlighet för att rörelsen skulle vara lönande betraktades länge nästan såsom ett axiom. Det må också framhållas att den viktigaste rörelsen liksom i de flesta öfriga länder ännu i århundradets midt låg i händerna på bankirfirmor. Bland nybildade banker må nämnas Bayrische Hypothek- und Wechselbank 1835 och Leipziger Bank 1839, men den egentliga nydaningen började först efter 1846, ehuru de banker, som därefter under de närmast följande åren bildades, ej fingo något större inflytande på landets ekonomiska utveckling. Detta blef först förbehållet några långt senare grundade, icke sedelutgifvande penninginstitut.

År 1851 bildade i Berlin David Hansemann ett slags rent kooperativ diskontoförening under namn af Direction der Diskontogesellschaft,

däri hvarje delägare disponerade en diskontokredit motsvarande hans andel i föreningen. Vid samma tidpunkt började Crédit mobilier-idéerna utöfva sitt inflytande i Tyskland. En af stiftarna i Crédit mobilier var bankiren ABRAHAM OPPENHEIM i Köln. För att grunda och organisera liknande institut i Tyskland satte han sig i förbindelse med chefen för en då nyligen till aktiebolag ombildad bankirfirma, A. Schaffhausenscher Bankverein, GUSTAV v. MEVISSEN, och dessa började 1852 diskutera frågan. De önskade i synnerhet drifva emissionsverksamhet; industriens stödjande och nyskapande blef hufvudpunkten på deras program. Och med detta som utgångspunkt stiftades 1853 Bank für Handel und Industrie in Darmstadt (Darmstädter Bank), med hvilken förenades ett sedelutgifvande dotterbolag, Bank für Süddeutschland.

Efter liknande principer grundade de också tillsammans med bankirfirman Mendelssohn år 1856 Berliner Handelsgesellschaft. Samma år ombildades Diskontogesellschaft till en verklig affärsbank. Bland banker som utan att påverkas af Crédit mobilier-typen bildades i Tyskland på 1850-talet må nämnas Allgemeine Deutsche Creditanstalt i Leipzig samt Norddeutsche Bank och Vereinsbank i Hamburg.

Alla dessa banker lefde närmast på eget kapital; inlåningsrörelsens utveckling försummades ännu i Tyskland. Den började först få större omfattning med grundandet af Deutsche Bank 1870.

Såsom vi redan framhållit, var 1850-talet det stora genombrottsdecenniet för bankväsendet i Europa, och detta i alla länder. Till de nu anförda kunna vi foga Österrike, där år 1855 K. K. Privilegierter Österreicher Credit Anstalt für Handel und Gewerbe bildades med 60 milj. öst. kronors kapital. 1856 var genombrottsåret för Skandinavien. Då grundades Stockholms Enskilda Bank och året därpå följde Danmark med Privatbanken och Norge med Den Norske Kreditbank.

Men innan vi öfvergå till att skildra, huru Wallenberg uppställde och genomförde sitt program för Stockholms Enskilda Bank och hvilken plats som vid en mera detaljerad jämförelse tillkommer denna skapelse i belysning af den historiska utvecklingen, vilja vi ett ögonblick dröja vid ett par andra ekonomiska händelser, som föregingo Enskilda Bankens grundande.

I början af 1850-talet, då, som vi ofvan sett, Rikets Ständer ett tag tycktes hota de privata sedelutgifvande bankerna till själfva

deras existens för att kunna öfverflytta hela sedelutgifningen på Riksbanken eller någon annan ny institution, i hvilken staten skulle ingå som delägare, utkastade Wallenberg planen till grundandet af en filialbank i Stockholm. Tillsammans med N. M. Höglund och C. D. Jederholm lyckades han efter åtskilligt knog — han uppger själf att han därpå använde nio månader — få ihop det nödiga kapitalet. Men ansökan hos K. M:t om oktroj afslogs af dåvarande finansministern friherre C. O. Palmstierna, som ansåg, »att i när=heten af Riksbanken ingen annan bankinrättning var behöflig».

I början af 1850=talet hade också de franska Crédit mobilier=idéerna börjat diskuteras i Stockholm och en plan framkom att omsätta dem i ett stort bankföretag. Det tecknade kapitalet skulle uppgå till den för dåvarande svenska förhållanden ofantliga summan af 18 milj. riksdaler. Till ledande personer i det projekterade bolaget voro designerade hrr Holm, Johns och Kleman. Det tyckes ha varit meningen att banken skulle ha kontor också i London och att engelskt kapital skulle anlitas i den mån det svenska ej stode till buds. Banken skulle bli ett aktiebolag, d. v. s. utan solidarisk an=svarighet och utan sedelutgifningsrätt. Wallenberg motarbetade emellertid, såsom han själf berättar, detta företag, som han kanske icke utan skäl fruktade kunde komma under öfvervägande utländskt inflytande. Regeringen, som flera gånger hade frågan om oktroj under öfvervägande, afslog den slutligen, efter hvad Wallenberg uppger närmast med anledning af statsråden Wallensteens och Gripenstedts allvarliga betänkligheter. Äfven andra bankplaner torde vid denna tid ha varit uppe i hufvudstaden, men det stannade vid projekterna.

Innan Wallenberg grundade Stockholms Enskilda Bank hade han emellertid medverkat vid stiftandet af två förut omnämnda filial=banker i landsorten, nämligen i Sundsvall och Hudiksvall. I Sunds=vall var han t. o. m. det första året bankens ledare, och kom där, såsom han själf säger, i tillfälle att tillämpa sina åsikter om ban=kernas skyldighet att underlätta likvider. Det förtroende, han där=igenom vann, ansåg han ha bidragit till den lätthet, hvarmed han året därpå lyckades åvägabringa teckning till en solidarisk bank i Stockholm.

Bolagsreglerna för filialbanken i Sundsvall ha sitt intresse. De äro otvifvelaktigt författade af Wallenberg och afvika redan i ett och annat från det då för tiden brukliga. Man kan redan däri spåra,

att vi stå på tröskeln till en ny utvecklingsperiod för det svenska bankväsendet.

Beträffande inlåningen, som behandlas i § 16, finns ingenting ovanligt; banken tog icke emot insättningar på lägre belopp än 500 riksdaler riksmynt; men det fanns till denna paragraf ett tillägg, i hvilket direktionen »bemyndigas emottaga och mot öfverens=kommen afgift förvalta sparbanks enke= och pupillmedel, samt sådana smärre menigheter tillhörande fonder eller sammanskott, hvilka afse allmänt gagn eller välgörande ändamål». Vi finna således här antydan till den verksamhet, som numera utöfvas af bankernas notariat=afdelningar.

Med afseende på utlåningen heter det bland annat: »Endast i sista rummet må, om direktionen finner nödigt, lån mot borgen medde=las, dock aldrig sammanlagdt till högre belopp än en femtedel af hela teckningssumman.» Man finner således att Wallenberg redan här var beredd att upptaga kampen mot borgenssystemet. Gå vi tillbaka till 1830=talet, t. ex. till Skånebankens reglemente, för hvilket vi förut redogjort, möter en annan ton: där står borgenslånet i främsta rummet: »Alla utlåningar», heter det, »skola ske antingen mot säkra namn eller hypotek.» Wallenbergs formulering tyder i sin mån på att en ny tid var i antågande.

FEMTE KAPITLET

STOCKHOLMS ENSKILDA BANKS GRUNDANDE 15 OKTOBER 1856. – PROGRAM: BANKEN ALLMÄNHETENS KASSÖR – HUFVUDVIKT PÅ UPPLÅNING OCH VÄXELDISKONTERING. – UPPLÅNINGENS ORGANISATION A. O. WALLENBERGS UPPFINNING. – UPPLÅNINGENS BETYDELSE FÖR DET SVENSKA BANKVÄSENDETS UTVECKLING TILL VÅRA DAGAR. – POSTREMISSVÄXELN.

VID jultiden 1855 hade A. O. Wallenberg definitivt bosatt sig i Stockholm. Han hade hyrt våning tre trappor upp i det hus vid Lilla Nygatan, där källaren Iduna redan då hade och ännu i dag har sina lokaler i bottenvåningen och alltså vid samma gata, där Stockholms Enskilda Bank sedan ända till år 1915 skulle drifva sin verksamhet. Det var emellertid från detta nya hem, som han skulle starta sitt stora, så länge för hufvudstaden planerade bankföretag, som fick namnet Stockholms Enskilda Bank.

A. O. Wallenberg var för tillfället bunden på sina rum. Han hade ådragit sig ett benbrott, som för en tid gjorde honom till invalid. Dessutom var han äfven psykiskt nedböjd, i det att han föregående vår förlorat sin hustru och blifvit lämnad ensam med fyra minderåriga barn, af hvilka det yngsta icke var årsgammalt.

Men det nya bankprojektet skulle snart bringa honom glädje och uppmuntran. Den 23 februari 1856 utfärdades teckningslistan genom annons i tidningarna. De, som ville teckna, kommo självmant till hans kontor och på två dagar var beloppet fulltecknadt med 1 milj. riksdaler i 1,000 lotter à 1,000 riksdaler hvardera. Den 5 mars sammanträdde lott-tecknarna i Börsens gula sal och utnämnde de tolf förtroendemännen. Den 11 mars inlämnades af dem ansökningshandlingen till K. M:t. Antalet tecknare af lotter var 72 och till förtroendemän för ansökningens inlämnande valdes: grosshandlaren And.

Berg, handlanden A. M. Brinck, revisionssekreteraren Vict. Cramér, häradshöfdingen K. Ekström, grosshandlaren C. D. Jederholm, sågverksägaren Wilh. Kempe, expeditionssekreteraren L. J. Lovén, professor S. Lovén, stadsmäklaren N. G. Netzel, grosshandlaren och skeppsredaren Wilh. Setterwall, kapitalisten J. W. Smitt och A. O. Wallenberg.

Det högsta på en hand tecknade beloppet torde hafva varit 50,000 riksdaler riksmynt, till hvilken summa Wallenbergs kamrat från Oxehufvudsexpeditionen J. W. Smitt, som genom sin verksamhet i Argentina blifvit en för den tidens förhållanden mycket rik man, tecknat sig.

Öfverblickar man de öfriga tecknarna, så finner man att mycket olika yrken och samhällsklasser voro representerade; icke bara affärsvärlden, utan också medlemmar af ämbetsmannavärlden, militära samt vetenskapliga och konstnärliga kretsar. Så t. ex. riksarkivarien Nordström, myntdirektör Åkerman, expeditionssekreteraren L. J. Lovén, öfverste Hazelius, bildhuggaren professor Molin, författaren August Blanche, professor A. Retzius och andra.

Bolagets ansökan blef hvilande till dess dåvarande finansministern lämnat plats för statsrådet Gripenstedt. På hans föredragning beviljades den 1 juli sanktion på bolagsreglerna, den 7 augusti hölls konstituerande bolagsstämma och den 15 oktober öppnade banken sin rörelse uti en förhyrd lokal i posthuset vid Lilla Nygatan.

Vi ha anfört namnen på några af de personer, som bidragit till teckningen, då däraf otvifvelaktigt framgår, med hvilket förtroende det nya företaget möttes inom vidt skilda lager af samhället. Man saknar kanske ett och annat af de ledande namnen inom hufvudstadens köpmanskår på den tiden, såsom Schartau, Schwan och Godenius; men detta bevisar ingenting annat än att dessa antagligen hade det bra som det var och därför torde ha betraktat alla nyheter såsom sig icke vidkommande. Eljest framgår det af alla meddelanden från den tiden, att den nya banken tillkom i ett mycket lyckligt ögonblick, om också i slutet af en högkonjunktur, och därtill såsom den första på platsen, då Stockholm märkligt nog vid denna tidpunkt ännu saknade en privatbank och fick nöja sig med Riksbanken såsom enda bank med dess äfven för dåvarande förhållanden mycket tunga och föråldrade maskineri.

Det föreligger öfver Stockholms Enskilda Bank en förträfflig monografi, utgifven vid dess femtioårsjubileum år 1906, författad af framlidne bankdirektör H. Th. Frölander, hvilken redogör för bankens

inre utveckling närmast ur tekniska och statistiska synpunkter, samt åtföljd af tabeller och ypperliga grafiska framställningar.

För detaljer i berörda hänseenden må därför hänvisas till nämnda monografi; min afsikt i det följande är att behandla ämnet ur en annan synvinkel och hufvudsakligen söka belysa bankens program och utveckling i deras historiska sammanhang och framförallt med hänsyn till A. O. Wallenbergs personliga insats.

I den förut omnämnda till K. M:t inlämnade ansökan om oktroj lyder första satsen:

För att främja och betrygga den glädjande utveckling af en nyttig affärsverksamhet, som Rikets handel och näringar upphunnit, erfordras ovillkorligen att landets Bankväsende motsvarar allmänna rörelsens behof af ökad lättnad i penningetransaktioner.

Redan här möter oss den nya bankorganisationens ledande tanke: dess ändamål är att underlätta likvider; dess uppgift att i en tid, då allmänheten ännu knappast visste, hvar den skulle göra af sina pengar, om den hade några, skapa en institution, som icke endast kunde taga dem i säkert förvar utan också nyttiggöra dem för den allmänna rörelsen.

Idén att i upplåningen se en af bankverksamhetens förnämsta uppgifter var ännu helt ny. Problemet att uppsamla det lediga kapitalet hade, som vi sett i föregående kapitel, diskuterats, t. ex. i Frankrike, men utan att där omsättas i praktiska åtgärder. I England och framförallt i Skottland fanns redan ett bankväsen, som i stor utsträckning bedref upplåningsrörelse, men systemet hade ännu icke öfverförts till kontinenten och led dessutom af stora brister. A. O. Wallenberg kände utan tvifvel i dess viktigaste punkter till det skotska bankväsendet; säkert hade han läst riksarkivarien J. J. Nordströms[1] för sin tid förträffliga arbete om Credit- och Bankväsendet, i hvilket denne med förståelse framhåller de skotska bankernas företräden och särskildt deras organisation af upplåningsrörelsen. Men därtill inskränkte sig sannolikt A. O. Wallenbergs kunskap vid den tidpunkt, hvarom nu är fråga. När han 1867 skref sina längre fram omnämnda artiklar i Aftonbladet om skotska banker, hade han säkerligen för just detta tillfälle studerat sig in i ämnet.

A. O. Wallenberg var icke en man, som när han fick en idé först undersökte, om den eller någon liknande idé blifvit tillämpad

[1] J. J. Nordström, Credit- och Bankväsendet, P. A. Norstedt & Söner, Stockholm 1853.

på andra orter, utan han grep sig an med dess realiserande helt oförskräckt på egen hand och sökte genomföra den med okuflig energi och efter bästa förstånd. Så tillgick det för öfrigt nästan alltid på den tiden, icke bara i vårt land, utan i alla länder. Det hade ännu icke blifvit modernt att, om man ville organisera något nytt i eget land, först skicka ut en studiekommission för att undersöka förhållandena utomlands. Det finnes i självfva verket från midten af det gångna århundradets bankhistoria såvidt jag känner endast ett exempel på, att något sådant försökts, och det var i Frankrike före grundandet af Société Générale, i det att man då skickade öfver en kommission till England för att taga kännedom om därvarande förhållanden.

Så skedde emellertid icke i Stockholm. A. O. Wallenberg hade klart för sig, att en banks uppgift bestod i att upp- och utlåna pengar. Problemet koncentrerade sig för honom i uppgiften att uppsamla kapitalet, och detta i en tid, då vi sett, med huru ringa förståelse denna rörelsegren betraktades icke bara af den svenska allmänheten, utan af våra lagstiftare, som för bankerna velat förbjuda en upplåning, som öfverskrede hälften af den i banken innestående grundfonden.

Upplåningen, sådan A. O. Wallenberg tänkt sig den, var en nyhet, icke endast för vårt lands, utan, som jag hoppas kunna visa, för alla länders bankväsen vid denna tid. Hemligheten ligger däri, att han utgick från den synpunkten att banken skulle tjänstgöra som »den enskildes kassör».

»Länge har man», heter det i den anförda skrifvelsen med hemställan om oktroj, »i Sverige hållit före, att banker endast på ett fält kunna gagna och att endast ett behof i denna väg vore att fylla, nämligen bristen på rörelsekapital, hvilken man velat afhjälpa genom beredande af nya lånetillfällen. Anspråken på en ändamålsenlig bankrörelse hafva likväl numera vuxit, ända därhän, att man ansett den böra, utom annat, vara dels den enskildes kassör, dels sparbank i större skala för att emottaga och fruktbargöra tillfälliga öfverskott, dels ock en anstalt för att, utan penningars försändande med posten i hvarje särskildt fall, låta ombesörja inkasseringar och utbetalningar å annan ort. Härtill torde äfven kunna läggas en behöflig utsträckning af det lånesätt, som kallas kreditiv-rörelse, och hvilket allmänt erkännes vara särdeles gagnande.»

Härmed definierar A. O. Wallenberg bankens ofvan antydda

hufvuduppgift att underlätta likvider och att uppsamla det lediga kapitalet. Han antyder också det för underlättandet af likvider inom landet så viktiga införandet af postremissväxeln, en uppfinning af Wallenberg som icke hade något motstycke i något annat land. Hvad denna märkliga uppfinning innebar, får jag emellertid nedan återkomma till. Jag skall först söka visa, hur A. O. Wallenberg organiserade sin banks upplåningsrörelse, som i högst viktiga hänse=enden skulle skilja sig från de skotska bankernas. Denna organisa=tion är också den en uppfinning, som blef ännu viktigare för det svenska bankväsendets senare utveckling än postremissväxeln.

Vi ha sett huru outvecklad bankens inlåningsrörelse var före A. O. Wallenberg. »I de sedelutgifvande bankernas bolagsregler», skrifver Frölander i sin förut omnämnda bankmonografi, »förefun=nos egendomliga, mycket varierande och rörelsen försvårande be=stämmelser, med afseende å hvilka det stundom är svårt att förstå, hvilka motiv som förestafvat dem.»

Som exempel anför han:

Depositionsbevis må ej löpa med högre ränta än 3 %.

Depositionsbevis äro betalbara 14 dagar efter uppsägning.

Upp= och afskrifningsräkning må ej öppnas, utan att minst 1,000 rdr insättas (750 eller 400 rdr i vissa reglementen). Insättning och uttagning få ej understiga 100 rdr (150 rdr, 50 rdr, 30 rdr) samt måste ske i jämna tiotal.

Räntan å lån skall utgöra $^{3}/_{8}$ % i månaden men kan höjas till 5 % pro anno om vinsten å kapitalet för förflutna bolagsåret ej uppgått till 5 %.

Många andra exempel kunde anföras och det må särskildt påpe=kas, att bankerna ännu i början af 1850=talet visst icke alltid betalade ränta å insatta medel. Beträffande filialbankernas upplåningsrörelse skrifver riksarkivarien J. J. Nordström[1], att »upp= och afskrifnings=räkning utan ränta öppnas för summor insatta för att åter på en gång eller i större poster lyftas och mot ränta efter omständigheterna, då uttagning betingas i mindre poster». Hade man insatt pengar i en bank, kunde man riskera att när som helst få dem uppsagda från bankens sida med en frist af ofta ej mer än 14 dagar, då den icke längre ansåg sig ha någon lönande användning för dem.

Redan från början af sin verksamhet fastslog Enskilda Bankens direktion nya villkor för inlåningsrörelsen:

Depositionsräntan för tre månaders uppsägning sattes till 5 %.

Å upp= och afskrifning godtgjordes 3 %, om räntan räknades från dag till dag, men 4 % om räntan räknades på minimibalansen för hvarje månad och räknings=

[1] Credit= och Bankväsendet, sid. 259.

innehafvare erlade 10 kr. för den första blankettboken och 2 kr. 50 öre för enhvar af de följande;

i kreditivräkning belastades 5 % ränta, 1 % kreditivafgift och ½ % afgift för kreditivskuldens öfverförande till nytt kreditiv, hvarjämte hvarje blankettbok betalades med 5 kr.

Redan under de närmast följande åren nedsattes afgiften för blankettböckerna, men den borttogs ej fullständigt förr än år 1870.

Det detaljerade ränteschema för insättare, som vi ofvan återgifvit, skiljer sig, som man finner, högst väsentligt från det tidigare godtycket. Det kunde ändras, men först efter delgifvande till kunderna, och var icke beroende af rörelsens årsvinst eller andra för saken främmande faktorer. Räntelikviderna erlades från bankens sida halfårsvis å sådana icke uppsagda depositioner, hvilka minst ett halfår innestått. Och hvad som var det viktigaste af allt, insättarna oroades icke af uppsägningar. Sedan banken varit i verksamhet i tre år, skrifves härom i 1860 års bankkommittébetänkande angående bankväsendet i riket:

»Banken har under hela sin tillvaro mot insättarna icke vid något tillfälle begagnat sin uppsägningsrätt, utan helt och hållet öfverlämnat åt dessa att bestämma om lyftning eller återinsättningar.»

Utan tvifvel förklarar denna liberalitet från bankens sida mycket af den stora och kanske äfven för dess upphofsman oväntade framgång med afseende på inläningen, som banken redan under de första åren af sin verksamhet hade att glädja sig åt. Hvilken epok Stockholms Enskilda Bank i fråga om inläningen bildade i det svenska bankväsendets utveckling under 1800=talet, framgår också af den statistik däröfver som återgifves i 1860 års nyss omnämnda kommittébetänkande. Kommitterade hade till och med funnit sig föranlåta att behandla Stockholms Enskilda Bank såsom en företeelse alldeles för sig och såsom särskildt ägnad att ådraga sig uppmärksamhet.

Vi meddela härmed några utdrag ur det ifrågavarande kommittébetänkandets öfversikt öfver de enskilda svenska bankernas och filialbankernas upplåningsrörelse åren 1834—1859.

	Å deposition	Å upp= och af=skrifning
1834	Rdr rmt	Rdr rmt
Enskilda banker	3,380	111,334
1850		
Enskilda banker (8)	48,135	1,589,961

1855	Å deposition Rdr rmt	Å upp- och af-skrifning Rdr rmt
Enskilda banker (8)	1,153,275	3,505,418
Filialbanker (6)	282,500	1,382,823
	1,435,775	4,888,241
1856		
Enskilda banker (8)	969,435	1,959,030
Stockholms Enskilda Bank	538,600	224,084
Filialbanker (7)	379,894	954,107
	1,887,929	3,137,221
1857		
Enskilda banker (11)	1,142,230	2,917,197
Stockholms Enskilda Bank	2,415,700	472,141
Filialbanker (7)	389,385	529,148
	3,947,315	3,918,486
1858		
Enskilda banker (11)	1,890,175	4,182,483
Stockholms Enskilda Bank	5,857,200	3,649,594
Filialbanker (10)	894,508	1,086,906
	8,641,883	8,918,983
1859		
Enskilda banker (11)	2,415,450	3,155,609
Stockholms Enskilda Bank	5,387,300	2,583,910
Filialbanker (17)	1,780,790	1,455,278
	9,583,540	7,194,797

Stockholms Enskilda Banks ledande ställning i fråga om upplåningsrörelsen faller starkt i ögonen. Det framgår också af tablån att, efter de tre första åren af bankens verksamhet, proportionen mellan å deposition och å upp- och afskrifning innestående medel förhöll sig så, att de senare utgjorde ungefär 50 % af de förra. Icke mer än omkring hälften utgjordes alltså af a vista medel, ehuru detta förhållande naturligtvis varierade något år efter år. Resten disponerade banken på längre tider och kunde därför vid en tillfällig panik icke behöfva riskera att få sina kassor plötsligt tömda. Redan från början hade A. O. Wallenberg alltså här lyckats skapa en fördelaktig garanti mot oförutsedda händelser. Men å andra sidan var det gifvet, att systemet att bygga bankrörelsen mindre på eget kapital än på främmande medel ändå icke kunde bedrifvas utan alltför stora risker, försåvidt icke också bankens utlåning placerades till öfvervägande del i papper med ringa omloppstid. Införandet af upplåning i stor skala medförde som en logisk konsekvens, att de svenska bankerna icke som förut kunde placera sina medel till största

delen i reverslån med eller utan borgen, utan måste öfvergå till korta, lätt negociabla papper, eller med andra ord till diskontering af affärsväxlar såsom en hufvuduppgift. Det var också detta A. O. Wallenberg gjorde.

Men innan jag öfvergår till att något närmare granska hans utlåningspolitik, må det tillåtas mig att göra en jämförelse mellan hans upplåningssystem och det skotska, som vid den tidpunkt, då Stockholms Enskilda Bank började sin verksamhet, var det enda, som i mycket stor utsträckning lyckats uppsuga det lediga kapitalet genom upplåning. A. O. Wallenberg har själf i sin artikelserie i Aftonbladet, som började i december 1867, utvecklat de väsentliga skiljaktigheter, som karakteriserade den svenska och den skotska upplåningen. En likhet var att det i Skottland liksom i Sverige i allmänhet betalades ränta; i det förra landet dock ej på kortare tid än en månad. Villkoren för räntegodtgörelsen voro, som vi strax skola finna, väsentligen olika.

Den principiellt viktigaste skillnaden var emellertid, att allmänheten i Skottland kunde när som helst utbegära sitt kapital, eller med andra ord att det var helt och hållet a vista, hvilket gifvetvis för bankerna, liksom också indirekt för insättaren, måste innebära den största risk.

»Då man besinnar», skrifver A. O. Wallenberg,[1] »att mer än tusen miljoner riksdaler på denna grund kunna begäras af de skotska bankerna, i händelse allmänheten skulle gripas af farhågor, torde man åtminstone kunna säga, att denna praxis ej är tillämplig annorstädes än i Skottland. Lämplig är den ingenstädes. Och 1857 års händelser visade att en bank, hvars affärer voro så sunda att den kunde återbegynna bankrörelsen, bragtes till att stoppa, emedan den ej kunde tillfredsställa alla dem, som ville och ägde rättighet att vid anfordran utbekomma sina insatta penningkapital. I Sverige äro penningar på deposition emottagna på 1, 2, 3, 4 eller 6 månaders uppsägning. Af de fyrtio miljonerna, som äro insatta i de svenska bankerna, äro omkring $^3/_4$ på depositionsräkning. Detta är vida försiktigare och innebär en förbättring af den skotska metoden. Hos nästan alla författare uti dessa ämnen finner man uppgifvet att bankernas trygghet beror därpå, att alla inse de olyckliga följder, som skulle uppkomma, om bankerna hindras i deras jämnt fortgående rörelse. Om insättarna rusa till bankerna och begära

[1] Aftonbladet dec. 1867.

penningar utan att behöfva dem, måste bankerna i sin tur icke allenast upphöra med sin utlåningsrörelse, utan naturligen äfven i sin ordning af sina gäldenärer utkräfva allt hvad utkräfvas kan, och så spridas svårigheterna till alla näringsgrenar.»

Häri låg alltså A. O. Wallenbergs stora insats, att han var den förste bland alla, som genom stadgande af olika uppsägningsterminer för å deposition insatta medel införde det rätta förhållandet mellan in- och utlåningen, så att omloppstiderna å båda sidor balanserade hvarandra. Detta system fanns icke i Skottland och icke heller i något annat land vid den tidpunkt, då Stockholms Enskilda Bank grundades. Detta är alltså en uppfinning af A. O. Wallenberg så stolt som trots någon och får betraktas såsom en af hörnstenarna i det svenska bankväsendet, liksom den sedermera blef en mäktig häfstång för utvecklingen af de moderna affärsbankerna i de flesta andra länder. En annan skillnad mellan det skotska upplåningssystemet och det svenska var, att räntan å de inlånade medlen i Skottland aldrig var fixerad för någon längre tid utan ändrades från dag till dag i förhållande till dagsdiskontot. Som en följd däraf att de skilda insättningarna voro a vista, kunde bankerna där också när som helst återfordra till omedelbar betalning på kreditiv utestående medel, under det att denna fara var utesluten i Sverige.

Den viktigaste förändring, som upplåningsrörelsens bedrifvande i stor omfattning framkallade, var emellertid såsom redan antydts omläggningen i utlåningsrörelsen, beroende på nödvändigheten att öfvergå i allt större utsträckning till växeldiskontering och växelköp i stället för reversbelåning.

Växeldiskontering idkades af de mindre privatbankerna i början på 1850-talet i ringa omfattning och köpta växlar förekommo icke alls. Första gången köpta växlar figurera bland tillgångarna för enskilda banker är 1855, då Skånes Enskilda Bank hade att uppvisa en post på 28,660 rdr. I Stockholms Enskilda Banks protokoll för den 19 oktober 1857 föreslår A. O. Wallenberg, att banken hädanefter skulle bland sina rörelsegrenar upptaga äfven diskontering åt *andra banker*. Direktionen biföll också detta men tillsvidare endast till ett belopp af 100,000 rdr. Bankens egna sedlar skulle lämnas som valuta.

Såväl växeldiskonteringen som rediskonteringen togo stark fart redan under de första åren af Stockholms Enskilda Banks verk-

samhet. Snart öfvergick man också i öfverensstämmelse med programmet till köp af utrikes växlar.

»Den ökade tillgången på inrikes växlar antyder», såsom det heter i en af bankens styrelseberättelser från dessa år, »dels tilltagande affärsverksamhet dels ock att, då köpslut om varor komma till stånd, växelförskrifningar därå utfärdas vida mera nu än förr: ett förhållande, som direktionen anser förnämligast härröra däraf, att Stockholms Enskilda Bank, likasom de flesta andra banker, numera lämnar företräde åt växeldiskontering framför lån mot reverser.»

Äfven här framträder det ursprungliga Wallenbergska programmet, att en banks första uppgift vore att underlätta likvider. Varubelåningen bedrefs i öfverensstämmelse härmed i en utsträckning, som hittills varit okänd i vårt land.

Att Stockholms Enskilda Bank gick i spetsen för utvecklingen i fråga om växeldiskontering framgår af statistiken öfver växeldiskonteringens utveckling i de svenska bankernas rörelse under åren 1856—1859 enligt följande tablå, däri talen angifva tusental riksdaler riksmynt.

	Stockholms Enskilda Bank	Andra enskilda banker	Filialbanker
1856.			
Dec.	608	58	640
1857.			
Mars	486	70	730
Juni	229	101	606
Sept.	15	—	859
Dec.	754	496	530
1858.			
Mars	1,028	707	557
Dec.	2,396	637	772
1859.			
Dec.	3,021	1,539	1,483

Men i samma mån som de enskilda bankerna omlade sin rörelse och öfvergingo från reverslån mot säkerhet af borgen, inteckningar eller obligationer och dylika hypotek till växeldiskontering och

varubelåning, blef det gifvetvis svårare att erhålla lån mot pant af den förra kategorien af säkerheter. Inom finanspolitiken trängde emellertid den tanken igenom såsom riktig, att depositionsbankerna icke borde fastlåsa sina tillgångar i långa lån. En följd däraf blef, att t. ex. jordbruket fick att kämpa med ökade svårigheter. I det af särskilda kommitterade — bland dem riksarkivarien J. J. Nordström — utarbetade betänkandet angående förändrad organisation af hypoteksinrättningarna i riket heter det också:[1] »Hvad som icke minst hämmat jordbrukets framsteg har varit saknaden af ändamålsenliga, för jordägarnas behof lämpade kreditinrättningar». Man måste betänka, att det var just vid denna tidpunkt, som jordbrukstekniken slog in på nya banor och man började ersätta den lefvande arbetskraften i viss mån med förbättrade åkerbruksredskap och åkerbruksmaskiner, t. ex. tröskverk. Men anskaffning af dylika maskiner kräfde kapital. Fransedt landshypoteksföreningarna, som själfva fingo sköta sin upplåning, var ända till år 1861 Rikets Ständers bank den enda hypoteksinrättningen för jordegendom.

Men nyssnämnda år bildades Allmänna Hypoteksbanken, som öfvertog alla Riksbankens fordringar mot fastighetsinteckningar på landet och hädanefter blef den förnämsta långifvaren till de särskilda hypoteksföreningarna. Samma år inrättades i analogi därmed en Allmän Hypotekskassa för Sveriges städer, som på samma sätt ombesörjde upplåning åt hypoteksföreningarna mellan fastighetsägarna i rikets städer och köpingar.[2] Det var också i naturlig anslutning därtill som A. O. Wallenberg år 1861 tillsammans med sin blifvande antagonist A. W. Dufwa stiftade Stockholms Hypotekskassa.

Men hvarken jordbrukarna eller städernas fastighetsägare ville härmed gifva sig till freds. Bankernas växande inlåningsräkningar visade, att det fanns kapital i landet, och hvarför, frågade man sig, skulle icke detta också komma fastighetsägarna till godo? I riksdagen agiterade bönderna och år 1867 tillsattes ett särskildt utskott för att undersöka möjligheten af att genom ny banklagstiftning finansiellt stödja jordbruket. Detta utskott hade, utan att närmare känna det, förälskat sig i det skotska bankväsendet, som det inbil-

[1] Stockholm, Hörbergska boktryckeriet 1860, sid. 5.

[2] Samtidigt upplöstes den på 1830-talet bildade Bruksägarnas Hypotekskassa, som haft till uppgift att bereda lån mot inteckning i bruksegendom.

lade sig vara synnerligen lämpligt organiseradt och böra tjäna det svenska till föredöme, särskildt i fråga om beviljandet af fastighetskrediter. Det var detta aktstycke, som gaf A. O. Wallenberg anledning till att skrifva sina ofvan citerade fem artiklar i Aftonbladet i slutet af år 1867 med paralleller mellan det svenska och det skotska bankväsendet. Han karakteriserade däri utskottets utredning så, att det önskade få upprättade banker, där alla samhällsklasser skulle insätta sitt kapital men endast jordbrukare få låna.

Kraftigt bemöter han denna ståndpunkt och häfdar det programmet, att man icke finge sammanblanda en affärsbanks uppgift med en hypoteksbanks. Men i Sverige var det alltid så, att om man hade något som i sitt slag var bra, så skulle man genast göra något annat af det; om en person dög till en sak, så skulle han duga till allt, och om någon tillkämpade sig en fördel eller vinst, så kom afunden genast och sökte förstöra den.

»I Sverige har man», yttrar han, »genom klok omtanke inrättat särskilda institutioner, hvilka kunna gifva fastighetsägaren amorteringslån och därigenom skydda honom för uppsägningar. Bankerna hvarken kunna eller böra befatta sig därmed. Det är samma skillnad emellan amorteringslån och den dagliga lånerörelsen och penningomsättningen, som emellan 'stående godset' och 'det löpande' uti ett fartygs tackling. Intetdera kan med framgång begagnas i det andras ställe. Men här har man en ofantlig benägenhet att använda både personer och institutioner för andra ändamål än hvartill de äro ämnade. Så äflas man att göra sparbanker till depositbanker, genom att förmå dem emottaga stora belopp af få personer; af depositbankerna vill man göra hypoteksbanker genom att af dem fordra långa lån på svårligen realisabla säkerheter; af hypoteksbanken vill man göra en statsinstitution, som vore särdeles lämplig att kapitalisera grundräntorna, då man likväl har både stats- och riksgäldskontor. På detta sätt», utbrister han på sitt temperamentsfulla sätt, »blir allting väl beställdt, och med det hela går väl i sinom tid på samma sätt, som det gick med det svenska linjeskepp, till hvars chef en källarmästare befordrades.»

Vi ha nu sett, huru A. O. Wallenberg utarbetade sitt bankprogram och huru olika det gestaltade sig i jämförelse med andra samtida institutioner. Vi ha återgifvit hans egen definition af en banks uppgift »såsom den enskildes kassör» och vi ha sett, hvilka konsekvenser för bankens rörelse som följde af den nya principens tillämpning.

Återvända vi nu ett ögonblick till midten af 1850-talet och taga i betraktande de strömningar, som gjorde sig gällande i andra länder, så framträder kontrasten skarpt. Framförallt gäller detta vid en jämförelse med Tyskland. Där, men icke hos A. O. Wallenberg, finner man, såsom vi redan framhållit, inflytande från den idékrets, som låg till grund för Crédit Mobilier-systemet.

Man jämföre det blygsamma programmet i Stockholms Enskilda Banks oktrojansökan och de uttalanden, som framkommo t. ex. i styrelseberättelsen för A. Schaffhausenscher Bankvereins första verksamhetsår 1852. »Det är ett stort bankinstituts uppgift», heter det där, »att genom sitt eget deltagande (durch eigene Beteiligung) skapa nya industrigrenar och att genom auktoriteten af sin på grundlig pröfning och insikt grundade rekommendation förmå landets kapitalister att placera sina lediga medel i sådana industrier, som — riktigt planlagda — lofva vinst.»

Det är programmet för en emissionsbank. A. O. Wallenberg däremot hade lagt den solida grunden för en modern affärsbank. Det gällde för honom handel men icke industriellt nyskapande. Man kan tycka detta vara en ensidighet, men säkert är, att om A. O. Wallenbergs begåfning icke haft denna begränsning, så hade han icke blifvit den store reformator han blef och Sverige i denna stund icke haft det bankväsende det har och som gjort det nuvarande stora ekonomiska uppsvinget möjligt. Om man bortser från England och Skottland, inrättade de stora kulturländerna först långt efter Sverige depositionsbanker. Ännu i dag spelar i de flesta länders banker det egna kapitalet större roll än hos oss. I Tyskland började insättningsräkningarna svälla i större omfattning först omkring 1900, och bankaktiebolagen ha där haft en konkurrens om det lediga kapitalet med sparbankerna, som de ej kunnat öfvervinna. I Frankrike äro icke heller inlåningsräkningarna relativt taget så stora, beroende närmast på att fransmannen har för vana att så fort som möjligt omsätta sitt sparkapital i fasta placeringar, särskildt statspapper.

Huru insättningarna utvecklat sig i Sverige efter 1860-talet till våra dagar framgår af nedanstående tablå:

Summan af alla insättningar i Sveriges banker och sparbanker (inklusive Postsparbanken).

Sparbanker:	Kronor
1860	27,000,000
1886	231,000,000
1900	500,000,000
1913	953,000,000

Postsparbanken (särskildt):	Kronor
1886	2,000,000
1913	48,000,000

Enskilda banker och Aktiebolagsbanker:	
1865	40,000,000
1881	300,000,000
1886	328,000,000
1900	772,000,000
1915	2,000,000,000

Ännu mera belysande är nedanstående uppställning, uttryckt i riksmark, som jag meddelar efter Sven Brismans »De Moderna Affärsbankerna»:[1]

Bankmedel pr invånare i olika länder år 1913.

	Egna medel	Insättningar	Samtliga bankmedel
Australien	170	620	790
Förenta staterna	134	600	734
Canada	117	593	710
Skottland	73	520	593
England	45	440	485
Sverige	115	330	445
Danmark	102	340	442
Belgien	72	320	392
Irland	51	320	371
Norge	55	265	320
Österrike	52	155	207
Frankrike	40	160	200
Finland	40	160	200
Tyskland	49	134	183
Sydafrika	26	155	181
Japan	15	45	60
Ryssland	11	37	48

[1] Sven Brisman, De Moderna Affärsbankerna, Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag 1915, sid. 466.

Man finner häraf, att Sverige i fråga om inlåningen kommer närmast efter de anglosachsiska länderna. Denna stolta utveckling är en direkt följd af A. O. Wallenbergs verk.

Men jämte inlåningsrörelsens organisation har A. O. Wallenberg gjort en annan stor uppfinning på det banktekniska området, postremissväxeln, och dess användande ingick, såsom vi påpekat, redan från början i Stockholms Enskilda Banks program. Problemet var, som det däri heter, att utan penningars försändande med posten i hvarje särskildt fall låta ombesörja inkasseringar och utbetalningar å annan ort.

A. O. Wallenberg har själf berättat,[1] hur han fick uppslaget. När han såg de stora summor, som i voluminösa paketer sändes från en ort till en annan, fick han den idén, att mycket vore vunnet om man kunde skicka *en* papperslapp i stället för tusentals. Utgående härifrån konstruerade han fram sin metod och fann formen för den anvisning som behöfdes. Den innebär, att den bank, som lämnar sitt biträde med anvisningens utställande, får genom betalning af den som köper postremissväxeln en tillfällig kassaförstärkning; och den bank, som å annan ort infriar samma postremissväxel, får därigenom en disponibel tillgång på den plats, där postremissväxeln utställts.

De svenska bankerna accepterade denna idé och utställa och inlösa numera postremissväxlar utan någon kostnad för vare sig afsändare eller emottagare. Systemet saknar motstycke i något annat land utom Finland, som infört postremissväxeln, och kan betecknas såsom en stor teknisk framgång.

Redan de båda första åren af Stockholms Enskilda Banks verksamhet var omsättningen af genom densamma förmedlade postremissväxlar betydande och ställde sig enligt styrelseberättelserna på följande sätt:

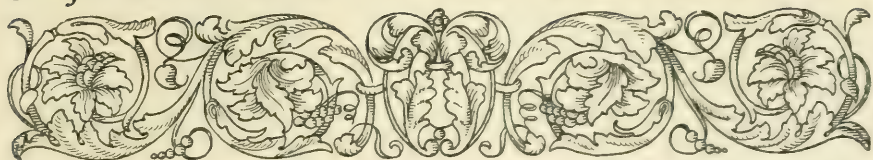
	Inlösta växlar.	Utställda växlar.
1858	Rmt Rdr 9,950,000	Rdr 10,530,600
1859..........................	17,185,000	14,638,500

[1] Se Bilaga III, sid. 239.

Sedermera har postremissväxeln i Sverige ingått i det allmänna medvetandet såsom ett oumbärligt betalningsmedel, hvarmed alla banker betjäna allmänheten. Summan af genom postremissväxlar förmedlade likvider uppgick under år 1915 till 4,6 miljarder kr.

SJÄTTE KAPITLET

KRISEN 1857. – OBLIGATIONSHANDEL OCH STATS-LÅN. – KRIGET 1870. – KURSVINSTER Å FRANSKA RENTES. – DEN DAGLIGA KASSAPOLITIKEN. – ARBITRAGEAFFÄRER. – DE LYCKLIGA RESULTATEN UNDER 1870-TALET. – PERSONLIGA KONTROVERSER. – SCHISMEN 1871. – EKONOMISK JOURNALISTIK OCH JOURNALISTISKA MISSGREPP. – SOM ARBETSCHEF.

JAG har i det föregående skisserat A. O. Wallenbergs program för Stockholms Enskilda Bank. Det må nu också konstateras, att banken under de första åren trots krisen 1857 hade att uppvisa goda bokslut.[1] Med bankrörelsens växande omfattning följde ökadt behof af lokalutrymme. Ursprungligen hade banken på fem år förhyrt lokal i posthuset vid Lilla Nygatan. Men där blef snart för trångt, och i maj 1860 inköpte styrelsen en fastighet mellan Stora och Lilla Nygatorna, samt mellan dåvarande Joachim Bryggaresgränd och Lejonstedtsgränden, utgörande hela kvarteret Pan, hvilket köp konfirmerades af extra bolagsstämma den 15 oktober samma år. Det nya bankhuset invigdes i juni 1863 och var för sin tid särdeles präktigt, ehuru, såsom det blifvit anmärkt, A. O. Wallenbergs anspråkslöshet i personlig bekvämlighet gjorde att utrymmet för direktionen tillmättes mycket knappt. Styrelsen, verkst. direktören och kassadirektören fingo blott ett enda rum tillsammans. De, som på den tiden sökte ett enskildt samtal med bankens ledare, kunna också erinra sig, att han antingen förde dem till en fönstersmyg ute i stora banksalen eller till ett litet mörkt, åt gården vettande rum, som snart fick vedernamnet »svarta kammaren».

Vi ha i det föregående kapitlet sett, på hvilket storartadt sätt

[1] För de ekonomiska och statistiska detaljerna se Th. Frölander, Stockholms Enskilda Bank 1856—1906, Centraltryckeriet, Stockholm 1907.

bankens upplåningsrörelse växte. Saken var så ny, att kollegerna inom bankvärlden icke riktigt ville sätta tro till de Wallenbergska siffrorna. Särskildt lär man ha skämtat däröfver i Göteborg, där Göteborgs Enskilda Bank, som då ansågs som ett mönsterinstitut, icke hade någon liknande rörelse. A. O. Wallenbergs depositions-rörelse, menade man, var icke någon deposition, utan en på en-skilda håll gjord upplåning i större klumpar.

Göteborgs Handels- & Sjöfartstidnings redaktör S. A. HEDLUND skickades därför upp till A. O. Wallenberg för att söka sondera terrängen, men denne lär ha tagit fram kassaboken och låtit inter-pellanten titta och konstatera mellan tre och fyrahundra insätt-ningar i månaden.

Man läste där t. ex.: Skådespelare N. N. 500 rdr, grefvarna X. 800 rdr, guvernanten Y. 300 rdr o. s. v.

»Tror man i Göteborg», yttrade Wallenberg spefullt, »att jag går och upptar lån af aktörer och skolmamseller?»

Men de goda göteborgarna ville icke låta sig öfvertygas, och när Hedlund, som kunnat konstatera faktum, pläderade för den nya metodens införande också i Göteborg, lär man med en axelryckning ha affärdat honom: »Sköt herrn sin tidning, vi skola nog förstå att sköta Göteborgs Enskilda Bank.»

Krisen 1857 kom under bankens andra verksamhetsår och hade närmast sin orsak i den penningkris, som utbrutit i Hamburg och återverkade på den svenska marknaden på den grund att svenska köpmän där hade stora blankokrediter, hvilka till stor del indrogos eller hvilka man i hvarje fall försökte indraga.

Äfven Stockholms Enskilda Bank fick sin känning af krisen, i det att allmänheten rusade till för att uttaga sina insättningar. Ban-ken handlade till en början liberalt och infriade äfven på tre må-naders uppsägning ställda depositionsbevis mot en liten provision; men då det under loppet af november visade sig, att dessa uttag-ningar synbarligen endast gjordes för att åtkomma pengar för skrin-läggning, upphörde man därmed. Depositionsbevis uppsades emel-lertid att före årsskiftet utbetalas till mer än 1,300,000 rdr. Under samma tid visade sig en stor del af bankens gäldenärer vara ur-ståndsatta att fullgöra sina förbindelser till banken. Ställningen såg ett ögonblick nog så hotande ut, men allt gick bra, och ban-ken behöfde icke ens mot någon af sina kunder vidtaga exekutiva åtgärder eller påyrka någons försättande i konkurs.

Detta var för visso ett vackert kraftprof för en så ung bank.

Verkan af krisen återspeglas i bankens styrelseprotokoller från den tiden. Räntan å depositionsräkningen höjdes för vissa belopp och på längre terminer den 9 dec. 1857 till 6 %, och i februari följande år började pengarna ånyo inströmma. Den 30 april kunde man åter sänka depositionsräntan.

Under tiden hade A. O. Wallenberg bland annat ingripit i en Skånes Enskilda Bank rörande episod, som finnes relaterad i landshöfding S. J. von Troils Minnen från en sjuttioårig lefnad. Skånebankens sedlar hade i stor mängd kommit öfver till Danmark, uppsamlades där och presenterades till inlösen vid kontoret i Malmö. Mäklarkontoren i Köpenhamn inväxlade nämligen sedlarna mot rabatt i Köpenhamn, men erhöllo full valuta i Malmö. Det var en lönande affär och Malmökontorets kassa nedgick dag för dag. Situationen blef alltmer betänklig och man insåg slutligen, att om Skånebanken måste stängas, det skulle få allvarsamma följder för de öfriga enskilda bankerna i riket.

Landshöfding v. Troil vände sig då till finansministern frih. Gripenstedt och denne konfererade, efter hvad man har anledning antaga, med A. O. Wallenberg. De kommo öfverens om, att Skånebanken skulle i Skånes Hypoteksförening deponera värdepapper för att i valuta få föreningens obligationer. Dessa skulle sedan belånas af Riksgäldskontoret, hvarefter Riksbanken skulle genom sitt kontor i Malmö tillhandahålla Skånebanken det nödiga beloppet, som rörde sig om 500,000 rdr.

Men när slutligen lånet skulle lyftas af Skånebankens ombud i Stockholm, grosshandlare A. Berghman, vägrade denne att ikläda sig borgen. Hvarje ögonblick var nu dyrbart. Formen fordrade en personlig ansvarighet. Frih. Gripenstedt tillkallade då A. O. Wallenberg, som befann sig i närheten, och denne tvekade ej att genast personligen lämna den ansvarsförbindelse som erfordrades. Riksbankens styrelse emottog sedan från Riksgäldskontoret 500,000 riksdaler och anbefallde medelst telegram sitt kontor i Malmö att däraf påföljande morgon till Skånes Enskilda Bank i förskott utbetala 200,000 riksdaler riksmynt.

A. O. Wallenberg handlade här i en kollegial anda, som hade bort mana till större reciprocitet från kollegernas sida, än hvad han sedan vid kritiska tillfällen fick röna.

Krisen hade emellertid sin gång, och den 1 dec. 1857 beslöt riks-

dagen att ett statslån skulle upptagas à 12 milj. rdr. Det skulle ske i den formen, att Riksgäldskontoret skulle upplägga en statslånefond å detta belopp, hvarefter utlåningen skulle handhafvas af Rikets Ständers bank. Resultatet blef ett lån à 9 milj. Hamburgerbanko till en kostnad af 7 $^3/_4$ %. Den ränta, som Riksbanken sedan begärde, belöpte sig till 9 % — detta ehuru ännu enligt lag högre ränta än 6 % icke fick förskrifvas — men då denna räntesats verkade afskräckande såsom för hög, nedsattes den i mars 1858 till 8 %.

Stockholms Enskilda Bank behöfde icke begagna sig af denna eller annan främmande hjälp. Tvärtom förbättrades ställningen där så hastigt, att banken i juli 1858 kunde försträcka Riksgäldskontoret 750,000 rdr mot en ränta af 5 %.

Sedan man nu åter kommit in i de gamla hjulspåren, fullföljde A. O. Wallenberg sitt program. Postremissväxelrörelsen tog ett kraftigt uppsving och 1863 tillkännagaf banken, att postremissväxlar utan särskild afgift hädanefter såldes på 47 svenska städer, 11 finska, 2 norska samt på Köpenhamn. Samtidigt erbjöd sig banken att utan särskild kostnad diskontera i landsorten betalbara växlar.

En annan del af bankens verksamhet, som också började få allt större omfattning, var den, som afsåg köp och försäljning af obligationer och utländska valutor. Betrakta vi först obligationshandeln, så finna vi, att det dröjde länge, innan man ville riktigt erkänna denna rörelsegren som fullt berättigad för en bank. Revisorerna uttryckte vid flera tillfällen en viss tvekan, och ännu så sent som 1871 förklarade en så förfaren affärsman som generalkonsul J. W. Smitt på en bolagsstämma, att han »trodde det ej egentligen höra till en banks verksamhet att köpa obligationer utan endast att emottaga och utlåna penningar».

För A. O. Wallenberg var emellertid obligationshandeln en mycket viktig principsak, och han genomförde sitt program konsekvent i denna punkt liksom i andra.

Under år 1861 afslutade banken gemensamt med firmorna D. Carnegie & C:o och C. G. Cervin med Riksgäldskontoret ett inhemskt 4 $^1/_2$ % statslån à 3 milj. riksdaler till en nettokurs af 91 % och 1863 öfvertog banken tillsammans med Oscar Ekman och C. G. Cervin ett 5 % statslån à 3 milj. riksdaler till en kurs af 97 $^1/_2$ %. Detta lån hade karaktären af ett rustningslån under de då oroliga tiderna i sammanhang med Karl XV:s skandinavistiska politik. År 1866 var svenska staten under penningkrisen i England åter

ute i låneärenden. Riksgäldskontoret ville uppnegociera 9 miljoner thaler och det underhandlades därom till en räntefot af 5 % och en kurs af 90,61 %. Men lånet afböjdes, ehuru Riksgäldskon-toret nedsatte sina anspråk till 4 miljoner thaler. Man fick då vädja till den svenska marknaden och det lyckades också, i det att Stockholms Enskilda Bank och Skandinaviska Kreditaktiebolaget tillsammans med Riksbanken öfvertogo fast mellan 3 och 4 milj. thaler obligationer på nyssnämnda villkor.

Jag yttrade nyss, att obligationshandeln för A. O. Wallenberg var en viktig principsak, och i själfva verket hade han här ett mål för ögonen, hvars stora betydelse då liksom länge under senare tider blifvit af våra ledande män alltför mycket förbisedd. A. O. Wallenberg ville nämligen skapa icke endast en inhemsk obligationsmarknad till direkt gagn för den inhemska företagsamheten, d. v. s. såsom förhållandena då tedde sig närmast för att underlätta såväl det statliga som privata järnvägsbyggandet, utan i främsta rummet en marknad inom landet för våra statspapper. Han var en afgjord motståndare till den speciellt under de senaste decennierna af 1800-talet och ända fram till strax före krigsutbrottet 1914 i så stor skala bedrifna utländska upplåningen. Han ville att Sverige skulle ha en stark ekonomisk ställning, såväl utåt som inåt.[1]

Det första villkoret för politiskt oberoende är, enligt C. F. Bergstedts sammanfattning af A. O. Wallenbergs åsikter i detta ämne, att nationen, så vidt möjligt är, frigöres från utländsk skuld-sättning; statskreditens omsorgsfulla vårdande bör vara statsmak-ternas oaflåtliga sträfvan. En blick på kursnoteringarna visade, att statskrediten icke vore sådan som den borde vara, i följd däraf att statslånen planlöst upptoges: en låntagare som ständigt är ute och går kan nästan aldrig betinga sig fördelaktiga villkor oaktadt både punktlighet och soliditet; först när vi betalt räntor och amortering en längre tid, utan att upptaga nya lån, kunna vi hoppas att in-taga ett högre rum på fondmarknaden. En korporation sådan som Riksgäldskontorets styrelse ansåg A. O. Wallenberg ej lämplig att handlägga låneärenden. De kollegiala formerna hindrade ett beslut-samt ingripande i rätta ögonblicket. Det riktigaste trodde han vara att åt regeringen öfverlämna själfva negociationen; riksgäldsfullmäk-tige skulle sedan utfärda obligationerna och besörja likviden. Lå-

[1] Se närmare C. F. Bergstedt, André Oscar Wallenberg. (Separattryck ur Svenskt Biografiskt Lexikon.) Stockholm, F. & G. Beijer, 1891, sid. 55.

nen borde så vidt möjligt göras inhemska, d. v. s. förbindelserna utfärdas i svenskt mynt på svenska språket, och likviderna ske inom Sverige. Därigenom undvekes kursförluster, kommissionsarfvoden till utländska ombud och riskerna af sådana ombuds tänkbara insolvens, utan att obligationerna dock skulle bli mindre begärliga på den utländska marknaden.

Han insåg emellertid, att ett verkligt inhemskt fondsystem, som skulle kunna fylla statens upplåningsbehof, hvarvid han närmast tänkte sig lånen i form af perpetuella räntor, endast kunde förutsättas i den mån den inhemska kapitaltillväxten räckte till. Men därför var det också för dem, som hade kapital att förvalta, en plikt mot fäderneslandet att genom omtanke och sparsamhet bidraga till den inhemska kapitalbildningen.

Uttalanden mot den utländska skuldsättningen återkomma ganska ofta i hans korrespondens. Så skrifver han t. ex. i ett bref till bankdirektör Lettström den 5 nov. 1883: »Vi få aldrig reda och ordning i vår marknad förr än vi sluta med det årliga upplånandet i utlandet.» Detta är som sagdt ett ofta återkommande ledmotiv.

Under krigsåret 1870 var affärsställningen i Sverige blomstrande och några förluster på kriget gjorde vi icke. Stockholms Enskilda Bank hade vid krigsutbrottet 916,000 frcs att fordra i Frankrike, hvilket belopp på grund af det där införda moratoriet icke inflöt vid förfallotiden, men redan 1871 visade det sig att allting blifvit betaldt. Under dessa år gjordes stora obligationsaffärer. Banken begagnade de fördelaktiga inhemska konjunkturerna till att på A. O. Wallenbergs förslag inköpa betydande belopp af Förenta staternas 5 % obligationer och franska 3 % rentes. Inköpskursen för de förra utgjorde 89—90 %, för de senare omkring 57 %. Äfven under 1872 fortsattes dessa obligationsinköp, och när på sensommaren ett nytt franskt lån à 5 % skulle emitteras, tecknade Stockholms Enskilda Bank liksom flera andra svenska banker betydande belopp, men när teckningarna sedan skulle fördelas, visade det sig, att lånet blifvit så kolossalt öfvertecknadt, att hvarje tecknare blott erhöll 7,8 procent af det belopp, för hvilket han antecknat sig. A. O. Wallenberg lär emellertid ha fått hvad han önskade för Stockholms Enskilda Banks räkning. Detta tillgick så, att han — enligt hvad han upplyste en af sina kolleger i hufvudstaden, som för sin bank[1] fått nöja sig med de få procenten — utfäst sig att betala en procent i kommissions-

[1] Stockholms Intecknings Garanti Aktiebolag.

arfvode till en af sina gamla goda bankirförbindelser i Paris mot det att denne åtog sig anskaffandet, alltså till ett pris af emissions=kursen plus 1 %.

Genom alla dessa obligationsköp ökade banken under ett år sin obligationsportfölj från 2,400,000 kr. till 5,200,000 kr. Men det var tyvärr icke endast statspapper och därmed jämförliga, som funnit plats i portföljen. Vi komma nu, som vi snart skola se, in på den tid, då järnvägsbyggandet rasade som värst, och Stockholms Enskilda Bank skulle ock få sin beskärda andel af svenska järnvägspapper och fram=förallt dragas med stora poster af Bergslagernas järnvägsobligationer.

De utländska statsobligationsköpen visade sig emellertid bli en mycket god affär, och detta var en del af rörelsen, som mycket roade A. O. Wallenberg. Han följde kurserna med oaflåtlig upp=märksamhet, och under sina resor gör han i korrespondensen med bankdirektör Lettström upprepade iakttagelser i detta fall och disku=terar med sig själf om han skall sälja eller icke, eller uttrycker sin tillfredsställelse öfver kursstigningar. Så skrifver han t. ex. i ett bref dateradt Paris den 20 juni 1874, efter att ha konstaterat att det inre politiska läget i Frankrike var mindre tillfredsställande: »I fredags, dagen efter min ankomst, steg fem=procents=räntan för första gången till 95 procent. Nu lämnar jag till Er att bedöma i hvad sammanhang dessa bägge evenementer stå till hvarandra. Men säkert är att, efter hvad jag kunnat inhämta, ställningen kan be=tecknas sålunda:

la politique est mauvaise,
la finance est bonne.»

Afvecklingen af dessa franska obligationsköp skedde mycket för=delaktigt. När den sista posten afvecklades 1876, visade det franska »rentes»=kontot ett vinstsaldo af 428,557 kr. 12 öre.

Såsom ofvan antydts, började Stockholms Enskilda Bank tidigt göra valutaaffärer. Äfven här var A. O. Wallenbergs personliga ingripande det afgörande. Det hörde liksom obligationsaffärerna till de affärsgrenar, som han själf gärna sysselsatte sig med. Men detta är ett särskildt kapitel, som först kräfver en något närmare för=klaring.

Med bankdirektör Gustaf Lettström, som inträdde i banken 1862 samt där först fungerade som sekreterare och sedermera som kassadirektör, underhåller han under sina resor en vidlyftig korre=spondens. Lettström skulle regelbundet skicka honom rapporter

öfver bankens ställning, och deras brefväxling rör sig ofta om de dagliga kassabekymren. Dessa härledde sig närmast från de mycket ojämna kassaanspråk, som ställdes på banken från det af=sevärda antal landsortsbanker, för hvilka Stockholms Enskilda Bank på den tiden fungerade som ombud och som ägde rätt att a vista förfoga ej blott öfver egna tillgodohafvanden utan också öfver betydande belopp därjämte. Det hände icke sällan att de landsortsbanker, som hade räkning i Stockholms Enskilda Bank, kunde disponera flera miljoner kr. utan föregående avi, men lika ofta inträffade det att endast några få dagar efteråt remissor in=kommo, som fyllde bristen. Dessa kassaförskjutningar skulle ba=lanseras och det var icke då som nu, att banken, när den behöfde pengar, skickade upp en bunt växlar till Riksbanken för att rediskon=tera dem; tvärtom, någon rediskontering kom icke i fråga, och när den egna sedelutgifningsrätten icke längre räckte, fick man tillgripa andra utvägar. Närmast var det två sätt som användes. Antingen betjänade man sig af belåning i någon af statens kassor, vanligen Riksgäldskontoret, af statsobligationer och därmed jämförliga pap=per eller också sålde man utländska tillgodohafvanden. Hade man icke några sådana disponibla, fick man använda utländsk lånekre=dit i en eller annan form för att skaffa sig dem. Härvidlag är att märka, att under normala förhållanden arten af vårt lands ex=port, då liksom nu, medförde att det på våren alltid brukade vara brist på utländsk valuta, som gjorde sig alltmera kännbar, till dess sjöfarten på Norrland öppnades, då det motsatta förhållandet så små=ningom inträdde för att i juli och augusti vanligen förbytas i rikare tillgång. Det är gifvet att det med hänsyn därtill kan anses fullt berättigadt att låna upp utländska penningar på våren, då kursen står högt, för att betala igen dem på sommaren då kursen är låg.

Det var också det, som A. O. Wallenberg lät Stockholms En=skilda Bank göra redan under bankens första skede.

Så heter det t. ex. i protokollet för den 4 januari 1858, att drag=ning på utländska hus borde göras ej blott för kassaförstärkning utan också då det till följd af kursförhållandena kunde vara nyttigt. Det framgår alltså häraf, att A. O. Wallenberg dref utländsk upp=låning dels på kort tid för att kunna hålla tillräcklig kassa särskildt vid sådana tider af året, då resurserna hemma voro knappa, dels också såsom ren arbitrageaffär i större eller mindre omfattning.

De utländska tillgodohafvandena förvandlades sedan till växlar och

öfverfördes till svenskt mynt vanligen på det sättet, att växlar eller checker å de utländska tillgodohafvandena såldes till Riksbanken eller andra hugade svenska köpare. Numera ske köp af valuta genom aftal i telefon, men på den tid, hvarom det nu är fråga, ägde dylika växelförsäljningar rum genom mäklare på Stockholms Börs.

I sin korrespondens med sekreteraren Lettström behandlar A. O. Wallenberg oupphörligt bankens kassapolitik och frågor om för densamma behöfliga upplåningar inom eller utom landet. Ett par exempel ur högen må vara nog. Så skrifver han t. ex. den 25 maj 1868 från Wiesbaden:

Jag må bekänna dessa underrättelserna [om att det var ondt om pengar i kassan] i den 19 d. föreföllo mig orimliga. Det inträffade på en måndag och visade att man hade försummat taga kännedom om Lördagsposten på Lördags afton eller Söndags morgon, hvilket man *bör* göra, då kassan är klen.

Men så trodde jag, att det var omöjligt, att med 900,000 kr. odraget, låta kassan utsina. Slutligen tröstade jag mig med, att när man står på land och ser på, förefaller alltid båtsegling äfventyrligare än för dem, som sitta i själfva båten. Emellertid har jag nu i tvenne bref enträget bedt hr Netzel [bankens dåvarande kassadirektör] att hvarken spara på kursförlust eller ränteförlust, utan blott bringa kassan till en resonabel ställning.

Låt mig erfara om mina tvenne bref till hr Netzel framkommit. Var själf ytterst fåordig om mina brefs innehåll till Er.

Nu väntar jag att Ni vid emottagandet af detta bref ville telegrafera till mig endast »Wallenberg, Wiesbaden», och upplysa hur det gestaltat sig intill den dagen. Men som vi alla veta, att telegrafen ej är tät, så måste en mystification begagnas.

Scandia	betyder	kassan,
Union	»	bankerna,
Aros	»	Riksbanken,
Orion	»	deposition,
Franzén	»	upp- och afskrifning,
Göta	»	vår utländska skuldsättning. O. s. v.

Mycket ofta gjorde A. O. Wallenberg också under sina resor själf besök hos sina utländska korrespondenter, såsom i Paris hos bankirfirman Mallet Frères & C:ie och sedan hos Crédit Lyonnais samt i London först hos Fredk. Huth & Co., sedan också hos C. J. Hambro & Son, och ordnade personligen där krediter för banken.

Men detta var endast en af utvägarna för åstadkommande af kassaförstärkning. Lånade man icke utomlands, så fick man göra det hemma. I ett bref till Lettström heter det härom:

Skulle Ni behöfva låna i Riksgäldskontoret, så använd dertill Stockholms stads obligationer och 14 dagars uppsägning, ej längre, så att vi kunna återbetala före revisorernas ankomst till Riksgäldskontoret, ty det är visst lika kräsliga karlar i år som i fjol. Anser Ni det behöfvas, som jag ej kan bedöma, så begär lånet strax. Fråga af grannlagenhetsskäl Wikblad, om der finnes pengar, så att man ej gör dem onödigt besvär.

Oss förefaller allt detta kanske skäligen primitivt, men det är ändå af stort intresse att se, huru små de tekniska resurserna då voro och huru äfven på numera mycket enkla områden det personliga ingripandet från chefens sida oupphörligt gjorde sig gällande.

Men jag vill nu ock nämna några ord om de ekonomiska resultaten af Stockholms Enskilda Banks verksamhet. De första åren voro såningsår, men om man öfverblickar de 18 åren mellan 1860 till det stora krisutbrottet 1878, så finner man, att nettovinsten på en grundfond af en miljon rdr varierade emellan lägst 284,000 rdr år 1868 och högst 755,000 kr. år 1875. De reserverade medlen, som i 1859 års bokslut uppgingo till 365,000 rdr, belöpte sig i 1875 års till 2,321,000 kr. Depositionsmedlen, som vid 1859 års utgång voro 5,387,000 rdr mot 4,249 bevis, hade vid 1877 års slut ökats till 20,483,000 kr. mot 12,072 bevis, alltså ett otvetydigt tecken till det förtroende, som den stora allmänheten visade banken. Lottägarna erhöllo under nästan hela denna tidrymd 25 % utdelning, och lotterna, som nominellt lydde å 1,000 rdr, betingade år 1876 ett pris af 5,000 kr. å fondbörsen.

Ännu så länge hade alltså A. O. Wallenberg alla skäl att vara nöjd med sitt verk.

De närmaste åren efter kriget 1870 voro konjunkturerna mycket goda och företagsamheten efter den tidens måttstock särdeles liflig. Penningställningen inom landet var också ovanligt gynnsam. Det officiella diskontot gällde från den 20 juli 1871 till den 5 juni 1873 oförändradt 4 %.

Årsvinsterna voro under de närmast följande åren för Stockholms Enskilda Bank betydliga; men under intrycket däraf började lottägarna knorra öfver de stora afsättningarna till fonder och ville ha utdelningen höjd. Efter 1875 års bokslut kom en viss opposition till uttryck på den ordinarie stämman, och på den ajournerade stämma, som hölls den 14 oktober 1876, hade det ursprungliga vinstfördelningsförslaget undergått en modifikation till lottägarnas favör. Genom det beslut, som då fattades, öfverfördes af reser-

verna 1,000,000 kr. till grundfonden. Härigenom erhöllo lottägarna en gratislott för hvar gammal lott i öfverensstämmelse med styrelsens redan till den ordinarie stämman gjorda förslag, men dessutom bestämdes, att för hvar lott skulle utlämnas nominellt 900 kr. af Bergslagernas järnvägsobligationer och 100 kr. i bankens depositionsbevis. Det var ju en lysande utdelning, men hade A. O. Wallenberg kunnat förutse det annalkande ovädret, skulle han säkert icke ha kunnat förmås till att gå med på så liberala villkor.

Under 1877 gestaltade sig förhållandena dock ännu jämförelsevis fördelaktigt. Årsvinsten utgjorde 563,000 kr. och depositionsräkningen öfversteg 20 milj. kr. Men åtskilliga stormtecken började märkas, skörden var under medelmåttan, järnprisen föllo, påbörjade järnvägsanläggningar afstannade af brist på medel, och penningknappheten dref mot årets slut upp diskontot till 6 1/2 %. Den erfarne sjömannen kunde icke längre undgå att lägga märke till, att ovädret snart skulle bryta löst. Svårt skulle det särskildt hota Stockholms Enskilda Bank.

Men för att förstå de angrepp som då kommo att riktas mot A. O. Wallenberg och hans bank, måste vi flytta oss något tillbaka i tiden och redogöra för händelser, som äro nödvändiga för att få en öfverblick af det historiska sammanhanget, liksom också för en del personliga förhållanden, hvarigenom A. O. Wallenberg under årens lopp skaffat sig många afundsmän och mer eller mindre hätska fiender, som gärna begagnade första tillfälle att komma honom till lifs.

Jag går då först tillbaka så långt som till år 1863, det år då vår första aktiebank, Skandinaviska Kreditaktiebolaget, bildades. Planen därtill framlades vid det nämnda år hållna nationalekonomiska mötet i Göteborg af Tietgen, Danmarks store initiativtagare på det ekonomiska området under det gångna århundradet.

Tietgens förslag gick ut på, att bankens hufvudkontor skulle förläggas till Köpenhamn, men Wallenberg, som befarade, att afdelningskontor i Sverige af en utländsk bank skulle kunna åstadkomma svåra rubbningar i den inhemska penningrörelsen, ifall utlänningarna vid något tillfälle finge intresse af att draga pengar ut ur landet, uppställde såsom villkor för sin medverkan, att banken finge sitt hufvudsäte i Göteborg. Tietgen måste ehuru motvilligt gifva vika. Häraf följde emellertid, att banken förlorade sin internationella karaktär och redan från början organiserades såsom en i hufvudsak svensk penninginstitution.

A. O. Wallenberg var under ett år ledamot af den nya bankens styrelse, men afsade sig sedermera detta uppdrag. Under de första åren rådde mellan de båda bankerna ett godt samarbete, men sedan Skandinaviska Kreditaktiebolaget 1865 öppnat eget afdelningskontor i Stockholm, uppstod en konkurrens, som icke alltid antog vänskapliga former. Man vet att under krisåret 1878 utländska förfrågningar om Stockholms Enskilda Banks soliditet från det hållet besvarades på ett sätt, som icke kan karakteriseras som kollegialt. Ett eko däraf återfinnes i en artikel i Stockholms Dagblad för den 7 december, i hvilken det bland annat heter: »I dag hafva vi tillfredsställelsen omtala, att en af de utländska bankirer, hvilka i det afseendet — nämligen i fråga om gemenskapen med svenska penninginrättningar — hafva de flesta förbindelserna med Sverige, i bref hit förklarat sig vara långt ifrån att hysa någon tanke på afbrytandet af dessa förbindelser och att han uppmanat till lugn, förtroende och enig samverkan såsom de bästa botemedlen mot de svårigheter, hvaraf vårt affärslif för närvarande är hemsökt.» Därtill fogade tidningen följande med udden tydligt riktad mot det håll, som vi ofvan åsyftat: »Hvad vi här ofvan yttrat om nödvändigheten af enighet och sammanhållning, skulle vi önska att särskildt få lägga dem på hjärtat, hvilka hafva sig anförtrodd ledningen af våra största penninginstitutioner. Äfven om det egna intresset icke manade dem till fred och endräkt, kunna de dock i sin ställning icke annat än betänka, hvilka olycksbringande följder för det allmänna en allvarsam och länge fortsatt schism mellan dem måste komma att medföra.»

Sådana svårigheter som de här omförmälda ha emellertid de flesta betydande män haft att kämpa emot och kunnat sätta sig öfver. Värre var det med en del personliga antipatier, till hvilkas framkallande A. O. Wallenberg själf icke alltid var utan skuld.

En af hans hätskaste ovänner var vice häradshöfding A. W. Dufwa, hvilken som riksbankschef under en lång följd af år hade tillfälle att genom små kitsligheter reta A. O. Wallenberg, såsom t. ex. genom dröjsmål vid den s. k. växlingen, då Stockholms Enskilda Bank till Riksbanken uppsände småsedlar och silfver till utbyte mot större sedlar,[1] eller vid lånebehof för Stockholms Enskilda Bank, såsom då Riksbanken vid ett tillfälle 1869 vägrade inlösa sina egna deposi-

[1] Se Bilaga IV, sid. 251 o. följ.

tionsbevis före förfallodagen, hvilket Stockholms Enskilda Bank hemställt om mot erläggande af ränteskillnad intill förfallodagen.

Huru besynnerliga förhållandena i många fall voro, finner man bland annat af en process, som Stockholms Enskilda Bank 1867 förde mot Riksbanken och som den förlorade. Th. Frölander berättar episoden på följande sätt:[1]

Under året råkade banken i en egendomlig kontrovers med Riksbanken. När bankerna sände en vaktmästare till Riksbanken med den s. k. växlingen — d. v. s. småsedlar och silfver till utbyte mot större sedlar — förekom ej sällan, att Riksbanken icke lämnade valuta därför genast utan vid banktidens slut, ja, till och med först andra eller tredje dagen därefter. Lördagen den 1 Juni vid 11-tiden inlämnades från Enskilda Banken för växling i Riksbanken 57,800 rdr i smärre sedlar och 580 rdr i silfvermynt. Vaktmästaren aflägsnade sig därefter, såsom vanligt vid större växlingar, och erhöll vid sin återkomst omkring kl. ½ 2 det besked, att expeditionen ännu icke var färdig. När han måndagen den 3 Juni på förmiddagen åter inställde sig för att erhålla valutan för växlingen, meddelades honom, att denna först kunde fås senare på dagen. Under dagens lopp blef det emellertid kändt, att den Riksbankens kassör, som mottagit växlingen, försvunnit, hvarför inventering verkställdes på eftermiddagen, och vid denna närvoro efter inbjudan tvenne af Enskilda Bankens direktörer, Wallenberg och Netzel. Härvid påträffades i kassaskåpet Enskilda Bankens växlingsnotor, buntade sedlar à 5 rdr och 1 rdr, några lösa sedlar à 10 rdr samt silfverpåsen med 580 rdr, allt ostridigt tillhörande Enskilda Bankens växling. Detta belopp, tillsammans 19,520 rdr, återställdes till Enskilda Banken, hvaremot Riksbanken vägrade lämna valuta för den öfriga växlingen eller 38,860 rdr. Härom processades nu under ett par år, men oaktadt den kassaskrifvare i Riksbanken, som tjänstgjort såsom biträde åt den försvunne kassören, intygade, att han åt denne, i öfverensstämmelse med de aflämnade notorna, uppräknat 100 sedlar à 50 rdr och 2,600 à 10 rdr eller sammanlagdt 31,000 rdr och dessa ingingo i Riksbankens rörelse, förlorade Enskilda Banken i alla instanser och måste som förlust i 1870 års bokslut afskrifva ofvannämnda 38,860 rdr.

I detta fall kan ju skulden till konflikten knappast läggas Dufwa till last, men episoden är dock betecknande för arten af det förhållande, som på den tiden rådde mellan Riksbanken och de enskilda bankerna.

Hvad nu Dufwas fiendskap till A. O. Wallenberg beträffar, så ansågs densamma härröra från en konflikt dem emellan under den tid, då de gemensamt sutto i Försäkringsaktiebolaget Skandias styrelse. En förtroendeman i bolagets tjänst hade skött sina åligganden på ett mindre tillfredsställande sätt. Dufwa fordrade hans afskedande, och A. O. Wallenberg satte sig icke däremot men yrkade att mannen i fråga skulle få uppbära ett halft års lön. Då

[1] Stockholms Enskilda Bank 1856—1906, sid. 39. Se äfven Bilaga IV, sid. 251 o. följ.

A. O. Wallenbergs mening segrade i styrelsen, tog Dufwa sitt parti och utgick ur bolagets direktion. Den yttre orsaken torde ju knappast ha varit annat än en förevändning; konfliktanledningarna lågo för visso djupare och berodde på, att de båda herrarna hade alltför kraftiga och despotiska viljor för att kunna trifvas länge under samma tak. Men A. O. Wallenberg hade genom denna schism fått en fiende för lifvet.

En ännu allvarligare och mera omfattande konflikt inträffade år 1871 inom Stockholms Enskilda Banks egen styrelse. Protokollen från denna tid antyda en viss spänning, och diskussionerna antogo en starkt personlig karaktär. Det hade uppstått en opposition quand même mot verkst. direktören, d. v. s. mot A. O. Wallenberg, och styrelsens tid blef upptagen af struntfrågor, på hvilka den icke borde ha spillt några ord alls. Vid ordinarie bolagsstämman 1871 trädde splittringen tydligt i dagen. Sex direktionsmedlemmar, nämligen herrar H. A. Abelin, A. G. Bennich, B. G. Forsgrén, A. W. Frestadius, J. Michaeli och A. O. Wallenberg voro under omval, hvarjämte herr Edv. Cederlund undanbedt sig återval. Då det efter förrättadt val visade sig, att till nya direktionsmedlemmar utsetts grosshandlaren Ludvig Lamm, docenten J. W. Arnberg och hamnkaptenen F. von Sydow, men att Frestadius och Bennich icke blifvit återvalda, afsade sig justitierådet Cramér, grosshandlarna Netzel och Michaeli samt grefve von Rosen sina platser inom styrelsen. Schismen var nu fullständig, och bolagsstämman ajournerades till den 4 april för att bereda delägarna rådrum för öfverläggning angående de nya val, som måste företagas. Under mellantiden sammanträdde en stor del af lottägarna till ett enskildt möte för att rådgöra om den uppkomna situationen, hvarvid Wallenberg förklarade, att han för sin del skulle obetingadt rätta sig efter, hvad mötet behagade besluta, samt hemställde, att herrar Netzel, Michaeli, von Rosen och Cramér skulle återväljas, om de kunde förmås att återtaga sin afsägelse. En kommitté, bestående af friherre W. F. Tersmeden, öfverste Wijkander, brukspatron C. Ekman, grosshandlaren Michaeli och A. O. Wallenberg, tillsattes för att upprätta förslag till val af nya direktörer. Hr Michaeli anmälde inför kommittén, dels att de fyra direktörer, som afsagt sig, icke voro villiga återtaga sin afsägelse, utan att herr Bennich återvaldes, dels att äfven H. A. Abelin och B. G. Forsgrén ämnade afsäga sig ledamotskapet af styrelsen. Vid den ajournerade stämman afsade sig dessutom den nyvalde ledamoten Arn-

berg sin plats under uttalad farhåga, att hans inval i någon mån skulle ha varit bidragande orsak till den inträffade brytningen. I följd häraf måste val af 7 medlemmar äga rum, och detta utföll så, att justitierådet W. Wretman, friherre K. Åkerhielm, kammarherre J. L. Bogeman, byråchefen C. Limnell, docenten J. W. Arnberg, häradshöfdingen R. T. Carlén och grosshandlaren N. G. Netzel utsågos till styrelseledamöter. Af direktionens 12 medlemmar hade alltså 8 afgått, och endast herrar N. G. Netzel, G. H. Stråle, J. Ag. Wallenberg och A. O. Wallenberg kvarstodo.

Bland de följder, som konflikten medförde, må nämnas grundandet af Aktiebolaget Stockholms Handelsbank — af folkhumorn kallad »Frånskilda banken» — hvilken öppnade sin rörelse den 1 augusti 1871 och bland hvars aktietecknare så godt som samtliga de från Stockholms Enskilda Bank afgångna styrelseledamöterna återfinnas. Flera af dessa ingingo också i den nya bankens styrelse.

De schismer och personliga konflikter som vi ofvan antydt kunna naturligtvis icke ha uppkommit utan en viss skuld äfven å A. O. Wallenbergs sida, och förklaringen finnes i själfva verket ganska nära till hands. Det låg i A. O. Wallenbergs karaktär att aldrig kunna underordna sig någon annan; han skulle vara obestridt främst för att kunna trifvas riktigt och tålde därför ingen opposition. Han ville hvart han kom och i hvilken miljö han än befann sig, likgiltigt om han rörde sig inom affärsvärlden eller på politiska eller kommunala områden, styra och ställa, med andra ord själf utgöra den ledande kraften. Fick han icke det, råkade han alltid i en viss skef ställning, som icke var behaglig, ty något af sina idéer eller en gång uppställda mål ville han aldrig uppgifva. »Han tillhörde icke», skrifver redan en af hans samtida, »det slags folk, som först frågar, om ett hans förslag hade utsikter att gå eller icke. Fram skulle det, om det också icke hade utsikt att få mer än hans egen röst.» Och så var det i riksdagen liksom på de olika områden, där hans lifliga verksamhetslust gjorde sig gällande.

För främjandet af sina idéer använde han sig i mycket stor utsträckning af tidningspressen, och det är otvifvelaktigt att han var en född journalist. »Om man vill drifva igenom en sak», brukade han yttra, »ja, då skall man först skrifva 200 tidningsartiklar i ämnet.»

Detta är också i stort sedt obestridligt sant; men det beror på sättet och hvilka syften man har. Gäller det ideella frågor, lagstiftningsfrågor af ett eller annat slag, såsom t. ex. rösträttsfrågor,

nya arfslagar, ekonomiska frågor af allmänt intresse, såsom t. ex. bland de frågor, för hvilka A. O. Wallenberg närmast intresserade sig, frågan om införande af guldmyntfot, af francen som myntenhet, frågan om Riksbankens omorganisation, om räntans frigifvande, om administration af gäldbunden köpmans bo o. s. v., ja, då gäller det af honom uppställda programmet som en fundamental sanning. Ett intensivt upplysningsarbete genom pressen är då den enda väg, som kan leda till det önskade målet.

Också kan man icke annat än uttrycka beundran för den mångsidiga och aldrig tröttnande skriftställarverksamhet,[1] som A. O. Wallenberg i dylika ämnen trots sin af praktiska ärenden så upptagna tid medhann. Många af hans ekonomiska artiklar äro verkliga mästerstycken, sakliga och på samma gång populära. Ingen har såsom han med sitt ord i pressen bidragit till det svenska folkets ekonomiska uppfostran och detta i en tid, då man ägde så ytterst ringa förståelse för hithörande ämnen och då det i hela vårt offentliga lif fanns endast få personer som verkligen ville någonting och satte in sin person på att drifva det igenom. »Hela den svenska ekonomien», skrifver Harald Wieselgren i sin nekrolog, »ville han hjälpa på fötter» — och för att nå det målet var hans ekonomiska skriftställeri ett ovärderligt hjälpmedel. Men han nöjde sig tyvärr icke alltid med de sakliga argumenten; hans stridbara natur förledde honom ofta att, både i tal och skrift, framföra sina idéer med en polemisk skärpa och personlig hänsynslöshet, som icke kunde undgå att förskaffa honom talrika fiender och icke sällan äfven skadade den sak han ville förfäkta.

Han hörde till det slags journalister, som, äfven om de icke kunna gagna saken, dock vid hvarje tillfälle måste säga fullt ut, hvad de ha på hjärtat. När han skref, tänkte han mera på att det skulle göra effekt i bladet än om det var klokt att uttrycka sig så som han gjorde. Ett sådant temperament kan anses vara uttryck för en stark rättskänsla, men att det icke sällan måste vålla obehag för skribenten själf, är ju uppenbart. A. O. Wallenberg var med andra ord en god journalist, men en dålig diplomat. En annan skulle i hans ställning ha försiktigt gått ur vägen för många ömtåliga frågor, som han icke hade någon skyldighet att väcka eller diskutera, bara för att icke vålla något men för de stora intressen, som det

---

[1] Se vidare sid. 192 o. följ.

var hans närmaste lifsuppgift att bevaka och skydda. Men så resonerade aldrig A. O. Wallenberg.

Åren 1883—84 hade han t. ex. i riksdagen väckt motioner om upphäfvande eller i hvarje fall inskränkningar i familjefideikommissen, och en af hans närmaste hade med anledning däraf yttrat till honom: »Hvad skall det tjäna till att så framträda i en fråga, i hvilken du alls icke behöfver yttra dig, men som måste stöta många? Är det rätt mot Stockholms Enskilda Bank, som ju har många fiender och därigenom utan tvifvel får ännu flera?» Men A. O. Wallenberg svarade kort: »Om jag skulle ha frågat det ringaste efter, hvad folk säger eller tycker, så skulle jag aldrig ha kunnat uträtta något.»

Mången har han också stött för hufvudet under debatter i riksdagen eller annorstädes genom onödigt skarpa eller giftiga repliker och det icke sällan personer, som i grunden hyste beundran och högaktning för hans person. Som exempel på en sådan konflikt kan man nämna hans kontrovers med Inteckningsgarantiaktiebolagets chef, Henrik Palme, som uppväckt hans ovilja under en diskussion i Nationalekonomiska föreningen, då Palme uppträdde för Riksbankens omorganisation till ensam sedelutgifvande bank. — Det var på ett valmöte på Börsen i september 1878. Palme var uppställd som kandidat till riksdagsmannaskap, men A. O. Wallenberg uppträdde däremot med den kitsliga anmärkningen, att han kunde ha nog med att sköta det »finansiella konststycke», som han skapat, därmed åsyftande Stockholms Intecknings Garanti Aktiebolag, som stiftades 1869.

Men innan jag ingår på krisen 1878—79 och den hets mot A. O. Wallenberg, som då uppstod och som en del personliga missgrepp af honom själf bidrogo att öka, vill jag först betona, att man på grund af det anförda icke må tro, att A. O. Wallenberg i grund och botten var en hård och hänsynslös natur. »Välgörenhet i affärer», skref Harald Wieselgren i sin nyss anförda nekrolog, »var icke hans sak. Men detta hindrade honom visst icke att vara både välgörande och hjärteöm i enskilda förhållanden. Så var han äfven ofta i sitt personliga uppträdande, t. ex. i riksdagen, vid kommunala sammankomster eller affärsmöten, hänsynslös och mycket fordrande gehör för sig själf, men i sitt enskilda lif öppen, nästan naiv, strålande af vänlig godmodighet. Den ena fasen var honom fullt lika naturlig som den andra.»

I familjen och såsom arbetschef visade han de allra vackraste sidorna af sin karaktär, men det var också därför, att han då rörde sig i en krets, där ingen bestred hans personliga auktoritet. Om han hade svårt att samarbeta med öfverordnade och stundom äfven med sådana personer, som skulle vara med honom jämställda, så var han däremot så mycket mera behaglig mot sina underordnade.

Det säges om honom att han aldrig gaf en befallning. »Den som ej förstår», yttrade han, »att då jag ber, uppfatta det som en befallning, passar ej i min tjänst.» Men med denna mjukhet i formen vann han på detta område mera än någon despot.

Hemligheten af det goda förhållandet till de underordnade berodde utan tvifvel också på det intresse, hvarmed han gjorde sig underrättad om hvars och ens enskilda villkor och gladde sig åt deras förbättring. Han var född optimist och ville se nöjda och lyckliga människor omkring sig. Hans läggning i detta afseende framgår klart af hans vidlyftiga korrespondens med bankdirektör Lettström; han önskar att alla skola ha det bra och lefva i angenäma familjeförhållanden, liksom han också, om det var en person som stod honom nära, kunde finna hjärtevarma ord för att uttrycka sitt deltagande i hans sorger och bekymmer.

Men han ville å andra sidan framförallt väcka sina samtida landsmäns ambition att föra en människovärdig tillvaro och ville ha inpräntadt i deras medvetande, att det ekonomiska oberoendet och välståndet vore det första villkoret för att kunna uträtta något gagneligt för sig själf eller andra och att framgången i detta fall borde utgöra en sporre till nya ansträngningar.

Han framhåller åter och åter att kapital blott är verkställdt arbete, och att hvar och en måste arbeta för att skaffa sig en sparpenning eller, om han vore rik, för att icke försoffas, samt för att bidraga till landets kapitalbildning.

Han ville icke heller att man skulle »lägga sten på börda» för de olyckliga, mot hvilka utsökning måste anlitas, och medverkade därför bland annat till borttagande af bysättningstvånget, hvilken lagstiftning alltid gjort ett vidrigt intryck på honom. Och hans grundprincip var, att ingen skulle genom utmätning beröfvas möjligheten att genom arbete försörja sig.[1]

Ingen svensk har såsom han betonat arbetets plikt och välsignelse: »Arbetare äro vi alla», yttrar han i sitt festtal vid Stockholms

[1] Se Bilaga III, sid. 242.

Enskilda Banks tjuguårsjubileum den 15 oktober 1876. »Läraren, som undervisar, bidrager till de intellektuella krafternas utveckling, domaren, som skipar rättvisa, bidrager att upprätthålla rättrådighet och laglydnad, näringsidkaren åstadkommer produkter, köpmannen besörjer utbyte, ämbetsmannen vidmakthåller samhällsordningen, krigaren, beredd till självuppoffring, funderar på huru ett vidsträckt land skall kunna försvaras, utan att i fredstid bära en alltför tung rustning. Därför måste alla klasser arbeta, men alla arbetare böra såsom resultat af sitt arbete få ett öfverskott, en sparpenning om än aldrig så liten, och dessa små besparingar, uppsamlade medelst en den nyare tidens viktigaste uppfinning, bankväsendet, blifva i form af kapital drifkraft till nya arbeten. Sparsamheten, alltid nyttig, har härigenom fått en helt annan och större betydelse. Den ekonomiska förkofran, som är så nödvändig, är helt enkelt, midt under djupaste fred, striden mot det mänskliga eländet, som väl aldrig kan riktigt besegras, men dock väsentligen lindras.»

Den tankegång, som här går igen, är den, att man för att kunna skapa ett nationellt, socialt och kulturellt framåtskridande måste utgå ifrån det ekonomiska välståndet såsom det grundläggande, en sanning, som på A. O. Wallenbergs tid ännu var mycket litet insedd i Sverige. Däremot finner man icke sällan hos andra länders framstående personligheter på den tiden en liknande tankegång. Så skrifver t. ex. hans store samtida WERNER VON SIEMENS:[1] »Den människa, som icke har några behof, är fientlig mot hvarje kulturutveckling. Först då vissa behof hos henne blifvit väckta och hon vant sig vid att arbeta för deras tillfredsställande, utgör hon ett tacksamt föremål för sociala och religiösa kultursträfvanden. Om man däremot börjar med att söka verka för de senare, skall man aldrig uppnå annat än skenresultat.»

[1] Werner von Siemens, Lebenserinnerungen, Berlin 1901, sid. 247.

SJUNDE KAPITLET

KRISEN 1878–79. – HOFORS–HAMMARBYAFFÄREN OCH DEN ALLMÄNNA OPINIONEN. – DE SISTA ÅREN AF A. O. WALLENBERGS BANKVERKSAMHET. – BANKSYNDIKATET.

DE första allvarliga krissymtomen i Stockholm framträdde i början af år 1878, då en del betalningsinställelser inträffade. Bland de mera betydande firmor i hufvudstaden, som under året stupade, må nämnas N. M. Höglund, Sam. Godenius & C:o, Asp, Berger & C:o, Guilletmot & Weylandt, Isaac Hirsch m. fl. Orsaken var den öfverspekulation, som framkallats af de goda konjunkturerna efter 1870 års krig. Men härvidlag är att märka, att öfverspekulationen i Sverige mindre gällde grundandet af nya produktiva företag än byggandet af nya järnvägar. Det industriella nystartandet var i Sverige i stort sedt okändt före midten af 1890-talet, och hvad som förekom på 1870-talet bestod i enstaka fabriksföretag eller nydaning inom bruksindustrien, särskildt i sammanhang med Bessemerbläsningens införande, eller rörde sig om alltför vidtomfattande uppköp af bruksegendomar med otillräckligt eget kapital.

Men i synnerhet byggdes det järnvägar med små egna tillgångar och stora lån. Större delen af Stora Bergslagsbanans utbyggnad faller under denna period. Arbetslönerna voro uppdrifna och materialpriserna kolossalt höga. Stångjärn betingade t. ex. år 1873 13 kr. pr centner, men priset gick 1878, då krisen utbrutit, ned till 6,80 kr. pr centner. Gifvet var att ett sådant sakläge måste leda till en ekonomisk katastrof.

Ett typiskt företag för denna tid var Göteborgs Handelskompani, som grundades år 1871 och hvars chef blef D. O. Francke. Detta bolag räknade bland sina aktieägare en mängd fina namn, James Dickson, Oscar Dickson, Wilh. Röhss i Göteborg och i Stockholm bland andra äfven A. O. Wallenberg. I styrelsen sutto August Röhss,

IVAR WÆRN m. fl. af den tidens märkesmän inom den svenska affärsvärlden. Detta bolag höll sig visserligen uppe ända till den 18 jan. 1879. Men om jag behandlar det först, så är det därför att en redogörelse för dess verksamhet kastar en så bjärt belysning öfver då gängse affärsmetoder.

Man utgick ifrån att ingen placering kunde vara säkrare än järn=vägsobligationer. Det ansågs otänkbart, att de svenska järnvägarna icke skulle kunna inlösa sina obligationsläns förfallande räntekupon=ger. Om en bank öfvertog ett sådant obligationslån med 10 % marginal som kommission, så trodde den sig alltid kunna utplacera obligationerna åtminstone till pari och sålunda göra en afsevärd vinst. Men att ett sådant obligationslån kunde misslyckas, trodde man sig aldrig behöfva taga med i beräkningen.

De svenska bankerna skulle emellertid snart få röna, att det inom landet icke fanns tillräckligt kapital för en omedelbar afsättning af dessa obligationsmassor bland allmänheten, utan bankerna blefvo liggande med stora klumpar utan möjlighet att afyttra dem och ofta utan att kunna belåna dem.

Göteborgs Handelskompani var emellertid den oförskräcktaste obligationsköpare af alla. När bolaget stoppade, låg hela kapitalet, 5,491,000 kr. och mer till, immobiliseradt i järnvägsobligationer, till större delen i Bergslagernas järnväg, af hvilka bolaget innehade för om=kring 7,000,000 kr., som det förgäfves hade sökt afyttra. Dessutom hade Handelskompaniet i någon mån sysselsatt sig med aktie=emissioner och bland annat deltagit i grundandet af Aktiebolaget Atlas i Stockholm, som under dessa järnvägskonjunkturens gyllene tider startat med det i och för sig lofvärda syftet att inom landet tillverka järnvägsmateriel. Bolaget stiftades 1871 och förvärfvade af Rör=strands porslinsfabrik en stor tomtareal för en fabriksanläggning. Bland delägarna var A. O. Wallenberg och till chef utsågs den sedermera som kommunalman och riksdagsman i Första kammaren bekante generalkonsul EDVARD FRÄNCKEL. Detta var ett af de få industriella företag, i hvilka A. O. Wallenberg personligen ägde ett ekonomiskt intresse, men som visserligen ej skulle visa sig lönande. Aktierna, nom. à 200 rdr, voro i bouppteckningen upptagna till 10 kr. pr styck. Det var öfverenskommet att de nödiga förlags=lånen skulle försträckas till ena hälften af Göteborgs Handels=kompani, till andra hälften af Stockholms Enskilda Bank; men när Handelskompaniet stoppade, blef det Stockholms Enskilda Bank,

som fick öfvertaga hela bördan. Det blef en mycket dålig affär, som med svårighet släpade sig fram under A. O. Wallenbergs tid för att sedermera år 1891 underkastas en mödosam rekonstruktion.

En ännu tyngre affär skulle banken få på sina skuldror genom den afveckling, som under 1878 års kris skulle drabba de stora Petréska bruksegendomarna, »Hofors & Hammarby Bruksägare». Vi ha i det föregående sett, att A. O. Wallenberg mycket sällan direkt velat intressera sig ekonomiskt i industriella företag eller bruksrörelse. Att han gjorde det i ett enstaka fall såsom Atlas bevisar ingenting. Snarare skulle man kunna tro, att detta isolerade försök verkat afskräckande, då det endast beredde honom bekymmer. I hvarje fall skulle det ha varit mer än underligt om A. O. Wallenberg i slutet af sjuttitalet, alltså vid öfver 60 års ålder, plötsligt skulle ha fått ett obetvingligt begär att kasta sig in på ett alldeles nytt verksamhetsfält, bruksrörelse, som han tidigare aldrig haft något intresse för och för hvilket han säkerligen icke heller hade någon djupare förståelse. Redan på dessa grunder är det psykologiskt fullkomligt osannolikt, att A. O. Wallenberg skulle ha haft den ringaste lust att personligen eller för bankens räkning bli ägare, helt eller delvis, till de Petréska bruksegendomarna. Man kan tvärtom med största sannolikhet påstå, att dessa affärer, i den mån det var nödvändigt, blefvo honom påtvingade. Och jag vågar till och med tro, att det var den obehagligaste motgång, som på det ekonomiska området drabbade honom under hela hans lif. Icke heller var det honom angenämt att till sist nödgas tillgripa konkursförfarandet, som öfverhufvudtaget var honom motbjudande.

Under många år sträfvade han efter att få administration erkänd såsom laglig afvecklingsform, och själf hade han med stora uppoffringar af tid, pengar och arbetskraft i andra fall såsom t. ex. i fråga om utredningen af den samma år stoppade firman N. M. Höglund lyckats få en administrativ afveckling med därefter följande rekonstruktion till stånd. Alldenstund afvecklingen af de Petréska affärerna flera gånger blifvit utförligt berättad och senast af Th. Frölander, torde jag för detaljerna kunna hänvisa dit[1] och vill här endast fästa mig vid några hufvuddata samt de synpunkter, som beröra A. O. Wallenberg personligen.[2]

[1] Stockholms Enskilda Bank 1856—1906, sid. 53 och följ.

[2] Se angående A. O. Wallenbergs egen uppfattning af förloppet Bilaga V, sid. 255 o. följ.

Affären omfattade Hofors och Hammarby Aktiebolag samt Avesta—Garpenbergs Aktiebolag, i hvilka bolag herrarna Petré voro hufvud-delägare. De största försträckningar, som Stockholms Enskilda Bank vid denna tid lämnat något industriellt företag, gällde dessa båda firmor. Förbindelsen mellan banken och hufvuddelägarna går så långt tillbaka som till 1858, då ett kreditiv beviljades hr Hj. Petré, som för öfrigt ända tills katastrofen inträffade stod på vänskapligaste fot med A. O. Wallenberg. Anledningen till obeståndet var den vanliga under denna tid. Herrarna Petré utvidgade öfver höfvan omfånget af sin rörelse. Stora nybyggnader utfördes, nya egendomar inköptes, hvartill kommo stora aktieförvärf. Hofors och Hammarby A.-B. var det ursprungliga företaget, men 1872 bildades Avesta—Garpenbergs A.-B., i hvilket herrarna Petré öfvertogo aktier för 1,100,000 kr., hvarjämte de fingo tillskjuta stora förlag. I slutet af år 1877 var ställningen ohållbar och skuldbördan uppgick vid årsskiftet för Hofors och Hammarby A.-B. till omkring 6,400,000 kr. och för Avesta—Garpenbergs A.-B. till omkring 4,300,000 kr.

Det föreligger från slutet af år 1877 och 1878 en korrespondens mellan A. O. Wallenberg och Hj. Petré, som visar att A. O. Wallenberg otvifvelaktigt på allt sätt bemödade sig om att åstadkomma en afveckling genom administration på så fördelaktiga villkor som möjligt för familjen, ehuru han helt naturligt måste med stränghet bedöma de metoder, som af Hj. Petré blifvit använda för att hålla affären flytande, och med grämelse såg det mot honom själf igångsatta intrigspelet för att misstänkliggöra hans afsikter och sätta i fråga hans goda vilja. Det sista af dessa bref af den 11 okt. 1878 lyder:

Om du, som genom stort oförstånd och alltför mycken sjelftillit nära nog i grund ruinerat dig sjelf och hela din slägt, nu ville afhålla dig från att genom intrigspel motverka de välvilliga och alfvarliga bemödanden som göras för att rädda något åt dig och dina slägtingar, så gjorde du hvad du borde.

Ehuru ingen med hvilken banken någonsin haft att göra trakterat mig med så missledande uppgifter som du, tänker jag ej numera derpå, blott du vill låta bli att förstora den timade olyckan.

En copia af detta bref sänder jag till Carl Limnell, en bland dina få verkliga vänner.

Den 6 nov. 1878 beslöto samtliga fordringsägare administration af egendomarna och denna fortgick lugnt ett år. Därefter sammanträdde Hofors och Hammarby fordringsägare ånyo den 8 nov. 1879 för att fatta beslut angående administrationens fortsättande, men nu

hade under tiden åtskilligt inträffat. Th. Frölander berättar episoden på följande sätt:[1]

Brukspatron Cornelius, som närmast ledt bruksdriften, hade undanbedt sig återval på grund af bristande tid, och såväl de återstående administratorerna som majoriteten af fordringsägarna, efter fordringsbelopp räknadt, voro ense om, att i hans ställe borde inväljas majoren C. Lilliehöök, som var väl förtrogen med Hoforsverkens skötsel. Riksbanken hade ej varit representerad vid det första sammanträdet, men nu uppträdde en fullmäktig, som visserligen sade sig icke representera Riksbanken men å andra sidan hade i uppdrag meddela, att herrar fullmäktige för beviljande af ytterligare betalningsanstånd fordrade herr P. A. Cassels inväljande i administrationen. När valet skulle företagas, begärde några af de närvarande, att röstningen skulle äga rum per capita. Några lagstadgade former för administration funnos icke, såsom förut nämnts, och Wallenberg, som var ordförande vid mötet, framhöll förgäfves, att vid konkursförvaltning omröstning skall ske efter fordringsbelopp, samt att borgenärerna vid tidigare förrättadt val af revisorer för administationen själfva tillämpat denna omröstningsgrund. Herr Wallenberg nedlade då ordförandeklubban, hvilken öfvertogs af bankdirektören C. Eberstein, och under dennes presidium omvaldes de öfriga administratorerna, men efter herr Cornelius invaldes herr Cassel i stället för den föreslagne major Lilliehöök. Den för en förvaltning medelst administration oundgängligt nödvändiga enigheten mellan fordringsägarna var nu brusten. Egendomligt föreföll det, att Riksbanken så bestämdt fordrade att få tillsätta en administrator, då denna anstalt icke hade något egentligt intresse af administrationen, alldenstund dess fordringar voro täckta af oomtvistliga hypotek — hvilket bäst styrkes däraf, att vid den sedermera företagna försäljningen å auktion af dessa hypotek en del af dem förslog till skuldens fulla gäldande och den öfriga delen måste återställas till konkursförvaltningen.

Ställningen hade genom utgången af valen vid detta fordringsägarnas möte blifvit ohållbar. Stockholms Enskilda Bank, som var största fordringsägaren, hade icke fått in de representanter i förvaltningen, som den fordrade. Bankens styrelse sammanträdde den 10 nov. och beslöt att på grund af hvad som förefallit söka bolagen i konkurs. Det lider nog intet tvifvel att bakom intrigspelet vid valet af administratorer stod Riksbankens ledare, vice häradshöfding Dufwa, som då liksom vid många andra tillfällen lät sig behärskas af sin personliga animositet mot A. O. Wallenberg och kanske icke utan tillfredsställelse såg, att bolagen skulle drifvas i konkurs, då han därigenom kunde hoppas på att få till stånd en opinionsstorm mot A. O. Wallenberg och hans bank.

Vare därmed huru som helst, säkert är, att det beställsamma ryktet länge sysselsatte sig med denna affär och att man inom vida kretsar af samhället var mycket benägen att påbörda A. O. Wallenberg

[1] Stockholms Enskilda Bank 1856—1906, sid. 58 och följ.

mindre vackra motiv i denna sak, motiv som voro honom fullständigt främmande.

De båda bolagens fastigheter skulle emellertid nu säljas på auktion. Hofors och Hammarby A.-B:s fastigheter såldes i april 1880, hvarvid banken för att bevaka sina fordringar inköpte fast egendom för 1,962,000 kr. samt senare på lösöreauktionen dessutom en del för verkens drift behöfliga lösören.

Sedan kom Avesta—Garpenbergs Aktiebolag, men vid auktionen på dess fastigheter bevakade Stockholms Enskilda Bank icke sitt intresse utan lät dem förvärfvas af Järnkontoret och Norrköpings Enskilda Bank för en miljon kr., anseende det bättre att taga den eventuella förlusten än att betunga banken med ännu en svårutredd affär. Beslutet var utan tvifvel klokt, ty banken förlorade på sina fordringar hos detta bolag endast 82,000 kr. Man kan tillägga, att det säkert varit fördelaktigt, om banken kunnat förfara på samma sätt med de Hofors och Hammarby A.-B. tillhörande bruksegendomarna, och det är icke osannolikt, att A. O. Wallenberg skulle ha låtit också dem gå ifrån sig, ifall han då på en gång ansett sig kunna taga en så stor förlust för banken, som i sådant fall blifvit oundviklig. I alla händelser är det säkert, att han därigenom skulle ha besparat banken ännu större förluster i framtiden och i följd däraf dess styrelse många bekymmer. A. O. Wallenberg grep sig emellertid an med finansieringen af de nyförvärfvade bruksegendomarna och grundade för deras öfvertagande Hofors Aktiebolag med ett aktiekapital af 1,000,000 kr., som han med mycket besvär lyckades få tecknadt bland sina vänner.

Detta nya aktiebolag skulle icke blifva något glädjebarn. Det kunde icke betala någon utdelning och banken måste år efter år öka förlaget. Efter A. O. Wallenbergs död upphörde man på hans efterträdares, sonen K. A. Wallenbergs, förslag att bokföra någon ränta för större delen af de gjorda förskotten, men det hjälpte icke. Aktiekapitalet gick ännu en gång förloradt och en fullständig rekonstruktion blef oundviklig. För att slippa det besvärliga konkursförfarandet valde man den formen att — sedan samtliga delägare gått in därpå — nedsätta det gamla aktiekapitalet till en tiondel, alltså till 100,000 kr., hvarefter 1,900,000 kr. nytecknades, och på det sättet tillfördes företaget friska pengar. Äfven så rekonstrueradt var bolaget länge endast en medelmåttig affär, som gaf sina aktieägare 4 % i årlig utdelning. Och om bolagets aktier under krigs-

året 1916 vid försäljning till Svenska Kullager A.-B. på grund af då rådande konjunkturer och däraf uppkomna lysande vinster betingat ett högt pris, så är detta något, som aldrig kunnat förutses och icke har något det ringaste att skaffa med bedömandet af bolagets värde under de tidigare skeden, vi ofvan skildrat.

Men Stockholms Enskilda Bank hade också andra svårigheter att bekämpa under krisåren 1878—79. Vid flera tillfällen var läget t. o. m. kritiskt. Åtskilliga samverkande orsaker kommo härvidlag i betraktande och bland dem voro flera af rent personlig art, i det att A. O. Wallenbergs ovänner passade på att, utan hänsyn till de olyckor af vidtomfattande allmän betydelse som måst blifva följden, om en katastrof inträffat för Stockholms Enskilda Bank, göra allt för att väcka allmänhetens misstroende mot banken. Att andra banker undandrogo sig att kollegialt stödja den, ha vi redan ofvan antydt, men därtill kommo andra mera direkta åtgärder till dess skada, hvarvid dock är att märka, att äfven A. O. Wallenberg genom ett mindre försiktigt uppträdande snarare bidrog till att öka hetsen än tvärtom.

Den första anledningen till agitation mot banken inträffade på sommaren 1878, då den vägrade inlösa några förfalskade tiokrone-sedlar efterapande Stockholms Enskilda Banks. Häraf följde, att Riksbanken genast förbjöd sina kassörer att i likvid mottaga sagda banks tiokronesedlar. Exemplet följdes af en mängd offentliga myn-digheter och inrättningar, hvilket allt förmådde bankens styrelse dels att utfästa en belöning af 500 kr. åt den, som kunde upptäcka för-falskaren, dels att bestyra om tryckandet af nya sedlar. Längst gick ordföranden i »Frånskilda bankens» styrelse, A. O. Wallenbergs forne vän och f. d. medlem af Stockholms Enskilda Banks styrelse, generaltulldirektör Bennich, hvilken förbjöd tullverket att mottaga *alla* Stockholms Enskilda Banks sedlar.

Då oron redan förut var stor, kunde sådant icke annat än öka svårigheterna för banken, och i början af december växte misstroen-det till en storm, som det icke blef så lätt att stilla. Så tillkommo ett par nya moment, som ytterligare bidrogo till att stegra förvir-ringen. Bankinspektören dr C. G. Carlquist upptog i Stockholms Dag-blad ryktet om att Stockholms Enskilda Bank skulle befinna sig i någon förlägenhet till skärskådande och vederläggning, utan tvifvel i bästa afsikt — man har till och med påstått, att A. O. Wallenberg skulle på förhand ha känt till artikeln —, men gjorde det i alla händelser på ett sätt, som icke kunde annat än skärpa misstroendet.

Det hette i hans artikel bland annat:

»Man har hört, att Stockholms Enskilda Bank har stora belopp att fordra hos affärsmän, hvilkas ställning är i olag, och hvad man hört, är också verkligen grundadt. Men hvad man knappast lär med någon säkerhet veta, är huruvida eller huru stora förluster kunna vara att på dessa fordringar befara, och om man tager i beräkning det sätt, hvarpå Stockholms Enskilda Bank förvaltats, så bör man hafva grundad anledning till det antagandet, att banken, åtminstone hvad säkerheten angår, ej låtit hänföra sig af någon svindel, liksom att den ej skall tappa hufvudet för hvad som nu inträffat.» I samma stil fortsätter författaren och påpekar, att banken har ett stort antal aktieägare, hvilkas förmögenhet skulle räcka till för alla bankens förbindelser, äfven om alla dess till nära 34 miljoner uppgående tillgångar i fordringar, jämte dess grundfond, 2 miljoner, och reserverade medel, nära 900,000 kr., vore bortblåsta. Till sist innehåller artikeln en uppmaning till depositionsinnehafvarna att icke genom en rusning sätta banken i förlägenhet.

Det kan ju icke nekas, att ett sådant skrifsätt knappast kunde verka särdeles lugnande, och situationen förvärrades ytterligare genom en insändare från A. O. Wallenberg själf till bemötande af dr Carlquists artikel men som knappast var mera diplomatiskt affattad och som i hufvudsak utmynnade i, att om allmänheten sade upp sina depositioner, så måste banken göra motsvarande kreditinskränkningar för sina låntagare. Artikeln slutar med följande hänvändelse till dr Carlquist: »Jag ber eder vara öfvertygad om, att jag tror afsikten med eder artikel varit välmenande, men jag befarar, att mången läsare skall tro sig däruti skönja en vink, att det skulle vara mindre väl beställdt med våra banker och att allmänheten gjorde bäst uti att beröfva dem sitt förtroende. Må det ske, om giltiga anledningar förefinnas, hvarom icke, så torde det nog vara bäst att låta allting hafva sin jämna gång, då allting nog kommer att gå bra, utan risk eller äfventyr för någon.»

Det ligger i öppen dag, att icke heller sådana uttalanden voro ägnade att lugna oroliga sinnen. Slutet på visan blef att dr Carlquist afgick ur Stockholms Dagblads redaktion och tidningen själf skref en ledare, som sökte gjuta olja på vågorna och hvars hufvudkläm vi återgifvit ofvan i annat sammanhang.[1] A. O. Wallenbergs inlägg visar emellertid, att han, i den situation hvari han befann sig, icke riktigt

[1] Se sid. 104.

kunde bedöma hvad som borde göras för att återställa förtroendet och att han vid detta tillfälle liksom vid många andra icke förstod att med tillräcklig försiktighet begagna sig af det skrifna ordet utan i öfverskattning af sin auktoritet gick alltför rakt på sak.

Ställningen var mycket brydsam, så mycket mera som alla fiender förenade sig om att hvar och en i sin mån söka åstadkomma skada. Från Riksbankens sida rönte banken allt annat än tillmötesgående. A. W. Dufwa, som alltjämt hade ledningen, glömde för sin personliga fiendskap mot Wallenberg totalt den objektivitet, hvartill hans ställning hade bort förplikta honom, och icke nog med att Riksbanken nekade att åt Enskilda Banken belåna Allmänna Hypoteksbankens obligationer, den vägrade till och med att köpa af banken på C. J. Hambro & Son i London dragna, af denna firma accepterade växlar, ehuru dessa papper alldeles säkert eljest hade godtagits hvar som helst i hela världen.

Den allra värsta rusningen gick emellertid öfver, men sinnena lugnades i någon mån, då det blef bekant att konung OSKAR personligen den 7 dec. insatt ett större belopp i banken. Men om man också hade kommit öfver det värsta, så utöfvade dock den genom krisen uppkomna situationen en kännbar inverkan på rörelsen under 1879. Särskildt nedgick inlåningsrörelsen. Depositionsbeloppet var vid 1877 års slut, enligt Th. Frölander,[1] fördeladt på 12,072 bevis, vid 1879 års slut på blott 7,408, hvarigenom medelstorleken för hvarje bevis ökats från 1,696 till 2,065 kronor. Den höga depositionsräntan, som den 2 jan. 1879 fixerades till 6 % för deposition på 6 månader och i juli samma år för deposition på 12 månader samt i augusti nedsattes till 5 $^{1}/_{2}$ % för samma tider, hade således i stort sedt förmått kvarhålla insättarna eller locka nya. Upp- och afskrifnings-räkningen rönte däremot icke någon nämnvärd inflytelse af agitationen. Vid 1878 års slut innestodo 2,633,000 kr. på 2,768 räkningar och ett år därefter 3,166,000 kr. på 2,657 räkningar.

Att märka är dock, att nedgången i insättningsbevisens antal i fråga om depositionsräkningen ej, såsom Frölander uppgifver, berodde på, att en afsevärd del af de små spararna blifvit rädda och tagit ut sina tillgodohafvanden, under det att de större stannade kvar, utan har en annan förklaring. Tvärtom kvarlämnade nämligen nästan alla de små insättarna i banken vid förfallodagen sina under årens lopp gjorda insättningar. Men det var på den tiden alls icke ovanligt,

[1] Stockholms Enskilda Bank 1856—1906, sid. 64.

att en insättare kunde inneha 20 till 30 bevis, samtliga kanske à 100 kr. stycket. Summan af dessa bevis sammanslogos nu på ett bevis, och däraf uppstod det minskade antalet bevis, hvilket således alldeles icke var liktydigt med någon flykt från banken af de små insättarna.

Det är emellertid gifvet, att också de andra bankerna svårt utsattes för krisens verkningar. Samtliga privatbankers på lagsökning eller konkursutredning beroende fordringar uppgingo den 30 september 1879 till omkring 5,300,000 kr., och Riksbanken hade vid samma tid på indrifning beroende fordringar till ett belopp af 2,379,000 kr. samt vid årets slut 3,380,000 kr. Dåvarande finansministern Hans Forssell, äfven han mycket afvogt sinnad mot A. O. Wallenberg, var en principiell anhängare af »non-interventionsprincipen». Men hans motstånd blef brutet och han fann sig till sist föranlåten att söka ingripa. Hans plan gick ut på att bilda en järnvägshypotekskassa, till hvilken staten såsom garantifond skulle lämna några milj. kr. i statsobligationer. I denna kassa skulle de enskilda bankerna ingå som delägare och erhålla lån mot järnvägsobligationer utaf medel, som kassan skulle förskaffa sig genom upplåning. Men planen rönte ingen sympati från bankernas sida utan förföll. Något senare skulle den dock återkomma såsom k. proposition vid riksdagen, ehuru i en betydligt modifierad form.

Riksdagens beslut blef, att det skulle upprättas en järnvägshypoteksfond à 23 milj. kr., hvartill staten skulle upplåna medel och ur hvilken allmänna inrättningar, banker och kreditanstalter skulle kunna erhålla lån på viss tid, dock ej längre än till slutet af år 1893, mot pant af obligationer och skuldsedlar, utfärdade af svenska järnvägsbolag, som före utgången af 1878 undfått koncession. På grund af vid samma riksdag väckta enskilda motioner beslöts ytterligare, dels att staten från Hallsberg—Motala—Mjölby Järnvägsaktiebolag, som försatts i konkurs, inköpte dess järnväg, dels att till Sågverksägarnas Garantiförening öfverlämnades såsom reservfond 3 miljoner kronor i statsobligationer. Genom dessa åtgärder beredde statsmyndigheterna en väsentlig lättnad för det betryckta affärslifvet.

Finansministern Hans Forssell hade emellertid genom detta statens ingripande lidit ett principiellt nederlag och ville icke gärna ha gjort det för intet, utan kom vid samma riksdag med en proposition om indragning af de enskilda bankernas femkronesedlar, hvilket förslag han också lyckades genomdrifva. De enskilda bankerna hade

då sådana sedlar utelöpande till ett belopp af mellan 13 och 17 miljoner kr. och »med dessas indragning hade», skrifver Frölander,[1] »utan skada kunnat anstå till lugnare tider».

Ur järnvägshypoteksfonden erhöll Stockholms Enskilda Bank successive lån å 4 miljoner kronor mot pant af järnvägsobligationer och kunde därigenom utan nämnvärd indragning i sin utlåningsrörelse möta det stora utflödet från depositionsräkningen.

Vid ordinarie bolagsstämman 1879 hade delägarna beslutit att utaf 1878 års vinst afsätta en half miljon kronor till afskrifning af förluster, och vid extra stämma i juli samma år enades de om att inbjuda till teckning af ett tusen nya lotter till pari, hvarigenom grundfonden ökades från 2 till 3 miljoner kronor. Beloppet tecknades på kort tid dels af gamla, dels af 64 nya lottägare, som icke hade låtit afskräcka sig af den sega agitationen mot banken.

Jag har ofvan gjort några antydningar om det yttre förloppet af krisen, sådan den gestaltade sig närmast för Stockholms Enskilda Bank. I sammanhang därmed har det påpekats, att A. O. Wallenberg genom några mindre förutseende åtgärder gaf hugg på sig, hvilket af hans ovänner eller afundsmän begagnades som en välkommen anledning att utan hänsyn till riskerna för det allmänna hetsa till anfall mot banken och dess ledning. Men på samma gång jag icke stuckit under stol med misstagen från A. O. Wallenbergs sida, måste också å andra sidan framhållas hans stora duktighet och outtröttliga energi. Intet gör sig själf, och så icke heller vid detta tillfälle. Allt intresse koncentrerade sig kring A. O. Wallenbergs person, och det var tack vare hans intensiva arbete som svårigheterna så småningom kunde öfvervinnas. Man försökte i dessa dagar mot banken de mest besynnerliga trakasserier. Så t. ex. begärde finansminister Forssell vid ett tillfälle genom en ukas från finansdepartementet dagliga rapporter med en mängd sifferuppgifter öfver bankens rörelse. Men A. O. Wallenberg, som med skäl kände sig djupt sårad, fick genom privat förmedling ukasen upphäfd. Han behöll sitt hufvud kallt och vidtog också taktiska drag af stor skicklighet. Höjandet af depositionsräntan till 6 % visade sig t. ex. vara en lycklig åtgärd. Det är också att taga i betraktande, att A. O. Wallenberg naturligtvis icke bara hade fiender utan också många och hängifna vänner, som i dessa stormiga tider stodo honom bi. Hans hela personlighet med det svenska draget

[1] Ibid., sid. 66.

af bred humor och robust trygghet gjorde honom bland köpmans-kåren, särskildt bland småhandlarna i Stockholm, till en mycket populär man. Det är detta som i mycket förklarar det stora in-flytande, som han hade på valmanskåren och i stadsfullmäktige, liksom denna popularitet inom stora samhällslager under krisåren säkert också beredde honom ett verksamt moraliskt stöd. Icke heller A. O. Wallenbergs gamla utländska förbindelser sveko; trots intrigspel från Stockholm höllo de troget fast, och i detta samman-hang må närmast ihågkommas bankfirmorna Joh. Behrenberg Gossler & C:o[1] i Hamburg, Mallet Frères & C:ie i Paris samt Fredk. Huth & Co., C. J. Hambro & Son och Fruhling & Goschen i London.

I sammanhang härmed må det tillåtas mig att erinra om några personliga drag af A. O. Wallenberg under dessa stormiga år. Det var under år 1877 eller 1878, innan ännu ryktet om Göteborgs Handelskompanis osäkra ställning hunnit tränga ut till vidare kretsar. A. O. Wallenberg fick en dag besök i banken af en »vän», som ville ge honom en värdefull vink och uppmanade honom att snarast sälja sina aktier i ifrågavarande bolag, som snart skulle bli värdelösa. Men A. O. Wallenberg afvisade med förakt för-slaget att söka pracka på andra med affärslifvet mindre förtrogna perso-ner deprecierade värdepapper. Han satte händerna på ryggen och vände sig bort, och »vännen» fick gå med oförrättadt ärende.

En annan episod från 1879 berättas af K. A. Wallenberg.[2] »En morgon kom jag som vanligt hem till min far. Det var sön-dagen efter en het och ansträngande vecka. 'Det var bra att du kom, din mor och jag hafva träffat en öfverenskommelse, som jag hop-pas du biträder. Fortfara våra ovänners anlopp och finansministerns och Riksbankens afvoghet mot Stockholms Enskilda Bank, så vet jag knappast hur det går. Det är möjligt, att banken får inställa sina betalningar. Ingen af våra antagonister synes ha klart för sig följ-derna eller hvilken landsolycka det skulle vara, därför att så många större affärer äro beroende af att vi stå upprätt. Jag är emellertid säker på, att bankens fordringsägare få sitt. Hur det däremot går

[1] Behrenberg Gossler accepterade midt under krisen växlar åt Stockholms Enskilda Bank, och då Riksbanken, sin vana trogen, vid ett tillfälle vägrade diskontera 300,000 mark, accepterade af Behrenberg Gossler, utan att erhålla särskild garanti, deponerade Stockholms Enskilda Bank säkerheter för mångdubbla beloppet, hvarefter Riksbanken tog växlarna.

[2] I Ekonomiska studier, tillägnade Marcus Wallenberg, Sthlm 1914, sid. 19.

med lottägarna är ovisst. Jag vill emellertid, att du skall vara öfverens med oss, att innan någon annan lottägare förlorar ett öre, skall familjen Wallenberg lämna ifrån sig allt, som den äger.'»

En anekdot från samma tid har sitt intresse till belysande af den solidariska ansvarighetens betydelse.

Den rike konsul C. D. PHILIPSON, meddirektör i Intecknings-garantiaktiebolaget, sålde i förskräckelsen alla sina lotter i Stockholms Enskilda Bank och skyndade sig sedan, för att slippa från den solidariska ansvarigheten, att anmäla detta, då han, efter hvad med anspråk på trovärdighet säges, möttes af det öfverraskande svaret ungefär så: »Ja, lotterna må herrn gärna sälja, bara herrn har *en* kvar. Herrn har 3 milj. och är därför ett präktigt namn. Släppa vi herrn ur banken, så ligger dess renommé er icke om hjärtat, men hålla vi er kvar, så gör ni i detta afseende hvad ni kan.» Och han blef kvar. Då hans ansökan att få utgå ur banken vid den ordinarie bolagsstämman på våren 1879 föredrogs, så blef den afslagen med den ofantliga majoriteten af 1,330 röster mot 12.[1]

Ehuru krisen med år 1879 kunde anses öfvervunnen, så skulle den dock kasta sina slagskuggor långt fram i tiden. Det uppsving, som det svenska näringslifvet haft under 1870-talet, hvilade icke på någon fastare grund och hade varit alltför kortvarigt för att sätta några djupare spår, och det visade sig fördenskull också, att det närmast följande årtiondet, långt ifrån att förete någon afsevärd förbättring, snarare utmärktes af ett fortsatt svaghetstillstånd. Man ser det bland annat på utvecklingen inom bankrörelsen. Betrakta vi t. ex. Stockholms Enskilda Banks depositionsräkning, så finna vi, att denna efter krisen länge förblef stationär och icke förr än omkring 1890 orkade stiga upp öfver 20 milj. kr., eller ungefär samma tal, som uppnåtts redan år 1875. Den hade under krisen sjunkit till 15 milj. kr. och vid slutet af 1885, strax före A. O. Wallenbergs frånfälle, icke hunnit förbättras mer än till något öfver 18 milj. kr. Konvalescensen kan alltså betecknas såsom mycket långsam.

Lottägarna, som under den tid, då bankens grundfond utgjorde endast 1 milj. kr., kunnat glädja sig åt utdelningar af ända till 25 %, fingo nu på det större kapitalet nöja sig med den mera blygsamma dividenden af 8 %.

Kraftiga afskrifningar måste göras, framför allt i bankens obligationsportfölj. Krisen hade gjort ledningen försiktig och ställningen

[1] Ivar Blå, Sista krisen, Sthlm 1880, A. L. Normans Boktr. A.-B., sid. 51.

hade stärkts genom nyemissionen 1879. Det kan nog icke heller förnekas, att man uppskjutit med kapitalutvidgningen väl länge och låtit banken under 1870-talet arbeta med ett i förhållande till omslutningens hastiga tillväxt och de därigenom ökade riskerna alltför litet eget kapital.

Men man lär först af praktiken, och så var det äfven här. Några märkligare händelser i bankens skötsel inträffade icke under de återstående åren af A. O. Wallenbergs lif. Det är egentligen på 1880-talet före hans död endast att anteckna Halmstad—Jönköpings Järnvägsaktiebolags konkurs. Järnvägen såldes på auktion och inropades af ett för tillvaratagande af obligationsinnehafvarnas intressen bildadt konsortium under ledning af Stockholms Enskilda Bank. Som de ifrågavarande obligationerna inköpts för lågt pris och endast voro bokförda till ett värde af 50 %, gjorde emellertid banken å dessa ingen ytterligare förlust.

Krisen 1879 hade varit ett gif akt icke bara för Stockholms Enskilda Bank, utan, som vi redan påpekat, säkert i lika hög grad för de öfriga bankerna, ehuru, till följd af det uppseende som den Petréska afvecklingen väckte, uppmärksamheten i högre grad koncentrerats på denna bank. Trots afunden och misstron vaknade besinningen, när det första känslosvallet lagt sig, och den insikten kunde icke återhållas, att bankerna dock hade många gemensamma intressen att bevaka. Man hade sett faran af en alltför otyglad konkurrens, och den tanken låg därför nära till hands att söka etablera något slags samarbete. Det pekades på exemplet från Skottland, där bankerna upprättat ett ständigt syndikat i Edinburgh till dryftande och afgörande af sådana frågor, med afseende på hvilka bankerna kunde ha nytta af ett enhetligt uppträdande.

Idén till upprättande af ett svenskt banksyndikat torde ha utgått från A. O. Wallenberg. På hösten 1872 utsändes en af honom författad inbjudningsskrifvelse. »Syndikatets befogenhet», hette det däri bland annat, »skulle icke sträcka sig till att fatta några beslut, som vore för de enskilda bankernas styrelser bindande, utan skulle syndikatet endast lämna upplysningar samt framställa förslag till bankstyrelsernas eget bepröfvande och afgörande. Man har tänkt sig, att om icke alla bankstyrelser nu anslöte sig till det förslag, som nu i sådant hänseende väckes, borde det åtminstone anses lämpligt för alla att deltaga i öfverläggning om detsamma, för att efter allvarlig pröfning däröfver fatta beslut.»

Första sammanträdet hölls på Stockholms Enskilda Banks lokal den 18 nov. 1879. Det beslöts att inbjuda till ett bankmöte, och den 6 april 1880 sammanträdde åter ombud för bankerna, denna gång å Skånes Enskilda Banks lokal. Men så uppstod en ömtålig fråga: valet af medlemmar i syndikatet. Enligt Marcellus[1] lär baron Stjernblad, Skånebankens ombud och ordförande vid mötet, enskildt ha förklarat, att han icke ville ingå i syndikatet, om A. O. Wallenberg däri erhölle plats. Hade A. O. Wallenberg insisterat därpå, skulle Skånebanken alltså ha dragit sig tillbaka och den åsyftade samverkan mellan de enskilda bankerna ha gått om intet. A. O. Wallenberg beslöt då för den goda sakens skull att icke stå hindrande i vägen. Man arrangerade det så, att A. O. Wallenberg honoris causa blef vald men undanbad sig uppdraget. Han deltog ej heller i bankmötena 1880 och 1881, då eventuella förslag från syndikatets sida skulle dryftas.

Hösten 1882 var A. O. Wallenberg däremot med på bankmötet och invaldes i syndikatet, därifrån baron Stjernblad afgick.

Som syndikatsmedlem utvecklade han en mycket liflig verksamhet. Han fäste uppmärksamheten vid skatteregleringskommitténs förslag om förhöjd sedelskatt och om stämpel på inrikes växlar, föreslog, att bankerna borde uppmanas att hvar i sin stad till syndikatet insända tidningsartiklar, som kunde afse klander mot de enskilda bankerna, föreslog att blott en siffra måtte för hvarje bank utsättas i kolumnen för växeldiskonto, väckte förslag om att syndikatet borde sammanträda en gång hvarje månad, föreslog 6 månaders uppsägningstid för depositioner med högsta ränta, yrkade att banker ej borde diskontera växlar utan att betalningsorten vore utsatt i själfva texten. Förslagen rönte emellertid icke alltid framgång, och på våren 1883 anmälde sig Wallenberg ofta hindrad af andra göromål, främst riksdagens sammanträden.

Hösten 1883 omvaldes Wallenberg till syndikatsmedlem med högre röstetal (24) än någon annan.

A. O. Wallenberg kom alltjämt med nya förslag, men motståndet blef större. Den 14 dec. 1883 afgaf den bankkommitté, som tillsatts den 18 nov. 1881, sitt stora betänkande. Detta behandlades af syndikatet under våren 1884, och i diskussionen därom deltog A. O. Wallenberg outtröttligt. Vid bankmötet samma år afgaf han en reservation mot en del beslut, som fattades å detsamma,

[1] Ur nyare tidens politiska skiften, Sthlm 1889, sid. 67.

närmast rörande vissa föreslagna ändringar i lagstiftningen beträffande de enskilda bankerna. Mötet beslöt emellertid att låta till styrelserna för de respektiva bankerna öfversända afskrift af ett af A. O. Wallenberg för mötet framlagdt förslag till principuttalande för att eventuellt af dem, i den mån det kunde anses lämpligt, användas vid uppsättandet af deras blifvande yttranden öfver nyssnämnda betänkande. Detta A. O. Wallenbergs förslag var af följande lydelse:

Då vi nu tillåtas inför Konungen afgifva ett underdånigt utlåtande i bankfrågan, så våga vi med liflig öfvertygelse om Konungens landsfaderliga afsigter och goda vilja att betrygga den ekonomiska ställningen, i djupaste underdånighet hemställa om en snar slutbehandling af de väckta förslagen till genomgripande förändringar i Sveriges hela bankväsende. Uppskof från år till år med besluts fattande af statsmagterna i hithörande frågor *kan* leda derhän att sådana frågor företagas till afgörande under en inträffad politisk eller finansiel kris. Faran af en sådan olycka är så uppenbar och så stor att vi icke anse oss behöfva ens försöksvis teckna densamma. Hvad näringslifvet i landet behöfver, det är *stadga* och *trygghet* i den lagenliga utöfningen af alla lofliga näringsgrenar.

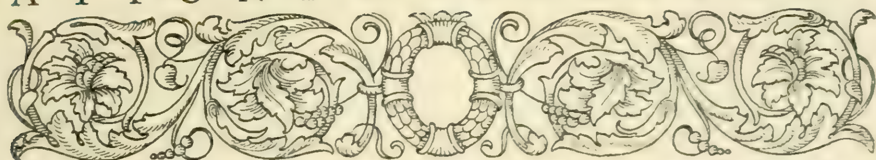
Vid bankmötet på hösten 1884 väckte A. O. Wallenberg en viktig motion med yrkande närmast på snar omorganisation af Sveriges Riksbank, som vi få tillfälle återkomma till längre fram, men då densamma icke vann mötets bifall, afsade sig A. O. Wallenberg återval till syndikatet och deltog ej heller senare i något bankmöte.

Jag har ansett mig böra återgifva i dessa korta drag uppkomsten af banksyndikatet och A. O. Wallenbergs roll därvid. Ty äfven här är den karaktäristisk; han var full af verksamhetslust ännu under sina sista lefnadsår, så länge han hade auktoritet att drifva sin vilja igenom och fick ha ledningen obestridt. Men märkte han, att han icke vidare hade makt att göra sin ståndpunkt helt gällande, synes det som om han icke längre kunde trifvas utan föredrog att stå ensam. Det kan heller icke nekas att, allt ifrån den Posseska ministärens tillträde till makten och några år framåt efter svårigheterna under 1879 års kris, A. O. Wallenberg intog en ganska isolerad ställning och råkade i ett kyligt förhållande äfven till många af kollegerna. En följd häraf var, att hans kapacitet beklagligt nog icke togs i anspråk för den stora bankkommitté, som år 1883 afgaf sitt betänkande, hvilket allt jag får anledning att närmare beröra i nästa kapitel. Under de sista åren af hans lif synes emellertid en omsvängning i opinionen ha börjat göra sig gällande, och när den Themptanderska ministären i slutet af år 1885 planerade tillsättan-

det af en ny bankkommitté, var äfven A. O. Wallenberg bland de föreslagna ledamöterna. Han erhöll från dåvarande statsrådet och chefen för justitiedepartementet N. H. Vult von Steyern ett den 2 januari 1886 dateradt bref med förfrågan, om han ville antaga ledamotskap i en kommitté, som skulle få i uppdrag att utarbeta förslag till lagstiftning angående bolag, såväl aktiebolag som solidariska, äfvensom rörande med bolag jämförliga intressentskap, föreningar o. s. v. A. O. Wallenberg svarade i ett för honom karakteristiskt bref med ett beklagande, att tillsättandet af kommittén först nu blifvit beramadt, alltför sent för att den till nästa riksdag skulle kunna hinna utarbeta något lagförslag om ny aktiebolagslag, samt erinrade därvid om, att riksdagen afgifvit en den 20 maj daterad skrifvelse till K. M:t med anledning af hans motion i detta ämne med hemställan om proposition i det angifna syftet. Hvad själfva uppdraget anginge, ville han först veta, med hvilka han skulle samarbeta, innan han definitivt svarade. Ett muntligt samtal med justitieministern aftalades, och ögonskenligen måtte detta hafva aflupit till ömsesidig belåtenhet, ty han åtog sig uppdraget, hvilket han emellertid aldrig skulle komma att sysselsätta sig med på grund af sitt få dagar därefter timade frånfälle.

ÅTTONDE KAPITLET

BANKLAGSTIFTNINGEN 1864–1886. – BANKSEDLARNAS INLÖSEN MED MYNT. – AGITATIONEN MOT DE ENSKILDA BANKERNAS SEDELUTGIFNINGSRÄTT. – BANKKOMMITTÉBETÄNKANDET AF DEN 14 DEC. 1883. – A. O. WALLENBERG OCH CENTRALBANKSPROBLEMET.

UNDER loppet af 1860-talet fortsatte anloppet mot de enskilda bankernas sedelutgifning inom riksdagen, särskildt från landtmannapartiet, som i sedelutgifningen såg en vinstkälla, som enligt dess mening uteslutande borde vara förbehållen Rikets Ständers bank. Det kan också med säkerhet fastslås, att det, såsom A. O. Wallenberg påstår,[1] i mycket var vinstbegäret och afunden mot de enskilda bankerna, som i detta fall kom till uttryck. Åren 1868 och 1869 framkommo flera motioner, af hvilka ett par gingo ut på förslag om indragning af de enskilda bankerna och i sammanhang därmed ändrad banklagstiftning. Det senare året framlade också A. O. Wallenberg en motion, gående ut på, att hvarje bank borde åläggas att vid anfordran med klingande mynt inlösa sina sedlar. I öfverensstämmelse härmed kräfde han borttagande af den i 1864 års kungörelse de enskilda bankerna medgifna rättigheten att utgifva sedlar på sin behållning af riksbankssedlar och på depositioner i Riksbanken. Utgick denna bestämmelse, måste de enskilda bankerna öka sitt förråd af hårdt mynt och finge sålunda i högre grad än förut med Riksbanken dela kostnaden för anskaffande af ädla metaller och i sin mån bidraga till spridandet af mynt till olika delar af landet. Förslaget vann rätt mycken anklang i Första kammaren, men kunde

[1] A. O. Wallenbergs sista uttalande i bankfrågan. Stockholm, Centraltryckeriet 1886, sid. 32.

lika litet då som vid 1870 års riksdag, vid hvilken A. O. Wallenberg förnyade sin motion, tillvinna sig hela riksdagens bifall.

Inom Stockholms Enskilda Bank genomförde A. O. Wallenberg emellertid, oberoende af lagstiftningen, sin åsikt. På styrelsens förslag beslöto nämligen lottägarna i Enskilda Banken vid bolagsstämmor 1869, att i bolagsordningen orden »eller Rikets Ständers banks sedlar» skulle utgå, hvarigenom banken frivilligt åtog sig förpliktelse att inlösa sina sedlar med mynt, när så påfordrades. I sammanhang härmed berättar Th. Frölander[1] en rätt lustig episod: »Insikten om nyttan», skrifver han, »af den ändring i bestämmelserna om sedelinlösen, som föreslagits af Wallenberg, hade småningom trängt igenom, och från K. finansdepartementet utgick till de enskilda bankerna ett den 15 november 1870 dagtecknadt cirkulär med förfrågan, huruvida bankerna äfven under den löpande oktrojtiden skulle vara villiga självmant frånträda dem genom bolagsreglerna tillförsäkrad rätt att inlösa sina sedlar med Riksbankens. Inom finansdepartementet måtte man icke ha gjort sig någon brådska med expeditionen af detta ärende, ty när cirkuläret den 16 februari 1871 föredrogs inför Enskilda Bankens direktion, meddelade verkställande direktören, att det först dagen förut kommit banken till handa. Bankstyrelsen kunde i svarsskrifvelsen till finansministern åtnöja sig med att framhålla, att banken redan 1869 genom bolagsstämmobeslut självmant frånträdt ifrågavarande rätt och den 23 juli samma år erhållit K. M:ts sanktion på en motsvarande ändring i bolagsordningen.»

De följande åren gingo i fråga om lagstiftningen tämligen spårlöst förbi. Krigsåren 1870—71 voro heller icke ägnade för ekonomisk lagstiftning. Men diskussionen om sedelutgifningen och frågan om Riksbankens omvandling till centralbank fortsatte, eller, såsom slagordet då hette, striden om »enbanks- eller mångbankssystemet». År 1873 väckte riksarkivarien Nordström en motion rörande vissa detaljer beträffande sedelutgifningen, men fick afslag. Under 1874 kommo intressantare spörsmål i bankfrågan på dagordningen i sammanhang därmed att K. M:t då för riksdagen framlade ett förslag till ändrad författning angående de enskilda bankerna.

Oktrojen skulle, hette det, icke längre vara tidsbegränsad; vidare innehöll förslaget strängare bestämmelser i flera afseenden; så t. ex. skulle förbudet att genom utdelning minska insatt grundfond utsträckas

[1] Stockholms Enskilda Bank 1856—1906, Stockholm 1906, sid. 94.

äfven till reservfond, som på grund af föreskrift i bolagsreglerna blifvit bildad; skarpare kontroll skulle införas öfver sedelutgifningens omfattning o. s. v.

Angående grunderna för sedelutgifningsrätten innehöll förslaget, jämte de gamla, en del nya bestämmelser. Så t. ex. skulle sedelutgifningen bland annat få motsvaras af

bankens vid hufvudkontoret och de afdelningskontor, der allmänna ombud funnes anstälda, befintliga tillgångar af i riket lagligen gällande mynt och Riksbankens sedlar äfvensom bankens behållning af i Riksbanken på löpande räkning insatta medel, dock med den inskränkning, dels att å riksbankssedlar och behållning af nyssnämnda slag sedelutgifning finge grundas endast så länge berörda sedlar i riket utgjorde lagligt betalningsmedel och af Riksbanken vid anfordran enligt deras lydelse inlöstes, dels ock att samtliga de i denna punkt omförmälda tillgångar, med undantag af guldmynt, icke finge såsom grund för sedelutgifning användas till större belopp än som, sammanlagdt med värdet af grund- och reservfondshypoteken, motsvarades af grundfonden en och en half gång samt reservfonden.

En annan bestämmelse föreskref, att

banksedel skulle inlösas med lagligen i riket gällande mynt, dock att till inlösen jemväl finge användas Riksbankens sedlar, så länge de i riket utgjorde lagligt betalningsmedel och af Riksbanken vid anfordran efter deras lydelse invexlades.

Den senare paragrafen skulle uppväcka åtskillig diskussion, och A. O. Wallenberg anmärkte med rätta under riksdagsdebatten, att »det är ett stort förtroende, som K. M:t här tycks visa de enskilda bankernas styrka, då K. M:t således föreskrifver, att *när* Riksbanken upphör att inväxla sina sedlar, *då* skall de enskilda bankernas skyldighet att inväxla med mynt taga sin början».

Förslaget blef icke heller i sin helhet af riksdagen antaget, utan båda kamrarna anslöto sig såväl i fråga om grunderna för sedelutgifningsrätten som beträffande sedlarnas inväxling med mynt i hufvudsak till en af A. O. Wallenberg väckt motion, i hvilken det heter:

att grundfondshypoteken skulle till minst två tredjedelar bestå af lätt säljbara, räntebärande obligationer;

att bankbolag ej skulle ega att utlemna eller i allmänna rörelsen på en gång hålla utelöpande större belopp af egna banksedlar, än som sammanlagdt i värde motsvarades af:

a) det i allmänt förvar nedsatta grundfondshypotek, enligt enskilda bankens räkenskaper;

b) i enskilda bankens hufvudkontor befintligt svenskt guldmynt, så ock det

frammande guldmynt, som enligt gallande konventioner blefve med svenskt guldmynt lika berättigadt;

c) enskilda bankens reservfond, för så vidt den utgjordes af så beskaffade säkerheter, som vore med grundfondshypotek jemförliga och blifvit i allmänt förvar nedsatta, dock att dit ej finge hänföras hvarken sådan fond som stode till bolagets förfogande eller outdelade vinster, och

d) ett belopp motsvarande högst femtio procent af enskilda bankens hela fond, såvida detta blifvit uti säkerhetshandlingar, jemförliga med grundfondshypotek, i allmänt förvar nedsatt; samt

att banksedel, då den i bankens hufvudkontor till invexling företeddes, ovilkorligen skulle med rikets mynt inlösas, och enskild bank icke ega att mot banksedelinnehafvarens bestridande verkställa denna invexling med Riksbankens sedlar.

Genom den Wallenbergska formuleringen bortföll den förhatliga bestämmelsen, att de enskilda bankernas skyldighet att inlösa sina sedlar med mynt först skulle inträda i sin fulla utsträckning, då Riksbanken icke längre såg sig istândsatt att inlösa sina, och i öfverensstämmelse med hans förslag upphäfdes också rätten att utgifva sedlar mot Riksbankens sedlar och mot behållningar i Riksbanken.

På grundvalen af detta riksdagsbeslut utfärdades en k. kungörelse af den 12 juni 1874 angående enskilda banker med rätt att utgifva banksedlar, som sålunda ersatte den dittills gällande af den 20 maj 1864. Genom detta aktstycke fastställdes också de enskilda bankernas skyldighet att inväxla sina sedlar med mynt, och A. O. Wallenbergs så länge färfäktade tanke hade i detta fall segrat.

Det följande året afskaffades genom riksdagsbeslut Riksbankens enriksdalerssedlar. »Denna frågas vikt låg», skrifver A. O. Wallenberg[1], »däruti, att man icke borde ha en banksedel å samma valör, som den antagna räkneenheten, särdeles i ett land, där begreppet mynt och banksedel blifvit så förväxladt som hos oss.»

För krisåren 1878 och 1879 har jag i annat sammanhang redogjort och omtalade också då, att finansminister Hans Forssell passade på och genomdref indragning af de enskilda bankernas femkronesedlar. I sammanhang därmed uppstod emellertid en principdebatt, som hade sitt stora intresse. Forssell hade begärt, att de enskilda bankerna skulle såsom säkerhet för de växlingsförskott, som Riksbanken för femkronesedlarnas inlösen utfäste sig att ställa till disposition, utlämna till Riksbanken en del af sina grundfondshypotek, som sålunda i en viss utsträckning skulle få lösgöras. Med rätta betecknade A. O. Wallenberg detta som en svår rättskränk-

[1] Bankfrågan, sid. 17.

ning mot den privata äganderätten. Bestämmelsen att de enskilda bankerna skola i allmänt förvar nedsätta såsom grundfondshypotek ett belopp, som motsvarar minst sextio procent af grundfonden, förekommer både i 1864 och 1874 års banklag. Men, skrifver A. O. Wallenberg, den afser någonting helt annat än att utgöra en garanti för sedelutgifningen; dess syfte är i första hand att bereda skydd för lottägarna mot en alltför brysk tillämpning af den solida=riska ansvarigheten. »Hade beslut fattats», heter det vidare, »att godtyckligt förminska dessa grundfondshypotek, för att utkasta en del af dem i den allmänna bankrörelsen, så hade man trädt för nära de lottägares rätt, som icke gillat åtgärden. En bankbolags=stämma kan icke ens med förstärkt majoritet fatta ett sådant beslut, och ändrar man banklagstiftningen, bör sådan ändring aldrig till=lämpas, förrän vid ny eller förlängd oktrojs beviljande.»[1]

Den del af den k. propositionen, som afsåg lösgörande af en del af grundfondshypoteket för ställande af säkerhet för Riksbankens väx=lingsförskott, lyckades icke heller vinna riksdagens bifall utan förföll.

Äfven 1881 väcktes motioner om upphörande af de enskilda sedel=utgifvande bankerna, men utan framgång. Lagutskottet samman=trädde emellertid tillsammans med bankoutskottet för dryftande af hithörande frågor, och resultatet blef en hemställan, at riksdagen måtte aflåta en skrifvelse till K. M:t med begäran, »att K. M:t måtte låta öfverse gällande lagstiftning för enskilda banker med rätt att utgifva egna banksedlar samt därefter till riksdagen af=gifva förslag till ny lag i ämnet». Riksdagens framställning afsåg närmast lagen för enskilda banker med banksedelutgifningsrätt. Men K. M:t utvidgade uppdraget till att gälla äfven lagstiftning för aktiebolag, som drifva bankrörelse, och förordnade den 18 november 1881 en kommitté för att afgifva yttranden och förslag: a) i fråga om ny lag för enskilda banker med banksedelutgifnings=rätt; b) i fråga om erforderlig lagstiftning för aktiebolag, som drifva bankrörelse; och c) i fråga om de förändringar, som borde vid=tagas med Riksbanken, i händelse en större eller mindre inskränk=ning skulle komma att ske i de enskilda bankernas banksedelutgif=ningsrätt.

Till medlemmar af denna kommitté utsågos landshöfdingen grefve G. Lagerbjelke, godsägaren baron J. E. Stjernblad, expeditions=

[1] Bankfrågan, sid. 19.

chefen L. Annerstedt, grosshandlaren Olof Wijk, bankdirektörerna Theodor Mannheimer, G. Gihl, Eduard Heckscher, fil. dr Carl Herslow, bankofullmäktigen J. W. Arnberg samt possessionaten I. Lyttkens.

Fullmäktigen i Riksbanken A. W. Dufwa var också från början med och har säkert utöfvat ett icke ringa inflytande på arbetets gång inom kommittén, men afled innan kommittén hunnit fullgöra sitt uppdrag.[1] Kommittén afgaf sitt i flera afseenden märkliga betänkande den 14 dec. 1883.

Att A. O. Wallenberg icke tilldelats ledamotskap i kommittén har sannolikt sin förklaring i det ganska starka personliga motsatsförhållande, som redan vid denna tidpunkt rådde mellan honom och dåvarande statsministern grefve Arvid Posse. Men hans uteslutande var icke endast en stor orättvisa utan säkert också att beklaga ur den synpunkten, att hans deltagande kanske skulle ha påskyndat en lösning af de många sväfvande bankproblemen och speciellt af centralbanksfrågan. Som det nu blef, kom han att stå som en ifrig och på grund af sin stora auktoritet farlig bekämpare af de genom kommittén framlagda förslagen, äfven i några fall, då man har svårt att ur saklig synpunkt förstå den af honom envist intagna ståndpunkten.

A. O. Wallenberg hade emellertid år 1881 väckt en motion om skrifvelse till K. M:t med hemställan om lagstiftning för bankaktiebolag med begränsad ansvarighet, som ännu så länge alldeles saknades. Hans motion rörde särskildt grundfonden, som han ville skulle fixeras till minst 1 milj. kr. Redan 1856 hade, som jag tidigare påpekat, förslag framlagts i riksdagen, att bankaktiebolag, liksom solidarisk bank, skulle afsätta en del af sina grundfondshypotek i allmänt förvar; men då solidarisk bank skulle afsätta 60 %, skulle aktiebank slippa med 30 %. År 1863 nedsatte sammansatta lag- och bankoutskottet i på nytt utarbetadt förslag proportionen för aktiebanker till 10 %. A. O. Wallenberg ville nu i sitt

[1] Det föreligger bland A. O. Wallenbergs efterlämnade papper en handling, betecknad såsom »Häradshöfding Dufwas förslag till Riksbankens omorganisation». Det stämmer ganska nära med det slutliga förslaget, men inrymmer något större andel och inflytande för enskilda aktieägare än kommitténs förslag. Det bör också framhållas, att Dufwa, med alla sina fel och sin personliga hätskhet, också hade goda egenskaper, särskildt som organisatör, och det är säkert att han uträttat ett stort och förtjänstfullt arbete för att bringa ordning, reda och mindre byråkratisk formalism i Riksbankens förvaltning.

förslag återupplifva denna princip och önskade få fastslaget 30 %. Motionen behandlades af Första kammarens tillfälliga utskott men af⸗styrktes och förföll. I förbigående må nämnas att i den blifvande svenska lagstiftningen angående bankaktiebolag — den första lagen utfärdades den 19 nov. 1886 — ingen bestämmelse blifvit inryckt om någon afsättning af grundfondshypotek i allmänt förvar. Det är så⸗ledes en tanke, som väl flera gånger varit uppe och diskuterats och som A. O. Wallenberg också återupptog i sina senare bankmotioner, men som aldrig ledt till något förverkligande i vår lagstiftning.

De följande åren var A. O. Wallenberg alltjämt verksam med nya banklagstiftningsförslag. Åren 1884 och 1885 väckte han unge⸗fär likalydande motioner om lagstiftning rörande bankaktiebolag och kreditanstalter. Särskildt framhåller han bristen på enhetlighet i de hittills beviljade koncessionerna.

»Om man genomgår bankaktiebolagens mångskiftande bolagsord⸗ningar,» heter det, »skall den, som älskar omväxling och planlöshet, väl få sitt lystmäte, ty denna brokiga separata lagstiftning företer icke ett *system* utan i stället en mångfald olika detaljbestämmelser.»

Föreskrifterna om rösträtten äro t. ex. ett riktigt kaos, som mer än något visar, huru litet man funnit lämpligt följa några bestämda och någorlunda likartade grundsatser. I en del aktiebanker äro femtio röster maximum, såsom i A.⸗B. Stockholms Handelsbank, A.⸗B. Sunds⸗valls Handelsbank m. fl.; i en del får man icke rösta för mer än tjugu aktier, såsom i Stockholms Handtverksbank och Industri⸗kreditaktiebolaget. All begränsning sakna Göteborgs Köpmansbank och Stockholms Intecknings Garanti Aktiebolag; då dessa bolag äro in amplissima forma anonyma, så kan en förut okänd aktie⸗ägare bereda stämman den föga angenäma öfverraskningen, att med bolagsordningen i ena handen och aktierna i den andra ensam bestämma besluten.

I somliga bolag skulle aktierna vara ställda på innehafvaren, ibland på viss man och i något fall kunde man göra det ena eller det andra fakultativt.

Lika brokiga bestämmelser gälla om oktrojtiden. Det vanligaste är 10 år. Men fem stycken banker, Skandinaviska Kreditaktiebola⸗get, Industrikreditaktiebolaget, A.⸗B. Stockholms Handelsbank, A.⸗B. Gefle Bank och A.⸗B. Blekinge Bank hade fått femtio år och en bank, Stockholms Intecknings Garanti Aktiebolag, obestämd tid eller för alltid.

A. O. Wallenbergs motion omfattar också ett förslag för kreditaktiebolag, alltså banker, som utom den vanliga bankrörelsen skulle drifva emissionsverksamhet. Han hade föreslagit, att minimikapitalet för aktiebanker skulle fastslås till minst 1 miljon kr.; för kreditaktiebolag ville han sätta lägsta beloppet till 2 miljoner kr. Det heter för öfrigt i motiveringen bland annat:

En tydligt framträdande förgrening af nutidens bankverksamhet härleder sig från den franska beryktade Crédit mobilier, som skulle formedla alla slags företag, såsom jernvägsanläggningar, fabriksanläggningar, inköp och styckning af fasta egendomar med mera, omfattande allt tänkbart. Ännu i dag anses i utlandet flertalet bankaktiebolag berättigade att göra crédit-mobilier-affärer. Men jag anser, att, när man går att lagstifta, man bör skilja mellan kreditaktiebolag och sådana institutioner som uteslutande genom bankverksamheten betjena allmänheten, och strängt bibehålla till andra bolag och enskilde ställningen af fordringsegare, så vida ej konkurs hos någon bankens gäldenär inträffar, och banken nödgas tillfälligtvis blifva egare af aktier, verk och inrättningar, från hvilka bankstyrelsen bör så snart som möjligt befria sin bank.

Kreditaktiebolag deremot, med berättigande att göra crédit-mobilier-affärer, kunna utveckla en gagnande verksamhet, men som densamma alltid måste vara förenad med en större risk, anser jag att dessa institutioner icke böra erhålla oktroj, derest de ej grunda sig på minst två millioner kronors grundfond.

Till högst tjugu år har jag föreslagit den oktrojtid, som borde beviljas för vare sig bankaktiebolag eller kreditaktiebolag. Denna tidsbestämmelse bör icke kunna hindra eller på något sätt afbryta något aktiebolags gagnande verksamhet, men förändrade förhållanden kunna skänka sådan erfarenhet, att ändring i lagstiftningen blir behöflig, och sådan lagstiftning kan vid förnyelse af oktrojen tillämpas uti den regeringens pröfning då underställda förnyade bolagsordningen.

Dessa motioner med förslag till lag angående bankaktiebolag och kreditaktiebolag 1884—85 hade ingen framgång och de afstyrktes bland annat med den motiveringen, att K.M:t nu hade nya förslag på grundvalen af 1883 års bankkommittés betänkande under utarbetande och att dessa snart borde kunna förväntas.

Mera framgång hade A. O. Wallenbergs 1885 i en motion framlagda förslag med hemställan om utarbetande af ny aktiebolagslag, i det att riksdagen därom beslöt en skrifvelse till K. M:t. Med skäl fann A. O. Wallenberg den gamla lagen, som härledde sig från 6 oktober 1848, i behof af en renovering. Jag anför ur motiveringen:

Det lagförslag, som jag nu tillåter mig framlägga, upptager alla de bestämmelser, som förekomma i 1848 års lag, måhända något förtydligade, och med begagnande af nu brukliga tekniska benämningar. De väsentligaste tilläggen äro, att aktiebolag skall bildas medelst aktieteckning, som eger bindande kraft mot aktietecknarne; att inregistrering af aktiebolag skall på ett ställe för hela riket

verkställas, så att säkra underrättelser alltid kunna erhållas angående samtliga i verksamhet varande aktiebolag; att skärpta bestämmelser meddelas: om aktieegares skyldighet att verkställa inbetalningar och att för det oguldna aktiebeloppet af-gifva förbindelser; om förtydligande af gällande bestämmelse om aktieegares frikallande från inbetalningsskyldighet utöfver aktiebeloppet; om ansvar för sty-relsen, i händelse densamma underlåter att behörigen fullgöra sina åligganden; om akties odelbarhet och det minimibelopp, hvarå aktie må lyda; att såsom regel skall gälla aktiebrefs utställande till viss man, men att Konungen må kunna, när företaget är af synnerligen allmänt gagn, medgifva att aktiebref utfärdas till innehafvaren; att flertalet af aktiebolags styrelseledamöter skall vara svenske män och ändtligen att årlig revision af bolagets räkenskaper skall vara obligatorisk.

A. O. Wallenbergs framställning hade i detta fall goda skäl för sig, men han skulle icke få upplefva något resultat. K. M:t tog mycket rundlig tid på sig. Det skulle dröja hela tio år, innan någon ny lag kom till stånd; den första nya aktiebolagslagen efter 1848 utfärdades nämligen icke förr än den 28 juni 1895.

I detta sammanhang må också omnämnas, att A. O. Wallenberg under 1885 års riksdag kraftigt uppträdde mot den k. propositionen angående indragning af de enskilda bankernas tiokronesedlar. Ett antagande af förslaget trodde han skulle komma att medföra stora rubbningar för den allmänna rörelsen och särskildt för de aflägsnare landsdelarna och jordbruket. Men han lyckades icke förhindra förslagets genomförande.

I 1883 års bankkommittébetänkande är det isynnerhet två punkter, berörande de enskilda bankerna, som väckte A. O. Wallenbergs lifligaste opposition. Den ena rörde den solidariska ansvarigheten, den andra en inskränkning i sedelutgifningsrätten. Den solidariska ansvarigheten ville kommittén fastställa på det sättet, att hvarje delägare i bankbolag skulle utöfver den andel i grundfonden, som på honom belöper, ansvara för bolagets samtliga förbindelser, i bankbolag, som bildats med grundfond uppgående till minst 1 milj. kr., med lika belopp som hans andel i grundfonden samt i bolag, som bildats med grundfond mindre än 1 milj. kr., med två gånger denna andel. Denna ansvarighet skulle gälla lika för såväl sedelutgifvande som icke sedelutgifvande bankbolag. För bankbolag med sedelutgifningsrätt ville kommittén ålägga delägarna att särskildt ansvara för bankbolagets utgifna sedlar med ytterligare lika belopp som hvarje bolagsmans andel i grundfonden. Därutöfver skulle ingen ansvarighet finnas och den obegränsade solidariska ansvarigheten således bortfalla.

Mot denna afveckling af det gamla solidariska banksystemet opponerade sig A. O. Wallenberg på det bestämdaste, i det att han onekligen på goda grunder framhöll, att det nya systemet skulle få det solidariska systemets olägenheter, närmast bestående i motvilja hos personer, som hafva något att förlora, att ingå som delägare med ansvarighet utöfver det inbetalade beloppet, utan att likväl erbjuda dess fördelar, bestående i den så godt som absoluta tryggheten för bankens sedelinnehafvare och öfriga kreditorer.

Sedelutgifningen ville kommittén begränsa till ett maximum af 50 milj. kr., hvilket tal tagits såsom liggande närmast medeltalssiffran för de enskilda bankernas utelöpande sedlar under åren 1878—82, utgörande något öfver 48 milj. kr.

»Med förslaget att bestämma totalbeloppet af de enskilda bankernas sedelutgifningsrätt till femtio miljoner kronor», skrifver A. O. Wallenberg, »afses uppenbarligen, enär de enskilda bankernas verkligt utelöpande sedlar nu uppgå till femtio miljoner kronor, att bortskära de enskilda bankernas obegagnade sedelutgifningsrätt. Denna uppgår i medeltal för tjugosju enskilda banker till tjugofem miljoner kronor.»[1]

De olägenheter, som däraf antogos skola uppstå, skildras af A. O. Wallenberg på följande sätt:

Borttages nu den obegagnade banksedelutgifningsrätten, som utgör en kassareserv för de enskilda bankernas afdelningskontor och för den allmänna rörelsen, så har detta till följd, att utlåningsräntan höjes vår och höst, då landtbrukaren och industriidkaren behöfva bytesmedel, ty Riksbanken, hvars hela bankverksamhet nu förhåller sig till öfriga bankers som 114 till 578, hvarken är eller blir så öfverväldigande stor, att dess diskonto kommer att utöfva annat än ett relativt inflytande på penningställningen, eller att den kan låta beloppet af sina utelöpande banksedlar variera med 10 millioner kronor i månaden. I stället kommer Riksbanken att, såsom bankkomitén så lifligt önskar, verka som »en bromsapparat på den allmänna rörelsen», och det lägges i ett fåtal bankofullmägtiges händer att beherska rörelsen, genom att efter godtfinnande tvinga våra aflägsna landsorter att, i brist af banksedlar, skaffa sig nödigt bytesmedel i guldmynt, äfven för de mest tillfälliga behof. Det är knappast sannolikt, att de enskilda bankerna vilja ensamma påtaga sig denna kostnad, utan i stället inträffar, att de begränsa sina a-vista-utbetalningar eller att de höja vilkoren för kassakreditiv och minska de beviljade beloppen. Med de höjda vilkoren kan en bank, för minskadt belopp utelöpande banksedlar, erhålla samma inkomst som tillförene för ett större beviljadt belopp, men allmänheten får vidkännas strängare vilkor. Någon annan källa hafva de enskilda bankerna icke att ösa ur, och när

[1] Se Bankfrågan, sid. 24.

derför deras inkomster kringskäras, hafva de intet annat val än att höja lånevil=koren.

Jag ber få fästa uppmärksamheten på den väsentliga skilnaden emellan a=vista=systemet, som här är brukligt, och att alla anvisningar af betydenhet måste utstäl=las på ett visst antal dagars uppsägning eller sigt. I förra fallet får jag an=visningen genast förvandlad till det i alla liqvider gängse bytesmedlet, i senare fallet får innehafvaren af en anvisning gå två gånger till banken med vissa dagars mellanrum eller också vidkännas ett diskontafdrag för att genast erhålla mynt eller banksedlar. Med de enskilda bankernas förlamande hafva vi att motse sigtsyste=mets införande och postremissvexlarnes försvinnande.

Vi äro nu inne på den allvarligaste bland de farhågor, som man på den tiden hyste mot införandet af en ensam sedelutgifvande bank, farhågor, hvilka uttalades icke endast af monopolets motstån=dare utan delades äfven af många af reformens ifrigaste föresprå=kare. Man trodde, att införandet af ett sedelmonopol skulle minska möjligheterna för landsortsbankerna att på mindre tätt befolkade orter hålla afdelningskontor i samma omfattning som tidigare, då det icke kunde löna sig, när man icke längre kunde hålla en ränte=fri kassareserv i form af egna banksedlar. Med tanke därpå kunde också A. O. Wallenberg i Stockholms Enskilda Banks direktions utlå=tande angående 1883 års bankkommittés betänkande uttala den åsikten, att olägenheten af sedelindragningen icke skulle så mycket drabba huf=vudstaden eller de tätt befolkade trakterna som landsbygden och af=lägsnare orter. »Direktionen har härvid trott sig finna», heter det, »att förlusten af banksedelutgifningsrätten komme att mycket väl er=sättas af den ökade bankverksamhet, som tillskyndas hufvudstadens bankinrättningar, genom förlamandet af bankverksamheten i orterna, på sätt kommitténs förslag afse.»

Den kommande utvecklingen efter riksbanksreformens genom=förande 1897 skulle emellertid ge ett alldeles motsatt resultat mot det man här befarade, i det att tvärtom sedermera af olika anledningar till stor öfverraskning för de flesta ett ännu större antal bankafdel=ningskontor uppstått på olika platser, så att i detta fall snarare upp=stått ett öfverflöd. Däremot är det möjligt, att A. O. Wallenbergs farhågor för landsorten och de mindre tätt befolkade städerna reali=serat sig på ett annat sätt, om också icke i någon oroväckande ut=sträckning. Det är nämligen uppenbart, att riksbanksreformen med=fört en centralisation af penningväsendet till hufvudstaden och de större städerna. Särskildt visar hufvudstaden stor dragningskraft; de flesta större landsortsbankerna äro numera där representerade, an=

tingen genom egna afdelningskontor eller genom A.-B. Sveriges Privata Centralbank, och framförallt under tider af liflig spekulation har man tyckt sig förmärka en viss tendens att hellre nyttiggöra kapitalet i lukrativa om också riskabla placeringar i Stockholm än tillfredsställa legitima men kanske icke alltid så omedelbart inbringande lokala behof i provinserna.

Jag öfvergår nu till A. O. Wallenbergs ställning till centralbanksproblemet. Första gången han mera direkt i riksdagen ingrep i denna fråga var år 1879, då han väckte förslag om ändring af § 72 i regeringsformen och § 71 i riksdagsordningen. Hans framställning gick ut på, att Riksbanken skulle stå under Konungens och Riksdagens gemensamma garanti och vård och icke såsom dittills utgöra ensidigt en Rikets Ständers bank. Den skulle, efter de förordningar, stadgar och reglementen, hvilka redan voro gjorda eller af Konungen och Riksdagen beslötos, hädanefter förvaltas af nio fullmäktige, bland hvilka tre skulle förordnas af Konungen och hvardera kammaren välja tre. Valen till dessa fullmäktige skulle gälla för tre år, dock så att hvardera kammaren vid hvarje riksdag valde blott en fullmäktig, förutsatt att icke ansvarsfrihet för föregående årets förvaltning blifvit fullmäktige vägrad, i hvilket fall nytt val af samtliga fullmäktige skulle ske med bestämmande af den tid hvar och en af de valda skulle inneha befattningen, så att därigenom en af dem hvarje år skulle komma att afgå.

A. O. Wallenbergs förslag afstyrktes emellertid af konstitutionsutskottet och förkastades af bägge kamrarna. Enahanda öde drabbade förslaget, då han vid riksdagarna 1881—82 förnyade motionen.

I detta sammanhang må yttras några ord om A. O. Wallenbergs uppfattning om regeringsformens § 72, som han gång på gång motionerade om att få ändrad. Den af A. O. Wallenberg åsyftade bestämmelsen lydde: »Riksbankens sedlar må för mynt i riket erkännas», hvilken lydelse måste betyda, att Riksbankens sedlar voro underkastade tvångskurs, en tolkning, som han ansåg så mycket mera berättigad, som man vid den tid, då paragrafen nedskrefs, väl kände Riksbankens oförmåga att med mynt inväxla sina banksedlar, ehuru man visserligen hyste den förhoppningen att framdeles kunna honorera dem efter lydelsen. A. O. Wallenberg ville ha paragrafen formulerad på följande sätt: »Riksbankens sedlar skola, vid anfordran, efter deras lydelse, af Riksbanken inlösas.» I sitt kraf på ändring hade A. O. Wallenberg också självfallet alldeles rätt, och

orimligheten i den gamla formuleringen beträffande Riksbanken hade blifvit bjärt i ögonen fallande, sedan skyldigheten för de enskilda bankerna att med mynt inlösa sina sedlar blifvit, såsom vi ofvan sett, genom k. kungörelse af 1874 i lag fastställd.

Svårare är det att förstå de angrepp, som A. O. Wallenberg vid olika tillfällen riktade mot 1883 års bankkommitté, därför att den enligt hans förmenande skulle ha velat låta tvetydigheten i fråga om Riksbankens skyldighet att med mynt inlösa sina sedlar kvarstå eller med andra ord rent af ha förordat ett bibehållande af tvångskursen. Uttalanden i sådan riktning finner man t. ex. i Stockholms Enskilda Banks utlåtande af den 7 febr. 1884 angående bankkommitténs betänkande. Men ser man närmare efter hvad bankkommittén verkligen yttrat, kunna dessa beskyllningar knappast rättfärdigas. Bankkommittén föreslår i sammanhang med sitt förslag till riksbankslag en formulering af den omtvistade § 72 i regeringsformen på följande sätt:

Riksbanken allena eger rätt att utgifva banksedlar; dessa sedlar skola, vid anfordran, efter sin lydelse, med guld af banken inlösas, och må för mynt i riket erkännas, så länge de af banken sålunda inlösas.

Det är uppenbart, att i det senare ledet af satsen en viss sammanblandning af begreppet mynt och myntrepresentativ äger rum, men i sak innehåller den ju endast, att man icke är skyldig mottaga Riksbankens sedlar vid likvider, ifall Riksbanken skulle nödgas inställa sina betalningar. Detta är ju således motsatsen till tvångskurs och att en sådan tolkning varit af kommittén afsedd, framgår med full tydlighet af den för öfrigt intressanta motiveringen för paragrafen, där det heter:

I afseende på Riksbankens sedlars betalningskraft har komitén föreslagit, att de skola utgöra lagligt betalningsmedel i riket, så länge de vid anfordran med mynt inlösas och i detta syfte äfven hemställt om ändring af regeringsformens § 72. Utan att vilja inlåta sig på något bedömande af den frågan, huruvida genom det vid 1850—51 års riksdag i grundlagen intagna stadgandet, *att riksbankens sedlar skola vid anfordran med mynt inlösas*, den sedlarna redan förut tillerkända rätt *att såsom mynt i riket anses*, blifvit satt i sådant förhållande till ofvannämnda senare stadgande, som af 1840 års riksdag uttryckligen begärdes, nämligen att denna deras rätt blefve beroende af och egde bestånd endast så länge Riksbanken fullgjorde sin invexlingsskyldighet, har komitén ansett böra utan all tvetydighet i såväl grundlagen som lagen för Riksbanken uttalas, att Riksbankens sedlar skola förblifva lagligt betalningsmedel i likhet med landets mynt, *endast så länge*, de när som helst af banken mot mynt utbytas och sålunda *med mynt förblifva lika i värde*. Sedlarna hafva derigenom, i likhet med hvad t. ex. i

10*

England och Norge eger rum, gifvits den lagliga kurs, som för omsättningen är fördelaktig och stundom oumbärlig, utan att kunna vålla densamma de olägenheter och förluster, som af en tvångskurs alltid äro att befara. Det torde slutligen icke behöfva förklaras, att äfven under förutsättning af bristande inlösning sedlarna böra hafva och bibehålla bestämd tvångskurs mot sin ansvarige utgifvare, Riksbanken sjelf, samt mot staten och dennas egna verk, hvarför äfven ett stadgande derom blifvit i lagförslaget intaget.

Riksbankssedlarna skulle således enligt kommitténs uppfattning inlösas med mynt, under alla förhållanden, så långt den svenska statens resurser räcka, och längre kan man väl icke komma. A. O. Wallenbergs angrepp i detta fall ter sig därför mera som en tvist om själfva formuleringen än som en strid i sak.

En kort redogörelse för det förslag till riksbankslag, som framlades i bankokommitténs betänkande af år 1883, må här vara på sin plats.

Rikets Ständers bank styrdes, såsom ock namnet antyder, alltjämt blott af den ena af statsmakterna, nämligen riksdagen, och förvaltades af dess ombud. Kommittén visar, att erfarenheten lärt, att detta system varit föga ägnadt att skydda landets invånares på myntväsendet beroende egendom och rätt, och föreslår, att de konstitutiva grunderna för Riksbankens anordnande och verksamhet måtte blifva af Konung och Riksdag gemensamt fastställda och under dess gemensamma ansvar och kontroll tillämpade och sålunda erhålla formen och helgden af civillag. Men dessutom ville kommittén inrymma enskilda delägare och för det ändamålet bilda ett bolag, hvilket i likhet med andra bolag skulle äga och förvalta sin egendom på det kontraktsenliga aftalets grund. »De enskilda delägarna skulle också», såsom det heter, »tillföra Riksbanken den mäktiga kraft, som ligger i det enskilda intresset.»

Den högsta myndigheten öfver banken skulle utöfvas af bankstämman, hvilken till två tredjedelar skulle utgöras af riksdagens och till en tredjedel af aktieägarnas delegerade, en anordning, som betingades däraf, att staten skulle tillskjuta två tredjedelar af kapitalet samt ikläda sig garanti för alla bankens förbindelser, under det att de enskilda delägarna skulle tillskjuta en tredjedel och icke hafva ytterligare ansvar. Antalet delegerade skulle utgöra 72, hvaraf hvardera kammaren skulle utse 24 och de privata lottägarna likaledes 24. Kapitalet skulle utgöra 60 milj. kr., hvaraf alltså de enskilda skulle teckna 20 milj. kr. Aktieägarna skulle tillförsäkras en årlig utdelning af 4 $^1/_2$ %, för såvidt bankens behållning därtill lämnade tillgång, men i intet fall mera än 8 %.

Bankstämman skulle ha ungefär samma befogenhet som en vanlig bolagsstämma samt välja bankråd och fullmäktige för banken. Bankrådet skulle vara sammansatt af femton personer, utsedda för en tid af tre år på så sätt, att en tredjedel för hvarje år underkastades omval, och enligt arten af sin uppgift närmast komma att spela en roll jämförlig med den, som riksdagens bankoutskott då gjorde och ännu gör. Den förvaltningen ledande och för densamma ansvariga styrelsen öfver Riksbanken skulle enligt förslaget, såsom tidigare skett och allt fortfarande är fallet, utgöras af sju fullmäktige, af hvilka en, nämligen ordföranden, skulle af Konungen utses, men de öfriga sex väljas af bankstämman.

Sådant tedde sig i stora drag innehållet i detta så mycket omstridda förslag, och däraf torde med all tydlighet framgå, att det genom det jämförelsevis stora inflytande, som medgafs enskilda delägare, bort innebära en ganska god borgen för en förvaltning, som skulle taga skyldig hänsyn till näringslifvets intressen.

I hvarje fall måste vår nu gällande riksbankslag, utfärdad 12 maj 1897, med afseende på hvilken riksdagen ej gifvit efter något annat af sin makt, än att den afstått från att välja fullmäktiges ordförande, hvilken numera utnämnes af K. M:t, i jämförelse med förslaget af 1883 betraktas såsom mycket litet tillfredsställande i fråga om garantier för kontinuitet och sakkunskap i förvaltningen.

Bankkommitténs betänkande diskuterades på ett extra bankmöte våren 1884, liksom också i pressen, och A. O. Wallenberg var framförallt outtröttlig. Till bankmötet hösten 1884 inkom han — ehuru det förra bankmötet redan afgifvit ett utlåtande — med en motion, i hvilken han sökte principiellt närmare precisera sina ståndpunkter, hvarjämte han ville få frågan upptagen af bankmötet till förnyad behandling, hvilket emellertid afslogs.

Den Wallenbergska motionens slutpåstående lyder:

Den i näringslifvets alla grenar så djupt ingripande bankfrågan synes hafva blifvit af Bankkommittén behandlad utan afseende på näringslifvets kraf, i afsikt att undanrödja de Enskilda Bankerna och att i deras ställe upprätta en ny Riksbank med många afdelningskontor i orterna. Den skarpa centralisation, som häraf skulle blifva en följd, gifver ökad styrka åt Riksbanken i dess maktutöfning öfver landets alla näringsgrenar. Komiténs mening synes hafva varit att bringa de Enskilda Bankernas oktrojer till en och samma förfallodag, den 31 december 1888, och härtill har chefen för finansdepartementet lånat sin medverkan. Inom denna tid hoppas man förmå Riksdagen att antaga en banklag med de mest betungande bestämmelser för de sedelutgifvande bankerna med utplånande af be-

nämningen »Enskild Bank» ur författningen och, om det vore möjligt, ur allmänna föreställningssättet. Meningen synes vidare vara, att derefter bevilja tio års oktroj för de sedelutgifvande bankerna från 1888, med eller utan tillkännagifvande, att denna skulle vara de Enskilda Bankernas sista oktroj, och således deras tillvaro upphöra år 1898. Det är sjelfklart, att institutioner af denna beskaffenhet, utan framtid, komma att mindre väl än de nuvarande Enskilda Bankerna motsvara den allmänna rörelsens behof, och allmänheten således nödgas sätta sitt hopp till den kommande stora centralbanken, som lofvar allt hvad man behagar och i synnerhet att kunna verka såsom en »bromsapparat» på företagsamheten. Med bekymmer, icke för de Enskilda Bankerna, ty deras rätta betydelse blifver nog fullt uppskattad när de saknas, utan för näringslifvet i allmänhet och all industriel verksamhet och storslöjden i synnerhet, emotser jag för vårt land en svår tid under perioden 1888—1898, *om* man icke vid vidtagandet af bankreformerna går i en helt annan ordning med frågorna än den nu föreslagna. Vill man reform, om sådan eljest anses af nöden, så bör man först och ofördröjligen ordna Riksbanken, såsom man önskar att densamma må komma att blifva år 1898. Den täflan, som Riksbanken genast skulle kunna utveckla, skulle bäst visa, om och när de Enskilda Bankernas gagnande verksamhet kunde umbäras. Derjemte borde en författning ofördröjligen utfärdas om bankaktiebolag och kreditaktiebolag, hvarpå det system för bankverksamhet utan banksedelutgifningsrätt, man synes eftersträfva, kunde lagligen grundas, och icke bankaktiebolag tillkomma endast fotade på de åsigter, som för tillfället hysas af olika chefer för finansdepartementet. Ifvern att slå ikull det befintliga borde i stället rigtas på att grundlägga något nytt. För öfrigt kunde det ju inträffa, att systemet *bankaktiebolag* blefve på ett så tillfredsställande sätt ordnadt, att Enskilda Banker, för att undgå obehaget af förföljelser, sjelfmant öfverginge till detta system.

På grund af det anförda tillåter jag mig föreslå:

> att Bankmötet behagade såsom sin mening uttrycka, att det bankinstitut, som först bör reformeras, i händelse vi skola åter införa *enbankssystemet*, är Sveriges Riksbank.

Det framgår häraf, att A. O. Wallenberg velat börja reformarbetet med en omorganisation af Riksbanken, och detta är ju också otvifvelaktigt en riktig utgångspunkt. De erfarenheter, man hittills haft om dennas förmåga att tillgodose näringslifvets berättigade behof, voro ju mycket bedröfliga, och denna oförmåga hade också blifvit i otvetydiga ordalag erkänd af bankkommittén. A. O. Wallenberg betonade också att den fientliga hållningen gent emot de enskilda bankerna, som hittills på ett så utmärkt sätt fullgjort sina förpliktelser mot allmänheten, måste te sig bra oberättigad och knappast kunde förklaras annat än som ett utslag af den afund, som blott alltför ofta spelat en så sorglig roll i vårt lands historia. Sina tankar i detta hänseende har han uttalat utförligare i en i detta arbete flera gånger citerad broschyr, utgifven under titel »A. O.

Wallenbergs sista uttalande i bankfrågan» och daterad den 8 jan. 1886, alltså få dagar före hans död. Broschyren har tillkommit så⸗som ett diktat af honom själf och är till hufvudinnehållet öfver⸗ensstämmande med ett föredrag, som han hållit å Nationalekono⸗miska föreningens sammanträde den 17 december 1885.

Men om man kan förstå och uppskatta A. O. Wallenbergs kritik af bankkommitténs förslag till afveckling af de enskilda bankerna, så är det däremot mindre lätt att fatta hans motvilja mot bank⸗kommitténs riksbanksförslag.

I det utlåtande som Stockholms Enskilda Banks direktion afgifvit öfver kommitténs betänkande anföres i denna punkt:

Sveriges Riksbank är en statens tillhörighet och har af ålder varit styrd af den ena statsmaktens delegerade. Bankkommittén föreslår härutinnan några otillräck⸗liga och mindre ändamålsenliga modifikationer, såsom inrymmandet af enskilda aktieegare och medgifvandet af rätt för Konungen att tillsätta en bland sju styrelse⸗ledamöter. Direktionen håller före, att *antingen* bör Riksbanken förblifva en statsbank, men då ställas under en styrelse, till lika del utsedd af hvardera stats⸗makten, *eller* bör Riksbanken ersättas med en så stark aktiebank, att åt den kan anförtros att vara kassaförvaltare åt staten och allmänna verk.

Det finnes ingenting som tyder på, att A. O. Wallenberg velat göra sig till någon särskildt ifrig förespråkare för den tanken att göra Riksbanken till en stor aktiebank. Man får snarare det intrycket, att hans eget förslag från 1879 med båda statsmakternas garantier för förvaltningen är det, som han helst ville ha, ehuru han numera modifierat sin ursprungliga plan så, att inflytandet borde vara lika fördeladt mellan Konung och Riksdag. Anledningen till, att han visar sig så motsträfvig mot idén att inrymma enskilda del⸗ägare till en tredjedel af kapitalet, förefaller mig oklar. Näppeligen kan det nämligen bestridas, att ett sådant medgifvande till förmån för den ekonomiska sakkunskapen skulle ha utgjort en mycket värde⸗full garanti för Riksbankens affärsmässiga skötsel.

Men det rätta förhållandet är nog, att hela riksbanksfrågan före⸗föll A. O. Wallenberg motbjudande. Han ville framförallt rädda de enskilda bankernas existens; det var den banktyp, som han själf utbildat, som han sett uträtta så mycket gagneligt för landet, och hvilken jämväl, såsom det egna barnet, låg honom närmast om hjärtat. Dessutom får man komma ihåg, att Riksbanken då icke var Riks⸗banken nu för tiden. Han såg Riksbanken ur synpunkten af de kitsligheter och trakasserier, för hvilka hans bank så ofta varit utsatt, framförallt under den svåra krisen 1878—79. Han miss⸗

trodde Riksbankens stöd under alla omständigheter, och de trå- kiga erfarenheter han haft lågo ännu så nära i tiden, att de hind- rade honom från att bedöma problemet med full objektivitet.

Innan jag nu lämnar A. O. Wallenbergs reformverksamhet ifråga om banklagstiftningen, må det för fullständighetens skull påpekas, att han också uträttat åtskilligt på hithörande eller närliggande områden af mera sekundär betydelse men ändå af tillräcklig vikt för att förtjäna ihågkommas[1]. Så t. ex. väckte han 1856—58 en motion om inskränkning i Riksbankens rätt att utlämna amorterings- lån på ända till 28 år och fick så till vida sin vilja igenom som riksdagen beslöt, att fastighetslånefonden skulle minskas med 150,000 kr. årligen till dess den helt och hållet bortskrifvits. I flera fall lycka- des han också genomdrifva beslut om förenklingar i administratio- nen vid Riksbanken och andra statens verk samt vidare indrag- ning af några lånekassor, som staten ännu på 1850—60-talen lät drifva med förlag ifrån Riksbanken men under förvaltning af Kom- merskollegium, hvilket med andra ord betydde att Riksbanken ge- nom dem så att säga konkurrerade med sig själf.

[1] Se närmare detaljer i Bilaga III, sid. 243 o. följ.

NIONDE KAPITLET

RÄNTANS FRIGIFVANDE. – METERSYSTEMET. – MYNTVÄSENDET. – MYNTKONFERENSEN I PARIS 1867. – MYNTKOMMITTÉN 1869–70. – PRÄGLINGEN AF CAROLINER. – FRANCSYSTEMETS INFÖRANDE I FINLAND 1877. – KREDITLAGSTIFTNINGSFRÅGOR. – A. O. WALLENBERG SOM REDARE.

O. WALLENBERGS förnämsta insats i svenskt ekonomiskt lif har varit utvecklingen af den enskilda banktypen, som genom organisationen af inlåningsräkningarna fick sin nuvarande fysionomi fastställd. Men han har också i många andra hänseenden, dels på kreditlagstiftningens område, dels i fråga om myntväsendet, införande af metersystemet och andra liknande spörsmål, utöfvat stort och i flera fall afgörande inflytande på den ekonomiska utvecklingen i Sverige.

Vid tiden för A. O. Wallenbergs inträde i det politiska lifvet funnos, utom frågor rörande banklagstiftningen, flera andra ekonomiska spörsmål af stor vikt, som stodo på dagordningen. En af dessa var frågan om »räntans frigifvande». Enligt kap. 9 § 6 i handelsbalken var det förbjudet att taga eller låta förskrifva sig större ränta än sex för hundrade om året. Öfverträdelse straffades som ocker.

Frågan om »räntans frigifvande» var vid A. O. Wallenbergs inträde i riksdagen 1853 mycket aktuell. Vid närmast föregående riksdagar hade förslag blifvit väckta om dess mer eller mindre fullständiga frigifvande, och redan den stora lagkommittén hade i sitt förslag till civillag år 1826 tillstyrkt ränteaftalets fullkomliga frigifvande.

Kommitténs motivering för frigifvandet är synnerligen uttömmande och täcker i stort hela den argumentation, som senare framkommit.

»Till förekommande af ocker eller alltför stor ränta eller vinst af utlånta kapitaler», skrifves det i förslaget, »har man i nästan alla civiliserade stater stiftat lagar, däri maximum för ränta och ansvar för dem, som fordrat eller tagit något därutöfver, varit stadgade. Erfarenheten har likväl öfver allt visat, att dessa lagar icke medfört den åsyftade verkan, utan snarare förvärrat det onda, som skulle förekommas. Man har låtit förskrifva en större summa än man försträckt, låtit betala sig s. k. indiskretioner, betingat sig betalning i bättre myntslag än det man utgifvit, lämnat varor till öfverdrifvet pris i stället för en del af penningbeloppet» o. s. v.

Slutligen sammanfattar kommittén sin mening på följande sätt:

Enär nu ränta ej är annat än ersättning för nyttan af försträckta medel och denna måste, under de ständigt och i oändlighet vexlande förhållandena i alla industrier, der kapitaler användas, blifva varierande, synes lagstiftaren ej böra, mera här, än i andra kontrakter, inskränka de kontraherandes frihet att om vilkoren sig emellan öfverenskomma.

Följden af denna inskränkning är icke den, att utvägen lättas för den idoge och behöfvande att på lindriga vilkor vinna understöd, utan snarare den att han kommer att det alldeles sakna eller att han måste betala en vida högre ränta än som egt rum om det stått honom och försträckningsgifvaren fritt att derom aftala.

Man skulle tycka att en sanning, som blifvit så klart uttryckt redan år 1826, borde haft tid på sig att tränga igenom och blifva bekant under de omkring 25 år, som ligga emellan det anförda kommittébetänkandet och A. O. Wallenbergs första riksdag. Men så var icke förhållandet; det rådde alltjämt stora meningsskiljaktigheter i denna fråga, och så var fallet icke endast i Sverige utan i hela den civiliserade världen. Men för den rätta uppfattningen häraf torde det vara nödvändigt att ge en kort öfverblick af frågans historiska sammanhang.

På grund af missförstådda bibelställen gjorde sig under medeltiden inom den katolska kyrkan den rättsgrundsatsen gällande, att beräkning af ränta på försträckt kapital skulle vara otillåten.

Denna falska föreställning upphörde i de protestantiska länderna kort efter den kyrkliga reformationen. Till en omsvängning i uppfattningen bidrog mäktigt Calvins bindande bevisning af ränteförbudens grundlöshet, och rättmätigheten af de aftal om ränta, som vid försträckningar träffades, blef sålunda erkänd, dock ej utöfver en viss gräns, hvaremot i de katolska länderna de gamla åsikterna om räntan så vidt möjligt upprätthöllos, så att till exempel i Frank-

rike icke förr än år 1789, genom lagen af den 3 oktober samma år, aftal om ränta för försträckt kapital erkändes inom en viss gräns vara fullt bindande, under det att i Tyskland efter de nya åsikter, Westfaliska freden införde, ränta på försträckning genom riksafskedet 1654 förklarades vara tillåten intill 5 procent.

Regleringen af ränteförhållandena visade sig emellertid alltid öfverstiga lagstiftares förmåga, något som ju ock var helt naturligt när det gällde ett område, som var underkastadt oupphörliga växlingar, och ockerlagarna tjänade knappast till annat än att skapa ocker under ständigt skiftande former.

En af de första förkämparna för räntans frihet var, märkligt nog, det fysiokratiska systemets store främjare TURGOT, LUDVIG XVI:s finansminister, som redan 1769, då ränta ännu ej i lag var tillåten i Frankrike, utvecklade icke endast grunderna för penningräntas tillåtlighet utan också den satsen, att bestämmandet af dess belopp borde uteslutande få ankomma på kontrahenternas fria aftal.

Ett kraftigt slag för räntans frihet slogs af den engelske nationalekonomen JEREMY BENTHAM i hans 1787 utgifna arbete Defence of usury. Men märkligt nog var däremot ADAM SMITH, som ju eljest var grundläggare för det nationalekonomiska system, som hyllade den fria konkurrensen såsom en af sina hufvudprinciper, afgjordt emot ett frigifvande af räntan. Det rådde således i detta fall en brokig mångfald af meningar.

Men det blef i alla fall England, som skulle ge föredömet för räntans frigifvande i nyare tid.

Sedan England emanciperat sig från den påfliga stolen och dess dogmer, blef ränteaftalet under HENRIK VII:s tid genom lag berättigadt; räntefoten bestämdes först till högst 40 procent, nedsattes därpå stegvis och fastställdes slutligen till 5 procent af drottning ANNA (d. 1714), som tillika utfärdade en sträng lag mot ocker, tilllämplig äfven på växel- och handelsskulder. Ännu år 1818 förkastade parlamentet en då föreslagen revision af ockerlagarna, och först år 1833 upptogs frågan därom till ny granskning.

1839 blef räntan fri för olika slag af skuldförbindelser med intill 12 månaders förfallotid med några få undantag för lån mot inteckningar samt för försträckningar på lägre belopp. Genom lag af den 10 aug. 1854 blef räntan i England emellertid helt och hållet förklarad konventionell.

I Frankrike hade ränteaftalet växlande öden och var ännu på 1850-talet bundet af inskränkningar och ockerlagar. Under krisen

år 1857 afgåfvo i november ministrarna BILLAULT och ROUHER till kejsar NAPOLEON III en framställning rörande ockerlagarna, hvilken närmast sysselsatte sig med frågan om den kommersiella räntan, och hvartill anledning gifvits genom en petition från de förnämsta franska handelskamrarna, hvilka, med afseende fästadt på det då rådande höga bankdiskontot, anhöllo, att antingen handelsfordringar skulle befrias från iakttagande af den fixerade räntefoten, eller också affärsmän berättigas att vid sina fordringar få följa samma räntefot som Banque de France; men äfven denna fråga förföll, då växeldiskontot, innan något afgörande hann träffas, åter började nedgå.

I nästan alla europeiska länder var uppfattningen hos statsmän och nationalekonomer ännu vid denna tid vacklande, och många uppträdde emot räntans obegränsade frihet.

Under det kritiska året 1857 vunno anhängarna af dess frihet dock nästan öfverallt terräng. En egendomlig konsekvens af räntefrihetens princip drog man i konungariket Sardinien, där efter lifliga debatter en lag om fri ränta antogs den 5 juni 1857, men med det tillägget att gäldenären skulle vara berättigad att till inbetalning uppsäga försträckningen, när han fann det lämpligt.

I Preussen fann sig regeringen likaledes under trycket af 1857 års kris föranlåten att genom en kungörelse af den 27 november samma år inställa tillämpandet af lagen om den högsta räntefoten på tre månaders tid för skuldförbindelser, hvilkas förfallotid ej öfverskred tolf månader, och denna åtgärd blef väl också sedermera af kamrarna i februari 1858 godkänd, men man gjorde därtill det uttryckliga tillägget, att därigenom de betänkligheter icke skulle anses häfda, som man hyste beträffande upphäfvandet af de lagar, genom hvilka den tillåtna räntans maximum blifvit bestämdt.

Hvad som emellertid i Sverige närmast inverkat på uppfattningen, var det experimenterande med lagstiftningen rörande räntans frihet, som ägt rum i Norge och som där ansågs ha lämnat dåliga resultat. Genom beslut i stortinget af 8 sept. 1842 hade räntan frigifvits för alla icke intecknade förskrifningar med en förfallotid af 6 månader. Men då under 1848 års penningkris räntan stigit betydligt i höjden, uppstod i det allmänna tänkesättet en stark reaktion mot den obegränsade räntefriheten, och 1851 beslöt stortinget, med upphäfvande af 1842 års lag, att räntan å alla slags skuldförbindelser, som icke hade längre än 6 månaders förfallotid, finge förskrifvas med högst 6 %.

Men det skulle icke dröja längre än till krisen 1857, förrän man skulle komma underfund med att lagen af 1851 i sin tur var ohåll=bar. Stortinget upphäfde den och fattade samtidigt beslut om stif=tandet af en ny lag, enligt hvilken räntan blef fri för alla äfven in=tecknade skuldebref, som icke lödo å längre än sex månaders för=fallotid.

I början af 1850=talet lefde man emellertid i Sverige ännu under intrycket däraf, att norrmännen funnit tillämpandet af fri ränta omöjligt att fasthålla och måst återgå till den gamla bundenheten.

Det var under dessa förhållanden, som A. O. Wallenberg vid 1853 års riksdag väckte frågan om räntans frihet ånyo på tal — motio=ner hade, såsom redan nämnts, blifvit väckta äfven vid föregående riksdagar — genom motion eller, såsom det på den tiden hette, ge=nom ett till vällofliga borgareståndet ingifvet memorial:

»Lika litet som mynt», skrifver han där, »kunde i längden bibe=hålla något annat värde än den metall, hvaraf det blifvit prägladt, lika fåfängt vore lagstiftningens bemödande att fixera räntan å pengar. Sådant borde bero på kontrahenternas öfverenskommelse och pri=set bestämmas efter tillgång och efterfrågan, såsom vid öfverlåtelse af andra varor, och största sannolikhet vore äfven, att denna frihet skulle verka till räntans nedsättning, hvilket nu ej kunde komma i fråga utan en våldsammare påtryckning.»

Det är samma sak som A. O. Wallenberg sedan uttryckte med orden »fri ränta blir låg ränta». Hans förslag utmynnade i nedan=stående slutkläm:

Å revers utställd till innehafvaren eller till viss man eller order, att betala på viss tid, sednast 9 månader efter utgifningsdagen, må hvilken ränta som helst kunna, med laga verkan, förskrifvas, men om, för så beskaffad revers, intecknings=säkerhet sökes, må räntan från den dag inteckning beviljats, endast utgå med 6 %, minskad med bevillningsafdrag, äfven om högre ränta varit i förskrifningen utfäst.

Motionen afstyrktes af lagutskottet men gaf anledning till en in=tressant debatt i borgareståndet den 15 nov. 1854, i hvilken A. O. Wallenberg fick tillfälle att visa den slagfärdighet, med hvilken han redan då förstod att på ett populärt sätt klarlägga innebörden äfven af invecklade teoretiska frågor på det ekonomiska området. Han yttrade bland annat:

Det är mig icke förbjudet att, om jag af annan person lånar t. ex. 100 tunnor spanmål, förbinda mig att efter nästkommande skörd betala lånet med 110 tunnor spanmål. Nå väl! ingen lärer förneka, att detta vore ett fullkomligt lagligt

aftal om 10 procents ränta; men, i händelse lånet utgjorts af penningar, skulle räntan icke kunnat lagligen bestämmas högre, än till 6 procent. Kan en dylik lagstiftning kallas förnuftsenlig och följdriktig? Derigenom att räntan på sådant sätt är bunden, tillskyndas ock låntagaren mången gång större förlust, än om räntan vore fri; ty det kan inträffa, att den, som råkat i tillfällig penningeförlägenhet och skulle kunna hos en capitalist erhålla lån emot 7 procents ränta, men icke vill begagna sig af denna lagstridiga utväg, nödgas, för att anskaffa den behöfliga summan, i förtid och till underpris afyttra en vara, hvars försäljning han eljest uppskjutit till en derför mera gynnande tidpunkt, och sålunda får vidkännas en förlust, motsvarande ända till 20 à 25 procents ränta. Genom räntans frigifvande skulle man ock i väsentlig mån förhindra ocker, hvilket deremot ingalunda kan förekommas genom bestämmande af en högsta räntefot. Detta är alldeles solklart; ty den, som vill ockra, kan, utan att i synlig måtto öfverträda lagens bud, drifva ocker genom capital-rabatt, eller så att han låter låntagaren skrifva förbindelse å högre summa, än den han erhåller.

A. O. Wallenbergs framställning understöddes kraftigt af grosshandlare Schwan och af sedermera presidenten C. Fr. Wærn, af hvilka den förre slutade med att uttrycka den förhoppningen, att hvad man vid denna riksdag ej kunde vinna, skulle lyckas vid en kommande.

Men det skulle i själfva verket dröja länge nog. Borgareståndet afslog lagutskottets afstyrkande och gillade alltså A. O. Wallenbergs förslag; men han fick präste- och bondeständen emot sig och adeln lät bero. Frågan var därför för denna gång förfallen.

Spörsmålet kom igen och upprepade sig vid de närmaste riksdagarna tämligen automatiskt. A. O. Wallenberg förnyade sin framställning 1856, men äfven denna gång utan framgång. Sammansatta banko- och lagutskottet afstyrkte den under åberopande af de ofvan relaterade erfarenheterna från Norge, hvaremot A. O. Wallenberg, som var medlem af bankoutskottet, reserverade sig. Han påpekade bankväsendets ringa utveckling i Norge såsom en af orsakerna till de därvarande svårigheterna, som intet hade med räntans frihet att skaffa. Vi ha, yttrade han bland annat, »37 bankkontor utom hypoteksbankerna, under det att Norge endast har en statsbank med tre afdelningskontor». »Kändt är ock», säger han vidare, »att i Norge kringgås lagen, som icke kan åtlydas, genom att skuldebrefven utställas å högre kapital-belopp än den erhållna lånesumman.»

Borgareståndet afslog äfven denna gång utskottets afstyrkande, som däremot bifölls af präste- och bondeständen. Adeln lät liksom vid förra tillfället bero.

Då det sålunda visat sig svårt att bringa denna särskildt för näringsidkare så viktiga fråga genom bifall från ständerna till en lycklig lösning, aflät borgareståndet ensamt en skrifvelse till K. M:t med begäran om proposition. K. M:t öfverlämnade denna framställning till den då under friherre Tersmedens ordförandeskap sittande finanskommittén, som afgaf ett särskildt utlåtande, dateradt 1 oktober 1859. Till detta, som innehåller en vidlyftig saklig utredning, har riksarkivarien J. J. Nordström fogat ett separat yttrande, rikt på historiska detaljer och lärorika öfverblickar.

Betänkandet utmynnar i en hemställan: »Att räntan för lån å viss, ej längre än sex månaders förfallotid skall vara fri, dock att högre än laga ränta (6 %) ej må i fast egendom intecknas.»

Vid 1859—60 års riksdag väckte herr Sven Renström, som liksom A. O. Wallenberg var lifligt intresserad för en lösning af frågan om räntans frigifvande, en långt gående motion i ämnet. Men så kom vid samma riksdag den 13 mars 1860 en k. proposition med ett förslag i nära öfverensstämmelse med finanskommitténs hemställan och signerad af dåvarande justitie-statsministern friherre Louis De Geer.

Riksdagens motstånd skulle dock icke härigenom brytas; ty såväl k. propositionen som den mera vidtutseende motionen afstyrktes af sammansatta banko- och lagutskottet bland annat med den besynnerliga motiveringen, att om fri ränta å förskrifningar pr 6 månader medgåfves, skulle däraf uppstå den olägenheten, att näringsidkare, som behöfde lån på längre tid än 6 månader, då finge i större utsträckning än dittills vara beredda på att hvar sjätte månad återbetala en stor del af sitt förlagskapital.

Båda förslagen förföllo, i det att resultatet af riksdagsbehandlingen blef, att två stånd stodo mot två.

Riksdagen 1862 återkommo herrar Renström och Wallenberg med hvar sin motion, hvarvid den senare hade helt försiktigt inskränkt sig till att hemställa, »att åtminstone Riksbanken skulle tillerkännas rätt att för lån med bestämd förfallotid aftala hvilken räntefot som helst».[1]

Och denna gång blåste vid riksdagen en gynnsammare reformvind. Banko- och lagutskottet, som vid de närmast föregående riksdagarna varit så motsträfvigt, blef nämligen nu enigt om att tillstyrka

[1] Se närmare Bilaga III, sid. 240.

riksdagen att för sin del besluta, »att ränta för lån å viss tid, högst sex månader, och utan hypotek af inteckning skulle frigifvas». Banko- och lagutskottets förslag gillades af adeln och borgare-ståndet och då prästeståndet biträdde, var, med den formulering förslaget denna gång fått, en lösning nådd. Det gällde nu endast att erfara, om Rikets Ständers beslut skulle vinna K. M:ts nådiga bifall. Såsom var att vänta blef detta också fallet, och den 13 sept. 1864 utkom lagen om räntans frigifvande, hvilken hade följande lydelse:

Hvad i 9 Kap. 6 § Handels-Balken är stadgadt om förbud att taga eller låta förskrifva sig större ränta, än sex för hundrade om året, ege ej tillämpning vid försträckning, som mot förskrifning, utan säkerhet af inteckning i fast egendom, eller pant af i sådan egendom intecknadt skuldebref, lemnas på viss tid, ej öfver-stigande sex månader.

Härmed hade alltså A. O. Wallenbergs och andras ifriga bemödanden om räntans frigifvande krönts med framgång och det lider intet tvifvel, att särskildt A. O. Wallenberg med sin stora förmåga att med praktiska och lättfattliga argument verka öfvertygande och klarlägga ekonomiska spörsmål, i detta fall kunde tillräkna sig en god del af förtjänsten.

Sedermera gjordes vid åtskilliga riksdagar försök att återgå till en äldre ordning; bland allt annat ville man söka få en räntefot fixerad till maximum 7 %. Men alla ansträngningar i den vägen voro förgäfves.

A. O. Wallenberg har i sina anteckningar till en självbiografi med rätta framhållit, att det varit till stor fördel, om räntan vid 1857 års kris varit fri. Det är nämligen sannolikt, att verkningarna af krisen kunnat förmildras, om det då varit möjligt för köpmännen att genast uppnegociera lån, om ock till hög ränta, i stället för att nödgas realisera stora varulager till underpris. Mindre öfvertygande är däremot den argumentering, som A. O. Wallenberg, i visst sammanhang med räntans frigifvande, upptager för att motivera sitt kraf på nedsättning af räntan å de svenska statslånen från 5 till 4 ½ à 4 %. Det är gifvet, att han i stället för att låta räntan vara en regulator tänkt sig, att nödig hänsyn till läget på penningmarknaden vid lånens emittering kunde tagas, allt efter som den ställde sig mer eller mindre gynnsamt, genom beviljande af större eller mindre kapitalrabatter;[1] men han bevisade därmed på sin höjd, att under 1850- och 60-talen på grund af penningmarknadens dåvarande läge en räntefot af 4 eller 4 ½ % skulle ha gestaltat sig

---

[1] Se Bilaga III, sid. 241 o. följ.

billigare för staten än en räntefot af 5 % eller däröfver. Att emellertid förhållanden kunna inträffa, som tvinga staten — detta äfven om det gäller stormakter — att låna till betydligt högre räntefot, därom ha senare tiders händelser lämnat de mest ovederläggliga bevis.

Bland de frågor, för hvilka A. O. Wallenberg hade ett lefvande intresse, var införandet i Sverige af det metriska systemet och den i viss släktskap därtill stående frågan om myntväsendets ordnande efter rationella grunder. Dessa och hithörande spörsmål gällde reformer, som i alla civiliserade länder voro föremål för diskussion och lagstiftning under större delen af tiden för A. O. Wallenbergs offentliga verksamhet. Det var icke några för honom originella idéer, som han förfäktade, men han hade liksom beträffande de ekonomiska frågor, rörande hvilka vi redan redogjort för hans uppfattning och åtgöranden, en stor förmåga att tillgodogöra sig det bästa, som låg i tiden, och att inse, i hvilken riktning reformerna borde gå för att medföra det största praktiska gagnet, och han skydde som vi sett — sedan han väl blifvit färdig med sin uppfattning — aldrig att sätta in hela sin sega uthållighet och energi för att nå fram till målet.

Möjligheten att tillämpa metersystemet hade diskuterats i Sverige redan före A. O. Wallenbergs tid, men man hade till att börja med icke vågat gå längre än till förslag om decimalsystemets införande. Redan 1823 framlade K. M:t till riksdagen ett af K. vetenskapsakademien utarbetadt förslag om decimalsystemets införande för mått, mål och vikt, och detta förslag mottogs också med sympati af ständerna. Men det kom aldrig till utförande och frågan hvilade en följd af år. På 1840-talet diskuterades den i pressen, och äfven A. O. Wallenberg skref tidningsartiklar i ämnet. Men man talade ännu endast om partiella reformer. K. propositioner om införande af decimalindelningen endast i mynt voro före vid 1847 och 1848 års riksdagar, men biföllos icke af ständerna.

Vid sin första riksdag 1853 tog A. O. Wallenberg ett djärft steg och väckte i borgareståndet motion om metriska systemets införande. Om de praktiska fördelarna af detta system hade han kunnat öfvertyga sig under sina resor i Frankrike, och han framhöll i sin motivering, »att de flesta nationer, som infört några förbättringar i dessa afseenden på senare tider, antingen antagit det metriska systemet i dess helhet eller också sökt närma sig detsamma så mycket som möjligt» samt »att vetenskapsmän i alla länder redan begagnade det

metriska systemet och att i statistika uppgifter stor lättnad uppkommit därigenom, att flera olika länder betjänade sig af enahanda system».

A. O. Wallenberg ansåg sig genom privat agitation ha kommit ganska långt för genomförandet af sitt förslag; han uppger t. o. m., att han genom agitation i små slutna kretsar lyckats öfvertala majoriteten af bondeståndet att rösta för detsamma; men då kom en oberäknad händelse emellan. K. M:t inlämnade helt oförmodadt en proposition, hvari föreslogs införandet af decimalindelningen i mått och vikt men med bibehållande af de gamla enheterna. Och nu var det med ens slut med utsikterna för en hel reform. Man fick hoppas på, att det k. förslaget skulle underlätta öfvergången, men det var också lätt att inse att det skulle fördröja den slutliga lösningen.

Utskottet afstyrkte det metriska systemets införande och förordade K. M:ts förslag om antagande af decimalsystemet. A. O. Wallenberg fogade till utskottets betänkande såsom reservation sitt förslag om metriska systemets införande och bad sina vänner att antingen votera för detta eller antaga den k. propositionen, men icke låta saken helt få förfalla.

Frågan utvecklade sig sedan i en serie af partiella reformer. Man gick så småningom mot det metriska systemets införande, men till fullo skulle det genomföras i vårt land först sedan det redan kommit till användning i de flesta andra civiliserade länder. England tillät det metriska systemets konventionella användning från år 1864, och i de tyska förbundsstaterna införde man 1868 det metriska systemet i hela dess omfattning.

A. O. Wallenberg sökte äfven på indirekt väg komma till målet. År 1862 väckte han en motion om åvägabringande af gemensamt mått-, mål- och viktsystem för de förenade konungarikena och Danmark och hoppades, att man vid en eventuell förhandling skulle kunna ena sig om det metriska systemet. Men någon sådan skulle icke komma till stånd. På nationalekonomiska mötet i Köpenhamn 1872 föreslog A. O. Wallenberg, att de närvarande skulle hvar och en i sitt land söka verka för, »att det metriska systemet, så fort ske kunde, skulle antagas såväl i afseende på hvarje slag af mått, som i afseende på vikt, och med de indelningar och benämningar som därtill höra . . .»

Att sympatierna för det metriska systemet i de skandinaviska länderna redan då voro ganska stora, framgår också däraf, att hans hemställan enhälligt antogs af mötet.

Men man kom likväl icke öfver de partiella reformernas väg. Metersystemet infördes i Sverige genom riksdagsbeslut af år 1876 till villkorlig användning. 1873 hade det införts vid postverket och 1881 vid järnvägarna och tullförvaltningen. Systemet fastställdes genom k. förordning af den 22 november 1878 att ensamt användas från och med ingången af år 1889. Den nu gällande förordningen bär datum af den 9 oktober 1885.

Ett mycket intressant kapitel af A. O. Wallenbergs offentliga verksamhet är hans förhållande till myntväsendet. Här äro vi åter inne på ett af de områden, där han gjort en påtaglig och stor insats och kämpat med lif och lust och där verkningarna af hans arbete till och med sträckt sig utom det egna landets gränser. Hans första ingripande ägde rum redan vid hans första riksdag, alltså 1853, då han väckte förslag om nytt myntsystem, grundadt på silfver med en myntenhet af 80 % finsilfver, i värde motsvarande 40 skilling banko efter då gällande räknesätt. Fördelen med detta system låg däruti, menade han, att tiondelen af denna myntenhet var ett för alla bekant värdebegrepp, så att en öfvergång till decimalräkning borde vara ganska lätt.

Men motionen ledde ej till något resultat. Samtidigt hade nämligen en k. proposition inkommit, i hvilken föreslogs, att ingen annan förändring skulle vidtagas, än att den förut bekanta riksdaler riksgäld skulle benämnas riksdaler riksmynt samt att denna räkneenhet skulle indelas i hundra öre, och detta förslag vann också ständernas bifall.

Under de närmast följande riksdagarna motionerade A. O. Wallenberg i några legeringsfrågor afseende silfvermyntets halt, men hans förslag lämnades utan afseende.

På nationalekonomiska mötet i Göteborg 1863 diskuterades myntfrågan, men ännu stod A. O. Wallenberg på den ståndpunkten, att myntfoten skulle kunna med fördel grundas på silfver. Däremot är det anmärkningsvärdt, att han redan vid detta tillfälle förfäktade den åsikten, att de tre nordiska rikena borde ansluta sig till francsystemet. Under 1860-talet var detta också en mening, som med hvarje år vann allt flera anhängare. Det andra Napoleonska kejsardömet genomlefde då sin mest lysande period, och den franska kulturens glans utöfvade en stor dragningskraft på sinnena. Det låg öfverhufvudtaget en viss entusiasm och företagsamhet öfver 1860-talet och nya idéer funno i allmänhet en fruktbar jordmån i vårt land,

11*

till dess att efter det fransk-tyska kriget en stark reaktion inträdde, i det att efter det tillfälliga ekonomiska uppsvinget under och närmast efter kriget följde de svåra krisåren 1878—79, under det att landtmannapartiets ofruktbara och småsinta politik lade ett förlamande tryck på den inre utvecklingen.

Det var emellertid i början af 1860-talet, som myntproblemet på allvar började sysselsätta de europeiska statsmännen. Ett myntsystem grundadt uteslutande på silfver som myntfot fann icke längre många försvarare. I forna tider ansågs den största svårigheten för guldets antagande ligga däri, att guld ej skulle finnas i tillräcklig mängd, men efter exploateringen af de nyupptäckta rika guldfyndigheterna i Kalifornien och Australien öfvervanns denna betänklighet.

Guldets företräde såsom myntmetall består — såsom A. O. Wallenberg framhåller — däruti, att guldet kan delas och återförenas med mindre förlust än silfret. »Guldets inneboende värde är», säger han,[1] »omkring 15 $^1/_2$ gånger så stort som silfrets, när vikt och finhet äro desamma. Just det, att inom minsta möjliga volym och tyngd innehålla högsta möjliga värde, utgör en myntmetalls förnämsta egenskap. Sedan farhågan att komma i brist på tillräckligt guld numera blifvit helt och hållet undanröjd; så kvarstår ingen anledning, att, då man påtagligen behöfver vidtaga en förändring, uppskjuta med antagandet af guld såsom myntmetall till det nya myntväsendet. Beträffande legeringen, så har erfarenheten visat, att den af nio tiondedelar fint guld och en tiondedel koppar är den mest ändamålsenliga såsom varande hvarken så mjuk, att prägeln snart blir otydlig, eller så hård, att myntet hastigt genom nötning förlorar i vikt. Det ligger en stor fördel uti att ansluta sig till en och samma legeringsprocent, ty om legeringen är enahanda, så kunna äfven slitna mynt emottagas efter vikt.»

A. O. Wallenberg blef, sedan han fått ögonen öppna för att silfver icke längre dugde som myntfot, snart en varm anhängare af guldmyntfotens införande i Sverige, ty att den dubbla myntfoten var i princip en förkastlig utväg hade han alldeles klart för sig. »Det låter besynnerligt», skrifver han,[2] »om man säger, att det finns en sak, som står bättre på en fot än på två eller flera fötter. Men man känner

---

[1] A. O. Wallenberg, Berättelse om förhandlingarna vid den internationella myntkonferensen i Paris 1867, Sthlm 1867, sid. 36.

[2] I en artikel (tillgänglig i manuskript) med rubrik »Dubbel myntfot», författad i början af 1880-talet.

nogsamt att 'enighet ger styrka' och att hvad som skall kunna bringas till ett rätt ordnadt system måste hvila på *en* grundprincip, om hvars beskaffenhet ingen tvetydighet får kunna uppkomma.» Och A. O. Wallenberg utvecklar vidare sin tankegång på ett så praktiskt slående sätt, att hvem som helst med lätthet kan följa hans argumentering:

För oss, som under flera mansåldrar haft olika vigt- och måttsystem, kunde det väl förefalla såsom en tänkbar möjlighet, att man också kunde hafva tvenne olika myntenheter, men skilnaden ligger deruti, att huru många vigtsystem, som än månde inrättas, så äro dock alla vigtenheter med hvarandra jemförliga, emedan de bero af tyngdlagarne, som äro en del af naturens oföränderliga ordning. Helt annorlunda förhåller det sig med ett myntstycke af guld och ett annat myntstycke af silfver. Värdet af dessa myntstycken är icke beroende af prägeln allena, utan i ännu högre grad af den *myntmetall*, hvaraf de blifvit präglade. Som nu kändt är, att priserna på de olika metallerna vexla på grund af tillgång och efterfrågan, så måste det alltid vara ett stort misstag, att till ett lands hufvudmynt använda mer än *en* enda i lag bestämd metall.

Sedan A. O. Wallenberg sålunda öfvertygat sig om att guldmyntfot vore den rätta principen, sparade han, sin vana trogen, ingen möda för att drifva sin sak igenom, och det framstod för honom såsom ett för Sverige synnerligen viktigt problem att få nytt myntsystem fastställdt, så mycket hellre som en felaktig föreställning om Riksbankens uppgift, som man trodde bestå i att vara en upprätthållare af myntvärdet, och den omständigheten, att dess sedlar enligt regeringsformens § 72 voro belagda med tvångskurs, gjorde, att det låg nära till hands för den svenska allmänheten att sammanblanda begreppen mynt och myntrepresentativ. Myntet var en värdemätare och ingenting annat, det var ett begrepp för sig och hade intet med bankväsendet att göra, ehuru visserligen begreppsförvirringen i detta hänseende varit en af de medverkande orsakerna till de betalningssvårigheter och s. k. realisationer, genom hvilka Rikets Ständers bank åsamkat det svenska folket så betydande ekonomiska förluster i gångna tider. Härom yttrar A. O. Wallenberg:[1]

Hvilken är hufvudorsaken till den förvillelse, som vållat så stora omstörtningar? Ingen annan än att man för att bespara Riksbanken förödmjukelser, ändrat *själfva värdemätaren*. Om en lärftskrämare kommer på obestånd, så kunde äfven han hjelpas, genom att alnen förkortades ett qvarter och allmänheten förständigades att för lärftskramvarorna erlägga *samma pris* för tre qvarter som tillförene för en aln. Sammanblandningen af *bank-* och *myntväsendet* är en riks-

[1] I artikeln »Medaljens frånsida», Aftonbladet den 5 okt. 1868.

olycka. Ännu i dag säger man att Riksbankens förnämsta uppgift är »att upprätthålla myntvärdet». Misstag! Myntvärdet skall och kan endast upprätthållas af K. myntverket, därigenom att denna fabrik slår godt och fullvigtigt mynt enligt myntordningen. Riksbanken däremot har att tillse upprätthållandet af sina egna banksedlars kredit genom en obehindrad invexling af desamma enligt deras lydelse. Lyckas man en gång uti allmänna föreställningssättet särskilja *värdemätaren* från *banksedeln* och alla andra förskrifningar, så är nationens framtida välstånd betryggadt, men därtill fordras, att ingen papperslapp må genom lag förklaras *vara* mynt; med ett ord att 72 § regeringsformen ändras. Intill detta steg vidtagits, är eganderätten i Sverige endast ett skuggspel.

Vid nationalekonomiska mötet i Stockholm 1866 utvecklade A. O. Wallenberg för första gången offentligen dessa sina åsikter om önskvärdheten att få guldet antaget som myntmetall, och vid ett allmänt möte å stora Börssalen under ordförandeskap af prins Oskar vann denna uppfattning för första gången i norden gillande i en offentlig församling. Segern var dock icke vidare lysande, alldenstund beslutet fattades med endast en rösts öfvervikt. Men isen var i alla fall bruten och det gällde att gå vidare och smida, medan järnet var varmt. Redan följande riksdag skyndade A. O. Wallenberg att väcka motion om att Sverige skulle slå ett nytt guldmynt à 10 francs, hvilket såsom myntenhet skulle kallas Carolin och innehålla 2,90323 gram finguld, alltså alldeles motsvara den latinska myntkonventionens tiofrancsstycke. Motionen lämnades visserligen utan afseende, men den föll, såsom man på riksdagsspråket brukar kalla det, framåt.

Utrikesministern grefve Manderström begagnade tillfället att delgifva kamrarna dels att frågan numera hade en internationell betydelse, dels att regeringen ämnade åt densamma ägna en synnerlig uppmärksamhet. Det såg också onekligen några år ut, som om icke blott guldmyntfotens införande skulle vara nära förestående, utan som om en öfvergång till francsystemet icke heller vore osannolik.

Kejsar Napoleon hade tagit initiativet till sammankallandet af en internationell myntkonferens i Paris sommaren 1867, och A. O. Wallenberg utsågs till att vid densamma representera Sverige. Fyrtiofyra stater hade sändt delegerade. Norge var representeradt af dr Broch, och då Sverige och Norge hade olika myntsystem tillerkände konferensen deras respektiva representanter hvar sin röst, men A. O. Wallenberg konstaterar med glädje att hans norske kollega hela tiden röstade på samma sida som han.

Den i Paris församlade internationella myntkonferensen uttalade sig emellertid enhälligt för guldets antagande till myntfot, och A. O. Wallenberg hade dessutom den tillfredsställelsen, att hans eget förslag, att det internationella guldmyntets halt skulle bestämmas till nio tiondelar fint guld, af konferensen enhälligt accepterades.

Efter hemkomsten afgaf A. O. Wallenberg ett betänkande öfver konferensen, hvari han föreslog, att den svenska dukaten skulle bringas i noggrann öfverensstämmelse så till halt som vikt och dimensioner med det franska tiofrancsstycket för att därigenom för svenska dukaten återvinna en större användbarhet, hvarjämte han slutligen hemställer, att

k. proposition borde till Riksdagen aflåtas om antagande af den svenska du=katen, deraf 310 stycken skulle utmyntas af en kilogram, bestående af nio tionde=delar fint guld och en tiondedel koppar, såsom myntenhet, samt med franc, eller en tiondedel af myntenhetens värde, såsom räkne=enhet. Denna senare fördelad uti 100 lika delar eller cents.

Såsom grundprincip för öfvergången från det äldre myntsystemet till det nya borde uttryckligen förklaras, *att alla förbindelser skola infrias i fullkomlig öfverens=stämmelse med deras ordalydelse*.

I anslutning till sin hemställan i det anförda betänkandet väckte A. O. Wallenberg vid 1868 års riksdag en motion om införan=det af tiofrancsstycket i guld som myntenhet; men till samma riksdag afgafs också k. proposition hvari hemställdes om upp=hörande af den dittills varande dukatmyntningen och i stället före=slogs, att det skulle företagas prägling af 10=francs caroliner såsom handelsmynt samt af 25=francsstycken i guld, så snart omständig=heterna kunde därtill föranleda. Denna k. proposition bifölls af riksdagen, och k. förordning om prägling af caroliner utfärdades i öfverensstämmelse därmed den 31 juli samma år.

Detta var emellertid en prägling så att säga vid sidan af det då gällande myntsystemet och innebar således icke någon lösning af själfva hufvudfrågan, införandet af gulddukaten såsom myntenhet. Vid 1869 års riksdag förnyade därför A. O. Wallenberg sin motion om införandet af ett nytt myntsystem grundadt på carolinen, och med anledning af denna motion aflät Riksdagen till Konungen en skrifvelse hvari bland annat anfördes:

Vid innevarande riksdag har förslag blifvit framställdt om införande här i lan=det af ett nytt myntsystem, grundadt på guld såsom värdemätare och i hvilket den genom k. förordning af den 31 juli 1868 införda Carolinen skulle blifva myntenhet samt en särskild räkneenhet fastställas till en tiondel af myntenheten.

Skrifvelsen slutar med hemställan till Konungen om utredning såväl rörande öfvergången till guldmyntfot som rörande ny mynt≈ordning. En sådan utredning skulle också komma till stånd, i det att den 7 sept. samma år tillsattes en k. kommitté med uppdrag att »afgifva underdånigt betänkande med förslag till de nya eller förän≈drade stadganden, som må finnas i ämnet tjänliga och för öfver≈gången till ett nytt myntsystem erforderliga». Till kommitterade utsågos statsrådet C. J. Malmsten, öfverdirektören J. Åkerman, lands≈höfdingen Axel Bergström, friherre C. Skogman och grosshand≈laren J. J. Ekman.

I sitt betänkande framhålla de kommitterade, att frågan om ett internationellt myntsystem, »öfvergifven i dag», »skall nästa dag uppträda med förnyad styrka; afvisad för praktiska svårigheter och hinder, skall hon ånyo tränga sig fram och med hot om ännu be≈tänkligare olägenheter och förvecklingar; och liksom hon för några år sedan benämndes en utopi, men nu undersökes med det allvar, som ägnas de mest angelägna reformer, så skall hon utan tvifvel inom ännu ett tiotal eller tjugutal år hafva framkallat en ny verk≈lighet, som inga betänkligheter kunna afvärja».

Kommittén afslutade sitt betänkande med att utan förbehåll yrka

att Sverige vid antagandet af guld som värdemätare utan afseende å öfriga inom andra länder väckta förslag till vinnande af en internationell myntenhet, endast fortgående på den väg, som redan var beträdd genom utmyntande af 10≈francs≈stycken i guld — Caroliner — *måtte ansluta sig till det af 1867 års kon≈ferens förordade guldfrancsystem.*

Denna hemställan kunde alltså betraktas som en fullständig seger för de Wallenbergska idéerna, och ehuru han själf icke varit leda≈mot af kommittén, kunde han alltså ha skäl att känna sig nöjd.

Men det skulle komma andra och alldeles oförutsedda svårigheter och hinder emellan.

Det fransk≈tyska kriget 1870—71 åstadkom nämligen en om≈kastning i opinionen. Det föreföll icke längre lika självklart, att just francen skulle vara den mest eftersträfvansvärda myntenheten. Äfven marken fick sina förespråkare, och vid nationalekonomiska mötet i Köpenhamn 1872 föreslog A. O. Wallenberg, »att vid en blif≈vande myntreform och öfvergång till guldmyntfot de tre skandi≈naviska rikena skulle fullständigt ansluta sig till något myntsystem, som redan blifvit antaget af en eller flera bland Europas talrikare nationer».

»Då jag städse», skrifver han,[1] »lagt stor vikt uppå att bereda Sverige den omisskännliga fördel, som ligger uti att få en gemensam myntenhet med en eller flera sådana nationer, som äga en betydande ekonomisk styrka, ville jag, ehuru jag städse ansett en anslutning till guldfrancsystemet fördelaktigast, genom berörda förslag lämna valet öppet emellan en anslutning antingen till guldfrancsystemet eller det nya tyska riksmarkssystemet. Det hjälpte emellertid icke. Förslaget blef af det nationalekonomiska mötet af de talrikast närvarande danskarna afslaget, men jag vill här ha antecknat, att samtliga tillstädesvarande norrmän och det stora flertalet närvarande svenskar röstade för mitt förslag, däribland också den svenske finansministern [C. F. Wærn].»

Samma år gjorde A. O. Wallenberg en resa till Paris[2] och lyckades där förmå den franska regeringen att den 6 december besluta att den svenska carolinen skulle vid likvider uti alla franska publika kassor emottagas lika med det motsvarande franska guldmyntet.

Han hade visserligen därigenom uppnått, att den svenska carolinen blifvit ett gångbart mynt icke endast i Frankrike utan i alla andra länder tillhörande den latinska myntkonventionen. Men denna fördel ville man icke längre inse i Sverige. Förståelsen var borta, och på många håll betraktades präglandet af caroliner som rent af en lyxåtgärd, egentligen endast till gagn för svenska turister, som besökte tyska eller franska badorter och ville slippa besväret och obehaget att växla till sig landets mynt.

Genom riksdagsbeslut 1873 infördes emellertid i Sverige guldmyntfot, men på basis af tiokronestycket i guld, och det afslöts en konvention med Danmark och Norge om gemensamt myntsystem på angifna grundval. Dåvarande finansministern C. F. Wærn har i sitt anförande till statsrådsprotokollet närmare motiverat den nya utgångspunkt, som låg till grund för den k. propositionen, och däri återspeglas också tydligt tidsstämningen, liksom det ock utgör ett uttryck för den förändrade synvinkel, ur hvilken man på grund af utgången af det fransk-tyska kriget ansåg sig böra betrakta frågan.

Klokheten manade, framhöll statsrådet Wærn, att icke *för närvarande* göra större förändringar i bestående myntsystem än som nödvändiggjordes af den oundgängliga öfvergången från silfver till

---

[1] Se Bilaga III, sid. 233.

[2] Se härom Bilaga III, sid. 233 o. följ.

guldmyntfot; han ansåg ock att de förutsättningar, från hvilka de svenska kommitterade af år 1869 utgingo, hade genom de förändringar, som år 1870 inträdt i Europas politiska förhållanden, blifvit högst väsentligt rubbade, hvarför myntkommitténs förslag om öfvergång till francsystemet måste anses tills vidare förfallet. Såsom en fördel framhölls vidare för riksdagen, att den nu föreslagna reformen kunde ske »utan någon som helst förändring af vår räkneenhet, d. v. s. utan någon rubbning i allmänhetens dagliga vanor».

Att Sverige genom 1873 års riksdags beslut fick sitt myntsystem grundadt på guldmyntfot var emellertid i och för sig en värdefull och nödvändig reform, angående hvilkens närmare innebörd och betydelse A. O. Wallenberg i en tidningsuppsats bl. a. yttrar:[1]

Den år 1873 i Sverige vidtagna myntreformen bestämde, att myntmetallen skulle utgöras af nio tiondelar fint guld och en tiondel koppar samt att uti 248 tiokron stycken skulle igenfinnas 1 kg. fint guld. Tiokron stycket af guld är således Sveriges antagna *myntenhet* af guld. Till *räkneenhet* har man antagit en tiondel af detta guldmynt och präglas räkneenheten af silfver under namn af en krona. En hvar är berättigad att till K. myntverket inlemna guld och erhålla detsamma för sin räkning prägladt till landets mynt mot erläggande af myntningskostnaden. Men skiljemynt, vare sig af silfver eller koppar, får icke präglas för enskildes utan blott för statens räkning och det emedan skiljemyntet endast har omkring åtta procent metallvärde i jemförelse med präglingsvärdet. På utmyntning af sådant mynt göres en ansenlig vinst, men deremot är staten skyldig att, vid anfordran, invexla mot guld det skiljemynt, som icke befinnes vara för allmänna rörelsen behöfligt. Staten är äfven sjelf pligtig att i sina kassor, till obegränsadt belopp, emottaga betalning i silfverskiljemynt, men ingen enskild behöfver i en betalning af silfverskiljemynt emottaga mer än *tjugu* kronor uti kronostycken eller mer än *fem* kronor i 50, 25 och 10 öres stycken samt icke heller mer än *en* krona i kopparskiljemynt. Alla högre belopp skola ovedersägligen erläggas i *guldmynt*.

A. O. Wallenberg skulle emellertid icke hafva varit den oaflåtligt sträfvande ande som han var, om han på grund af hvad som sålunda inträffat skulle alldeles och för all framtid ha uppgifvit tanken på francsystemets införande. Tvärtom torde man kunna antaga, att han alltjämt hoppades på ett gynnsamt tillfälle att förskaffa Sverige fördelen af att ingå som part i ett större internationellt myntsystem. Karaktäristiskt är ock att han i afvaktan på gynnsammare tider vände sin uppmärksamhet till en utländsk stat, nämligen Finland. Sommaren 1876 reste han dit och utöfvade en liflig agitation i myntfrågan. Han ägde där många och inflytelserika vän-

[1] Förut anförda artikel »Dubbel myntfot».

ner, bland dem senator v. HAARTMAN och professor MECHELIN. Med dessa och andra diskuterade han »med växlande framgång» från mor≠gon till kväll frågan om införande i Finland af guldfrancsystemet, skrif≠ver han i ett bref till Lettström. Han författade till och med själf ett förslag till lag om finska myntet, som ännu finnes i behåll, och det märkliga är, att hans bemödanden kröntes med framgång. De ledande finska statsmännen satte sig i rörelse, och den finska la≠gen om införande af guldmyntfot med den franska dukaten som myntenhet blef år 1877 antagen af landtdagen och godkänd af tsaren med en snabbhet, som både i Finland och Ryssland väckte ganska mycken förvåning.

Men om A. O. Wallenberg tänkt sig, att det finska exemplet skulle återverka på den svenska uppfattningen, så var det i alla hän≠delser en förhoppning, som icke skulle bli uppfylld.

Det anförda har dock sitt stora intresse, då det utgör ett af de många bevisen för det anseende och den auktoritet, som A. O. Wallenberg ägde icke endast i Sverige utan i vidsträckta utländska kretsar. I detta sammanhang må också påpekas att han äfven i den utländska pressen bidragit med ekonomiska artiklar. Bergstedt om≠nämner en artikel i L'Économiste Français 1882,[1] i hvilken han, mot dem som bekymrade sig öfver guldbristen, med styrka försvarade monometallismen och visade, att man genom allmän användning af med guld betalbara a vista växlar och ett utbildadt checksystem skulle få guldet att räcka till, utan att behöfva belamra sig med silfver. I sammanhang härmed anför samme författare en rätt in≠tressant episod från hans sista vistelse i Paris hösten 1885. »En dag», skrifver han, »befann sig A. O. Wallenberg i en krets af framstå≠ende finansmän, då talet föll på det trångmål hvari Banque de France för tillfället råkat, därigenom att i dess hvalf hopat sig många hundra miljoner belgiska 5≠francsstycken, hvilka den belgiska statsbanken då icke förmådde inväxla. Då föreslog W. att franska banken skulle inköpa belgiska statsobligationer för hela eller en del af be≠loppet, då belgiska skattkammaren icke kunde vägra att taga lan≠dets eget mynt i likvid. De närvarande funno tanken förträfflig och uppmanade W. att utveckla den i en tidskriftsuppsats, hvilket han också gjorde. Flera år efter hans död omtalades i svenska tidnin≠gar, att Banque de France på en gång köpt för 300 miljoner francs

[1] C. F. Bergstedt, André Oscar Wallenberg, sid. 63.

belgiska statsobligationer och betalt dem med det besvärande belgiska silfvermyntet.»

På kreditlagstiftningens område var A. O. Wallenberg under hela sin riksdagstid mycket verksam. Bland annat bör man komma ihåg hans enträgna arbete för att få infördt administrationsförfarandet beträffande gäldbunden köpmans bo.

För att hindra ensidigt genomdrifna konkurser, hade han vid 1876 års riksdag motionerat om en skrifvelse till K. M:t med hemställan, att K. M:t ville till riksdagen aflåta proposition på ett sådant tillägg till konkurslagen, att två tredjedelar af närvarande fordringsägare, som representerade ett motsvarande belopp af anmälda fordringar, skulle berättigas besluta afveckling genom administration af insolvent gäldenärs affärer, dock icke för längre tid än 12 månader; Första kammaren biföll, men Andra kammaren afslog förslaget. Följande år förnyade A. O. Wallenberg sin framställning med biläggande af ett fullständigt utarbetadt lagprojekt, enligt hvilket den beslutmässiga majoriteten af borgenärer sattes till $^{4}/_{5}$; likaså 1878 i något modifierad form, och med en fullständigare motivering.

En utskottsbetänkanket åtföljande reservation, som endast obetydligt skilde sig från A. O. Wallenbergs förslag och af honom understöddes, bifölls af Första kammaren utan votering. Följande år upptogs saken af en annan motionär och ytterligare tre riksdagar återkom samma fråga, med växlande framgång hos Första kammaren men under ständig obenägenhet hos den Andra.

Något helt resultat skulle A. O. Wallenberg i denna fråga icke uppnå, ty de tillägg i syfte att underlätta ett afvecklingsförfarande genom administration, som år 1885 infördes i konkurslagen, voro föga tillfredsställande och gjorde icke heller såsom A. O. Wallenberg önskat skillnad på gäldbunden köpman och annan insolvent person.

En annan fråga, på hvilkens lösning A. O. Wallenberg länge arbetade, rörde inteckningsrätt i järnväg. Med det omfattande järnvägsbyggandet under 1800-talet skulle man tycka, att en lag i detta syfte bort snarast möjligt komma till stånd, men man gaf sig i stället god tid. A. O. Wallenberg framlade i en motion af den 26 januari 1878 ett i detalj utarbetadt lagförslag, och riksdagen skref till K. M:t, som tillsatte en kommitté för frågans utredning. En k. proposition i ämnet 1879 föll på Andra kammarens motstånd, och först så sent

som 1880 blef denna viktiga angelägenhet i riksdagens elfte timme afgjord.

Äfven i många andra fall har A. O. Wallenberg i hithörande frågor ådagalagt sin framsynthet. Så kanske framförallt genom sin motion af den 28 jan. 1881 med förslag till förordning angående handelsregister, firma och prokura.

»Idkandet af handel och sjöfart och andra industriella närings- grenar», skrifver han, »kräfver i flera fall tidsenliga speciallagar, som icke kunna hänföras under allmän civillag. En sådan bland de vik- tigaste saknas helt och hållet hos oss, nämligen den, som skulle innehålla nödiga föreskrifter om firma och prokura.» Med andra ord, det saknades vid denna tidpunkt ännu hvarje firmaskydd. Frånvaron af handelsregister gjorde att intet som helst hindrade att t. ex. firmor med liknande eller samma namn drefvo rörelse på samma eller närbelägna platser, hvarigenom ofta en högst illojal konkurrens kom till stånd. Den ena firman kunde vara solid, den andra med samma namn däremot icke, och det är klart att på denna grund svåra missbruk och förväxlingar mången gång måste uppstå.

Förslaget afstyrktes af lagutskottet under förevändning, att K. M:t för närvarande hade under utarbetande en fullständig han- delslag för Sverige, hvilken, så vidt ske kunde, skulle bringas i öf- verensstämmelse med motsvarande norsk och dansk lagstiftning, som likaledes vore under förberedelse, och A. O. Wallenbergs motion kom därför aldrig ens under votering. Men detta minskar icke A. O. Wallenbergs förtjänst att ha bringat på tal äfven denna fråga, som i modern tid spelat en så ofantligt stor roll och som sam- manhänger med ett helt system af hithörande frågor, bl. a. om pa- tentskydd och mönsterskydd, hvilka sedermera blifvit föremål för lagstiftning eller ännu vänta på sin lösning.

Jag har i det föregående uteslutande sysselsatt mig med A. O. Wallenberg såsom bankman och såsom initiativtagare på olika om- råden af den ekonomiska lagstiftningen. Hans intressen rörde sig också i mycket öfvervägande grad på dessa områden. Den industri- ella verksamheten åter var för honom mera främmande. Han hade visserligen själf i några fall gjort sig till delägare i industriella före- tag, såsom t. ex. i Aktiebolaget Atlas. Men detta intresse hade dock hos honom alltid förblifvit i andra planet. Men utom bank- verksamheten fanns det ett ekonomiskt område, för hvilket han allt sedan ungdomen bevarade ett varmt intresse, och det var skeppsfarten.

I Sundsvall hade han, såsom vi redan påpekat, sysslat med skeppsbyggeri, och sedan han blifvit stockholmare och chef för Stockholms Enskilda Bank, var redareverksamheten en näring, som genast lockade hans fantasi. Med sina skeppare trifdes A. O. Wallenberg alltid mycket godt och han var för dem en patriarkalisk och kanske stundom alltför öfverseende redare. Säkert är att hans sjökaptener, bland hvilka må särskildt nämnas Paulson, Söderberg, Flodenberg, Bratt, Djurberg och Friberg, haft all anledning att bevara honom i tacksam hågkomst.

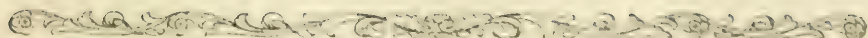
Redan 1856 köpte A. O. Wallenberg af W. Lindberg på Södra Varfvet en ångbåt eller två, den senare möjligen beställd. Dessa voro ej till fullo likviderade vid 1857 års kris, men Lindberg var en medgörlig fordringsägare, så att inga svårigheter uppkommo. Också talade A. O. Wallenberg ofta om den tacksamhetsskuld, i hvilken han ansåg sig stå till denne fartygsbyggare.

Det är närmast två ångbåtsbolag, som på sin tid voro förknippade med A. O. Wallenbergs namn. Det första af dem var Ångfartygsbolaget Transit, som många gamla stockholmare ännu torde erinra sig och som ägde sex båtar, alla med namnet Transit och numrerade i följd, men af hvilka Transit IV sedermera omdöptes till Nore. Det andra var Ångfartygsbolaget Union, till hvilket hörde ångfartygen Svea, Göta, Skåne, Dana och af Chapman. Af dessa var Svea byggd i England och försåldes 1869 till Ryssland. Skåne däremot grundstötte och blef vrak. Transitbolagets båtar torde af A. O. Wallenberg ursprungligen ha blifvit byggda i afsikt att trafikera Göta kanal för att därigenom undgå Öresundstullen, men då denna ungefär samtidigt med att bolaget började sin verksamhet upphäfdes, blef det nödvändigt att söka andra trader.

Samtliga båtarna gingo sedan längs svenska kusten ända till Göteborg och några insattes också på ruten Stockholm—Malmö—Köpenhamn.

A. O. Wallenberg var också ägare af eller meddelägare i flera segelfartyg, af hvilka han öfvertog några i sammanhang med firman N. M. Höglunds administration. Dessa fartyg gåfvo anledning till bildandet af Rederibolaget Union, ej att förblanda med det nyssnämnda ångfartygsbolaget med samma namn. Detta rederibolag blef en god affär, som gifvit sin jämna utdelning. De båda ångfartygsbolagen gingo däremot alltid medelmåttigt eller dåligt; men förutsättningarna voro nog icke heller på den tiden så särdeles gynn-

samma, i det att järnvägsdriften började draga till sig en stor del af den trafik, som tidigare gått utmed kusterna. Så tillkom äfven Ångfartygsaktiebolaget Södra Sverige, och till följd af konkurrensen med detta bolag gingo både Transit- och Union-bolagen under A. O. Wallenbergs senare lefnadsår med stora förluster. Efter hans död 1886 öfverenskoms om en afveckling, hvarigenom de båda bolagen till Ångfartygsaktiebolaget Södra Sverige försålde sin ångbåtsflotta. Ångfartygen Transit V och VI ändrade därvid namn och kallades Hyperion och Rhea.

TIONDE KAPITLET

A. O. WALLENBERGS POLITISKA VERKSAMHET. — ÅSIKTER I ALLMÄNNA FRÅGOR. — UTRIKESPOLITISKA INTRESSEN. — FÖRSVARET OCH FLOTTAN. — REPRESENTATIONSREFORMEN. — STÄLLNING TILL LANDTMANNAPARTIET. — HENNING HAMILTON OCH ARVID POSSE. — GRUNDLAGSÄNDRINGAR. — HANS ISOLERADE STÄLLNING I RIKSDAGEN.

I DET föregående har skildrats A. O. Wallenbergs första framträdande och verksamhet som politiker och hur hans förhoppningar om att personligen få deltaga i riksdagens förhandlingar gingo i fullbordan genom valet år 1853 till ledamot af borgareståndet för Sundsvall och Hudiksvall.[1] Uppdraget förnyades för den förra staden för tre och för den senare för två riksdagar, och när mandatet för Sundsvall år 1862 utgick och stadens borgmästare då med några rösters majoritet valdes i stället för A. O. Wallenberg, blef denne med stor pluralitet utsedd till representant för första bruksdistriktet, hvarest han hade förvärfvat valbarhet genom inköp ett par år förut af en liten bruksandel. Sedan han blifvit bofast i hufvudstaden, kunde emellertid ej detta förhållande fortfara, och på hans därom gjorda framställning upphörde också med 1862 års utgång burskapet som borgare i Sundsvall och i samband därmed hans valbarhet där. Förhoppningen om ersättning i den nya valkretsen grusades till en början, ty för 1865 års riksdag valdes han visserligen till riksdagsman för Stockholms stad, men valet öfverklagades af Nya Dagligt Allehandas redaktör, K. A. Lindström, på den grund att ej fulla tre år hade förflutit sedan burskapet i Sundsvall uppsades, och klagomålen vunno laga kraft. A. O. Wallenberg kom härigenom ej att deltaga i den sista ståndsriksdagen; men efter representationsförsla=

[1] Se Kap. II.

gets antagande valdes han jämte Louis De Geer, Gillis Bildt och Frans Schartau att representera Stockholm i Första kammaren, och denna tillhörde han sedan oafbrutet till sitt frånfälle. Han fortsatte där sin i borgareståndet började verksamhet och räknades bland kammarens mest framstående medlemmar. Ett mycket stort antal motioner vittna om hans lifliga intressen och nitiska verksamhet, och äfven om flertalet af dessa, liksom också hans talrika inlägg i debatterna, i främsta rummet rörde sig bland ekonomiska och finansiella frågor, hvilka här skildrats i kapitlen 3—9, så verkade han dock och deltog äfven i öfverläggningarna på många andra områden af stats- och kulturlifvet.

Det är följaktligen ett synnerligen rikt material, som erbjuder sig vid skärskådandet af hans politiska verksamhet, äfven oafsedt de ekonomiska områdena, men då hans inlägg i en del frågor voro af tillfällig art och mindre betydelse, må här ske en begränsning till dem af större och allmännare vikt och intresse.

Såsom medlem af borgareståndet var A. O. Wallenberg ledamot af bankoutskottet, och hans arbetskraft och intressen togos gifvetvis i första rummet i anspråk för dettas uppgifter, liksom han också i öfrigt i och för ståndets sammanträden och öfverläggningar mest ägnade sig åt ekonomiska angelägenheter. I omnämnandet af deltagandet i 1853—54 års riksdag har emellertid påpekats, hur han redan då intresserade sig för andra frågor, och man finner vid studiet af hans riksdagsmannaverksamhet, hur samma omdöme, som förut anförts om honom i ekonomiskt hänseende, äfven gäller på det politiska området, nämligen att han var en initiativens och den rastlösa verksamhetens man. Han hade städse till hands medel och utvägar för främjandet af de förslag eller syften, som han intresserade sig för, och med den honom säregna energien och segheten arbetade han oförtrutet för deras vinnande.

Denna A. O. Wallenbergs initiativrikedom, denna hans rastlösa verksamhet kommo fram och gjorde sig, oafsedt i bankfrågor och andra ekonomiska ärenden, gällande i angelägenheter af så allmänt intresse och sådan betydelse som Sveriges förhållande till utlandet, representationsförändringen, försvarets stärkande och ordnande, flottans omorganisation, grundlagsförändringar, järnvägsanläggningar o. s. v., och därjämte medhann han uppslag och inlägg i spörsmål af mer underordnad betydelse, såsom lagstiftningsåtgärder angående

kvinnans myndighetsålder m. m. och anslag till K. teatern, till upprättandet af en regeringstidning o. s. v.

Ehuru A. O. Wallenbergs utrikespolitiska intressen mest stodo i samband med hans ekonomiska verksamhet och reformsträfvanden, hvarom bland annat hans deltagande i den internationella myntkonferensen i Paris 1867 och hans arbete för införandet af gemensam myntenhet för Sverige och andra länder bära vittne,[1] ägnade han dock sin uppmärksamhet åt och verkade för internationellt samförstånd och samarbete äfven på andra områden. Hans personliga sympatier torde härvid i främsta rummet hafva gällt Frankrike, där han under 1840-talets vandringsår hade inhämtat många för den framtida verksamheten såsom bankman och nationalekonom bestämmande intryck och där han sedermera under sina ofta återkommande resor i utlandet synes med förkärlek ha vistats; men han var äfven en varm vän af och en ifrig förespråkare för ett godt förhållande mellan de tre nordiska länderna, och skandinavismen hade ju, såsom förut påpekats, också under dess första och mest entusiastiska skede sitt speciella organ i den af honom influerade tidningen Bore. När sedan under de för Danmark så kritiska åren på 1860-talet skandinavismen åter kom på dagordningen, träffas A. O. Wallenberg ånyo bland Danmarks svenska vänner, men med en besinning och måttfullhet, som i det höga känslosvallets dagar ingalunda var utmärkande för åtskilliga af hans meningsfränder och ännu mindre för danskvännerna bland decenniets liberala politici och anhängare af Karl XV:s äfventyrliga planer. När sålunda, hufvudsakligen på August Sohlmans initiativ, det massmöte i De la Croix' salong den 6 mars 1864 gick af stapeln, som hade ej blott sympatiuttalande för »Danmarks frihetsstrid» utan äfven, särskildt hvad Sohlman och hans anhängare beträffar, ministerskifte och ett aktivt ingripande till syfte, träffas A. O. Wallenbergs namn bland de 21 inbjudarna, bland hvilka för öfrigt märktes P. A. Siljeström, A. E. Nordenskiöld, Harald Wieselgren, Axel Key, Hjalmar Holmgren, William Lindberg, Fingal von Sydow m. fl., och han fungerade också som mötets ordförande. Bland de många talen, skrifver C. Hallendorff i sin år 1914 utgifna bok »Illusioner och verklighet. Studier öfver den skandinaviska krisen 1864», var blott hans af verkligt intresse: »Det är uppfriskande att bredvid all känslopolitiken möta dess omfattande syn på vår yttre och inre politik, särskildt

[1] Se Kap. IX.

dess betonande, att vi måste vänja oss vid tanken på ett krigs möj≈lighet, dess erinran att icke för landets inre utveckling eftersätta skyddsåtgärderna och dess klander mot regeringen, 'som rustar till krig såsom till ett lustläger'. För öfrigt slog han åtskilligt vatten i entusiasmens skummande vin, och resolutionen, som enhälligt an≈togs, betecknades jämväl af motståndarna som öfverraskande mo≈derat.» Resolutionen hade följande lydelse:

Mötet

hyser de lifligaste sympatier för Danmark och dess rättmätiga strid mot inkräktarna;

anser att den strid Danmark ännu kämpar är en strid för hela Nordens självständighet och fria utveckling;

anser Sveriges ära och sanna fördel mana till ett kraftigt uppträ≈dande; hysande den tillförsikt, att, när regeringen finner tiden vara inne, svenska folket är beredvilligt till de uppoffringar, ett sådant uppträdande af de förenade rikena kräfver.

Härefter tillägger den anförde författaren: »Resolutionen var re≈sultatet af en förberedande öfverläggning dagen förut i Stockholms Enskilda Bank; man var också allmänt ense, att i dess måttfulla formulering, särskildt hänskjutandet till regeringen, se spår af den kloke finansmannens hand.»

Till 1860≈talets mera uppseendeväckande utrikespolitiska frågor hörde den polska, och äfven i den finnes A. O. Wallenberg hafva gjort ett om klok besinning vittnande inlägg. Vid 1863 års riksdag väck≈tes hos ridderskapet och adeln af frih. F. Staël von Holstein och i borgareståndet af hr A. W. Björck med anledning af den då pågå≈ende polska frihetsstriden likalydande motioner om underdånig anhållan hos K. M:t, att dess regering måtte i samverkan med andra stater, som garanterat Wienertraktaten, i diplomatisk väg påyrka konungariket Polens återupprättande. När frågan var före i borgare≈ståndet afgaf A. O. Wallenberg följande yttrande: »Det ligger i självfva sakens natur, att en mekanism, sådan som vår riksdag, icke är i stånd att verka så snabbt i stora politiska frågor som Europas kabi≈netter, och hvad som i det ena ögonblicket framställes kan ock till följd häraf, innan det i det andra kommer till behandling, redan vara alldeles öfverflödigt. Så ock med förevarande motion. En talare har dock fäst uppmärksamheten uppå, att densamma åtminstone medfört *det* bestämda goda, att den lämnat ett ytterligare prof på de framsteg af intresse och inflytande i dylika frågor, representationen

på senare tider gjort, därigenom att utrikesministern 'svarat på interpellationen'. Då jag emellertid i motsats till hr Trägårdh alldeles icke anser, att uttalandet å detta rum af våra sympatier för det lidande Polen kan komma att orätt uppfattas af andra länder, men jag däremot befarar, att, af helt andra skäl för öfrigt, det skulle i utlandet misstydas, om man här understryker motionen, hemställer jag, att den i all stillhet må remitteras och tillåter mig därjämte uttrycka den önskan, att inför den stora striden i Polen vi måtte glömma våra små strider här.»

Den ifrågavarande motionen remitterades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, men afstyrktes och föranledde ingen åtgärd.

Af vida större betydelse än dessa inlägg i utrikespolitiska angelägenheter, men med dem stående i intimt samband, voro A. O. Wallenbergs talrika motioner, uttalanden och yrkanden inom riksdagen i försvarsfrågor. Särskildt lågo honom sjöförsvarets utveckling, stärkande och rationella ordnande varmt om hjärtat.

I afseende på försvaret i dess helhet kunna A. O. Wallenbergs åsikter sammanfattas i följande vid något tillfälle gjorda uttalanden: »Utbildningen är det viktigaste; kanoner och material kunna skaffas för pengar, men uppfostran af befäl och manskap tar en tid af flera generationer. Det är icke för kriget, vi böra rusta, utan för freden. Vilja vi neutralitet — och något annat vilja vi ju icke —, så måste vi vara rustade att försvara den; men det försvaret utföres lika litet med fosterländska fraser och tomma arsenaler, som med adresser och allianser. Inför historien är det blott *en* allians, som duger, alliansen mellan konung och folk. Det är nödvändigt att utan köpslagande med partiintressen följa med tiden och vidtaga sådana åtgärder, att ej vårt nationella oberoende må en dag blifva bortspoladt af en stormvåg. Man debatterar år från år värnpliktslagen, men hvad gör man? Handlingarna gå ut på att *amortera* vårt nuvarande försvar. Jag vill icke vara med om köpenskap. Jag har själf söner, hvilkas lif tillhöra fäderneslandet, men icke för kontant erkänsla.»

En fråga af stor betydelse ur försvarssynpunkt, men ännu mer för främjandet och utvecklingen af den merkantila sjöfarten, som med lifligt intresse omfattades af A. O. Wallenberg, var den om statsanslags beviljande till Baggens-Stäkets upprensning. Först framställdt vid 1854 och 1856 års riksdagar i en motion af A. M. Brinck, förordades förslaget varmt af A. O. Wallenberg, för hvars åsikter i ärendet följande yttrande är belysande:

»Den uti hr Brincks motion väckta frågan må icke betraktas så=som endast en lokalangelägenhet, änskönt motionen afser upprens=ning af en mindre farled. Jag anser denna angelägenhet vara af vikt för hela södra Sverige, emedan här är fråga om att bereda en kortare kommunikation sjövägen till Stockholm ifrån söder. Det är oss bekant, huru man i Sverige på senare tider allmänt arbetat på vägutsträckningar, och man har icke tvekat att nedlägga flera tusende dagsverken på utsträckning af en väg för att därigenom vinna en besparing i tid, om ock blott en timme. Likartadt ändamål åsyftar ock motionen, och vid betraktandet af de stora fördelar, som en upprensning af ifrågavarande farled skulle medföra, anser jag, att ingen så viktig fråga i kommunikationsväsendet som denna blif=vit i riksdagen väckt. Om farleden göres segelbar, skulle icke alle=nast vägen till Stockholm genom skärgården förkortas 6 mil, utan äfven en besparing i kostnader beredas för seglande fartyg, som nu för att komma till Stockholm oftast måste anlita bogseringsfartyg, emedan man på den nuvarande farleden behöfver växlande vindar eller, så att säga, segla kompassen rundt om. Jag vet, att man emot detta förslag anmärkt, att Stockholm, om Baggens=Stäket upp=rensades, skulle i händelse af krig blifva svårt att försvara. Detta förefaller så, som om man beständigt ginge klädd uti rustning och uti denna obekväma kostym fullgjorde sina dagliga bestyr. Kunna icke, för det abnorma tillståndet af krig, farleder och kommunika=tioner göras kortare och billigare, då är det så godt, att vi icke hafva något försvar. Det är föreslaget, att farleden skulle uppren=sas till 16 fots djup, hvilket är tillräckligt för ångfartyg och större handelsfartyg, men däremot kunna icke större örlogsmän gå där=igenom. Dessutom kunde ju Stockholm förpliktas, att i händelse af krig uppoffra ett eller par fartyg till farledens försänkning. För min del tillstyrker jag bifall till hr Brincks motion och önskar den=samma all framgång.»

I ett annat uttalande bestred han de invändningar eller betänk=ligheter, som ur strategiska synpunkter framställdes mot förslaget, och yttrade: »Långt ifrån att dela denna åsikt tror jag, att i hän=delse sådan upprensning icke sker, den dag kan komma, då man måste beklaga, att ej mer än ett inlopp finnes till hufvudstaden, och för öfrigt synes det vara klart, att ett sund af endast 18 fots djup' och med höga omgifvande stränder skulle i händelse af ett fientligt anfall blifva tämligen lätt att försvara förmedelst Martello=

torn». — Förslaget föll, men A. O. Wallenberg återupptog det flera gånger, och fastän äfven han såsom motionär, t. ex. vid 1867 års riks≠dag, då han framlade förslag om ett anslag à 300,000 rdr, ej lyckades bereda det framgång, är det dock värdt att bevaras i hågkomst som ett vittnesbörd om hans framsynthet. Om önskvärdheten af sundets upprensning och utvidgning torde nämligen meningarna numera ej vara delade.

Medan A. O. Wallenberg i nu berörda fråga måhända mer tänkte på fördelarna för den merkantila sjöfarten och den vidgade fred≠liga samfärdseln än på sjöförsvarets intressen, visade han sig dock för dessa vid många andra tillfällen hafva öppen blick. Redan i början af 1850≠talet, eller under grefve von Platens första sjömini≠stertid, uppträdde han, såsom förut meddelats, mot det då vid riks≠dagen framlagda regeringsförslaget om flottans fullständiga ombild≠ning, d. v. s. linjeskeppens slopande och den egentliga styrkans förläggande hos skärgårdsflottan. Denna sin uppfattning blef han framgent trogen, äfven sedan von Platen under sin andra period som sjöminister år 1866, trots det stora motståndet i riksdagen, lyckats genomföra flottans delning och skärgårdsartilleriets inrät≠tande, och år 1871 klandrade han bland annat den föreslagna minsk≠ningen i officerarnas antal. »Flottist af gamla stammen och afgjord motståndare till flottans delning, såg han», skrifver C. F. Berg≠stedt i sin lefnadsteckning öfver honom, »mer på förvärfvande af sjöduglighet genom långresor än på den militära tjänstgöringen vid stationerna. Man bör bygga större fartyg i stället för små, bevilja erforderliga anslag, men låta K. M:t bestämma certen; riksdagen är ingen artillerikommitté; Sveatypen betecknade A. O. Wallenberg såsom den för oss lämpligaste. Med båtsmanshållets indragning borde man icke förhasta sig.» I all korthet kunna hans åsikter om sjöför≠svaret sammanfattas i följande uttalande, hvilket äfven är af intresse därför att det öfverensstämmer med den uppfattning, som numera trängt igenom: »Utan allt afseende på krigseventualiteter behöfver Sverige en stark flotta, icke svagare än Norges och Danmarks till≠sammans; därmed främjas grannfreden och upprätthålles rikets anseende.»

I samband med hans ställning till försvarsfrågan må också an≠föras följande uttalande, som står i skarp kontrast till den uppfatt≠ning inom riksdagen, som ju numera är gällande: »Vi behöfde intet försvarsutskott, om regeringen regerade; K. M:t, som disponerar

sakkunskapen, skall organisera och ordna, men riksdagen endast säga ja eller nej. Med all sin lust att skafva och gnafva är riksdagen en klen hushållare, som beröfvar staten de medel den har, just när ytterligare medel nödvändigt kräfvas för nya behof. Bristen på samråd och samverkan gör att stora summor ändamålslöst förspillas, och här kan väl sägas att högra handen icke vet hvad vänstra handen gör.» Vid den urtima riksdagen 1871 deltog A. O. Wallenberg, skrifver hans nyss anförde biograf, i de vidlyftiga öfverläggningarna med ett enda anförande, hvari han betonade »nödvändigheten att utan köpslagande med partiintressena följa med tiden och vidtaga sådana åtgärder, att ej vårt nationella oberoende må en dag blifva bortspoladt af en stormvåg, lik den som nyss vältrat sig öfver ett annat rike». Slutligen bad han, »att Första kammaren icke måtte försöka någon fin politik, icke måtte låta komma sig till last vare sig skuggrädsla eller öfvermod, utan helt lugnt följa sina åsikter, grundade på sakkunskap, rättskänsla och kärlek till fäderneslandet».

I valet mellan olika härordningar ville A. O. Wallenberg vara passiv; endast en värfvad armé ville han icke. »Gör det bästa af hvad vi ha, innan man börjar något nytt, och börja framförallt icke med att decimera», var hans grundsats. Vid 1885 års riksdag, inför hvilken A. O. Wallenberg bittert beklagade, att »regeringen ringaktar sina medhållare, men är förekommande mot sina motståndare», yttrade han den 9 maj, då värnplikten i sammanhang med årets härordningsförslag åter var före, att »statsministerns omtanke för landets försvar gick ut på en inkomstminskning: 56 miljoner statskapital bortkastadt för att köpa några dagars förlängning af vapenöfningarna — om åtta år!» Då med anledning af detta hans uttalande grefve Arvid Posse förebrådde honom för att hafva yttrat att regeringen hade tillbakasatt statens intresse, gjorde han följande genmäle, som väckte stort uppseende och äfven är märkligt såsom det sista af hans inlägg i riksdagsdebatterna: »Ja, om jag yttrat det, så vidhåller jag det, och i motiveringen till detta ord yttrade jag tillika, att regeringen hade släppt efter det ena efter det andra, och därför anser jag att försvarsfrågan var en skylt och att hufvudsaken i själfva verket allenast är en sträfvan att tillgodose en mäktig samhällsklass. Men efter som jag har ordet, må det tillåtas mig att fråga den ärade talaren på Kalmarbänken, herr grefve Arvid Posse, om det verkligen är förslagets förträfflighet, som gör honom så tacksam för detsamma, eller om det icke snarare är hans lifliga ön-

skan att se denna kammares motståndskraft bruten, denna kammare, mot hvars fasthet hans eget statsskepp en gång strandade.»

En fråga, som är belysande för A. O. Wallenbergs intressen för flottan men tillika, liksom hans önskningar och förslag angående Baggens-Stäkets upprensning, för hans sträfvanden för handelssjöfartens främjande, var upplåtelsen af Skeppsholmen samt vissa strandområden å Djurgården åt Stockholms stad. Härom framlade han upprepade gånger motioner, och då frågan äfven i nyaste tid i samband med föreslagna förändringar både af flottans station och Stockholms hamnförhållanden varit på dagordningen, äro A. O. Wallenbergs motivering och yrkanden af särskildt intresse. Ur den förra, i hans motion vid 1857 års riksdag, må anföras följande: »Man beundrar Stockholms hamn såsom rymlig och säker, men man har länge insett, att trängseln vid kajerna är så stor, att den är hinderlig för rörelsen. Då man betänker den korta seglationstiden, så böra alla bemödanden uppbjudas att undvika onödigt dröjsmål med lossning och lastning. Äfven en annan omständighet, af större vikt, bör behjärtas. När godset väl blifvit lossadt, saknas ändamålsenliga, vid kajerna belägna magasin. Och detta allt, emedan det utrymme, som finnes, blifvit ändamålsvidrigt begagnadt. Midt i Stockholms hamn ligger Skeppsholmen, dit en afdelning af flottan blifvit förlagd. Lifligheten där hvarken är eller kan, under fredstid, vara stor. Under det att de, som på stadens kajer arbeta med lossning och lastning, trängas med hvarandra, äro Skeppsholmens stränder vanligen öde eller upptagas till någon del af några Kronans afrustade, väl förtöjda fartyg, hvilka kunde ligga lika lugna på många andra ställen, och de rymliga, till en del tomma slupskjulen upptaga de yppersta magasinsplatser, under det att de dyrbaraste handelsvaror inpackas i trånga magasin, till en del hängande på rostiga järndobbar, i södra bergen, där alla andra upplagsplatser saknas. Till detta kommer, att ur militärisk synpunkt kan det aldrig försvaras att lägga ett krigsetablissement i hjärtat på en obefästad stad, och skulle Stockholm framdeles befästas, så kan väl icke en flottans afdelning motsvara en befästad orts citadell. Då det således vill synas som ingen olägenhet borde uppkomma af ifrågavarande stations flyttning, men däremot Skeppsholmen och den del af Ladugårdslandsvikens västra strand, som upptages af slupskjulen och andra till stationen hörande byggnader, skulle, planmässigt bebyggda med magasiner och med rymliga kajer försedda, kunna blifva särdeles prydliga och gagnande,

torde det vara skäligt ägna frågan en mogen pröfning, eller åtminstone ej anse den oförtjänt af all uppmärksamhet. Förr eller senare går det därhän; och uti de stora frågor rörande förbättrade kommunikationer, som vid innevarande riksdag skola handläggas, finner jag en ytterligare anledning att nu vidröra detta ämne.»

Med stöd häraf yrkade A. O. Wallenberg, att Skeppsholmen och till K. flottans etablissement hörande strand på K. Djurgården måtte till Stockholms stad upplåtas för att i öfverensstämmelse med af K. M:t fastställda planer och ritningar förses med byggnader och kajer för handelns behof, mot skyldighet för staden att å lämplig plats vid Värtan eller annorstädes för det nya sjöetablissementets behof uppföra likartade byggnader som de befintliga. Staden skulle vidare bekosta och underhålla en fast bro mellan Norrmalm och Skeppsholmen och efter tio års tid till staten erlägga en årlig afgift af 25,000 rdr. Om ej Stockholms stad befunnes villig att begagna sig af de sålunda erbjudna förmånerna och att åtaga sig de därmed förbundna förpliktelserna, skulle enskilda eller bolag efter anmälan hos K. M:t inträda i stadens rätt o. s. v. Motionen remitterades till vederbörligt utskott, men vann hvarken nu eller då den 1862 förnyades riksdagens bifall.

Allt ifrån 1840-talet, då A. O. Wallenberg först började deltaga i det politiska lifvet, omfattade han, såsom förut i korthet omnämnts,[1] med lifligt intresse frågan om representationens omdaning, och sedan han själf blifvit medlem af borgareståndet, tillhörde han den fraktion eller grupp bland dettas ledamöter, som verksamt arbetade för reformens genomförande. Vid 1862 års riksdag voterade han för bordläggning af det De Geerska representationsförslaget, och fastän han ej var riksdagsman år 1865, verkade han då för dess antagande. »Jag och många med mig», skrifver han i sin självbiografi, »trodde oss hafva funnit, att arbetsordningen vid ståndsriksdagarna hade förlorat sitt anseende och att det själfsvåld, hvarmed representationsrätten begagnades på riddarhuset, nått sin höjd vid 1856—58 års riksdag, då resande flockar af adelsmän uti viktiga frågor kullkastade på riddarhuset nyligen fattade beslut. Uti den omständigheten, att adelsmännen i allmänhet väl ville bibehålla sin representationsrätt, men icke påtaga sig motsvarande skyldighet att deltaga i riksdagsgöromålen, torde fröet till upplösningen af adeln såsom riks-

[1] Se Kap. II.

stånd böra sökas. Med adelns representationsrätts upphörande var också ståndsinstitutionen slut.»

Men om A. O. Wallenberg också var en varm vän och ifrig förespråkare af representationsförändringen, af hvilken han i främsta rummet hoppades en utvidgning af borgareståndets eller de borgerliga elementens i samhället deltagande och betydelse i det politiska lifvet, så insåg han dock det De Geerska förslagets brister. Reformen skulle också snart efter dess genomförande bereda honom stor missräkning. Landtmannapartiets framträdande med anspråk på att öfvertaga den politiska makten var för honom liksom för så många andra en fullständig och allt annat än behaglig öfverraskning, och vi ha sett, huru oppositionen mot de enskilda bankernas sedelutgifningsrätt år efter år växte i Andra kammaren och där hade sitt förnämsta stöd hos landtmännen. Det kom äfven till mången hård dust mellan dem och A. O. Wallenberg både i denna och andra frågor.

A. O. Wallenberg höll strängt på grundskatternas okränkbarhet, såsom räntan på en i jordegendomen inneboende statens fordran, ett sekelgammalt servitut, men ingalunda några »sekelgamla orättvisor». Han ansåg grundskatterna nödvändiga för statsbehofvens fyllande; »de kunde mildras och borde utbytas mot en tidsenligare, efter egendomens verkliga värde svarande, likformig jordskatt, men icke bortskänkas i utbyte mot något ökad vapenöfning, som vore alla medborgares förpliktelse och äfven skulle af de icke jordägande klasserna bäras, fastän af dem utan allt vederlag». Det var ju gifvet, att han med sådana åsikter skulle komma på spänd fot med landtmannapartiet, och med den stridbarhet, som utmärkte honom, försummade han ej heller att utfinna medel och utvägar för bekämpandet eller åtminstone begränsandet af partiets makt och inflytande. Det var i det syftet, som han vid 1878 års riksdag framlade förslag om en af de märkligaste grundlagsändringar, med hvilka han under det senare skedet af sin riksdagstid ofta sysslade, nämligen om inskränkning af den gemensamma voteringen enligt § 65 riksdagsordningen. Han föreslog i denna den ändringen, att endast K. M:ts förslag rörande statsutgifter, frågor om Riksbankens och Riksgäldskontorets styrelser samt bevillningen skulle kunna komma under gemensam omröstning, men enskilda motioner i anslagsfrågor blott anses såsom petitioner, hvilka skulle vara afslagna, om den ena af kamrarna vägrade sitt bifall. År 1881 förnyade han motio-

nen, med ytterligare restriktioner och förstärkt motivering: »Såsom det nu är, beror ett viktigt anslag ofta på talmannens subjektiva eller kammarens ensidiga uppfattning; miljoner utgifter genomdrifvas genom öfverrumpling, propositioner afslås som borde beviljas och tvärtom; sammansättningar ingås mellan kontrahenter att hjälpa hvarandra på Kronans bekostnad, och statsskulden ökas lättvindigt, blott man själf slipper att betala räntan.»

För bekämpandet af landtmannapartiets växande makt visste A. O. Wallenberg till sist endast ett medel, huru motbjudande det än i grund och botten kanske var för honom, nämligen den politiska rösträttens utvidgning. Om valrätten till Andra kammaren utsträcktes till alla dem, som betala skatt till staten för fastighet eller inkomst, skulle en mängd nya element tillföras riksförsamlingen och bonderegementet inskränkas eller upphäfvas. »Det var», skrifver en af hans minnestecknare, »ett våldsamt medel mot det förmenta onda; men A. O. Wallenberg var icke den, som skyggade tillbaka för starka medel, då han fann dem af nöden.»

Att A. O. Wallenberg i sitt ogillande af landtmannapartiets politik och begagnande af sin maktställning skulle komma i spändt förhållande till dess chefer var helt naturligt, och i många af de tidningsartiklar, han skref i politiska angelägenheter och till hvilka anledning finnes att framdeles återkomma, sparade han ej heller på beska omdömen och anmärkningar. Särskildt skarpt uttalade han sig både i pressen och riksdagen mot grefve Arvid Posse, hvarpå ett exempel här ofvan anförts. Posse hade varit en af representationsreformens ifrigaste motståndare på riddarhuset, men när han sedermera efter den nya riksdagsordningens införande uppträdde i spetsen för det parti, som genom hela sin läggning och verksamhet främjade den demokratiska omdaning af samhällsskicket, Posse förut bekämpat, blef han föremål för A. O. Wallenbergs liksom många andras väl grundade misstro. Härtill kom ett mer personligt och efter allt att döma fullt befogadt ogillande, nämligen med anledning af Posses förhållande i den Hamiltonska katastrofen. Denna inträffade som bekant under Posses statsministertid och till den största öfverraskning för grefve Henning Hamiltons såväl motståndare som vänner. Till de senare hörde äfven A. O. Wallenberg, hvilken väl i mycket ej delade Hamiltons politiska åsikter, men sedan ungdomstiden med honom underhöll vänskapligt umgänge och antagligen skulle ha förekommit hans fall eller undanröjt dess uppseendeväckande följder, om

han blott i tid blifvit invigd i förhållandena. Detta uraktlät Hamilton, vare sig han nu ej hade insikt om, hur svår hans belägenhet var, eller han i sin fysiska och psykiska depression ej förmådde det, och med full tillförlitlighet berättas, hur det var Posse, som underrättade A. O. Wallenberg om hvad som tilldragit sig, men först sedan det var för sent vare sig för honom eller någon annan att ingripa till Hamiltons räddning. Det skedde vid ett besök, som Posse en afton aflade i A. O. Wallenbergs bostad, och äfven om man må medgifva, att Posse i sin ställning ej kunde ingripa till Hamiltons förmån, så faller dock alltid en skugga eller ett klander öfver honom, därför att formen för hans uppträdande ej kan befrias från en bismak af triumf öfver politiska motståndare.

I åtminstone indirekt samband med A. O. Wallenbergs kamp mot landtmannapartiet kan äfven ställas en motion, som han väckte vid 1884 års riksdag och som i våra dagar, ehuru i något förändrad form, vunnit statsmakternas bifall, nämligen om begränsningen af riksdagsmännens antal. Han ansåg detta böra bestämmas till 120 i Första och 180 i Andra kammaren.

I den rätt märkliga motiveringen påvisade han till en början, hur bestämmelserna i 1866 års riksdagsordning visat sig vara otillfredsställande, i det att riksdagens nummerstyrka skulle betänkligt tillväxa, om folkmängden, såsom man kunde hoppas, skulle ökas och inga grundlagsändringar vidtoges för riksdagsmännens minskning. Vid framtida riksdagar skulle det blifva verkliga folkvandringar från landsorten till hufvudstaden. »Redan vunnen erfarenhet», heter det vidare, »gifver vid handen, att de riksdagsbeslut, som fattats under de senare åren, icke varit visare än de, som fattades vid de första riksdagarna af detta representationssätt. Tvärtom, och man kan tydligen iakttaga, att riksdagen med hvarje år befunnits allt mer och mer hugad att upp- och undanskjuta frågor, som länge sedan bort upptagas till en allvarligare behandling och afgörande. Detta gäller företrädesvis lagstiftningsarbetet. Talrikheten är således icke det, som säkrast befrämjar utmärkta beslut. Naturligtvis måste representantförsamlingar alltid bestå af så stort antal ledamöter, att alla samhällsförhållanden må där kunna representeras och alla sakförhållanden diskuteras af erfarna och i hvarje gren af våra samhällsförhållanden insiktsfulla män. Att göra en dylik, med så omfattande beslutanderätt förlänad församling alltför fåtalig, skulle medföra faran af, att ett styrande kotteri kunde tillvälla sig makten.

Men all tanke på en sådan olycka måste försvinna, så snart en dylik församling uppgår ända till ett hundratal och därutöfver. Att göra riksdagsmännens antal helt och hållet beroende af tillväxt i folkmängden och af klyfning af domsagor är så mycket olämpligare, som en sådan tillväxt icke obetingadt medför ett större antal fullt lämpliga riksdagsmannakandidater. — Så nära som möjligt visade sig i början och äfven sedermera de särskilda kamrarnas antal i förhållande till samtliga riksdagsmän vara för Första kammaren två femtedelar och för Andra kammaren tre femtedelar, hvilket förhållande jag anser böra bibehållas. Mången har uttryckt sin glädje öfver tillväxten af städernas invånare och att därpå framdeles skulle kunna grundas ett större inflytande i Andra kammaren, än hvad städernas representanter nu äga. Jag delar icke detta åskådningssätt, ty jag anser riktigare och mera välbetänkt att söka bibehålla det förhållande i inflytande vid riksdagen mellan stad och land, hvilket hittills ägt rum, till dess invånarnas antal i städerna så tillvuxit, att städernas folkmängd i förhållande till landsbygdens kräfver en ändring, som då efter moget begrundande torde kunna vidtagas. Den enda rätta siffran, hvartill riksdagens *hela antal* ledamöter bör i riksdagsordningen upptagas och bestämmas, är *trehundra* ledamöter, fördelade i tvenne kamrar, den Första etthundratjugo ledamöter och den Andra etthundraåttio ledamöter. Inom Andra kammaren böra städernas representanter utgöra minst sextio, högst sextiofem och landsbygdens representanter minst etthundrafemton, högst etthundratjugo. Hvart tionde år skall Konungen äga bestämma valkretsarna, och det utan att riksdagen må tillerkännas befogenhet att hvarken ingripa uti eller tadla denna fördelning, som ytterst skall äga till grundval de officiella statistiska uppgifter om rikets folkmängd, som, då fördelningen sker, finnas att tillgå. Man kan naturligtvis invända, att den af mig uppgifna siffran för riksdagens hela antal ledamöter icke kan sägas stödja sig på mycket omfattande statistiska beräkningar. Men om någon vill göra sig besvär att anställa aritmetiska jämförelser så väl mellan de olika kamrarna som mellan de bägge hufvudgrupperna af representanter för stad och land, så skall han finna, att mitt förslag är fullkomligt opartiskt och ingenting annat afser än att betrygga riksdagens framtida gagnande verksamhet, hvaraf hela vårt fosterlands välfärd beror. Väl är det sant, att en dylik förändring icke behöfs *nu*, men det är säkert, att, om frågan undanskjutes, tills det blir en oafvislig

nödvändighet att lösa densamma, en för sent påtänkt dylik reform blir mycket svår att genomföra. Den erfarne sjömannen försummar icke att under de behagliga passadvindarna öfverse och förstärka skeppets tackling, ty han vet, att när han kommer i 'variabla vindar', kan ingen förutse hvarken stormens styrka eller när den utbryter.»

I motionen berördes äfven frågan om ett nytt riksdagshus, hvaraf behofvet länge varit kännbart och ytterligare skulle göra sig gällande i den mån riksdagsmännens antal ökades. Ännu rörde sig emellertid diskussionen egentligen blott om platsen för det blifvande palatset, och A. O. Wallenberg förfäktade därvid en åsikt, som, om den måhända ej grundades på estetiska hänsyn, dock tillgodosåg sådana i vida högre grad än fallet blef, då frågan slutligen afgjordes. För A. O. Wallenberg var det nämligen fullkomligt klart, att två monumentala byggnaders hopgyttring på Helgeandsholmen vore en orimlighet. Han ansåg väl, att riksbankshuset där kunde och borde få plats, men han förkastade alldeles tanken på att därmed sammanbygga ett representantpalats, för hvars ständigt växande behof af utrymme han, under för handen varande omständigheter, icke kunde finna någon annan tomt än Ladugårdsgärdet. Det är ju ganska möjligt, att han ansåg denna lokalisering vara särskildt lämplig med hänsyn till landtmannapartiet.

Medan A. O. Wallenberg sålunda med åtskilliga af sina förslag till grundlagsändringar rönte föga eller ingen framgång, hade han dock tillfredsställelsen att genomdrifva åtminstone en sådan af stor betydelse och räckvidd, nämligen inrättandet af statsministerämbetet. I likhet med många andra hade han snart efter representationsförslagets antagande insett den förskjutning af maktställningen mellan Kronan och Riksdagen, som var en följd af reformen, och redan vid behandlingen af 1867 års dechargebetänkande uttalade han sin åsikt härom. Riksdagen hade fått den maktökning, som frångått regeringen, och om icke den senares inflytande gjordes bättre gällande, skulle den förra efter hand blifva henne öfvermäktig. »Som saken nu står, vet ingen hvad regeringen vill, och den allmänna meningen är den, att regeringen icke vill något, utan inskränker sig att resolvera på besvär och afvakta hvad riksdagen kan hafva att förkunna.» Flera gånger tadlade han denna passivitet, denna regeringens underlåtenhet att verkligen regera, och det med en skärpa i orden, som icke kunnat undgå att smärtsamt beröra den forne kamraten på skolbänken, representationsreformens upphofsman.

Långt ifrån att regenten, såsom från motståndarnas sida framhölls, skulle förvandlas till en docka eller en konstitutionell dekoration, fordrade A. O. Wallenberg en enigt kring Konungen sluten konselj, inför Riksdagen representerad af en man, som kunde kraftigt föra dess talan och på öfvertygelsens väg förvärfva densamma det riksdagsmajoritetens stöd, som är det första villkoret för det konstitutionella konungadömets styrka. Han väckte därför vid 1875 års riksdag motion om statsministerämbetets införande, och sedan förslaget följande år antagits af bägge statsmakterna, framlade han äfven förslag om bestämmandet af statsministerns aflöning till 24,000 kronor, hvilket äfven bifölls.

Om reformens innebörd och betydelse skrifver E. Svensén i sin förut nämnda nekrolog öfver A. O. Wallenberg: »I stället för att justitieministern förut äfven måste vara statsminister och utrikesministern var med honom i rang likställd, kunde nu hvem som helst af statsråden nämnas till statsminister och därmed äfven till den ansvarige ledaren af konseljens politik. Härmed kom denne äfven att inom konseljen intaga en fastare ställning gent emot konungen personligen; och den förbindelse med representationen, som var inledd genom statsrådens deltagande i kamrarnas förhandlingar, blef därigenom närmare tillknuten. Ur denna till det yttre obetydliga förändring, som dock var ett nödvändigt fullständigande af representationsreformen, har sedermera framgått den begynnande utveckling mot ett parlamentariskt styrelsesätt, som gjort sig märkbar under de följande ministärerna.»

De nu lämnade erinringarna från A. O. Wallenbergs verksamhet inom riksdagen göra ingalunda anspråk på fullständighet — en sådan skulle kräfva volymer —, utan äro blott afsedda att skänka en föreställning om hans ingripande och inlägg i några af de viktigaste politiska frågor, som under hans tid stodo på dagordningen. Men de torde tillika belysa dels mångsidigheten af hans intressen äfven utanför det ekonomiska området, där han under mer än trettio år var riksdagens flitigaste motionär och debattör, och dels hans själfständighet och fristående ställning inom Första kammaren. Under de första åren, han tillhörde denna, räknades han också bland dess mest inflytelserika medlemmar, och han var åren 1867—70 ledamot af statsutskottet. Sedermera och ända till dess döden upplöste hans en gång med sådan ifver knutna och städse upprätthållna band med riksförsamlingen, gick han däremot mest sina egna

vägar, han var eller blef, som det hetat i nyare tiders riksdagsspråk, en »vilde», han stod för sig själf och kan ej sägas ha tillhört något parti.

I sin själfbiografi har han angifvit anledningen härtill i följande anteckning, som äfven ur andra synpunkter är af intresse: »Min ställning inom den nya representationen blef angenäm, emedan det stora flertalet af Första kammarens ledamöter hyste samma åsikter som jag i de ekonomiska frågorna. Vid de första riksdagarna utöf-vade jag något inflytande på utskottstillsättningen, men äran af att utskotten då tillsattes utan alla personliga konsiderationer tillkommer icke mig, utan friherre Nils August Silfverschiöld. Hans flärd-fria karaktär och frånvaron af alla anspråk för egen räkning utöfvade ett välberättigadt inflytande på dem, som kommo i beröring med honom. Det var honom likgiltigt, hvem som uträttade en sak, blott den blef uträttad. Med Silfverschiölds bortgång år 1869 gjorde Första kammaren, enligt min uppfattning, den största förlust, som drabbade denna församling. Under 1870 års riksdag bibehöll jag den plats, man redan 1867 behagat tilldela mig i statsutskottet, men då mina åsikter icke i statslånefrågorna lyckades vinna något afseende, och då Silfverschiölds åsikter angående grunderna för utskottstillsättningen allt mer och mer öfvergifvits, utbad jag mig af baron Stjernblad att icke vidare komma i åtanke vid val till ledamöter af statsutskottet. Detta beviljades, och jag kände mig tacksam för den ridderlighet, som visade sig i aftalets uppfyllande, ty jag erhöll icke *en enda* röst. Från och med samma riksdag har jag icke deltagit i några partikombinationer, utan helt enkelt gjort mitt val mellan de tvenne valsedlar, som jag vanligen, vid alla val-tillfällen, funnit på min pulpet.»

Från nämnda tidpunkt intog sålunda A. O. Wallenberg, som dock allt fortfarande och ända till sin bortgång var en af kammarens mest uppmärksammade medlemmar, en särdeles egendomlig, isolerad ställ-ning inom riksdagen. »Synnerligen högt ansedd i ekonomiska frå-gor, däri han med allt skäl gällde som auktoritet, vägde hans ord», skref E. Svensén efter hans död i »Ur dagens krönika», »ej tyngre, än om det kommit från hvilken fantastisk ideolog som helst. Ännu oftare hände det dock att ett förslag förkastades, blott därför att det kom från honom, äfven om det i och för sig var aldrig så godt; och mer än en gång skulle han haft giltig anledning att mot sina riksdagskamrater rikta den maning, som Mirabeau en gång tillropade den första franska

nationalförsamlingen, att försöka glömma, om det eller det försla=get kom från honom, och behandla det efter dess egen förtjänst. Men hade Wallenberg en gång fattat en plan i sikte, var han också mannen att genom nederlagens skärseld föra den fram till seger, kosta hvad det ville. Motgången tycktes endast ingifva honom ny kraft; trots upprepade och för hvar och en annan förkrossande nederlag kom han åter och åter igen med sina förslag, ända till dess den svaga minoritet, han från början fått med sig, en vacker dag växt till majoritet.»

Med A. O. Wallenbergs obundenhet af partiband, liksom kan=ske än mer med hans personliga läggning, följde att han i som=liga frågor uppträdde såsom ganska konservativ, i andra åter som afgjordt frisinnad eller till och med radikal. Såsom ett exem=pel på det senare har här ofvan antydts hans sympatier för val=rättens till Andra kammaren utsträckning, medan han däremot i afseende på den kommunala rösträtten intog en konservativ stånd=punkt. I humanitetsfrågor var han utpräglадt frisinnad, och »sär=skildt hafva Sveriges kvinnor», skrifver den nyss anförde min=nestecknaren, »anledning att bevara i tacksamt minne hvad han verkat för att utvidga deras rättigheter och bättra deras villkor. I förening med friherre B. O. Stackelberg genomdref han år 1884 ned=flyttningen af kvinnans myndighetsålder från tjugufem till tjuguett år. Redan tidigt hade han börjat i stor utsträckning använda kvinnor i Enskilda Bankens tjänst, och det goda resultatet häraf torde ej minst ha bidragit att befästa hans åsikter i kvinnofrågan. Och då en gång historien skrifves om kvinnans frigörelse i vårt land, bör det ej förgätas, att det föredöme, han gaf genom denna åtgärd, kanske mer än något annat bidrog att i vida kretsar bryta fördo=men mot en utsträckt användning af kvinnans arbetskraft.»

ELFTE KAPITLET

A. O. WALLENBERG OCH STOCKHOLM. – HANS KOMMUNALA VERKSAMHET OCH UPPFATTNING OM STADENS INTRESSEN. – STÄLLNING OCH INFLYTANDE BLAND STADSFULLMÄKTIGE. – WALLENBERG SOM TIDNINGSMAN. – HANS FÖRBINDELSER INOM PUBLICITETEN.

SEDAN den k. förordningen om kommunalstyrelse för Stockholms stad af den 23 maj 1862 trädt i kraft, ägde det första valet af stadsfullmäktige rum i mars följande år, och bland de etthundra män, som då utsågos, var äfven A. O. Wallenberg. Man kan väl säga, att det förtroende, som härigenom visades honom och som var ett erkännande af hans framstående verksamhet, också innebar en utmärkelse, ty korporationens första uppsättning kan utan öfverdrift betecknas som en elitförsamling af hufvudstadens mest ansedda och bemärkta män på vidt skilda verkningsfält. Där märktes sålunda förre öfverståthållaren grefve J. Essen Hamilton, statsrådet K. J. Berg, justitieråden V. Cramér och C. A. Lindhagen, Stockholms justitie- och handelsborgmästare J. F. Eklund och L. A. Weser, professorerna Magnus Huss, Hj. Abelin, G. von Düben och P. H. Malmsten, generalkonsulerna C. Benedicks och H. Davidson, fabriksidkarna Jean Bolinder och Holdo Stråle, grosshandlarna S. Godenius, Fr. Schartau, J. G. Schwan och J. Bäckström, generalerna grefve Sv. Lagerberg och J. A. Hazelius, Lars Johan Hierta och August Blanche m. fl. A. O. Wallenberg synes från första början ha funnit sig väl till rätta i den illustra församlingen, där han också behöll sin plats så länge han lefde och där han erhöll många vittnesbörd om uppskattning af sitt arbete och nit för hufvudstadens ekonomiska, sociala och kulturella utveckling. Sålunda valdes han redan år 1865 till ledamot af beredningsutskottet och verkade som sådan

till 1877, hvarpå ett intermezzo följde till 1881, då han återvaldes och sedan stannade till sin död; år 1870 blef han medlem af den år 1866 inrättade handels- och sjöfartsnämnden, där han samtidigt utsågs till ordförande och likaledes verkade till sitt frånfälle, och 1875 valdes han efter statsrådet Lagerstråle till stadsfullmäktiges vice ordförande och fungerade på denna post, liksom äfven i beredningsutskottet, i två år. Om hans anseende hos stadsfullmäktige vittnar ju äfven förtroendet att i Första kammaren representera Stockholm, hvilket trots de ej oväsentliga förändringarna i fullmäktiges sammansättning förnyades två gånger och sålunda beredde A. O. Wallenberg plats i vårt öfverhus alltifrån 1867 till hans bortgång, eller i nära två decennier. Under denna långa tid deltog han träget ej blott i arbetena i de förberedande utskott och nämnder, af hvilka han var ledamot, utan äfven i debatterna. Däremot finner man, att han inom kommunalrepresentationen var en vida mindre flitig motionär än inom riksdagen, och anledningen härtill torde, oafsedt den omständigheten att han inom den förra hade ett mer begränsadt eller mindre vidsträckt fält för sin verksamhetslust än inom den senare, få sökas däri att han i alla viktigare frågor slöt sig till C. A. Lindhagen, hvars kommunalpolitik han gillade och understödde. Under hela sin stadsfullmäktigetid väckte sålunda A. O. Wallenberg endast ett fåtal eller, närmare angifvet, blott sex motioner.

Stadsfullmäktiges första sammanträde ägde rum den 20 april 1863 och öppnades af korporationens självskrifne ordförande, öfverståthållaren friherre Bildt. I sitt öppnings- och hälsningstal framhöll denne stundens betydelse, som han var öfvertygad om att alla de närvarande äfven kände. Den nya kommunalrepresentationen hade ett vidsträckt fält för sin verksamhet, ty på alla områden förspordes lif och utveckling. Stadens drätsel befunne sig i ett blomstrande tillstånd, som kunde ytterligare förkofras genom ett intensivt och samvetsgrant arbete. Till sist lyckönskade talaren stadsfullmäktige till det förtroende, de erhållit, och hufvudstaden till det val den gjort af skickliga och bepröfvade män.

De maktpåliggande arbetena kunde sålunda under lofvande auspicier begynna, och bland de många och viktiga frågor, som från början togo stadsfullmäktiges uppmärksamhet i anspråk, må i främsta rummet nämnas den nya och storslagna stadsplanen, hvilken också efter hand, fast under mycken tvekan och strid, antog bestämda former. Det var hufvudsakligen C. A. Lindhagen, som var den

initiativtagande och drifvande kraften vid genomförandet af de med planen förbundna förändringarna och nyanläggningarna, hvilka först gällde Nybrovikens delvisa utfyllande, Värtahamnen, de ståtliga esplanaderna på ännu obebyggda områden af Norrmalm och Ladugårdslandet o. s. v. samt därefter omregleringen af Södermalm med omläggningarna af Saltsjö- och Mälarstränderna m. m. A. O. Wallenberg deltog ej ofta i diskussionen om dessa ärenden, men att han följde dem med intresse och äfven emellanåt ingrep i deras afgörande, därom träffas flera vittnesbörd. Sålunda skänkte han förslaget om Värtahamnens anläggning sitt stöd, och för Stockholms stads deltagande i Västerås—Bergslagsbanans tillkomst och anläggning motionerade han om beviljandet af ett låneunderstöd af en och en half miljon kronor, hvilket ock af stadsfullmäktige bifölls. Det var på A. O. Wallenbergs initiativ, som stadsfullmäktige beslöto inköpa vissa områden af de vidsträckta Rörstrandstomterna, hvarigenom visserligen i första hand Rörstrandsbolaget gjorde en god affär, men äfven, såsom sedermera visat sig, Stockholms stad vann ökade möjligheter för den s. k. Vasastadens anläggning och utvidgning.

I viss mån till samma intressesfär som nyss berörda angelägenheter hörde frågan om Skeppsholmens och närbelägna strandområdens på Djurgården öfverlåtande åt eller förvärfvande af Stockholms stad. Såsom här ofvan omtalats, väckte A. O. Wallenberg motion härom i riksdagen, och fastän förslaget, liksom hans ofta återkommande framställningar om Baggensstäkets upprensning, väl afsåg att gagna hela rikets handel och sjöfart, äfvensom tillgodose viktiga försvarsintressen, var det dock hufvudstadens merkantila förkofran samt utvidgningen och förbättrandet af dess hamnförhållanden, som mest lågo motionären om hjärtat. Att han därvid äfven tog hänsyn till skönhetskrafven, synes framgå af uttalandet i motiveringen om de på Skeppsholmen och Djurgårdsstranden tillämnade magasinsbyggnadernas dock skäligen tvifvelaktiga prydlighet, men man får i det hela den uppfattningen, att för A. O. Wallenberg de praktiska och ekonomiska synpunkterna såväl i denna som andra frågor voro hufvudsaken. Däri stod han för öfrigt ingalunda ensam, och erinras må, att de estetiska fordringar och hänsyn, som i våra dagar börjat göra sig gällande vid Stockholms omdanande, på 1860—70-talen, ja långt senare, voro okända eller obeaktade. I detta sammanhang må likväl nämnas, att åtminstone en af A. O. Wallenbergs motioner hos stadsfullmäktige direkt ville främja ett skönhetsintresse. År 1863 fram-

lade han nämligen motion om skyndsamt nedtagande af en miss-prydande läktare i Strömparterren.

Bland hans öfriga motioner är det egentligen endast en, som var eller ännu är af något större intresse, nämligen hans med framgång krönta förslag år 1867, att stadsfullmäktige skulle hos K. M:t anhålla om ett statsanslag å 10,000 kr. till hållande af vetenskapliga föreläsningar i Stockholm under de två närmaste åren, mot villkor att kommunen bekostade lokal och belysning. Motionen föranleddes närmast af det vid denna tid framträdande önskemålet om upprättandet af en högskola eller ett eget universitet i hufvudstaden. Början härtill hade gjorts redan år 1863 med de af professor Axel Key och bibliotekarien Harald Wieselgren anordnade offentliga föreläsningarna. Dessa kommo följande år under öfverinseende af regeringen, som uppdrog åt öfverståthållaren samt Svenska akademiens, Vetenskapsakademiens och Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens sekreterare, herrar friherre B. von Beskow, professor P. F. Wahlberg och riksantikvarien B. E. Hildebrand, att handhafva ledningen. När så fråga uppstod om att hugfästa minnet af den genomförda representationsreformen, bildades den s. k. decemberfonden med syfte att upprätta en högre bildningsanstalt i hufvudstaden, och de insamlade medlen öfverlämnades till drätselnämnden för att under stadsfullmäktiges kontroll vårdas och förräntas. För sakens ytterligare främjande väckte därpå A. O. Wallenberg sitt ofvannämnda förslag, som bifölls af stadsfullmäktige och föranledde K. M:t att vid 1868 års riksdag framlägga en k. proposition. Denna vann emellertid ej riksdagens bifall, men följande år bildades Stockholms högskoleförening, som under Lindhagens ledning lyckades om än långsamt förverkliga frågans lösning, och den Wallenbergska motionen kan alltså betecknas som en härtill åtminstone bidragande eller förberedande åtgärd.

Om A. O. Wallenbergs namn sålunda ej särdeles ofta träffas bland stadsfullmäktiges motionärer, så är därmed ingalunda sagdt, att han intog en obemärkt ställning eller ej spelade någon inflytelserik roll inom kommunalrepresentationen. Utom protokollen bevaras tvärtom många vittnesbörd om motsatsen, skildrade i de samtida tidningarna och särskildt i redogörelserna för valen såväl för stadsfullmäktiges egen komplettering som till riksdagsmän för Stockholms stad. Flera af A. O. Wallenbergs biografer omtala också hans ingripande i valen och på valmötena, och om hans inflytande på de förra och upp-

trädande vid dessa får man en ganska målande föreställning i följande uttalande af en bland dessa biografer, nämligen E. Svensén: »Allt ifrån begynnelsen ledamot af Stockholms stadsfullmäktige, fann Wallenberg äfven på det kommunala området ett rikt och tacksamt fält för sin aldrig hvilande verksamhet. Stadsfullmäktige insatte honom tre gånger i Första kammaren; och allt sedan det nya riksdagsskickets början har intet riksdagsval föregått för Stockholms stad, vare sig till Första eller Andra kammaren, utan att han varit med bland de främsta och agiterat. En tid, då högerns makt stod på sin höjdpunkt, tycktes han nästan äga privilegium på att oktrojera riksdagsmän för hufvudstaden. Detta sågs ej med blida ögon af de liberala valmännen, och än mindre af dem som stodo under strecket och som en gång för alla fått klart för sig, att Wallenberg var den förklarade representanten för det arbetsfientliga storkapitalet. Därför möttes han ofta på valmötena med hyssjningar, och det var vid ett dylikt tillfälle, som han med sin vanliga torra sjömanshumor förklarade, att 'den, som trotsat tusen stormar på hafvet, känner sig icke störd af ett sakta sus från en ärad församling'.»

I intimt samband med A. O. Wallenbergs politiska och ekonomiska verksamhet stodo hans förbindelser med tidningspressen och hans eget arbete i dennas tjänst. Den nyss åberopade minnestecknaren säger, att pressen var ett maktmedel, som A. O. Wallenberg förstod att till dess fulla värde uppskatta och till dess fulla utsträckning begagna sig af, och studiet af hans märkliga lefnadssaga bekräftar det träffande i denna utsago. I själfva verket torde det ej hafva funnits vare sig bland hans samtida eller förr eller senare någon icke tidningsman af facket, som utvecklat en så flitig och mångsidig journalistisk verksamhet som A. O. Wallenberg. De artiklar, som flöto ur hans penna, voro nämligen otaliga, och fastän han naturligen oftast och helst skref i ekonomiska och politiska ämnen, famnade hans intresse äfven tilldragelser och spörsmål på andra områden. Man finner sålunda, hur han skref ledande artiklar i angelägenheter, som ej tillhörde hans verkningsfält vare sig som politiker eller bankman, hur han ännu så sent som på 1880-talet förde en rätt skarp polemik med Aftonbladet angående Linnéstoden, vid hvars tillkomst och slutgiltiga förverkligande han emellertid hade kraftigt bidragit, men hvari hans åtgärder i nämnda tidning

voro föremål för bittert och oberättigadt klander, och hur han i tidningen Figaro, med hvilken han under några år hade lifliga förbindelser, bidrog ej blott med de flesta riksdagsredogörelserna utan äfven i »rakknifsafdelningen» med en mängd smärre, ofta personligt hållna och sarkastiska meddelanden o. s. v. Det är uppenbart, att han hade en alldeles särskild läggning eller fallenhet för journalistens värf, om han än stundom röjde stor benägenhet att utdraga sina artiklars bredd och därigenom minska deras njutbarhet. På de områden, där han ägde fackmannens erfarenhet och insikter, var hans författarskap både af stort värde och mycket uppmärksammadt, och den serie artiklar han under flera år skref i Aftonbladet under rubriken »Ekonomiskt» skattades sålunda högt både för sin sakrikhet och för de många nya idéer och uppslag de ofta innehöllo.[1] Såsom vittnesbörd härom må anföras följande utdrag ur ett bref i november 1866, då adressaten återkommit från en längre vistelse utomlands, från statsrådet C. J. Malmsten, hvilken visserligen var A. O. Wallenbergs personlige vän, men ej kan misstänkas för att hafva skattat åt begäret att smickra: »Välkommen tillbaka från din långresa, uthvilad och föryngrad, för att med stärkta krafter och friskt mod åter deltaga i dagens strider! Med stort nöje har jag återfunnit den förträffliga 'ekonomiska' pennan i Aftonbladet. Den är väl behöflig för att reda och upplysa i dessa tider, då man ifrån vissa håll tyckes hafva gjort till sin uppgift, att i en mängd ekonomiska frågor förvirra begreppen och bringa i misskredit — själfva sunda förnuftet.»

Om A. O. Wallenberg sålunda då och då erhöll erkännande för sin publicistiska verksamhet, liksom han utan tvifvel af densamma själf erfor både tillfredsställelse och förströelse, så beredde den honom dock ofta såväl missräkningar som obehag. Härpå må anföras några exempel i samband med efterföljande erinringar om det allmänna eller yttre förloppet af hans journalistiska bana.

I det föregående har omtalats huru denna, oafsedt tillfälliga bidrag i Aftonbladet, tog sin början med startandet af tidningen Bore. I det förut omnämnda den 17 december 1848 utgifna profnumret meddelades, att tidningen utgafs »af några unga män utan namn i den publicistiska och litterära världen», och beträffande programmet yttrades, att man ville vinnlägga sig om att i polemiken iakttaga mer hofsamhet, än det på den tiden inom pressen var van-

[1] Jämför sid. 107 o. följ.

ligt, och därmed syftades särskildt på Aftonbladet. Studiet af Bores tre årgångar — tidningen upphörde nämligen den 28 november 1851 — skänker också det intrycket att man i allmänhet lyckades framgångsrikt upprätthålla denna föresats. Anledningen till att tidningen det oaktadt och trots dess ofta både mångsidiga och värdefulla innehåll fick så kort lifslängd var den, att ett par af dess grundare, nämligen Lallerstedt och Lilljeborg, blefvo delägare i Aftonbladet och att Bore, sedan tidningen den 27 december 1850 förändrats till daglig, icke bar sig. I samband med dess upphörande öfvergick äfven Bores fasta redaktionspersonal, A. Sohlman, C. Lilljeborg och C. Ekgren, till Aftonbladet, och det var också där, som A. O. Wallenberg under 1860-talet fann fältet för fortsättningen af sin publicistiska verksamhet och gjorde denna särskildt bemärkt.

Det var nämligen, såsom redan är sagdt, i Aftonbladet som A. O. Wallenberg skref sina mycket uppmärksammade ekonomiska artiklar, men han bidrog med artiklar äfven på andra områden. Det vidsträckta utrymme, han därför gjorde anspråk på, uppgifves ha varit anledningen till att samarbetet med tidningens hufvudredaktör August Sohlman emellanåt föranledde meningsskiljaktigheter och hotade att brista, men den egentliga orsaken till att detsamma slutligen också brast och föranledde en på sin tid rätt uppseendeväckande brytning, var nog den, att A. O. Wallenberg, hvilken var delägare i tidningen, ville utöfva en ledande ställning inom redaktionen. Att brytningen emellertid ej hade den skarpa och ovänliga form, som stundom uppgifvits, utan skedde i all vänlighet, framgår af följande bref från Sohlman, dateradt den 10 december 1868 och af intresse äfven såsom belysande det värde, afsändaren satt på A. O. Wallenbergs medarbetarskap:

H. Herr A. O. Wallenberg!

Då Ni uti Eder skrifvelse af den 3 dennes meddelat mig, att Ni till följd af en ny tidnings uppsättande icke mera kommer att lemna bidrag till Aftonbladet och då den nya tidningen redan börjat utkomma, är det mig en kär pligt att uttala min hjertliga tacksägelse för godt samarbete under tre års tid samt för all derunder visad vänlighet, samt att derjemte uttrycka den förhoppningen, att detta arbete, som medan det pågått varit Eder kärt, måtte hos Eder qvarlemnat ett icke oangenämt minne. Då vi sednast talades vid, yttrade Ni, att huru de ifrågavarande tidningsförhållandena än måtte gestalta sig, ville Ni i alla händelser personligen hysa välvilja för mig och bevara ett vänskapligt förhållande. Jag vågar taga fasta derpå, ty jag tror, att då Ni säger någonting sådant, så är det icke en

höflighetens fras, utan fullt och allvarligt menadt. Under uttalande af mitt hjertliga och uppriktiga tack äfven härför, tecknar jag vänskaps- och högaktningsfullt

Aug. Sohlman.»

Den nya tidning, som Sohlman syftade på i denna skrifvelse, var Stockholms-Posten, hvilken A. O. Wallenberg i förening med C. F. Bergstedt, C. Fr. Wærn, O. Dickson m. fl. uppsatte på hösten 1868 och hvars första nummer utgafs den 7 december s. å. Till redaktör lär först ha varit påtänkt Hans Forssell, men denne blef med anledning af J. W. Arnbergs sjukdom medlem af och sekreterare i myntkommittén och kunde ej åtaga sig värfvet, och utsågs i stället C. H. Rydberg, då medarbetare i Post- och Inrikestidningar. Han fungerade som redaktör till och med 1869 års slut, men efterträddes då af fil. dr F. Åkerberg, hvilken förestod redaktionen så länge tidningen ägde bestånd eller till och med den 31 december 1870. Den egentliga redaktionella ledningen sköttes emellertid af Wallenberg och Bergstedt, som också voro tidningens hufvuddelägare.

Enligt anmälan i första rummet skulle Stockholms-Posten vara ett organ »för frisinnad och självständig behandling af offentliga angelägenheter», och i den politiskt ledande artikeln lästes efter några förhoppningar om representationsförändringens och tvåkammarsystemets välsignelsebringande verkningar följande uttalande: »Vi känna hos oss inga andra syften än det allmänna bästa och göra inga anspråk på någon af de partibenämningar, hvarmed man på vissa håll inom pressen — barnsligt nog, som det förefaller oss — äflas att utgjuta och förhärliga sin lilla liberalism.» Tidningens ekonomiska program var skrifvet af A. O. Wallenberg och innehöll följande: »De ekonomiska frågornas skärskådande är af stor vikt. Man inhämtar däraf kunskapen om hvad man har och hvad man icke har samt huru man skall ernå det man saknar. Nödvändigheten af att ägna de ekonomiska frågorna uppmärksamhet kommer sig närmast däraf, att vi lefva under förhållanden, som göra de materiella bevisen oafvisliga. De skönaste idéer äro blott vackra tankar till dess de ikläderas materiell form. Materiell självständighet är endast en såpbubbla, om man ej använder stora krafter för att betrygga nationens ekonomiska välstånd. Den svenska sången: 'Friskt mod, I gossar blå!' kan på ett förträffligt sätt lifva sinnena, men blir ändå icke tillfyllestgörande, om man till det materiella försvaret har tomma arsenaler, klen krigskassa och utarmade skattdragande. Se på stater med usla finanser: ruinerande räntor, ingen säkerhet för den enskilda

egendomen; utpressning nedåt, korruption uppåt, beroende utåt.» Tidningen, som till en början blott utkom två gånger i veckan, men från och med ingången af 1870 dagligen, gjorde nog sitt bästa för att i sin verksamhet följa de sålunda angifna riktlinjerna, och särskildt var A.O.Wallenberg en mycket flitig medarbetare inom de ekonomiska och politiska facken. Men då tidningens nyhets- och annonsafdelningar voro mycket magra och förströelseläsning blott sällan förekom i dess spalter, saknade företaget förutsättningarna för att vinna större spridning och ekonomiskt bära sig. Med 1870 års utgång upphörde också Stockholms-Posten, efter att ha vållat sina utgifvare och bland dem i främsta rummet A. O.Wallenberg en förlust af omkring 80,000 kr. I tidningens sista nummer, den 31 december 1870, finnes en tre spalter lång ledare af A. O.Wallenberg, som där riktade några afskedsord till publiken och försvarade sig mot de beskyllningar för byråkrati och plutokrati, som under den stundom mycket häftiga polemiken med andra tidningar och särskildt Nya Dagligt Allehanda kommit Stockholms-Posten till del: »Vi hafva anslutit oss till näringsfrihet, det fria utbytet, det fria aftalet, det lilla kapitalets betryggande — det stora kapitalet har alltid vetat betrygga sig själf — lättnader i allmänna rörelsen, kommunalanstalterna och sjöfarten. Ingenstädes hafva vi förordat åtgärder för den kapitalstarke. På lagstiftningens område hafva vi medverkat att afskaffa fängelsestraff för den skuldsatte och bokfordringars bevisningskraft gent emot dem, som icke kunna föra bok, på samma gång som vi arbetat för förbud mot den fattiges totala utarmande genom kreditmissbruk. Om allt detta betecknar penningvälde, representera vi i sanning gärna detsamma. Vi hafva icke haft att glädja oss åt en större allmänhets gunst, men vi hafva ej heller sökt densamma till hvad pris som helst. Om emellertid någon af våra läsare skulle komma att sakna oss, skulle det skänka oss mycken hugnad. Om vi ej rönt framgångens fröjder, hafva vi dock njutit arbetets tillfredsställelse.»

Sedan Stockholms-Posten upphört, blef Dagens Nyheter den tidning, där A. O.Wallenberg företrädesvis medarbetade och där han under en lång följd af år skref artiklar i ekonomiska frågor och angelägenheter, men i slutet af 1870-talet trädde han äfven i förbindelse med den då af Hugo Nisbeth grundade tidningen Figaro. Denna hade från början väckt stort uppseende och vunnit stark spridning och skulle antagligen haft en lysande ekonomisk framtid, om redaktören med omdöme och klokhet begagnat framgången och rätt fattat

sin ställning. Men Nisbeth var en hållningslös personlighet, hvars förnämsta styrka låg i att uppfånga dagsopinionen och att skildra mer eller mindre sensationella tilldragelser i pigga och lättlästa, ej sällan mycket personligt hållna meddelanden. Värdet af en sådan ackvisition under en period af korsande rykten och en uppjagad och orolig opinion insågs snart af A. O. Wallenberg, och ett samarbete mellan dem började, hvilket dock hufvudsakligen inskränkte sig till kortare reklamer eller pikanta utfall bakom kulisserna. A. O. Wallenberg torde aldrig hafva betraktat den fiffige barberaren såsom något groft artilleri till skydd för sin ställning, men det var ju alltid en fördel att hafva hans rakknif riktad på motståndarna. A. O. Wallenberg kan emellertid härvid icke frikännas från en viss oförsiktighet. Det gick till en tid, men Nisbeth, som förde ett kostsamt bohemlif, behöfde ständigt och mycket penningar, det blef s. k. handlån, förskott, förskrifning på kommande prenumerationsmedel och slutligen rättegång med förlikning, hvarvid å ena sidan utarbetades en räkning på intagna ströbitar enligt annonspris och å andra sidan uppvisades huru saldot mellan inkomst och uttag snarare utfölle till skuld för Nisbeth än till något hans tillgodohafvande. Saken var i sig själf en bagatell, men obehaglig för A. O. Wallenberg, då Nisbeth naturligtvis icke underlät att framställa sin sak såsom den intelligente tidningsskrifvarens gent emot den mäktige bankmannen med den pikanta bakgrunden af en halft afslöjad anonymitet.

Under tiden 1879—82 använde A. O. Wallenberg understundom äfven Svenska Tidningar, ett veckoblad, som hade stor spridning i landsorten bland småfolket och andra på grund af sitt ytterst billiga prenumerationspris, sitt utvecklade kommissionärssystem samt åtskilliga extra lockelser och som utdelades gratis på alla offentliga ställen i Stockholm. Där skref A. O. Wallenberg mest i bankfrågor och afhandlade särskildt spörsmålet, huruvida insättare eller aktieägare i banker böra företrädesvis genom lag skyddas.

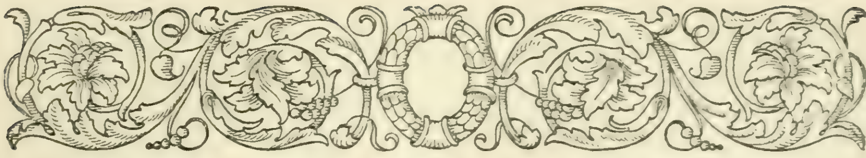
Då Figaro var i nedgående, började en annan stockholmsk veckotidning, Vikingen, 1883—85 genom sitt politiska uppträdande mot Posseska ministären och landtmannapartiet taga en viss fart. Hvem som först sökte den andre, A. O. Wallenberg eller Vikingens redaktör, är ovisst, men här upprepades det under A. O. Wallenbergs publicistiska verksamhet icke ovanliga fenomenet, att en tidningsutgifvare klappade på bankmannens börs och, då dylika transaktioner icke läto hänföra sig till bankpapper, emottog handlån mot vanlig revers på

tusentals kronor. A. O. Wallenberg var storslagen, då han ansåg sig kunna draga någon nytta af publicister, ehuru han dädanefter undvek att blanda sig i tidningsbolag; han var van att betala i stället för motsatsen, då han hade sin hand med i pressen, och då den s. k. reversen var ställd på fri uppsägning, hade han ju garanti för att icke blifva lämnad ur räkningen.

Under de två sista åren af sitt lif hade A. O. Wallenberg Göteborgs-Posten till förmedlare af sin publicistiska verksamhet. Han skref där ett flertal utredande uppsatser i ekonomiska ämnen, företrädesvis afhandlande den organisation, han ansåg böra gifvas åt Riksbanken för att sätta denna i stånd att fullt motsvara en stats- och centralbanks bestämmelse.

TOLFTE KAPITLET

BIOGRAFISKT EFTER 1855. – I FAMILJEKRETSEN. – UMGÄNGE OCH VÄNNER. – REPRESENTATION, SOMMARVISTELSER OCH RESOR. – UTLÄNDSKA PERSONLIGA FÖRBINDELSER.

F de redogörelser, som i de föregående kapitlen lämnats om A. O. Wallenbergs verksamhet såsom bankman, riksdagsman o. s. v., har framgått, att han i allmänhet hade lyckan med sig och att hans rastlöst verksamma lif, hur rikt det än var på strider och svårigheter, väl beredde honom åtskilliga missräkningar, men knappast några allvarliga motgångar. Samma lycka rönte han, och i ännu högre grad, som privatman och i sitt enskilda lif. För granskaren af detta och af de minnen och meddelanden, som finnas bevarade därom, framträder han också som en vänsäll man, en harmoniskt utvecklad personlighet, hvilken ingalunda var främmande för hjärtats förpliktelser och i sätt och uppträdande ofta ådagalade en rättfram och fryntlig älskvärdhet. Helt säkert ägde han härför många naturliga förutsättningar, men äfven hans karaktärsutveckling var nog resultatet af träget arbete och aktgifvande på sig själf, och helt visst har C. F. Bergstedt, den af hans biografer, som säkerligen bäst kände honom, träffat den härför rätta förklaringen i följande karaktäristik: »Wallenberg var i eminent mening *a selfmade man*, som genom strängt och ihärdigt arbete skapade icke blott sitt öde utan, hvad mer är, sin personlighet. Det var icke på lek som han åratal igenom af fritt val lefde den simple sjömannens hårda lif i skansen på främmande fartyg, delande hans mödor, endast för sig själf bevarande sin högre odling, sina framtidsplaner och sitt framtidshopp. Först af allt gällde det att tillkämpa sig ekonomiskt oberoende, hålla sig fri från skulder och forma sitt verktyg för den kommande dagens arbete. Detta var icke alltid så lätt under handelns och sjöfartens betryck i följd af den sydamerikanska bankkrisen kring medlet

af 1830-talet. Han berättade med någon stolthet, hur han en morgon kom till Boston, där hans fartyg lade upp, med en enda dollar i fickan och svaga utsikter till ny hyra, ty hundratals matroser lefde på kredit i boardinghusen, offer för de samvetslösa hyresvärdarnas prejeri; men redan samma afton stod Wallenberg med räddad sjökista och halfva dollarn i behåll vid ankarspelet på ett utgående fartyg, hvars kapten bland mängden af matroser på kajen valde den unge svensken för hans hurtiga utseende och städade skick.»

Detta var en uppfostran så god som skolrummets, tillägger minnestecknaren, och A. O. Wallenberg erkände äfven villigt dess välgärningar. Han tillskref sjömansyrket den goda fysiska hälsa och andliga friskhet, åt hvilka han i mannaåldern och ålderdomen hade att glädja sig, och vänner, som voro ovissa i valet af lefnadsbana för sina söner, plägade han råda att låta dem bli sjömän. »Den som duger bra ombord, den duger också i land», brukade han säga, och själf tillämpade han rikligt denna sin åsikt. Ej mindre än sex af hans söner fingo nämligen under längre eller kortare tid pröfva sjömannens yrke.

A. O. Wallenbergs första äktenskap blef som förut omtalats ej långvarigt. Den unga makan bortrycktes nämligen af döden redan år 1855 och jordades å Katarina kyrkogård, på hvars västra del den af ett järnstaket omgifna Wallenbergska grafven är belägen. I denna graf fingo äfven två af barnen, hvilka afledo vid unga år, nämligen dottern OSCARA, f. 1847, d. 1863, och sonen LOUIS (se nedan), sitt hvilorum. Med anledning af den förstnämndas begrafning den 29 mars 1863 skref August Blanche i Ny Illustrerad Tidning en dödsruna, hvarur må anföras följande: »I högkoret i Katarina kyrka stod förliden söndagsmiddag på katafalken en likkista, öfverdragen med svart, men från ofvan till nedan smyckad med buketter af hyacint, 'den döende kraftens hjärtblad', såsom skalden kallar denna blomma, och myrtenkransar lågo där i öfverflöd. Det var en sextonårig flicka, som hvilade där, långt innan hon hunnit tröttna vid lifvet. Orgeln och sången ljuda från läktaren, välsignelsen från altaret, kistan bäres ut, sänkes ned i djupet, och efter följa alla buketter, alla kransar, med en tårens pärla på hvarje. Ack, den är härlig ändå ungdomens likbegängelse. Att få försvinna med hela sin lefnadsvår, sin största oskuld, sina oblandade fröjder, sina ännu icke gäckade drömmar och förhoppningar: skulle man missunna dig det, lyckliga Oscara!»

Den Wallenbergska grafven på Katarina kyrkogård har med min-

net af de bortgångna familjemedlemmarna förbundit en särskild upp⸗gift för de kvarlefvande och tid efter annan komna generationerna. Hvarje nyårsdag på morgonen samlas nämligen där familjens med⸗lemmar, sedan de i ottesången hälsat det nya årets ankomst.

Jämte den nyss nämnda dottern Oscara hade A. O. Wallenberg i sitt första äktenskap tre söner, nämligen

Jacob, f. 1851, död såsom sjöfarande 1872 i Pernambuco, där han äfven fått sitt hvilorum;

Knut Agathon, f. 1853, Sveriges nuvarande utrikesminister, samt

Wilhelm, f. 1855, d. 1910 såsom kapten i K. flottan.

År 1861 ingick han nytt giftermål med Anna Eleonora Char⸗lotta von Sydow, dotter af konteramiralen Johan Gustaf von Sy⸗dow och Eleonora Juliana Wiggman, och erhöll med henne fjor⸗ton barn, nämligen

sönerna:

Gustaf, f. 1863, löjtnant i K. flottan (slutligen kommendörkapten i reserven), svensk envoyé Japan och Kina;

Marcus, f. 1864, underlöjtnant i K. flottan, v. häradshöfding, verk⸗ställande direktör i Stockholms Enskilda Bank;

Louis, f. 1867, d. 1869;

Oscar, f. 1872, kapten i K. flottans reserv, verkställande direktör i Aktiebolaget Svenska Tobaksmonopolet;

Axel, f. 1874, ryttmästare i Skånska husarregementets reserv, verk⸗ställande direktör i Baltiska Trävaruaktiebolaget;

Victor, f. 1875, ingenjör, direktör i Aktiebolaget H. Schultz; samt

döttrarna:

fru Anna Bergenstråhle, f. 1865;

grefvinnan Siri Oxenstierna, f. 1868;

fru Ingeborg Qvarnström, f. 1870;

fru Lilly Crafoord, f. 1873;

friherrinnan Alfhild af Ugglas, f. 1877;

Oscara, f. 1878, d. 1880;

friherrinnan Ruth von Essen, f. 1880;

Thyra, f. och d. 1884.

Det var sålunda en rik välsignelse på barn i det Wallenbergska hemmet, och denna rikedom utgjorde familjefaderns största glädje och stolthet. »Det var också vackert att se honom», skrifver Mar⸗cellus i en minnesruna, »med hela samlingen, stora och små, presidera vid frukostbordet. Det var en betydande skillnad i ålder

dem emellan, från skäggiga, fullvuxna män till små tultingar, och då någon anmärkte den stora åldersskillnaden, svarade A. O. Wallenberg skämtsamt: 'Hos mig kan minsta barnet aldrig gå'.» Han var varmt fästad vid dem alla, liksom äfven vid deras moder och styfmoder, som var icke blott hans innerligt afhållna maka och den omtänksamma värdinnan i hans stora och gästfria hus utan äfven hans förtrogna och medarbeterska i allt som intresserade honom. Det berättas också särskildt bland de kvarlefvande af Enskilda Bankens personal från A. O. Wallenbergs tid, huru han i allmänhet ej lade svårigheter och obehag på sinnet eller på grund af sådana visade sig nedslagen; men om detta någon gång hände så var det därför att hans fru var sjuk eller blott befann sig mindre väl än vanligt. När han sålunda en dag under den bekymmersamma tiden i slutet af 1870-talet kom upp i banken med mycket mulen uppsyn och förtroendemannen Lettström frågade, om något nytt bakslag inträffat, svarade han: »Ja, frun har inte sofvit godt i natt!»

De ekonomiska motgångarna voro till för att öfvervinnas; och dessutom bodde i botten af hans natur, såsom jag redan flera gånger antydt, en oförbrännelig optimism icke utan en viss religiös färgläggning, men af det naivt egoistiska slaget. Det var liksom om han i sitt innersta resonerade med vår Herre, eller med sig själf: »Om jag nu gör den eller den goda gärningen, så bör en himmelsk rättvisa nog belöna mig». Och i hans bref kan man läsa det mellan raderna, i ofta återkommande uttryck sådana som: Om Gud vill, är jag hemma då och då, eller om Gud vill går det bra, o. s. v. Härom bär äfven hans devis »Oss väl och ingen illa!» ett tydligt vittnesbörd.

Men det var denna kolartro som i förening med hans outtröttliga energi hjälpte honom öfver svårigheter, där andra skulle ha tröttnat.

A. O. Wallenberg bebodde under större delen af 1860-talet en våning vid Beridarebansgatan och förra hälften af följande decennium en stor våning i huset n:o 66 Drottninggatan. År 1876 inköpte han det vackra, efter ritningar af Scholander uppförda s. k. Barclayska huset vid Kungsträdgårdsgatan och inrättade där sitt gästfria och med allehanda konstverk smyckade hem. På somrarna bodde familjen dels på Sirishof, det vackra och vid Djurgårdsbrunnsviken belägna f. d. Cossva-torpet, till hvilket Wallenberg år 1866 erhöll besittningsrätten, och dels på den år 1875 förvärfvade

egendomen Malmvik å Lofön. Vid denna förtjusande egendom blef Wallenberg så fästad, att han sökte och erhöll tillstånd att i en gammal grafkulle där anordna sin familjegraf, och där har han äfven själf fått sitt sista hviloläger.

Om förhållandena i det Wallenbergska hemmet, den närmaste umgängeskretsen m. m. lämna några anteckningar af en bland husets söner rätt intressanta upplysningar. Vid sitt andra giftermål införde A. O. Wallenberg sin fru i sin gamla vänkrets, den s. k. Juntan, som turade om hos medlemmarna hvar 8:de eller 14:de dag. Till sällskapet hörde landshöfding Stråles, brukspatron Stråles på Rörstrand, dåvarande brukspatronen, sedermera hofmarskalken Reutersvärd med fru, justitierådet Cramérs, professor Abelins, dåvarande underståthållaren, sedan landshöfding de Maré med fru och generaldirektör Bennichs. Till den närmare umgängeskretsen räknades vidare W. Lindbergs på Södra Varfvet, familjerna Wikblad och Arehn, med hvilka A. O. Wallenberg var släkt, pastor primarius Fallenius med fru (bekanta från Linköping), samt en mängd riksdagsmän och affärsmän. Bland gästerna märktes äfven talrika medlemmar af diplomatiska kåren, och flera bland dem tillhörde det intimare umgänget. Så var särskildt fallet med franske ministern Fournier, hvilken innehade sändebudsposten i Stockholm i åtta år, och med hans efterträdare grefve Gobineau, med italienske ministern grefve de la Tour m. fl. Tidt och ofta gåfvos större bjudningar eller fester. A. O. Wallenberg ansåg sig vara pliktig att representera, han var äfven road däraf, och i hans vackra, präktigt hållna hem utöfvades vid sådana tillfällen storslagen gästfrihet. Men äfven vid mindre tillställningar var det ej ovanligt att talrika gäster infunno sig, och fru Wallenberg lät därför vanligen anordna mat för tjugu personer mer än hon visste vara inbjudna. Ofta hände det att familjefadern tog med sig hem till middagen personer från riksdagen eller bekanta han mötte på gatan.

»Bland årliga fester — utom familjefesterna och de s. k. stora notvarpen — må nämnas *en* såsom synnerligen karaktäristisk och såsom bevis på hur A. O. Wallenberg visste förena det nyttiga med det nöjsamma», skrifver Marcellus i sina hågkomster i »Ur nyare tidens politiska skiften». »Detta var de s. k. banksamkvämen. Hvarje år på senare tiden erhöllo Enskilda Bankens delägare bjudningskort till en festlighet hos Wallenberg till någon af de närmaste dagarna före bankens bolagsstämma. Begynnelsen af denna soaré, som alltid slu-

tade med en splendid supé, upptogs af uppläsning af och diskussion om bankstyrelsens och revisorernas årsberättelser, då hvarje lott-ägare utan att behöfva uppträda offentligt på bolagsstämman kunde erhålla de upplysningar han önskade. Wallenberg var då icke den offi-cierande bankmannen utan den glade, treflige värden, som kunde låta sina gäster få veta ett och annat, som bankens chef kanske icke på dra-gande kall och ämbetets vägnar hade funnit sig behöfva redogöra för.»

Bland fester af mer offentliga eller allmänna anledningar, som gåfvos af A. O. Wallenberg och som vittna om den stora utsträckning, hvari han fattade sina representativa skyldigheter, må nämnas den stora middag han gaf för de norrmän och danskar, hvilka på sommaren 1869 kommo till Stockholm med anledning af prinsessan LOVISAS förmälning, och den fest, han gaf när fregatten Vanadis återkom från sin världsomsegling.

Af mer privat natur men ändock uppmärksammade, liksom äfven förbundna med rikligaste undfägnad, voro de fester, han gaf med anledning af sin banks minnes- eller bemärkelsedagar, äfvensom af egna jubileianledningar. En sådan inträffade på sommaren 1884, då A. O. Wallenberg kunde fira femtioårsminnet af sin första ankomst till Stockholm. Han gjorde det också med en fest på Sirishof och läm-nade därvid, omgifven af släkt och vänner, en öfverblick af sin mångskiftande verksamhet under det gångna halfseklet.

I det Wallenbergska huset rådde en glad och otvungen umgän-geston, och att döma af flera bref från A. O. Wallenberg till Lett-ström under dennes vistelse i Paris på 1870-talet stod dansen högt i kurs bland ungdomens förströelser. Det var ju självklart i ett hus, där de äldsta sönerna redan voro välbeställda underlöjt-nanter i K. flottan och de yngre som sjökadetter ej heller voro bort-komna. En omständighet, som särskildt bidrog till umgängeslifvets i det magnifika hotellet vid Kungsträdsgårdsgatan omväxling och frihet från tvång, var för öfrigt det ringa afseende, som tydligen fästes vid gästernas vidt olika samhällsställning. Gamle excellensen G. A. SPARRE plägade säga, att det ingenstädes var så intressant som på supéerna hos Wallenbergs, emedan man endast där och på hof-vet träffade alla slags människor. Man mötte i de Wallenbergska salongerna och gemaken excellenser, statsråd och andra dignitärer såväl som personer i anspråkslösa sociala villkor, men alla voro lika välkomna, lika uppmärksammade.

Om hvardagslifvet i det Wallenbergska hemmet meddelas, att där

ej rådde någon lyx, men rikligt och godt tillgodoseende af det materiella lifvets fordringar samt därjämte den största ordning. Kl. 8 f. m. intogs frukosten, och Gud tröste den, som då kom för sent! Punktlighet var en plikt, och barnen skulle vänja sig vid påpasslighet. Efter frukosten och sedan han genomögnat tidningarna skref familjefadern vanligen någon artikel, innan han begaf sig till banken. Där uppehöll han sig sedan till långt fram på eftermiddagen eller till kl. 6, då middagen vanligen, såvida han ej blifvit försenad, serverades. Under mellantiden hade väl familjen intagit något mellanmål, men för A. O. Wallenberg var begreppet lunch okändt. Det enda, han fram på dagen brukade förtära, var ett par bakelser, en delikatess, hvarför han redan under ungdomstiden i Linköping röjt svaghet. Efter middagen sällskapade han i familjen, önskade se alla barnen omkring sig, läste aftontidningarna och, om han ej hade något att skrifva, ekonomiska och andra tidskrifter, mest franska, såsom L'Économiste Français, Journal des Économistes, Revue des deux mondes o. s. v., äfvensom de engelska The Economist, The Bullionist m. fl. Till flera af dessa tidskrifter sände han bidrag liksom han stod i personlig korrespondens med deras utgifvare.

I sina lefnadsvanor var A. O. Wallenberg mycket måttlig och anspråkslös. Han förtärde blott sällan några spirituösa drycker och använde ej tobak i någon form. Han brydde sig ej om några moder och klädde sig ej som konvenansen fordrade utan som han själf bäst trifdes med. Sålunda uppträdde han i hvardagslag alltid i ett slags svart bonjour, som snart af omgifningen kallades »bankfrack», samt hvit halsduk. Om vintrarna nyttjade han en låg rundkullig hatt, om somrarna en grå tyghatt, men han hade alltid svårt att få tillräckligt stora hattar till sitt ovanligt stora hufvud. Han ägde en stor och hög paradhatt, men den kom endast till användning på Neptuniordens högtidssammankomster, som höllos på Marie bebådelsedag och på hvilka han träffade vänner och bekanta från örlogs- och handelsflottorna. Då A.O. Wallenberg för öfrigt någon gång slet sig ifrån sitt äfven i hemmet trägna arbete, utgjordes hans förströelse af musik, som han älskade och hvari han i ungdomen äfven själf försökt sig som violoncellist. Han gick gärna på Operan och på konserter, om hans tid medgaf. I hemmet spelade han också då och då »knekt» med sin fru och några af barnen, och det var det enda kortspel, han egentligen var road af eller gaf sig tid att syssla med. Detta är rätt egendomligt, då

man från samtida källor vet, att hans goda vänner Strålarna, Reutersvärd, Bennich m. fl. ofta hängåfvo sig åt kortspelets spänning och förströelser. Men A. O. Wallenberg var tydligen en fribytare inom detta på sin tid mycket omtalade och bemärkta, ganska högt lefvande kotteri, och han tycks aldrig hafva deltagit i dess sommarsejourer vid Porla hälsobrunn. I stället for han då gärna, när tiden tillät, med sin jakt Refanut på småresor i de svenska skärgårdarna och farvattnen, i sällskap med så många af barnen, som kunde simma och båten rymde. De flesta af barnen voro också tidigt simkunniga, och dagen ombord började med att hela skaran i sällskap med fadern störtade i den uppfriskande böljan.

Till dessa färder kommo talrika resor utomlands, oftast till Frankrike, ibland till Schweiz och Italien, någon gång till England. A.O. Wallenberg ledsagades då vanligen af sin maka och något eller några af barnen, och han hade många bekanta och goda vänner särskildt i Frankrike, hvilket land han älskade och hvars arbetsamma och sparsamma folk han beundrade. Då han såsom delegerad i den internationella myntkonferensen 1867 vistades i Paris, gjorde han bekantskap med många framstående män bland Frankrikes politiska och finansiella kretsar och underhöll sedan med flera af dem förbindelser. Bland dem må särskildt nämnas herr de Parieu, vice presidenten i Conseil d'Etat, som jämte utrikesministern markis de Moustier, stats- och finansministern Rouher och direktören i utrikesministeriet Herbet presiderade vid nämnda kongress. Vid denna blef han äfven presenterad för prins Napoleon. Till hans personliga vänner i Paris hörde flera celebriteter på det ekonomiska området, såsom Michel Chevalier, Léon Say, Chernischi, Paul Leroy Beaulieu m. fl.

Den sista af dessa utlandsfärder, hvilka för A. O. Wallenberg voro välbehöfliga rekreationsturer men äfven förbundna med träget arbete och en mycket liflig brefväxling, ägde rum sommaren 1885. »Striderna om försvarsfrågan hade vid riksdagen afstannat utan resultat», skrifver C. F. Bergstedt i sin lefnadsteckning, »intet för ögonblicket oroande tecken visade sig på horisonten, i hans eget departement gick allt sin gilla gång, och han tyckte nu, att han kunde taga sig en lång ferie. Större delen af eftersommaren och hösten uppehöll han sig i Arcachon och Paris; hans omgifning fann honom nöjdare och gladare än någonsin. Med världsborgarens bildning och vyer förband A. O. Wallenberg en specifik svensk patriotism, så stark, att han aldrig utan en känsla af glad tillfredsställelse efter någon tids frånvaro åter beträdde

den svenska jorden. Detta skedde nu mot slutet af november. På återresan till Stockholm stannade han som vanligt några dagar i Linköping, där han, med den pietet för det forna fädernehemmet, som hos honom sammansmält med ett hos vår samtids människor icke vanligt mått af gammaldags fromhet, gladde sig att återse de gamla välkända tomterna. En af de första dagarna på nyåret halkade han på Vasabron, föll och slog sig något. Ett par dagar senare började han känna sig illamående, men ännu förefanns ingen egentlig anledning till oro. Slutet var dock närmare än man trodde. 'Efter en lång och i jämförelse med andra lyckosam resa', för att på honom själf tillämpa hans minnesord öfver en förutgången sjöveteran, 'fällde, under klar sikt och de mest gynnande omständigheter', André Oscar Wallenberg tisdagsaftonen den 12 januari 1886 'ankaret i den säkraste hamnen.'»

* * *

Med honom bortgick en svensk höfding, en af dessa breda och kraftiga personligheter, som svenska folket alltid älskat och som var född att härska. Med sina förtjänster och fel var han svensk. Hans stora skapande förmåga var svensk lika väl som hans bristande smidighet och hans ofta alltför stora hänsynslöshet mot oliktänkande, hans benägenhet att låta personliga sympatier och antipatier gälla äfven i fall, då rättskänslan fordrade, att han skulle ställt sig objektiv. För hans samtida framträdde dessa fel vida starkare än för eftervärlden, liksom den svenska afunden också hindrade dem från att riktigt uppskatta hans verk. Men tiden utjämnar allt, och när minnet af de små förvillelserna bleknat och slagget fallit bort, framstår bilden så mycket klarare. Redan nu torde man med fullt fog kunna säga, att det svenska folket i honom bör hedra minnet af den man, som genom sin stora insats i utvecklingen af det svenska bankväsendet lagt en af hörnstenarna till den ekonomiska byggnad, som möjliggjort och, efter hvad det synes, för en lång framtid tryggat spridandet af en stadigt växande välmåga till tusentals svenska hem.

BILAGOR

DAGBOK ÖFVER EN RESA FRÅN LINKÖPING TILL NEW ORLEANS 1832 & 1833.

Linköping $^{10}/_{10}$ *32.*

$^{10}/_{10}$. Lemnade jag min fädernestad och anträdde resan till Götheborg i sällskap med min äldste Broder; vid Mjölby träffade vi Lagman Morath, och bad han oss till middag, hvarest vi hade den sista roliga middag i Öster-Göttland och fortsatte sedan resan till Holkaberg, der vi togo in för natten. Här hade vi ganska godt herberge och för godt pris.

$^{11}/_{10}$. Fortsatte vi resan till Jönköping, der vi tillbringade en rolig afton hos Handelsman Bergström och bodde på Gästgifvaregården.

$^{12}/_{10}$. Fortsatte vi resan till Eklanda, ett magert ställe, och följande dag

$^{13}/_{10}$. till Götheborg, dit vi ej anlände förrän följande morgonen kl. 2,

$^{14}/_{10}$. och intogo hos Blommens; samma dag gjorde vi visit hos Cavallins, hvilka emottogo oss ej allenast som vänners barn utan som egna, hyggliga öfver all beskrifning, ehuru de lidit stor sorg för några veckor sedan genom förlusten af en fosterdotter, hvilken de höllo orimligt kär och begråta ännu.

$^{15}/_{10}$. Åto vi middag hos Cavallins och voro ute och såg på branden i varfvet. Blefvo presenterade för Häradshöfding Dyrberg och den Högstupplyfte.

$^{16}/_{10}$. Spatserade vi till varfvet vid kusten för att träffa Capitaine Svedman, men misslyckades för den gången samt återvände och tillbringade middagen hos Cavallins och det öfriga af dagen med att bese stadens environger.

$^{17}/_{10}$. Gingo vi återigen till Masthugget och kusten samt träffade nu ändtligen Capitaine Svedman, då jag lemnade honom Pappas bref. Gjorde vi visit hos Biskoppen, och på eftermiddagen skjutsade Cavallin oss ut till Jacobsdal, ett mycket vackert ställe med parker och trädgårdar och drifhus; nära derintill låg Örgryte kyrka och kyrkogård, der Johanna Retzius ligger begrafven (Englar dröja ej på jorden).

$^{18}/_{10}$. Besågo vi Götheborgs Domkyrka samt Artilleri Cassern och artilleristernas vaktombyte, och gjorde Marcus uppvaktning hos Landshöfdingen och Commendanten samt Marcus, jag och Cavallin tillsammans hos Doktor Dubb, en af gamla verlden och Frimureriets högstupplyste.

$^{19}/_{10}$. Till middag hos Biskoppen.

$^{20}/_{10}$. Återvände Marcus hemm, och skickade jag med honom tusendetals med varma helsningar. Samma afton flyttade jag mig och allt mitt till Cavallin.

$^{21}/_{10}$. Gick jag till varfvet vid kusten äfvensom de följande dagarne för att bevista skeppets reparation och lägga hand vid det.

$^{25}/_{10}$. Erhöll jag bref hemifrån med glada underrättelser om alla anhöriga.

$^{26}/_{10}$. Var det prestvigning, och blef jag bjuden till middagen till Biskoppen.

$^{29}/_{10}$. Erhöll jag åter fägnesamma underrättelser från det kära Linköping.

$^{30}/_{10}$. Ifrån och med denna dag samt till min afresa gick jag blott och besåg staden, Danska vägen och dyligt, och kan jag ej beskrifva den tillbörligt, men vill ändock försöka. Stadens historia känner jag ej mera, än att den totaliter uppbrändes i början på 1800-talet samt då beslöts att de, som ville bygga och bo i staden, skulle bygga af sten, och finnes der ej nu mer än en enda quadrat med trädhus, och om den afbrinner, så skall han äfven blifva uppbygd af sten såsom de öfriga. Staden har dessutom superba canaler och vattenledningar i alla hus. Fästningsverken äro nu raserade, men synas fordom hafva varit bastanta. Artilleri Cassern är en ganska ansenlig bygnad i quadrat med en stor inkörsport på ena sidan samt gångportar på de 3ne öfriga sidorna, 4:ra våningar högt. Kyrkor finnas här 2ne, den Svenska och Tyska, båda utmärkt vackra, likväl är den tyska mera imposant. Men här hålles dessutom Judegudstjenst samt Gudstjenst i Fattighus och Garnisons Kyrkan, och i förstaden Masthugget ligger Carl Johans Kyrka, i vestra Haga Örgryte Kyrka m. fl.

$^{6}/_{11}$. Inträffade Gustaf II Adolfs fest, hvilken här firades med mycken pomp och ståt, 128 skott i 2ne omgångar, Processioner, Paraderingar, Illumination, Tal och dyligt.

$^{7}/_{11}$. Flyttade jag alla mina saker ombord på Sophie och låg äfven der.

$^{8}/_{11}$. Sent på aftonen var jag i staden, efter att hela dagen ha arbetat ombord och tog derpå ett ömt afsked af dem, hvilkas sällskap jag under min resa kommer att mest sakna näst mitt fädernehus, jag menar de hyggliga Cavallins, hvilka jag aldrig nog kan visa min erkänsla och tacksamhet.

$^{9}/_{11}$. Sedan lotsen ankommit ombord och ankrarne blifvit lyfta, seglade vi med god ostelig vind Götha Elf utföre och passerade Nya varfvet, station för en del af Kongl. Flottans kanonslupar och jollar, samt Elfsborgs Fästning, ett gammalt förfallet ugglebo, och Känsö Quarantaines Plats, ett ställe hvilket jag nog lärer få göra närmare bekantskap med, då jag kommer att undergå observations quarantaine der. Samma dag på aftonen sågo vi Norges majestätiska högder på orimligt långt afstånd; det påstås att man kan se det ända till 20 mil uti hafvet.

$^{10}/_{11}$. Denna dag glömmer jag aldrig, om jag än lefver i hundrade år. Det var stark s. o. storm och skeppet hvälfde och slingrade så förfärligt, att jag trodde jag skulle förgås. Sjösjuka och dyligt grasserade förfärligt ibland oss tre gossar, som voro nybegynnare: vi lågo alla 3 i lä och krökte oss, mot natten tilltar ovädret.

$^{11}/_{11}$. I dag deremot ler solen emot oss, och god vind fyller våra segel. Några seglare se vi äfven på långt afstånd från oss.

$^{12}/_{11}$. Ombytlig vind men vackert väder. Nu är jag åter vid godt humeur; denna så väl som de föregående och några de efter följande förflöt utan något anmärkningsvärdt.

$^{13}/_{11}$. Seglade vi öfver Dogger Bank i Nordsjön och fingo upp med lodet der: glas och stenarter. Vinden är ganska knapp, regnbyer och dyligt.

$^{14}/_{11}$. I dag hafva vi fult väder, regn och blåst, mot aftonen blef det stiltje.

$^{15}/_{11}$. Regn hela förmiddagen, ombytlig vind; nu äro vi efter Capitaines utsago endast 200 minuter eller 24 timmars segling med god vind från Dover.

$^{16}/_{11}$. Strax på morgonen fingo vi god vind och sågo många små franska fiskarebåtar. Dessa äro mycket breda både för och akter, hafva ett stort råsegel

i fören samt ett mindre i aktern, skötta af 10 till 12 personer, hvilka ligga ute flere veckor i sjön och när de komma hem, hafva föga fisk med sig, emedan andra båtar fara ut till dem och köpa den färsk. På aftonen fingo vi Gallopperna, ett grund der fordom många fartyg gingo förlorade, men som nu Engelska Assurance Companiet i London försett med goda fyrar, i sigte samt längre fram på natten S. Forelands och Dovers fyrar och många andra, hvaraf hela engelska kusten är beklädd.

$^{17}/_{11}$. Vackert väder och god vind; i dag se vi den vackra ön Wight, men huru vacker hon är, kan jag ej dömma om på detta afstånd, samt franska kusten; vi sågo äfven flera seglare; det är stark sjöfart i Canalen.

$^{18}/_{11}$. Ojemn vind, mulet; hölls ändå Gudstjenst på däck; i dag hafva vi blott sett en enda seglare, hvilket var ovanligt, sedan vi i Canalen sågo 20-tals med seglare.

$^{19}/_{11}$. Denna dag, min 17:de födelsedag, då jag fyllde mina 16 år, var vackert väder och vind. På morgonen var jag ganska dyster till sinnes och ej tänkte jag, då jag i gladt lag med mina vänner hemma firade min 16:de födelsedag, att jag den 17:de skulle ligga och flyta här i franska sjön; men så ombytlig är denna verlden. Men äfven långt ifrån hemmet omgifves jag af verkliga vänner. Vid middagsbordet ihågkom Capitaine, att det var min födelsedag, och lät till högtidens prydnad en hel butelj utsökt god madeira och en dito horentsporter springa, och vankades det äfven apelsiner, sviskon och krakmandlar till desert och fann jag så, att jag äfven kunde hafva roligt utom mitt älskade hemm.

$^{20}/_{11}$. Godt väder och god vind; denna dag var den första på hvilken vi ej sedt några seglare, sedan vi lemnade Götheborg.

$^{21}/_{11}$. Storm och regnbyer; hela dagen var jag sjösjuk af ovana att rida på de spanska så kallade märrarne eller vågorna, hvilka här gå ofantligt svåra; äfven hade jag tandvärk.

$^{22}/_{11}$. I dag hafva vi åter ganska godt väder, och äro vi gossar, som i går voro så illa sjuka, uppe på däck och vädra oss.

$^{23}/_{11}$. Nu äro redan 2ne veckor förflutna, sedan vi seglade från Götheborg. Capitaine tror, att vi om 6 eller 7 veckor till kunna vara på vår bestämda ort New Orleans.

$^{24}/_{11}$. I dag, som de andra, god vind och behaglig väderlek. Nu hafva vi jemt en månad till julafton; ack, den som kunde flyga hem den aftonen, hvilken jag tillförene alldrig tillbragt utom mitt kära fädernehus, men är jag ej der, så äro mina tankar ständigt der.

$^{25}/_{11}$. I dag är godt väder och frisk vind; på förmiddagen höllo vi Gudstjenst i solskenet; vid middagstiden sågo vi en seglare, tilläfventyrs en af Don Pedroskryssare, emedan vi nu befinna oss nära Vester-Öarne.

$^{26}/_{11}$. Vädret är alldeles lika gynnande; på morgonen sågo vi en brigg, hvilken väl försökte att segla om oss, men han såväl som mången annan misslyckades i försöket.

$^{27}/_{11}$. På morgonen god vind, hvilken äfven fortfarit hela dagen; jag lade bort att nyttja yllesjorta och filt; vi sågo en seglare förut, hvilken vi likväl ej upphunno. Trätor och Gräl.

$^{28}/_{11}$. God vind och vackert väder, och hade vi så godt befäl, så voro vi i sanning rätt lyckliga.

$^{29}/_{11}$. Hela förmiddagen var regn och blåst, men på eftermiddagen vackert väder. Nu är det fyra veckor sedan vi mönstrade på Götheborgs sjömanshus, samt 3ne veckor sedan vi lyftade ankar, och vi befinna oss nu efter uträkning ungefär vid 30de graden nordlig latitud samt vid 30de graden vestlig longitud.

$^{30}/_{11}$. Denna dag, den Helige St. Andreas dagen, kunde ej vara annat än vacker. Han var det äfven, men så het, att ingen dag under hela sistförflutne sommar i Östergöthaland uppnådde den i värme. En seglare medgående.

$^{1}/_{12}$. Nu hafva vi ingått i julmånaden, kanhända vi få jula i New Orleans, kanske äfven på hafvet i granskapet af Antillerna. I dag lägger jag bort att nytja strumpor samt tager till linneunderkläder. Nu är jag i ordets hela bemärkelse en linneman: linnesjorta, tunna linnebyxor, ingen vest och en liten kort tröja samt skor. Det är förunderligt att se hur allt i detta varma klimat förbyter utseende. Tåg, som när vi lemnade Götheborg, voro styfva som horn, äro nu lena som silke; allt antager ett ledigare utseende, och hvilken ljuf känsla är det ej att få utbyta den yllna och tunga Nordsjö kostymen mot lätta sommarkläder. Flygfiskar hafva vi redan sedt några, men på långt håll samt ganska otydligt; men jag hoppas väl att någon behagar göra visit på däck, och då skola vi göra närmare bekantskap. Hafvet är omätligt, säger Lippold och äfven jag, ty nu hafva vi i 23 dygn oupphörligt seglat minst 2ne mil, ofta mer i timmen. Men att det är enformigt, det går jag aldeles inte in på, ty huru oändligt mångfaldiga naturscener och fenomener visar sig ej på hafvet för den uppmärksamme åskådaren. Sålunda är solens upp- och nedgång vid klar himmel ett skådespel, som ej kan med ord beskrifvas, först när hon lik ett eldklot rullar sakta ur hafvets sköte och den glans, med hvilken hon bestrålar skyn, som återigen speglar sig i böljerna, sedan när hon först stekt oss hela timmar, sänker hon sig ändteligen åter under horisonten för att lysa andra. O, vore jag en Tegnér eller en Nicander i stället för en beckbyx, så kunde jag skrifva volymer fulla endast om denna alldagliga scen. God vind och väder.

$^{2}/_{12}$. Nu börja vi vårt nya kyrkoår med högtidlig Gudstjenst och sedan med en storståtelig middag. Gud löne den som sitter hemma och släpper till myntet, säger min son på Galejen, och jag säger så med, fast han ej nu är hemma utan på resor stadd. Vårt kyrkoår började vi vid 39° 9′ longitud samt 25° 45′ lat. Vårt nyår ämna vi begynna i New Orleans. Dagen förflöt sedan stilla utan någon märkvärdighet och väder och vind som vanligt ganska gynsamma mot oss.

$^{3}/_{12}$. I går afton, då jag sof som bäst i min koj, var ej aldeles så lungt på däck, ty på första nattvakten sprang jagarbommen sönder, men skadan var likväl obetydlig, ty det var en gammal strunt, som tjänt länge nog. I dag hafva vi åter samma väder och vind. Nu äro vi i Passaden, och af allt hvad jag hört sägas om den är intet öfverensstämmande med sanningen, ty dess vindar långt ifrån att vara stormiga, som en del påstå, äro likväl tillräckligt friska för att gifva skeppet god fart, men äro för öfrigt mycket behagliga. Åskan går ej här eller åtminstone har jag ej ännu hört henne, men ett ständigt blixtrande om aftnarne. Det är i sanning ett ganska imposant skådespel att på ena sidan se den klara himlen med oräkneliga tindrande stjernor samt på den andra vid horison-

tens yttersta rand eldröda blixtar, som korsa hvarandra i de svarta molnen. Men sådana naturscener äro roligare att se än att beskrifva. På Plattfoten sågo vi en seglare medgående. Men jag talar om första vakten och Plattfoten och dyligt utan att göra reda för att hvarje dygn indelas på sjön i 6 vakter, hvardera af 4 timmar och sålunda, att dygnet räknas att börja kl. 12 på natten och ifrån 12—4 kallas Hundvakten, 4—8 på morgonen Dagvakten, 8—12 på förmiddagen Förmiddagsvakten, 12—4 Eftermiddagsvakten, 4—8 Plattfoten, 8—12 Första vakten.

4/12. På morgonen nästan stiltje, frisk vind frampå dagen, mot natten starka regnbyer. Ingenting af vigt inträffade.

5/12. Nästan stiltje och hela dagen odrägligt hett. I går passerade vi Tropicus cancer (Kräftans vändkrets), och att vi nu befinna oss i Zona Torrida erfara vi verkligen. Mot aftonen blixtrade det starkt.

6/12. Äfven i dag hafva vi stiltje och solstekas som vanligt. Passaden är ganska klen, hvilket åstadkommer stor sorg för oss alla ombord. Vid midnattstid, då jag hade vakt på däck, var orimligt starkt månsken; man kunde ej se på den med blotta ögonen, och gamla sjömän påstå att månan förbleker människor i ansigtet, om de länge låta den skina på sig, samt åstadkommer sjukdom som kallas fläckfeber och är ganska farlig. Om man upphänger ett stycke kött eller en färsk fisk den ena aftonen, så är den alldeles skämd den nästa morgonen.

7/12. Äfven i dag hafva vi stiltje och stekhett; strax på eftermiddagen kom ett härligt uppfriskande regn och mot aftonen blef vinden friskare.

8/12. Vackert väder, vinden är litet friskare i dag, och hvad det är roligt när det blåser. På aftonen såg jag ett skådespel, i land ganska sällsynt, men på sjön ej ovanligt, nämligen 2ne parallela regnbågar med ett tjockt svart moln emellan sig och på andra sidan klar himmel. Det syns här tydeligen att vi ej hafva långt till equatorial-linien, ty med detsamma solen går ned är det straxt mörkt, och detta varar några timmar, tills den solklara månan uppstiger, hvilken återigen sänker sig, när solen förtager dess sken.

9/12. Vackert väder, frisk kultje, god vind. Anna hedrade sig bättre än Agathon i förgår. På förmiddagen höllo vi Gudstjenst som vanligt, och efter att hafva intagit en god middag, packade jag upp alla mina kläder och saker för att vädra dem och befunno de sig i högönskelig välmåga. En seglare hafva vi förut. I dag är det jemt en månad, sedan vi lyftade ankar vid Götheborg och befinna vi oss nu vid omkring 54 v. longitud samt 17° 30′ n. latitud. Det har verkligen gått smått; vi hafva ej behöft att kryssa sedan vi lemnade Nordsjön utan beständigt styrt vår rätta kurs.

10/12. Frisk vind på morgonen, hvilken likväl aftog på f. m., men på aftonen förbyttes i stark blåst och regn. I dag är det 2ne månader sedan jag begynte min resa och nu är jag vid 16° 54′ n. lat., 55° 42′ v. long. Om en månad till hoppas jag det värsta är öfverståndet och vi äro framme. Vår styrman Holm är illa sjuk af gikt och har varit sängliggande nära 14 dagar; ett stort missöde ty Capitaine har nu alldeles ingen hjelpreda i någonting, så att han får lof att gå som en slaf och ej som en Capitaine på ett fregattskepp, som kan hafva åtskilliga commoditeter.

11/12. På morgonen frisk kultje och god väderlek; sågo flere flygfiskar, ännu har väl ingen gjort visit på däck men jag har sett dem så nära, att jag ej behöfver se dem tydligare. De äro små, strömming närmast lika samt glindra mot

solen, när de hoppa upp i luften, men kunna ej hålla sig der öfver en $^1/_2$ minut. Dock dessa äro ej rara. Roligare vore det att få se deras förföljare delphinerna. I dag kl. 12 middagen äro vi vid 16° 45′ n. s. l., 58° 54′ v. longitud och lärer komma högst obetydligt mera mot equatorn.

$^{12}/_{12}$. På förmiddagen vackert väder och god vind. Strax efter middagen fingo vi en seglare i sigte hvilken Capitaine beslöt att preja, och styrde vi fördenskull rätt på honom. Just som vi kommit hvarandra nog nära, kom ett så förfärligt störtregn, att jag tror det Capitaine oaktadt allt bemödande ej fick något besked af honom. Det var en skonert och amerikanare till nation. Vi borde redan haft landkänning, tror jag, efter uträkning, men sådant kan slå fel på några grader longitud, om ej rorsmannen är uppmärksam. Skillnaden i vår räkning var den att vi hade 60° 40′ v. long. och han 60° v. long.

$^{13}/_{12}$. I dag hafva vi »Lussi», 11 dygn före jul, hvilken vi firade med att äta en god middag samt dricka madeiravin. Nu hade Capitaine bättre tid än i går, och var han af den godheten emot mig att relatera för mig om den vi prejade i går. Det var, som jag förut har sagdt, en skonert amerikanare och en Horse-Jockey eller hästhandlare, hvilken skulle gå med sina hästar antingen till Guadeloupe eller Martinique. Han hade svarta till en del af sin besättning. Mot aftonen togo vi ned 7 läsegel samt storseglet, focken m. fl. emedan man hoppades på landkänning, hvilket likväl slog fel den dagen.

$^{14}/_{12}$. Tidigt på morgonen fingo vi land i sigte, men voro ej aldeles säkra på hvad det var för land, förrän omkring 7 glas på dagvakten, då vi fingo en engelsman i sigte rätt akterut. Capitaine beslöt att preja honom och lade fördenskull bi och snart seglade han i fatt oss, då vi af honom fingo veta, att det var Deseada eller Desiderude. Sedan sågo vi Guadeloupe om babord samt om styrbord Antigua, Redondo, Montserrat och Nevis. Af alla dessa såg jag endast konturerna, undantagande Montserrat, hvilken jag såg på 1 svensk eller 7 engelska mils afstånd, och som det var klart och vackert väder, så kunde jag tydligt urskilja föremålen på den. Det är ett högt berg samt tvenne mindre fullklädda med sockerrörsplantager och små boningsställen deremellan. Ön har ingen hamn utan man måste lägga sig i lä om den i öppna sjön och hemta sin last med slupar. Efter pejling, hvilken Capitaine anstälde kl. 4 e. m., befunno vi oss i anseende till de kringliggande öarne sålunda:

Montserrat	N. $^1/_4$. W.	7	minut
Guadeloupe	S. O. T. O.	30	»
Antigua	N. O. $^1/_2$. O.	35	»
Redondo	N. N. W.	40	»
Nevis	N. W. tN.	60	»

Längre fram på aftonen voro vi på däck och drucko madeira och åto pudding, till att lyckönska oss att hafva rigtigt inkommit i Caraibiska sjön.

$^{15}/_{12}$. I Caraibiska sjön hafva vi likasom i Atlantiska ocean god vind, men på morgonen några starka regnbyer. Den engelsman, vi i går språkade med, var ifrån London och skulle gå till Kingston på Jamaica och hade varit 39 dagar till sjös. Det var föröfrigt ett rätt vackert skepp, koppradt högt öfver vattengången och hette efter sin hemort. Äfven i dag följer han oss tätt på spåren.

$^{16}/_{12}$. Äfven i dag försöker engelsmannen allt, men nu sjunger han på sista versen; hvilken skam för en af Londons förnämsta Vestindiefarare att låta segla

om sig af en svensk. Jag tycker jag ser den gentila Capitaine med den hvita silkeshatten gå och svärja öfver den svenske. På förmiddagen höllo vi Gudstjenst. Sedan åto vi en god middag, och på eftermiddagen ritade Capitaine ett sjökort, hvilket var rätt roligt att få lära. Vackert väder hela dagen, men fram på natten starka regnbyer.

$^{17}/_{12}$. Engelsmannen har sin tillbörliga portion af envishet, ty äfven i dag försöker han att följa oss, men det gör ingenting. Det är rätt roligt att hafva sällskap af honom, blott han håller sig på tillbörligt afstånd. Hvarken i dag eller i går hafva vi sett land, ty alla de små öar vi sågo i förgår, försvunno med den natten ur sigte. Men en amerikansk skonert och en brigg hafva vi i sigte. Äfven sågo vi en stor fogel som på engelska kallas Great Roby och har den egenskapen att det första han sätter sig så somnar han och är då lätt att fånga. Fiskhökar hafva vi sett dusinetals; de äro hvita och grå och hafva läte likt vanliga fiskmåsar, men äro större. Vackert väder hela dagen och natten utan en enda regnby. I dag åtta dagar till hafva vi julafton, hvilken vi troligen kommer att tillbringa i heta zonen.

$^{18}/_{12}$. I dag på morgonen fingo vi land i sigte. Alta vela och St Domingo. Engelska skeppet och briggen följa oss, äfven gjorde oss sällskap en innevånare på St Domingo, nemligen en stor vacker fogel, i flykten snarlik en gräsand.

$^{19}/_{12}$. I går vid middagstiden försvann Alta vela ur vår åsyn, men St Domingo se vi äfven i dag. Nu är här rätt lifligt, 3 seglare förut, land om styrbord, 3 seglare akterut, äfven se vi några foglar. Passerades Cap Tiburon och ön Navassa. Nu äro vi 40 dygn till sjös och 74° 33' v. long. 17° 40' n. lat. Frisk kultje och god vind.

$^{20}/_{12}$. I dag se vi Jamaica; i natt passerades Formigas shoal, ett farligt grund. Några seglare se vi äfven, men engelsmannen är troligen redan på sin station och dricker Jamaica-rom. På förmiddagen starkt och uthållande regn, på eftermiddagen vackert väder och god vind. Äfven sågo vi en fogel, som heter Garnit, är till färgen hvit och har korpens storlek; en för sjöfarande ganska nyttig vägledare, emedan han aldrig flyger längre, än der det finns lodning eller också ganska nära land.

$^{21}/_{12}$. Den kortaste dagen på året, då solen befann sig vid 23° 28' sydlig lat. Sågo på morgonen yttersta udden af Jamaica samt passerade Cap de Couz. Äfven såg jag några fiskar eller rättare sagdt sjödjur, som kallas Porpoise, på svenska marsvin och är mycket blodfull; föder blott en unge, liksom däggande djur, hvilken ständigt åtföljer honan; har refben lika beskaffade med svin, mellan hull och skin omgifna med späck, hvilket smält gifver den finaste lampolja. God vind och klart hela dagen.

$^{22}/_{12}$. Sågo vi hvarken land ej heller någon seglare. Gingo miste om middagshögden, hvilket likväl ersattes af polstjernan; vackert väder och god kultje.

$^{23}/_{12}$. Dagen för dopparedagen på morgonen vackert väder, men laber vind; mot middagen höllo vi Gudstjenst på däck, och just när den var slutad, blefvo vi varse land om styrbord och förut, hvilket gjorde att vi fingo falla betydligt mera vestligt eller snarare sydligt. Mot aftonen försvann landet ur sigte och vi passerade Chennel of Yacatan, emellan Cap St Antonio och Cap Cattioce samt ön Sancho Pardo.

$^{24}/_{12}$. Denna dag julafton vill jag omständigt beskrifva. Vi började den kl.

12 på natten, och som jag haft första vakten på däck, så gick jag till kojs kl. 12 och sof i god ro, tills kl. 4 då jag åter skulle på däck till kl. 8. Då gick jag ned och åt en god frukost och gick till kojs kl. 9 och sof till 12. Gick sedan på däck, då Capitaine anstälde lodning, men fick ej någon botten. Åt sedan middag och gjorde hvarjehanda på eftermiddagen, tills framåt kl. 6, då Capitaine och jag drucko några koppar the. Sedan hjelpte jag till att duka för alleman, hvilka Capitaine gaf extra förplägning. Kl. 7 spisades och måltiden tillgick så=lunda, att när alla hade satt sig, fingo de först hvar och en en sup bränvin och kajutskorpor med smör, sedan skars bringan och skinkan med rotmos, pepparot och syltlök, sedan åter en sup, och sedan kummingröt. Backarna fram fyllda med god risgrynsgröt och en terrin med vinättika kallskål till grötdopp, och mål=tiden slutades med tömmandet af 6 buteljer Lohrets porter. Sedan gingo hvar och en till sitt ställe, de som hade vakt på däck, de andra till kojs, och jag med dem. Julafton var det allra grannaste väder. Solen gick upp och ned så klar, och intet moln bortskymde henne under sitt lopp. Vid middagshögden befunno vi oss vid 23° n. latitud 86° 10′ v. longitud. Mot natten sågo vi starka blixtar, men detta lärer vara en ganska vanlig syn i Golf of Mexico.

25/12. Juldagen var en bland de skönaste dagar under vår resa, medelmåttigt varmt och någorlunda frisk och svalkande vind. Äfven i dag gaf Capitaine åt folket extra förplägning bestående af bränvin, cognac, skinka och plumpudding, men vi i kajutan drucko i stället för cognac och bränvin porter och madeira. På förmiddagen hölls Gudstjenst på däck som vanligt; på eftermiddagen, då fol=ket hade frihet, gjorde de lekar och roade sig på bästa vis. Ehuru vi ej erfara betydlig värme om dagarne, se vi likväl hvarje natt så kallade värmeblixtar, som om sommaren i Sverige kallas kornblixtar. En sak, som kanske bör anmärkas såsom ganska märkvärdig, är vindarnes stadighet, då vanligen dessa ifrån oktober till mars äro ganska ombytliga och ostadiga härstädes.

26/12. På morgonen vackert väder, men litet för laber vind, hvilket fortfor hela dagen till kl. 1/28 e. m., då jag gick ned för att skaffa. Då vinden förut varit s. och s. t. o., så uppsteg det i v. ett obetydligt moln, ur hvilket några svaga blixtar framlyste. Men detta moln, så obetydligt det i början syntes, förstorades hastigt och drog sig mot norden och uppkom i n. t. v. med en stark regnby och ett fasligt blixtrande, så att vi i hast måste berga alla läsegel och andra segel utom mess=seglen, hvilka refvades. Kl. omkring 10,30 e. m. hördes åskan, och ett starkt blixtrande syntes rundt ikring på många håll. Jag har aldrig sett ett så=dant blixtrande, ty hvarje blixt syntes nära en sekund och liknade mer ett starkt norrsken än blixt. Mot följande morgon försvann det och vinden med det, så att det blef stiltje.

27/12. Om morgonen, när jag kom på däck ur min söta sömn, var det allde=les stiltje, hvilket fortfor till middagen, då det blef en obetydlig motvind. Det ges ej på hafvet något odrägligare än stiltje, ty då går det efter strömsättningen, och som den här är emot oss, så gå vi baklänges i stället för att advancera framåt. Endast 24 timmars god vind och kultje skulle föra oss till målet för vårt sträf=vande. Molnbetäckt var himlen hela förmiddagen till middagen, då solen visade sig ej för att steka oss som tillförene, men för att gifva oss visshet hvar vi voro, och skingrade molnen så att det vardt klart och månan steg upp i sin ordning. Mot aftonen, när solen gått ned, syntes på horisonten i form af en solfjäder blå=

gröna och röda strimmor, hvilka då de hade hafvet till sin bas, åstadkom ett beundransvärdt skådespel. Mot kl. 9 e. m. betäcktes himmelen liksom aftonen förut med tjocka moln men utan sådan påföljd. Denna dag tog Kongl. Hofapotekaren H. I. Cavallins krakmandlar slut, men af Högstdensammes har jag ännu quar.

$^{28}/_{12}$. På morgonen laber vind, likväl kunde vi styra kurs, ty vinden har i morse dragit sig mer ostligt; klart och vackert väder. Nu börja vi erfara att vi segla mot norden, ty solen bränner ej så hårdt om dagen, ej heller är det så kvaft om aftnarne, men ganska kyligt om nätterna. I dag såg jag ett slags sjöskum eller rättare sagdt ett slags vattenblåsor, som alltid gå mot vågorna och kallas därför bidevindseglare och hafva den egenskapen att hvar de vidröra människokroppen affräta de skinnet.

$^{29}/_{12}$. På morgonen nästan alldeles stiltje. Omkring kl. 9 fingo vi en lotsbåt i sigte, och kl. 10 kom lotsen, en bildad och hygglig karl, ombord. Längre fram på dagen sågo vi flera lotsbåtar och andra seglare. Omkring kl 8 e. m. togs alla seglen in och ankaret kastades, och så lågo vi stilla i mynningen af Mississippi. När man kommer något nära i sjön, märker man Mississippis annalkande först på hafsvattnets strömmande, för det andra på vattnet, som först är längst ut mörkgrönt och sedan längre upp gult och tjockt af lera. Nu är vår resa öfver hafvet slut, och den fullbordades på 50 dygn, emedan sjöfarande räkna ifrån det lotsen går ifrån bord till lots kommer ombord. Vackert väder.

$^{30}/_{12}$. På morgonen kl. $^1/_2$6 steg jag upp, och när jag kom på däck, voro redan alleman sysselsatta med att göra loss och sätta till segel, och kl. $^1/_2$7 lyfte vi ankaret och seglade med ett amerikanskt paketskepp förut och ett skepp från Boston kommande sist från Havana akterut: kl. omkring $^1/_2$11 f. m. passerade vi Balin och ett *fyrtorn* om babord. Spisade frukost kl. 11, och vid pass kl. 12 kom en båt, rodd af 5 amerikanare och en karl och en pojke, för att hämta lotsen och lemna en annan att lotsa oss uppför strömmen. Men Capitaine tog ej den lotsen, emedan han kände farvattnet och sparade derigenom in 80 piaster, som den lotsen skulle haft. Sedan passerade vi ett ställe om styrbord, som hette Loath West pass, derifrån en gigg kom med ett par prejare, som höllo en lindrig visitation ombord. Giggen roddes af 6 svarta, klädda i röda skjortor och svarta hattar. Efter en half timmas förlopp lemnade hela sälskapet oss, och vi seglade först för bidevind, sedan förlig uppför strömmen. Kl. omkring 4 spisade vi middag på däck, mellan ett par små fästningar. Mot aftonen blef det starka regnbyer, som sedan förvandlades i uthållande regn med en stark åska och blixt. Vi seglade på Mississippis högra strand, liksom för det mesta, när man går uppföre och land nära på 3 à 4 famnar. Men vi fingo näsbränna, ty vi satte på grund, så att vi fick lägga ut varpankar och varpa oss lösa, hvilket lyckades efter 1$^1/_2$ timmas arbete. Sedan seglade vi tills kl. 6 om morgonen, då det stillade ut, och lade till vid vänstra stranden. Några steambåtar och andra seglare mötte vi och prejade; äfven mötte vi en steambåt, som lofvade att komma åter och hemta oss men höll illa ord.

$^{31}/_{12}$. I dag, nyårsafton, är stiltje eller åtminstone näst dertill. Likväl försökte vi att lägga ut, men skutan dansade rundt och dref utföre med strömmen ett stycke. Vi kommo dock snart i ordning och seglade uppföre tills kl. 6 e. m., då det stillnade, så att ej fartyget lydde rodret. Då lade vi äfven till på vänstra stranden och lågo der förtöjda hela detta året ut. På eftermiddagen mötte vi en

steambåt, som släpade ett skepp och en brigg efter sig, och straxt derefter en liten gigg med tvenne svarta, som skeno i ansigtet men förstodo ej engelska. Kl. 1/2 8 spisade vi aftonmåltid och åto en herrlig nyårsgröt. Sedan gingo vi till kojs kl. 8, och slutade jag så detta året på Mississippi River, nöjd och glad med mig sjelf och med dem som mig omgifva.

1/1 33. Just som nyåret gick in kl. 12 på natten purrades det ut, ty vi fingo se en steambåt, som kom ifrån Balize, dragande ett skepp, som går med paketer och passagerare från New York till New Orleans. Vi visade genast skeppsfyr, och han kom längs sidan och tog oss på andra sidan efter 1 timmas arbete med att göra skeppet fast vid honom. Sedan bar det åstad, men vi hindrades snart i farten af ett ofantligt stort cypressträd, som kom flytande floden utföre och fastnade vid steambåten med midten och toppen under vårt skepp samt roten under det amerikanska, hvilket såväl som vi måste kasta ankar och arbetade i 2 styfva timmar med att göra oss loss. Men under arbetet omslötos vi af ett så tjockt töcken, att det blef omöjligt att gå längre. Längre fram på morgonen lyftade vi ankar och fortsatte vår väg, oaktadt ett fortfarande töcken, hvilket ej skingrades förr än omkring kl. 10. Till middagen var Capitaine bjuden ombord på steambåten, och på eftermiddagen var jag ombord både på steambåten och det amerikanska paketskeppet och beság allting, i synnerhet deras kajutor, hvilka voro gentilare än något förmak i Linköping. Mot aftonen blef äfven en tjock dimma; annars hade vi gått fram den natten, men nu måste vi åter låta våra ankare gå och ligga stilla i vårt moln.

2/1. Kl. 10 f. m. lyfte vi ankar, och steambåten satte sin ånga i rörelse. Efter 2 timmars färd anlände vi till vårt bestämda ställe New Orleans och förtöjde oss vid vänstra kajen, men denna dagen kom jag ej i land.

3/1. Tillbragte jag hela dagen ombord men gick efter slutadt arbete i land 1/4 timma, på hvilken jag spatserade fram och tillbakars på kajen och såg på än svarta än hvita figurer.

4/1. Var jag hela dagen ombord.

5/1. Var jag bjuden till Consailor Smith till middagen. Denne Smith har en bror i Kristianstad och är svensk. Kom hit som en ung sjöofficer och hade den lyckan att behaga en ung amerikanska, hvilken i mitt tycke är mycket behaglig, med hvilken han fick i hemgift 34,000 piaster kontant, och svärfadern eger minst 300,000 piaster, af hvilka han har att vänta sig en femtedel. Han trädde ur svenska sjöofficerarnes corps för att blifva lagkarl här, hvilket renderar mellan 5 och 6,000 piaster årligen. Men nu vill jag anteckna något om de franska bordsederna. Först när vi kommo, Capitaine och jag, presenterade Herr Smith oss för sin unga fru; efter en stunds konversation gick vi till bords vid ett litet fyrkantigt bord på hvilket stod fem à sex rätter mat. Först gafs soppa ikring, hvilken herrn serverade. Sedan serverade man sig sjelf af hvad som bäst smakade. En svart slafvinna, 13 kvarter lång och släpande fötterna efter sig när hon gick, passade upp vid bordet. På soppan dracks ett glas vin och vatten. Sedan åts kötträtter, ris, potates, spenat m. m., derpå kom deserten 5 till 6 sorter bakelser äfvensom ett stycke ost och så kallad kungskaka med sviskon. Uppå alt detta drack man ännu sittande vid bordet en god kopp kaffe. Efter måltidens slut gick man ut på balkongen och svalkade sig en stund, och sedan gingo vi åter ombord, så mätta, att vi ej åto någon quällsvard.

6/1. På morgonen frågade Capitaine mig, om jag ville följa honom i engelska kyrkan, för hvilket tillbud jag tackade och gingo vi kl. 11 från skeppet och styrde vår kurs direkte till engelska kyrkan, ett litet åttkantigt kapell, der vi i en liten bänk fingo se M:st Langfier och en dotter med sin guvernant. Så snart Master Langfier blef varse Capitaine, steg han upp och siderade sin plats åt oss (hvar gör man det i Sverige). Engelska Gudstjensten kan jag ej beskrifva, emedan vi kommo när den var börjad; men det vet jag att en vacker sång var förenad med orgeltoner och en andaktsfull stillhet rådde i kyrkan. Efter Gudstjenstens slut böd Herr Langfier Capitaine och mig to dinner. Kl. 3 e. m. gingo vi dit; efter 1/4 timmas conversation gick vi till bords. Här serverades efter äkta engelsk sed. Först åts den ordenteliga middagen, sedan togs duken bort och deserten (appelsiner, äpplen, rusiner, mandlar) sattes fram tillika med några buteljer godt vin, vid hvilka vi sutto och pratade tills kl. 6. Efter måltiden gingo vi ut och svalkade oss på balkongen, och sedan återvände vi ombord. När man kommer till engelska familjer, lemnar man alltid hatten i förstugan; äfven finnes der borste, om man är dammig eller sådant. Herr Langfier är en hygglig karl, har nyligen mist sin unga fru och har 3 mycket söta flickor. Han är vår commissionär och bankir.

7/1. Tillbragte jag hela dagen ombord; mot aftonen kom den Stockholmske Capitaine på besök hos vår Capitaine och spisade en liten aftonvard med porter m. m.

8/1. Likaledes på hela dagen hade jag ej min fot i land. Herr Langfier gjorde besök och längre fram på aftonen Herr Smith och Herr Wolke, Herr Langfiers förste bokhållare. Är svensk till nation, har vistats här några år och har totaliter glömt bort sitt modersmål (à la Horn), hvilka åto kryddsill, drucko porter och madeira copiöst.

9/10. I dag hafva vi 2ne månader sedan vi lemnade Götheborg. På dessa månader har jag växt minst ett quarter både på längd och bredd, så att om mina bekanta i Sverige nu finge se mig, kände de mig vist inte igen. På förmiddagen slutade vi lossningen, och på eftermiddagen började vi att lasta tobaksfat. Mot aftonen var jag och Herr Zacharias i land som aldrahastigast och köpte en cocosnöt jemte äpplen och valnötter.

10/1. På morgonen var jag med Capitaine i land och köpte färskt kött jemte grönsaker. Det är märkvärdigt att oaktadt det största öfverflöd är här allting orimligt dyrt, t. ex. en Picason för en knippa morötter, som hemma kostar 3 styfver o. s. v. Den öfriga delen af dagen tillbragte jag ombord med att rulla tobaksfat, kasta sten och dyligt. Vädret är här ganska kallt för att vara vid 30° nordlig bredd.

11/1. På förmiddagen var jag ombord, och på eftermiddagen gick jag till Smithens med några böcker, som Capitaine hade fört med sig från Sverige. Men han var ute i staden i affairer, så att jag träffade frun ensam, som satt och sjöng och vaggade sitt lilla barn framför elden. Jag lemnade henne böckerne och snackade en dålig engelska. Sedan gick jag direkte ombord. Kylig väderlek, så att indianerne och de svarte gå i pelsar.

12/1. Liksom de föregående ombord hela dagen. Vädret är i dag blidare än de föregående, och midt på dagen värmer solen likasom en vacker vårdag i Sverige.

$^{18}/_{1}$. På förmiddagen kulet och regnigt väder. Den Stockholmske Capitaine gjorde besök ombord. På eftermiddagen gjorde jag en rund kring staden. Först var jag och besåg steam-vagnen, som går på en jernväg några engelska mil från staden och drog, när jag såg den, 3 stora vagnar fulla med passagerare samt en lastvagn, hvilka alla gå på jernhjul. Längre fram kommer jag kanske att åka efter den en gång kanhända. Sedan gick jag en rund kring staden och gick till vår landsman Stockholmarn, ett gammalt fult barkskepp. Derefter emedan det regnade starkt gick jag ombord.

$^{20}/_{1}$. Hela sistförflutna veckan tillbragte jag ombord i arbete, men i dag gick jag i land med styrman Holm och Ekström. Gick aldeles som sista söndagen rundt kring staden. Var på eftermiddagen i den katolska Gudstjensten, hvilken jag tyckte var ganska högtidlig för den imposanta musikens skull. Derefter besökte vi några gentila Cafféer, och sedan återvände vi hemm.

$^{26}/_{1}$. På aftonen var jag i land och besökte en gammal svensk vid namn Andersson, som bosatt sig här och idkar klensmeds handtverket. Han har ej sedt sitt fädernesland sedan 1803, men talar så fullkomligt godt svenska som någon af oss, i kontrast mot Herr Wolke. Hos honom spisade jag en liten aftonmåltid, bestående af chocolade, rostbiff, smör, ost och bröd och en bottle godt vin.

$^{27}/_{1}$. På förmiddagen var jag ombord; på eftermiddagen gick jag i land med konstapeln och Rudén, en svensk, besåg de stora ångbåtarna, som föra bomull ifrån plantagerna upp uti landet på Mississippifloden och äro stora som fregatter samt lasta ända till 3,000 balar bomull. De äro äfven inredda för passagerare med ofantligt gentila hytter och möbler. Sedan besökte vi några Cafféer och 3 roulletter, likväl utan att spela; återvände derefter ombord.

$^{28}/_{1}$. På förmiddagen vackert väder, men vid middagstiden började det att regna, så att nästan intet arbete förrättades ombord på hela eftermiddagen.

$^{30}/_{1}$. Var jag uppe i staden, köpte cigarrer och några cocosnötter, appelsiner att bruka på hemresan.

$^{1}/_{2}$. Nu hafva vi hunnit februari. I min almanack efter Götheborgs horisont står det snö, men här tror jag att tungan skulle gro fast vid gommen, om det ej funnes visa inrättningar här som annorstädes för törstande sjömän.

$^{2}/_{2}$. Nu medan jag har godt om tid vill jag säga mina uppригtiga tankar om New Orleans. Ett förförelsens hemvist för obetänksamma sjömän; i hvar gård fins Grogg Chop och på många ställen så kallade värdar, som narra folket att rymma, lofvande dem många dalrar i månadspenningar, då de likväl ej få annat än några usla glas grogg och de sjelfva stryka dalrarna i sin ficka. Af märkvärdigheter, som här äro att bese, äro följande anmärkningsvärda: Kyrkor har jag sett den engelska, ett litet åttakantigt Capell, och den spanska eller katolska, som jag må likna vid choret i vår Domkyrka i Linköping, har ett utmärkt godt orgelverk och för katolska Gudstjensten oumbärliga sångare. För den sinliga menniskan är den katolska Gudstjensten visserligen mera imposant, men för den uppmärksamma och tänkande menniskan har den lutterska mera värde. Men jag finner mig mest upplifvad af den engelska för dess stilla andakt och högtidlighet, som råder i bland alla åhörarne. Att här gå ur kyrkan innan Gudstjensten är slut, skulle väcka stort uppseende, i kontrast mot i Götheborgs Domkyrka, der kyrkan är tom på folk, innan presten väl har sagdt amen. Men nu är det nog om kyrkor och sådant, nu vill jag gå till klostren. Här finnas ej mer än 2, det

ena en gammal gråstensbygnad, hvilken man knapt kan se för mossbeväxta ringmurar och med en vacker park eller trädgård af citron, appelsin, bananasträd och dylika välsmakande frukter. Vidare bland publica byggnader må jag nämna 2ne börsar, af hvilka jag likväl blott besökte den ena, en stor superb sal prydd af tvenne stora glaskronor och fyra ovärdeliga taflor. Den första föreställer Washington i naturlig storlek, den andra Napoleon, då han anför sin armé på stridsfältet, den tredje Napoleon såsom kejsare, prydd i mantel och krona, sittande på sin tron, den fjerde Washingtons edikt till folket, då det blef republique. Här läses alla tidningar och kurser. Ingen anständigt klädd och som uppför sig anständigt är utestängd från detta samquäm. Vidare må nämnas Louisiana States Bank, ett stort hus af huggen tälgsten med vackra kolonner utanför. Väl finnes här flere enskilda och allmänna bygnader, som förtjena anmärkas, men som jag ej är någon resebeskrifvare, så anför jag hvad jag tycker och dermed punkt. Efter jag nyss talte om börsar vill jag i samma rad nämna litet om New Orleans' handel. Dess köpmän äro mest europèer, engelsmän och holländare, och hvad handeln beträffar, så påstår man att i New Orleans årligen uppgöras så många affairer som i London; men låt oss till en början antaga hälften, så gör det likväl rätt ansenligt. I New Orleans är till exempel ingenting ovanligt att en köpman uppgör en affair på en million balar bomull. Dess sjöfart är i följd af dess handel mycket vidsträckt. Staden har många och vackra skepp, och i synnerhet förtjenar att anmärkas en mängd paketskepp, som gå häremellan och New York, hvilka öfverträffa all beskrifning i smak och snygghet. Likväl lärer det ej bära sig synnerligen bra. Äfven finnes här en mängd steam båtar, af hvilka 10 bogsera skepp uppför och utför floden, och 40 eller 50 dylika stora som våra svenska fregatter gå uppför floden till plantagerna efter bomull och tobak. Ett sådant skrof lastar ända till 3,000 balar bomull, och ändå är det inredt för en stor mängd passagerare, långt gentilare än våra svenska ångbåtar emellan Norrköping och Stockholm. Äfven till lands nytjar man här ånga att skaffa sig fart med genom en steam vagn, som går på en jernväg 9 engelska mil från staden och drager 6 à 7 vagnar fulla med passagerare. Äfven pressar man bomullen med ånga, hvilket är en gruflig operation, då bomullen förvandlas till trädets fasthet och en så pressad bal aldrig tager skada af regn eller väta. Men när jag talte om allmänna bygnader, borde jag nämdt enskilda på samma gång. Likväl är det bättre sent än aldrig. De äro almänt af sten bygda som våra 2 våningshus med balkonger. Undre våningen är vid alla stora gator upptagen af butiker, kontor, shops af alla slag, men den öfre till boningsrum. Här är allt enkelt och bequämt; endast en matsal och en salong, från hvilken man kan gå ut på balkongen och vädra sig. Kakelugnar brukas här ej utan spisel, sådan jag påminner mig hafva sedt i salongen vid Adelsnäs; likväl må den jemföras med ganska få här. Den vackraste af det slaget, jag sedt här, är en i salongen hos Langfier, af porphyr, ett ovanligt arbete. Gatorne äro här rätt gemena, ofta aldeles ofarbara, men på alla gator äro på båda sidor superba trotoirer för fotgängare. Likväl börjar man på flere ställen att stensätta gatorne, hvilket sker med orimlig kostnad, då man besinnar att en läst gråsten här betalas med 6 spanska dalrar. Nu har jag intet mer att anteckna om New Orleans, utan den som vill veta mer, kan antingen sjelf fara dit och se eller ock fråga mig muntligen.

3/3. Var jag i land hos Langfier, i ett ärende till Capitaine, som dinerade der.

och råkade just dit som deserten och vinerna började, då Langfier bad mig sitta ned och dricka ett glas och äta en appelsin. Sedan följde jag med Capitaine ombord och stufvade mina cigarrer, så att jag hoppas draga Herrar Tullsnokar i Götheborg vid näsan.

4/2. I dag är Capitaine i land och klarerar ut skeppet. Styrman är obruklig för att föra befäl, så att vi har fått en stufvare till befälhafvande ombord för dagen.

5/2. På förmiddagen var Capitaine och de fleste af besättningen i land. Vid middagstiden lossade vi landtågen och lade oss på utsidan af Briggen Aurora från Portland. På eftermiddagen kom steambåten längs sidan, och mot aftonen kom 1 svensk, 1 tysk samt 2 engelsmän ombord i stället för de 7 bortrymde. Den svenske skall göra understyrmans tjenst och innehafver samma vardighet vid Kongl. Majst. Flottas Götheborgsstation. Den tyske är en bremare, och skall blifva kock, de begge engelsmännerne matroser. Vi få framdeles se huru de uppfylla sina pligter. Mot aftonen kom många svenskar ombord och togo afsked af oss, i bland andra Smith, Sneidow, Svenander. Kl. 7 om aftonen gick vi utför Riveret (floden) och anlände följande morgonen till Balize, så att jag denna gången ej såg det minsta af Riverets environger.

6/2. Tidigt på morgonen kommo vi jemte flera andra till sjös. Det blåste skarp motvind, likväl satte vi segel och gjorde ej som de fleste andra kastade ankar vid barken i förväntan af bättre vind.

7/1. Stark storm, litet illamående, emedan jag nu vistats en månad i land och ätit en mängd appelsiner, cocosnötter och dyligt och min mage således var litet ovan vid rullningen och dieten.

13/2. Rättnu ger jag knäfveln att föra dagbok öfver motvind, storm och refningar hvarje dag. I dag såg jag en temmeligen stor haj, den första jag sett på hela vår resa. Härefter skrifver jag också i min dagbok när jag tycker och intet bestämdt för hvarje dag. Cuba i sigte.

16/2. Sågo vi en vattenpelare på långt håll, en obehaglig syn för sjöfaranden, emedan en säker död drabbar den som kommer dem för nära. Passerades höjden af Cap Florida.

17/2. Första dagen på hemresan, som vi kunnat styra kurs; förlig vind och temmeligen godt väder.

18/2. En skön och behaglig dag, alla läsegel till samt vinden rätt akterlig.

19/2. Fete Tisdag, här ganska mager, utan hetvägg, men man kan ej begära sådant på sjön, till den så kallade Hvite Tisdag eller aldra sist till påskafton, ty här lärer ej vankas hvarken ägg eller lutfisk.

21/2—26/2. Storm och regnbyer. 34° 15′ n. lat., 74° 2′ v. longitud. Storm, regn och hagel, vakt om vakt på däck, god vind. 11′ fart i timman.

27/2. Vackert väder och god läsegels bris (efter ovädret låter Herran solen skina).

28/2. Åter igen oväder, storm och regn. 38° 45′ n. lat., 52° 23′ v. longitud.

1/3. I dag som vanligt stark blåst, n. v. vind.

2/3. Stiltje hela dagen. Om en fremmande kom här ombord och hörde de många vrängningar af ord och språk, en blandning af tyska, svenska och engelska, så trodde han ganska billigt, att han råkat ut för en mängd förlösta dårhushjon. Se här hvad den svenske kocken sade till den tyske i dag morse: »kock you have makes so mycket wasser in den kessel, att det blir välling i stället för gröt.»

4/3. På förmiddagen vackert, mot aftonen regnbyer och tilltagande kultje mot natten började åskan att dåna och kort efter midnatten slog hon ner i sjön ej långt ifrån oss, en förfärande syn.

7/3. En vacker vårdag, då solen lifvar utan att bränna, vindarna svalka utan att storma, men likväl gifva skeppet tillräcklig fart, är den angenämaste njutning för en sjöman. Sådan var denna dag, men vår glädje var ej lång, ty mot aftonen uppkommo svåra byar, så att vi togo ett försigtighetsref i märsseglen.

9/3. Jemn kultje, men motvind som vanligt; tvenne seglare medgående.

10/3. Ojemn och byaktig vind; tvenne seglare motgående; Gudstjenst hölls här på utresan, men nu är det bortlagdt, inte någon bön en gång, som i andra svenska skepp. Men detta är ett kreolskt skepp, hälften svenskt och hälften amerikanskt. Mot aftonen dubbelrefvades märsseglen.

14/3. Stark storm och regn; bottenrefvat stormärssegel, focken och apan; alla öfriga segel beslagna; pumpa läns hvarannan timma.

17/3. Ändtligen aftager den 3 dygn långvariga stormen; likväl är ännu ej alla refven ute. En seglare i sigte. En mängd foglar följa oss ständigt på dessa högder 14° v. long. Obegripligt är hvar dessa njuta någon hvila; sällan eller aldrig ser man dem sätta sig ner på skeppen, och väl kunna de hvila sina tröttade vingar på vattnets lugna yta, men i nattens djupaste mörker på en vildt stormande oceans yta tyckes mig föga hvila kan njutas. Det är äfven anmärkningsvärdt, att dessa foglar sällan, jag kan till och med säga aldrig flyga i lofvart om en seglare utan ständigt i lä och akterut. Orsaken känner jag inte och synes mig omöjlig att utforska.

18/3. Mulet, motvind och blåst — rätt vackert, när man lägger det tillsammans.

19/3. Det ser illa ut att komma hemm till påsk. Nu äro vi vid 48° 23′ n. lat., 6° 30′ v. long. och hafva motvind hvarenda dag. Refva och vända höra till ordningen för dagen; lägger man härtill en lång quarantaine, så gör det en rätt artig summa. Farväl nu med de sköna förhoppningarne att få äta hetvägg hemma hvite tisdag, farväl med äggena och den hvita gröten påskafton. Så går det att göra uträkningar i förtid på sjön, men vår Herre ger oss väl någon gång god vind. Haf tålamod, var from och god etc.

20/3. På morgonen stucko vi ut alla refven, vid middagstiden prejade vi briggen Lima, som hade seglat ifrån New Orleans samma dag som vi och var destinerad till Havre de Grace, lastad med bomull.

21/3. Refvade och kryssade i motvind som vanligt. Detta börjar att blifva enformigt, refning, vändning och motvind hvarenda dag, men min son hade ej på galejan att göra; skyll dig nu sjelf, detta är annat än att gå hemma och må väl samt taga dagen, som han kommer, men en sjöman bör aldrig fälla modet, så gerna kan han gå öfver hackbrädan vid 10 knops fart.

22/3. På morgonen fingo vi en fyr i sigte samt pejlade honom i s. o., 1/4 o. Kryssade oss sedan in i Canalen. Laber vind, uppehållsväder.

23/3. Fingo vi Lizant i sigte samt pejlade longskips fyrtorn i n. o. t. n. Nu märker jag att vi äro i Canalen, dels på vattnets ljusgröna färg, dels på den mängd af seglare, som alltid träffas här. Likväl trodde jag att holländska kriget skulle minskat deras antal. Vackert väder, men samma motvind, som vi nu hafva haft i 14 dygn.

24/3. Sågo vi engelska landet ganska nära, äfven en mängd seglare. Vackert

väder och stiltje. Middagstiden prejades vi af en engelsk lotskutter N. 42., af hvilken vi fingo åtskilliga nyheter från Europa. Pejlade Lizand i n. o.

$^{25}/_{3}$. Motvind, prejade lotskuttern N. 8., gaf honom en butelj grogg för hans nyheter. På natten pejlade Gaskets fyrar på franska sidan i s. o.

$^{26}/_{3}$. Ovanligt vackert väder, rätt god bris, men bidevind som vanligt. Prejade ett barkskepp, hemma i Hamburg, seglade förbi detta och en engelsk Collier Brigg. Mot natten blef det nästan aldeles stiltje. Då vi skulle vända, gick skeppet ej öfver stag, och vi seglade på en liten slup, hvilken, om det blåst aldrig så litet eller gått sjö, aldrig hade seglat mer. Alla sofvo i slupen; hvilken oförsvarlig vårdslöshet.

$^{27}/_{3}$. På morgonen byaktigt, mot middagen någorlunda god vind. Strax efter middagen sågo vi ibland alla andra seglare en engelsk tullbåt, som förekommer smugglerier och är ett ibland de mest välseglande fartyg som existera, tacklad som en kutter. Detta är annat än våra tungseglande skonerter, som hemma bevaka kusterna, hvilka en välseglande båt kan segla ur sigte innan de hunnit vända. Men jag bör ej tala emot smuggling, som sjelf ämnar göra ett profstycke i mindre skala i den konsten medelst litet cigarrer. Mot aftonen prejade vi en lotskutter med N:o 11 från Cours. På natten oväder och blåst.

$^{28}/_{3}$. Vackert väder och laber vind, likväl något bättre än stick i stäf; aldrig trodde jag att vi skulle få vackert väder i Canalen, men litet bättre vind hoppades jag på. På morgonen fingo vi en rätt vacker brigg i sigte, hvilken vi seglade upp och prejade. Det var en dansk, från St Thomas destinerad till Altona, så snygg som den vackraste amerikanare och hade ej mer än ett fel i mina ögon, och det var att den ej var svensk, ty jag säger ej som dansken:

Hvitt och rött är sött.
Blått och gult är fult.

Strax derefter fingo vi se en seglare förut, som närmade sig hastigt och började skjuta 5 à 6 skott. Vi hissade vår svenska flagg, men han viste ändå ej skäms utan fortsatte sin skjutning och styrde midt på oss. Vi måste derför om vi ej velat hafva en kula i skrofvet, brassa back och invänta ett nådigt besök ombord. När han kom oss närmare, satte han ut sin slup och kom längs sidan med omkring 12 man och en officer, hvilken prejade oss på vanligt sätt och hade troligen gått ombord, om ej vi kommit från New Orleans, hvilket ännu anses sjukt. Det var en engelsk korvett, som låg ute på kryss efter holländare. Oupphörligen besväras man här af prejningar och krångel af den mängd seglare, som här beständigt omgifva oss.

$^{29}/_{3}$. På förmiddagen mötte vi flera engelska och franska fiskarebåtar, som tillbjödo oss färsk fisk, men vi tordes ej taga den för den fördömda quarantaine i Känsö. På eftermiddagen träffade vi ut för en kutter (A english man of wars), hvilken också närmade sig, likväl utan att skjuta, men sände genast en officer i en slup ombord, hvilken ej lät hindra sig af att Capitaine sade att koleran var i New Orleans, utan gick genast ombord och öfverhalade våra skeppsdokumenter. Kanske vi nu för den der orakade quäkarn får en lång quarantaine. Denne officer förtjenar en anmärkning, klädd i uniform.

UR A. O. WALLENBERGS BREFVÄXLING.

FRÅN A. O. WALLENBERG TILL CARL von SETH.

Den 11 februari 1836.

Färden öfver Nordsjön är mindre behaglig denna sena årstid och derifrån öfver norra delen af Atlantiska ocean. Newfoundlands bankar äro ej heller utan sitt lilla obehag, när man aldrig kan räkna på att få vara torr i 24 timmar för regnbyar och stormar. Vi anlände till den stora Newfoundlands-banken (tag fram kartan) den 19 november efter 32 dagars färd, och här begynte ovädren att blifva värre, ty snö och is är det värsta för fattiga sjömän, som derigenom alltid äro i mera fara att hålla sig fast i tacklingen, som är glacerad. Vi hade derjemte motvind i 20 dygn, hvarunder vi ej kommo en half mil om dagen. Den 18 december anträffade vi en skonert, som förlorat seglen. Hade de ej fått undsättning, skulle de troligen svultit ihjäl just juldagarne. Vi måste minska ransonerna till två små kakor jemte 1 $^1/_2$ kvarter vatten och några potäter om dagen samt ett stycke kött, lagom stort för en, som undergår svältkur.

Rotterdam den 31 mars 1836.

Dagen efter jag kom hit flyttade jag i land, emedan jag försträckt högra sidan så att högra armen var nästan obrukbar, men en veckas badande och god skötsel har gjort den någorlunda bra. För att blifva riktigt bra vet jag väl, att jag skulle afhålla mig en längre tid från styft arbete, men det kan ej hjelpas, jag flyttar redan i morgon ombord på ett ship »Saracen» och går troligen i öfvermorgon till England. — Det går nu på sjunde månaden, sedan jag hade någon underrättelse från Sverige. Hur det är, men förändringar kunna ske på kortare tid, och förändringar hafva skett. Kan tiden upphöra att verka med sin frätande tand på oss skröpliga ting? Nej, jag märker det på mig sjelf granneligen, ty jag har på dessa sju månader blifvit sju år äldre.

Boston i augusti 1836.

Tar mig friheten berätta ett och annat af »Min son på galejan d. v. s.» reseäfventyr från den gamla till den nya verlden, dit mången gått att skära guldet med täljknifvar, men återvändt tomhändtare, än de kommit. Den som reser hemifrån efter rikedom eller seder, efter lärdom eller heder, hemtar vatten öfver ån. Jag har ej rest af någondera orsaken, utan för att lära känna verlden från mer än en sida och för att vinna litet erfarenhet i mitt yrke. Sverige, det visste jag

förut, är det bästa Gud har skapat, har ej derför utåt gapat. Nog har jag mången gång i tankarna räknat öfver hvad det skulle kosta att lefva och hvad jag kunde förtjena, och alltid funnit debet gå val upp med kredit; i verkligheten har väl inte något deficit inträffat, men inte långt derifrån. — Vår segling var temligen gynsam i Nordsjön, men i Atlanten ha vi haft att strida med mycket motvind, kall snö och hagel. Ja, min dagbok innehåller ej annat och den hade länge sedan blifvit kastad öfver bord, om jag ej tänkt, att den kunde tjena som kylande pulfver, när jag kommer att svettas i den heta zonen. Månne ni någon gång samlade kring munter kvällsbrasa, sändt en flygtig tanke till en syndapalt, som då kanske just fåfängt sökt att skota snön af sig? — Den 19 november (hans födelsedag) tillbragte jag på the grand Bank of Newfoundland och morgonen var mulen som jag sjelf, men efter kl. 11 f. m fanns intet mer af moln och solen gick klar ner; med ett ord, vackrare dag hade vi ej under hela resan, och glad var jag ensam utskuffad i verldsbullret, och den som finner sig så ensam som jag, han måste taga sin anledning till glädje, äfven då inga finnas att uppehålla sig med, ty hvem vet icke att glädjen är en själaspis, troligen lika nödvändig som brödet för kroppen.

Buffalo den 17 juni 1837.

Hade jag lydt mitt hjertas röst, skulle jag varit i Sverige för länge sedan, men hade jag för hastigt återvändt, så skulle man trott, att vekhet eller oduglighet varit orsaken. Således bestämde jag två år som minsta spatium, och som jag troligen ej gör denna resa igen, så ansåg jag bäst smida medan jernet var varmt. Hittills ha alla mina planer lyckligen utfallit, och jag har väl största skäl i verlden att vara tacksam mot den skyddande arm, som frälst mig från mången fara och uppehållit mitt lugn i alla.

(I ett annat bref några dagar senare läses:) Jag kan lefva kronans kaka förutan och då är jag mera oberoende; visst är det sannt, att man i Sverige ingenstädes kommer utan titlar, men min gudomlige Franklin säger: »Undvik dem, som synas besvärade af ditt sällskap». Detta tillämpar jag så, att der jag ej är välkommen utan titel eller uniform, der kommer jag ej andra gången.

BILAGA III

A. O. WALLENBERGS SJÄLFBIOGRAFI.

I P. VON MÖLLERS 1867 ÅRS FÖRSTA KAMMARE

har A. O. Wallenberg meddelat följande uppgifter om sin mångsidiga verksamhet (intill år 1875):

MÅTT, MÅL OCH *VIGT.* Vid 1847 års riksdag afläts en Kongl. proposition i den syftning, att en riksdaler riksgäld, motsvarande qvartspecien, skulle indelas i hundra *cent.* Men med stöd af den erfarenhet jag vunnit under ett längre vistande i Förenta Staterna, der Dollarn är indelad i hundra cent, hvaremot mått och vigt sakna decimalindelning, motarbetade jag ifrågavarande Kongl. propositions antagande, emedan jag befarade, att om decimalräkningen endast infördes i mynträkningen, här liksom i Amerika, mångahanda olägenheter skulle uppkomma af att vid liqvider begagna decimalräkning, men för mått och vigt behålla duodecimal-indelningen eller någon ännu mera godtycklig.

Uti Aftonbladet för den 15 Januari 1848 skref jag en utförlig afhandling i denna fråga.

Den Kongl. propositionen om införandet af decimal-indelningen endast i mynt bifölls icke af riksdagen.

Vid 1850 års riksdag väckte Herr A. A. Berger på min begäran motion om decimal-indelningens införande i mått, mål och vigt. Derpå följde en underdånig skrifvelse i ämnet med begäran om Kongl. proposition.

Vid 1853 års riksdag väckte jag motion om *Metriska systemets* införande. Under ett längre vistande i Frankrike hade jag inhemtat kännedom om detta system och uti motiverna till min motion anförde jag: »att de flesta nationer, som införa några förbättringar i dessa afseenden, på senare tider antingen antagit det metriska systemet i sin helhet eller också sökt att närma sig detsamma så mycket som möjligt», att vetenskapsmän i alla länder redan begagnade det metriska systemet, och att i statistiska uppgifter stor lättnad uppkommit derigenom, att flera olika länder betjenade sig af enahanda system.

Redan under 1847 års riksdag begynte mitt arbete för metriska systemets antagande. Borgarståndet begärde ingenting bättre. Adeln var i allmänhet lifvad för en förändring i den odrägliga mångfalden af olika mått och vigter, alla lagligen gällande. I Presteståndet sade mig de mest inflytelserika: »vi vilja icke påtruga Bondeståndet denna reform, men vilja heller icke motsätta oss densamma, om bönderna kunna öfvertygas om dess gagnelighet.»

Under 1850 års riksdag började jag ett träget men tacksamt arbete. Uti mycket små kretsar bringade jag den vigtiga frågan till tals, och på öfvertygelsens väg lyckades jag slutligen komma derhän, att en afgjord majoritet af Bondeståndet

skulle hafva voterat *för* det metriska systemets antagande. Men då kom vid 1853 års riksdag en Kongl. proposition, hvaruti föreslogs införandet af decimalindelningen i mått och vigt, men med bibehållande af gamla enheter, och detta förslag, som onekligen underlättade öfvergången, fick såsom en halfmesyr många anhängare vid riksdagen, och deribland en särdeles framstående vetenskapsman. Utskottet afstyrkte metriska systemets införande, men tillstyrkte deremot decimalindelningens antagande för mått och vigt.

Under den tid detta Utskotts betänkande var i riksdagsmännens händer till begrundande för frågans afgörande, uppstod hos mig en förfärlig tvekan, huruvida jag, under förhoppning att metriska systemet vid annan riksdag skulle komma att antagas, borde arbeta för afslag på hvad Utskottet tillstyrkt. Många voro de riksdagsmän, som rent ut förklarade sig villiga, att för den gången afslå alltsammans. Jag vågar påstå att afslag kunnat af mig åstadkommas, och i detta påstående ligger ingen förmätenhet, ty hvar och en med riksdagsförhandlingar aldrig så litet förtrolig vet nog, huru små krafter, som behöfvas, för att hindra en förändring, i jämförelse med de stora häftyg, som erfordras för att framdrifva en reform. Jag vågade icke taga på mitt ansvar att till en kommande tid undanskjuta frågan, i den förhoppning att framdeles ernå en ändamålsenligare lösning. Till Utskottets betänkande fogade jag såsom reservation mitt förslag om metriska systemets antagande, och jag bad mina vänner, *antingen* votera för detta *eller* antaga den Kongl. propositionen, men icke låta frågan helt och hållet förfalla. Den Kongl. propositionen antogs och derigenom erhölls decimalindelningen i mått och vigt; men reformen qvarstår ännu ofulländad och i den mån den internationella beröringen blifvit lifligare, har det blifvit allt mera påtagligt, att en internationel *gemensamhet* i mått och vigt fortfarande är ett önskningsmål.

Såsom bevis för riktigheten af min förutsägelse om det metriska systemets framtida utbredning må anföras, att England år 1864 beslutit tillåta det metriska systemets konventionella användande, samt att metriska systemet genom förordning af d. 17 Augusti år 1868 antogs i det stora Tyska riket, der denna reform nu är genomförd.

Vid 1862 års riksdag väckte jag motion om åvägabringandet af gemensamt mått, mål och vigtsystem för de förenade rikena samt konungariket Danmark, väl vetande, att enär Danmark och Norge begagna en vigtenhet lika med en half kilogram, skulle, om frågan kom under ompröfning i de tre rikena, det metriska systemet nog återkomma på dagordningen. Riksdagen beslöt, med anledning af denna motion, att i underdånig skrifvelse anhålla »det Kongl. Maj:t, efter genom sakkunnige män verkställd undersökning och utredning, ville vidtaga de åtgärder, som kunna leda till antagande i de tre skandinaviska rikena af ett gemensamt system för mått, mål, vigt och mynt».

Vid 1869 års riksdag afläts en Kongl. proposition om det metriska systemets införande uti — apoteksväsendet, hvilken af riksdagen bifölls.

Vid 1872 års riksdag väckte jag motion om gramvigtens antagande till konventionelt bruk. Men förgäfves.

Vid 1874 års riksdag afgafs en Kongl. proposition om gramvigtens användande för ädla metaller och vid jernvägstrafiken. Så gerna jag än vill se gramvigten erhålla allt större användning, motsatte jag mig likväl detta förslag, enär jag insåg, att en så beskaffad reform icke bör införas i små portioner, emedan ett

sådant förfaringssätt aflägsnar tidpunkten för gramvigtens allmänna antagande i Sverige, hvilket jag hoppas snart kommer att inträffa. Den Kongl. propositionen afslogs.

Jag hyser den förhoppning, att enär Danmark och Norge ännu sakna decimalindelningen i mått och vigt, denna vigtiga fråga skall upptagas af dem, och att metriska systemet dervid i alla delar skall blifva antaget. Vi kunna då knappt undvika att följa efter, sedan vi försakat äran att gå i spetsen för en stor reform.

Jag har så mycket större skäl för denna förhoppning, som man i Danmark och Norge efter decimalindelningens införande i mynt snart skall finna det odrägligt och haltande att sakna den i mått och vigt. För öfrigt är i begge länderna benägenheten för det metriska systemet ganska stor; såsom bevis härför kan anföras, att då jag vid national-ekonomiska mötet i Köpenhamn 1872 framställde förslag: »att det metriska systemet, så fort ske kan, antages såväl i afseende på hvarje slag af mått, som i afseende på vigt och med de indelningar och benämningar, som dertill höra», detta förslag af mötet enhälligt antogs.

Myntväsendet. Vid 1853 års riksdag väckte jag förslag om nytt myntsystem, grundadt på silfver med en myntenhet af åttio procent finsilfver, i värde motsvarande fyratio skillingar banco efter då gällande räknesätt. Fördelen af detta system låg dels deruti, att tiondedelen af denna myntenhet var ett för alla bekant *värdebegrepp*, att öfvergången till decimalräkningen varit ganska lätt. En samtidig Kongl. proposition föreslog, att ingen annan förändring skulle vidtagas, än att den förut bekanta *Riksdaler Riksgäld* skulle benämnas *Riksdaler Riksmynt*, och att denna räkneenhet skulle indelas i hundra öre. Den Kongl. propositionen bifölls af riksdagen.

Vid 1856 års riksdag föreslog jag, att myntsilfrets halt skulle förändras så, att kopparn uti silfvermyntet skulle minskas från tjugufem till tio procent, hvarigenom myntet kunde blifva mindre tungt och en del koppar åt statsverket kunde besparas. Motionen lemnades utan afseende.

Vid 1862—1863 års riksdag förnyade jag denna motion med det tillägg, att remedium af vigt och finhet borde nedsättas. Äfven denna motion lämnades utan afseende.

Vid 1862 års riksdag föreslog jag, att, till undvikande af silfvermynts exporterande, Riksbanken skulle tillhandahålla silfvertackor till ett pris, motsvarande värdet af det finsilfver, myntet lagligen bör innehålla. Äfven detta afslogs.

Hufvudanledningen, hvarföre dessa motioner icke vunno afseende, torde få anses hafva legat uti då ännu rådande föreställningssätt, att en nation kunde undandraga sig betalning af räntor och andra skulder till utlandet genom att försvåra liqviderna och genom att bibehålla en högre kopparhalt i myntet, än som erfordrades för en med afseende på förmågan att motstå slitningen lämplig legering

Vid Nationalekonomiska mötet år 1863 i Göteborg förfäktade jag den åsigt, att de tre nordiska rikena borde ansluta sig till Franc-systemet med silfverfranc till räkneenhet. Men med hvarje derpå följande år blef det allt klarare för mig att guldet, såsom värdemätare, hade en stor framtid.

Vid Nationalekonomiska mötet i Stockholm år 1866 utvecklade jag denna åsigt för första gången offentligen, och begärde att mötet skulle uttala sig för nödvändigheten af att *antaga guldet såsom myntmetall.* Vid en allmän öfverläggning å stora Börssalen under ordförandeskap af H. K. H. Prins Oscar vann denna

åsigt sin första seger i norden. Den var visst icke lysande, ty motionen gick igenom med *en enda* rösts pluralitet. Men isen var bruten, och det var hufvudsak. Det skäl, som mest inverkade på denna församling, var att *ett* skålpund guld var minst *femton* gånger mera värdt än lika vigt silfver. I ett land med stora afstånd spelar alltid transportkostnaden en betydande rol, och det inses derföre lätt, att det är en allmänt gagnelig sak, om man i något fall till en femtondedel kan nedsätta transportkostnaden.

Vid 1867 års riksdag väckte jag motion om införandet af ett myntsystem, grundadt på guld med antagandet af en ny ny räkneenhet lika med *en* franc i guld. Motionen lemnades utan afseende.

Under sommaren år 1867 sammankallades en internationel myntkonferens i Paris och blef jag af Kongl. Maj:t utsedd att vid densamma representera Sverige. Fyratiofyra stater hade ditsändt delegerade. Norge var representeradt af Professorn D:r Broch. Då de begge länderna hade olika myntsystem, tillerkände konferensen oss hvar sitt votum, men jag erinrar mig städse med glädje att brödrarikenas representanter samverkade. Begge bestredo vi den dubbla myntfotens bibehållande, och begge anslöto vi oss till guldfrancsystemets upphöjande till internationelt myntsystem. Föröfrigt begärde jag formligen proposition på: att alla nationer skulle i myntmetall begagna samma legering af nio delar guld och en del koppar. Jag ansåg nemligen af vigt, att ifall man icke skulle komma till antagandet af likformiga mynttyper, skulle det alltid vara en fördel om alla länders guldmynt vore af samma halt, då deras inbördes värde lätteligen kunde utrönas genom att helt enkelt utröna vigten. Konferensen biträdde denna åsigt. Efter konferensens slut återkommen till fäderneslandet, afgaf jag en rapport om förloppet, och fogade dertill ett underdånigt betänkande, innehållande förslag till ett nytt myntsystem, grundadt på guld.

Den 27 Januari 1868 väckte jag motion om införandet af detta myntsystem, som med tiofrancstycket i guld till *myntenhet*, skulle väsentligt underlätta vår samfärdsel med andra länder. Kongl. Maj:t fann tiden icke vara inne för en så genomgripande reform, men under den 17 Mars 1868 afläts en nådig proposition om präglande af två mynttyper à tio och tjugufem francs valörer. Riksdagen biföll Kongl. Maj:ts proposition och Kongl. Maj:t utfärdade en förordning af den 31 Juli 1869 om upphörandet af präglandet af de hittills brukliga Dukaterna, hvarjemte prägling af tiofrancs-stycken under benämning *Carolin* tog sin början, och skulle tjugufem francs-stycke, motsvarande två och en half Carolin, jemväl präglas, så snart sådana myntstycken ingingo i det Franska myntsystemet.

Genom Carolinen erhöll Sverige ett mynt, som gälde för sitt fulla prägelvärde på verldsmarknaden; genom Carolinen hoppades jag att vårt myntsystem skulle erhålla en anknytningspunkt till francsystemet, hvilket då redan begagnades af sjutio millioner menniskor i Europa och som sedan vunnit en ytterligare utbredning, så att det nu begagnas af minst nitio millioner menniskor i denna verldsdel.

Vid 1869 års riksdag föreslog jag införandet af ett nytt myntsystem, grundadt på *Carolinen* såsom *myntenhet*. Med anledning af denna motion beslöt riksdagen en skrifvelse till Kongl. Maj:t, hvaruti den förklarar en förändring uti landets myntsystem vara önskvärd, och anhöll det Kongl. Maj:t täcktes låta anställa utredning, huruvida ett nytt myntsystem, i enlighet med i motionen angifna grunder, vore för landet ändamålsenligt.

Vid samma riksdag väckte jag motion om bemyndigande för Riksbanken att anskaffa guld utan begränsning, blott beroende på Bankofullmägtiges bedömande. Denna motion bifölls af riksdagen.

Vid 1871 års riksdag förnyade jag min motion om ett nytt myntsystem, grundadt på Carolinen. Utskottet tillstyrkte en skrifvelse af innehåll, att Kongl. Maj:t täcktes, då så lämpligt vore, låta prägla guldmynt grundade på Carolinen såsom myntenhet.

Vid 1872 års riksdag förnyade jag denna min motion, men den vann då icke något afseende, ty Frankrikes sol var för tillfället förmörkad, och man gjorde ingen skillnad på en ekonomisk och en militärisk fråga.

Vid 1872 års nationalekonomiska möte uti Köpenhamn föreslog jag: »att vid blifvande myntreform och öfvergång till guld, de tre skandinaviska rikena må fullständigt ansluta sig till något myntsystem, som redan blifvit af en eller flere bland Europas talrikare nationer antaget.»

Då jag städse lagt stor vigt uppå att bereda Sverige den omisskänneliga fördel, som ligger uti att få *gemensam myntenhet* med en eller flere sådana nationer, som ega en betydande ekonomisk styrka, ville jag, ehuru jag städse ansett en anslutning till guldfrancsystemet fördelaktigast, genom berörde förslag lemna valet öppet emellan en anslutning antingen till guldfrancsystemet eller det nya Tyska riksmarkssystemet Det hjelpte icke; förslaget blef på det nationalekonomiska mötet af de talrikast närvarande Danskarne afslaget, men jag vill här hafva antecknat att samtliga tillstädesvarande Norrmän och det stora flertalet närvarande Svenskar röstade *för* mitt förslag, deribland dock icke den Svenske Finansministern, som var tillstädes.

Som det allmänt erkännes vara en stor fördel för en fåtalig nation att få sitt mynt lika berättigadt med talrikare nationers, sträfvade jag för att i Frankrike få Carolinen lika berättigad med tiofrancsstycket. Detta berodde på att kunna utverka ett Franskt regeringsbeslut i den syftning, att den Svenska Carolinen skulle emottagas uti liqvider uti alla publika Franska kassor aldeles lika med det Franska tiofrancsstycket.

Det första som erfordrades för att med någon utsigt till framgång kunna börja en underhandling uti detta vigtiga ärende, var att constatera att Carolinens halt och vigt noga öfverensstämde med dess prägelvärde. Jag hänvände mig derföre till chefen för Franska myntverket i Paris, presidenten *Dumas*, som med stor beredvillighet gick mina önskningar till mötes. Till honom aflemnade jag 200 Caroliner för att dermed låta anställa prof, och sedan den mest erfarne myntproberaren utsökt 10 af dessa och sedan med hvar och en af dem dubbla prof blifvit anställda, erhöll jag öfver hela förrättningen en officiel attest, som var fullt tillfredsställande och utgör ett hedrande vittnesbörd om den sorgfällighet, man vid det Kongl. Svenska Myntverket iakttager. Sålunda dokumenterad begynte jag mina besök uti de af financeministeriets olika byråer, som med saken hade att skaffa. Jag sökte äfven vinna hr *Rouland*, guvernör öfver Frankrikes bank, men lyckades endast till en viss grad, ty enär han var anhängare af den dubbla myntfoten, på hvilket han rent ut sade att Frankrikes bank hade förtjenst, kunde han icke gerna med värme omfatta den internationela myntfrågan. Emellertid erhöll jag skriftligen den försäkran att Carolinen icke skulle refuseras, då den i liqvid förekomme uti Frankrikes bank, men något officielt tillkännagifvande att den ovilkorligen skulle emottagas, kunde icke beviljas.

Lyckligare var jag i den slutliga underhandlingen med sjelfva regeringen. Sedan jag, under samtal med financeministern hr *de Goulard* och utrikesministern, grefve *de Rémusat*, lyckats öfvertyga dessa män, förde denne sednare mig till presidenten *Thiérs*, som med stor välvilja upptog framställningen och förklarade sig vilja inom kort låta underrätta mig om hvad som kunde göras för att gå min önskan till mötes. Några dagar sednare eller den 6 December 1872 beslutade Franska regeringen »att Carolinen vid liqvider uti alla Franska publika kassor skulle emottagas *lika* med landets guldmynt».

Genom detta beslut var Carolinens gångbarhet icke allenast betryggad i Frankrike, utan jemväl uti de öfriga länder, som tillhöra den latinska myntkonventionen. Fördelen af en sådan gångbarhet består deruti, att detta myntstycke vinner allt mer erkännande såsom *internationelt* och att det har ett högre prägelvärde i förhållande till sin halt och vigt än sådana myntstycken, som gå i degeln, så snart de öfverskridit sitt lands gränsor. Inom de s. k. regeringskretsarne i Sverige ville man icke inse denna fördel. Synvidden hade blifvit inskränkt till Danmarks sydliga gräns och man inställde år 1873 tillsvidare utmyntningen af ett internationelt guldmynt, efter att allt sedan Gustaf II Adolphs tid hafva egt *ett* sådant. Men den tid kommer nog då man, till vexlares och agiotörers stora ledsnad åter kommer att upptaga myntning af Caroliner.

Vid 1873 års riksdag afläts en Kongl. proposition om införandet af ett nytt myntsystem grundadt på guld och på det tillfälliga värdet af den Danska qvartspecien såsom myntenhet. Det var Danmarks inflytande här och Danmarks motvilja mot Tyskland, som gifvit frågan denna inskränktare omfattning. Öfvertygelsen om nödvändigheten att öfvergå till guldmyntfot, en fråga, som jag varit den förste att väcka i de tre rikena, hade nu nått en sådan utbredning och styrka, att man antog ett i öfrigt olämpligt myntsystem, blott emedan detsamma var grundadt på guld. Onekligen är en betydande fördel vunnen, men lika säkert är, att man med nära nog samma lätthet på en gång skulle kunnat öfvergå till det myntsystem, som har en större framtid och som i allmänhet benämnes guldfrancsystemet. Medgifvas måste att Frankrikes obeslutsamhet att öfvergifva den dubbla myntfoten varit en anledning till tvekan, äfven hos vännerna af guldfrancsystemet.

Vi stå nu ungefär på samma punkt uti de begge frågorna om mynt och om mått och vigt. Vi hafva i myntet infört guld såsom myntmetall och i mått och vigt decimalindelningen, men uti alla dessa hufvudbegrepp för mått, vigt och mynt saknas lättfattliga anslutningspunkter till andra länders systemer för mått, vigt och mynt. Arbetet på dessa reformer bör således fortsättas och jag betviflar icke att fullt tillfredsställande resultater en dag skola ernås, och att man derefter skall komma i åtnjutande af alla de stora fördelar, som internationela mått-, vigt- och myntenheter tillskynda alla de nationer, som deraf veta begagna sig.

Bankväsendet. Under mitt vistande i Förenta Staterna, då en förfärlig bankkris der år 1837 utbröt, kom jag först att tänka på bankväsendets betydelse för ett lands ekonomiska ställning. Hvad som den tiden der kallades banker voro farkoster af bräckligaste art och icke uti något afseende dugliga att emotstå stormarne på det lätt upprörda haf, som kallas penningmarknaden. Hvarken då eller sedermera har något angående bankväsendet varit att inhemta från Förenta Staterna, utom hvad man *icke* borde göra.

Hemkommen till fäderneslandet, vid den tid, då man i min hembygd, Öster- götland, var sysselsatt med att grunda en *Enskild Bank*, den 4:de i ordningen af enskilda banker i Sverige, och ännu med lifligt intryck af hvad jag bevittnat i Amerika, var min första känsla glädje öfver den vigt man här i första rummet lade på uppfyllandet af en banks åtagna förbindelser. Det är detta framstående drag, som gjort att Svenska bankväsendet alltsedan år 1830 med punktlighet uppfyllt sina ingångna förbindelser af alla slag, och derigenom förvärfvat en alldeles obetivflad kredit. Men om förbindelsers uppfyllande är den första af enskilda bankernas åligganden, så är den andra *skyldigheten att underlätta liqvider och att möjliggöra stora företags utförande med små kapitaltillgångar*. En liten penningtillgång, påräknelig just den dag, då den behöfs, kan uträtta lika mycket som ett mångdubbelt större penningkapital med oviss förfallodag. Det är möjlig-görandet af *punktlighet i liqvider*, som varit bankernas uppgift och det är för denna vigtiga frågas lösning jag arbetat, lyckligtvis med framgång.

I slutet af trettiotalet fanns ingen annan banklag än 1824 års Kongl. kun-görelse, som egentligen afsåg bildandet af Diskonter och alls icke medgaf *bank-sedelutgifningsrätt* för enskilda bankbolag. Den tillkom med stöd af Kongl. Maj:ts lagstiftningsrätt i ekonomiska frågor. Väl talades vid riksdagarne om behofvet af en författning för de Enskilda Bankerna, och skrifvelser aflätos, men någon tillstymmelse till banklag fanns icke förrän 1846 års Kongl. kungörelse angående Enskilda Banker utkom. Emellertid hade N:o 8 af de Enskilda Bankerna blifvit stiftad i Göteborg år 1847, och derefter togo åsigterna den vändning, att man vid 1850 års riksdag ansåg sig kunna umbära de Enskilda Bankerna genom införandet af Filialbanksystmet. Detta system, farligt för Riksbanken och otillräckligt gagnande för allmänna rörelsen, emedan Filialbankerna genom restriktioner voro förlamade, var den enda grund på hvilken under tiden från 1847 till 1856 det var tillåtet bilda nya banker. Jag åstadkom tillsammans med N. M. Höglund och C. D. Jederholm år 1852 ett bolag för upprättande af en Filialbank i Stockholm, men då varande Finansministern friherre Palmstierna ansåg, att i närheten af Riks-banken ingen annan bankinrättning var behöflig, och bolagets underdåniga an-sökan blef afslagen. Emellertid var behofvet af ökade lättnader i bankväsendet lika påtagligt som kännbart, och såsom ett uttryck af detta förhållande må an-föras, att högt stående och inflytelserika personer arbetade för upprättandet här i Stockholm af en, i jämförelse med våra då varande förhållanden, kolossal in-stitution, som närmast liknade en *Crédit Mobilier*. Det tecknade aktiekapitalet skulle blifva aderton millioner Riksdaler, och till de ledande personligheterna i det blifvande bolagets affärsverksamhet voro designerade hrr Holm, Johns och Kleman. Jag motarbetade detta företag, som under några år utgjorde föremål för flere öfverläggningar i Konungens Råd och derstädes, om jag ej är illa under-rättad, blef liggande, och slutligen förkastadt med anledning af Statsråden Wallen-steens och Gripenstedts allvarliga betänkligheter. Det hufvudargument, som sökandena anförde, var: att behofvet af en ny bankinrättning icke kunde fyllas på annat sätt, emedan personer, hvilka hade något att äfventyra, icke ville ingå i ett solidariskt bankbolag.

Då sedan 1847 ingen enskild bank blifvit oktrojerad, väckte jag vid 1853 års riksdag förslag derom, att K. kung. den 9 Januari 1846 angående Enskilda Banker måtte såsom allmän författning få gälla, och att tillföljd deraf Enskilda Banker

må kunna upprättas jemväl å andra orter än dem som redan hade sådana. Banko-utskottet, till hvars behandling denna motion remitterades, nedsatte en komité af fyra ledamöter en af hvarje stånd för att utarbeta förslag till ny lag för de Enskilda Bankerna. Prestestândets ledamöter utsågo dertill Riksarkivarien Nordström och Borgareståndets ledamöter undertecknad. Jag anser mig icke behöfva omnämna de öfrige tvenne ledamöterna, emedan de aldrig deltogo i komité-arbetet. Ett förslag, sålunda upprättadt på tu man hand, blef af utskottet godkändt och af riksdagen medelst omröstning i förstärkt Bankoutskott antaget.[1]

Jag anser mig här böra omnämna, att jag år 1855 medverkat till stiftandet af Filialbankerna i Sundsvall och Hudiksvall. Utan tvifvel hade dessa lifaktiga samhällen skaffat sig bankinrättningar utan mig, sannolikt dock några år senare. Att jag blef anförtrodd första ledningen af Filialbanken i Sundsvall och der kom i tillfälle att tillämpa mina åsigter om *bankernas skyldighet att underlätta* liqvider, anser jag hafva bidragit till den lätthet, hvarmed jag år 1856 lyckades åvägabringa teckning till en solidarisk enskild bank i Stockholm. För åstadkommande af teckningen år 1852 till en Filialbank i Stockholm, hvilken icke vann kongl. sanktion, nödgades jag använda tio månader, under hvilken tid jag såsom projektmakare gjorde besök hos en mängd personer. Vid teckningen år 1856 till bolaget *Stockholms Enskilda Bank* behöfdes deremot icke mer än införandet af en kortfattad annonce derom i tidningarne, och de tecknande kommo sjelfmant hem till mig, så att teckningen inom tvenne dagar var fullbordad. Teckningslistan utvisade att äfven personer, som hade mycket att förlora, icke tvekade att ingå såsom lottegare i ett solidariskt bankbolag. Bolagets underdåniga ansökan ingafs, men blef hvilande, till dess den då varande finansministern lemnat rum för statsrådet Gripenstedt, som icke tvekade att tillstyrka Konungen bevilja oktroj för detta bankbolag. Samma år beviljades oktroj för enskilda bankerna i Norrköping och Vadstena. Visserligen blef Hallands Enskilda Bank år 1857 oktrojerad, men statsrådet Gripenstedt lät hvem som derpå ville höra förstå, att han var obenägen för flera Enskilda Bankers oktrojerande, så länge riksdagen icke bestämt sig huruvida Filialbanksystemet skulle fortgå eller afbrytas.

Då 1862 den sista Filialbanken blifvit i Piteå stiftad, och riksdagen brutit stafven öfver detta system, insatte Borgareståndet mig, som var ledamot af statsutskottet, till suppleant i lagutskottet, emedan Borgareståndet lifligt önskade *räntans frigifvande*, som i sammansatt banko- och lagutskott då skulle förekomma. Till detta utskott hade remitterats en mängd motioner i bankfrågan, men som riksdagen redan hade beslutat, att varande Filialbanker till och med 1865 skulle kunna erhålla tio års förlängning å gällande oktrojer, så ville man nu till 1865 års riksdag uppskjuta hela bankfrågan och det desto hellre, som det sammansatta Utskottet icke nedsattes förrän emot slutet af 1863 års riksdag. Till mina enträgna framställningar, att företaga frågan lyssnade Utskottet, och med det af Riksarkivarien Nordström och mig utarbetade äldre förslaget såsom underlag för diskussionen, åstadkoms inom halfannan vecka det betänkande angående lag för de Enskilda Bankerna, hvilket af riksdagen bifölls, och föranledde detta riksdagsbeslut till utfärdandet af Kongl. Maj:t, den 20 Maj 1864, af den första fullständiga

[1] A. O. Wallenberg gör sig här skyldig till ett minnesfel. Det åsyftade samarbetet med J. J. Nordström torde ha ägt rum under riksdagen 1856—58. Se noten sid. 64.

lag för Enskilda Banker. Mången gång har jag tänkt på den lyckliga händelsen, att bankfrågan blef afgjord vid 1863 års riksdag. Ty vid 1865 års agitationsriksdag hade visserligen ingen sådan fråga tillvunnit sig förtjent uppmärksamhet, och under de första åren af nya representationssättets tillvaro inverkade dåliga skördar på sinnesstämningen, så att ingenting förnuftigt i banklagstiftning kunnat åvägabringas.

År 1861 stiftades *Stockholms Hypotekskassa*, till fastighetskreditens främjande, af A. W. Dufwa och mig.

År 1862 utkom i England en lag om bolag med begränsad ansvarighet för aktieegarne, sådan som hos oss redan år 1848 utkommit. Men i England föranledde denna lag en sådan ifver att bilda dylika bolag, att det äfven återverkade på förhållandena i andra länder. Den stora Franska *Crédit Mobilier*, redan stiftad år 1852, hade nått sin höjd år 1859, och denna modell kopierades af Engelsmännen i flera exemplar. Det är otvifvelaktigt att idéen, som var afsedd att tillämpas med Crédit Mobilier inrättningarne, kan vara nyttig och gagnande. Med ett stort kapital och betydliga upplånta summor deltog det nya bolaget i alla möjliga industriela företag, antingen såsom aktieegare eller förläggare, och ifall omständigheter inträffade, som icke gjorde sådana affärer lönande, så dref man bankrörelse.

Vid 1863 års nationalekonomiska möte i Göteborg, samtalades mycket emellan kulisserna om bildandet af en stor kreditanstalt på de moderna grundvalarne. Man ville först förlägga hufvudkontoret i Köpenhamn och afdelningskontor i Stockholm, Christiania och Göteborg. Möjligen sedermera i London och Amsterdam. Jag förklarade öppet, att jag icke kunde medverka till en sådan institutions upprättande och att jag skulle komma att motarbeta densamma efter måttet af mina krafter. Ville man deremot lägga hufvudkontoret i Göteborg, som är tolf timmars väg från Stockholm, Christiania och Köpenhamn, och ville man ställa den nya kreditanstalten under Svensk lag, då skulle jag gerna vara med om att grunda en sådan institution. Saken förlorade visserligen på denna förändring några anhängare, men fick deremot ännu flera nya sådana. Åt mig anförtroddes att föra underhandlingarne med Statsrådet Gripenstedt, och ehuru han till en början hyste en viss obenägenhet för Crédit Mobilier-principen, så insåg han det vara en fördel, som icke borde försakas: att genom en dylik kreditanstalts upprättande inom landet och under Svensk lag, kunna förekomma alla försök af utländska bolag att hitförlägga afdelningskontor eller agenturer. Oktroj beviljades för Skandinaviska Kredit-Aktie Bolaget. Såsom ett erkännande af de tjenster jag gjort bolaget, ställdes vid teckningen till mitt förfogande en femtedel af de fem millioner riksdaler i Aktier, som skulle tecknas. Jag fördelade denna million bland lottegarne i Stockholms Enskilda Bank *pro rata parte* efter egande lotter i banken. Jag blef ock vid det konstituerande sammanträdet vald till styrelseledamot, hvilket uppdrag jag vid nästföljande års ordinarie bolagsstämma afsade mig. Det blomstrande tillstånd i hvilket denna institution befinner sig och det ostridiga gagn den gjort allmänna rörelsen, gör att jag alltid med nöje skall erinra mig att hafva deltagit i dess stiftande.

Städse hysande den öfvertygelsen, att hvarje institution, som erhållit rätt att utgifva egna banksedlar, skulle vara förpligtad att ovilkorligen med *mynt* invexla desamma i sina hufvudkontor, skulle jag gerna önskat och anser mig äfven hafva

kunnat få in denna bestämmelse i riksdagsbeslutet af år 1863 angående Enskilda Banker, men jag vågade då icke påyrka antagandet af ett så strängt åtagande, eme= dan jag befarade, att de många Filialbanker, som skulle komma att upphöra, icke genast skulle blifva ersatta af Enskilda Banker, emedan farhågan för skyldigheten att invexla banksedlarne med mynt kanske derifrån skulle komma att afskräcka mången. Sedan under åren 1864—1868 tretton nya Enskilda Banker blifvit stiftade och trädt i verksamhet, var det deremot tydligt, att bankväsendet var stadt uti en så stark utveckling, att farhågan för en återgång eller ett stillastående hade försvunnit, och jag väckte vid 1869 års riksdag förslag om sådan ändring i bank= lagen att hvarje bank skulle invexla sina banksedlar med mynt. Utskottet tillstyrkte motionen men den kom icke till afgörande.

Vid 1870 års riksdag förnyade jag denna motion, men jemväl då utan någon påföljd.

Vid 1874 års riksdag förnyade jag åter samma motion, som då rönte den mest fullständiga framgång hos riksdagen, hvars beslut föranledde utfärdandet från K. M:t, den 12 juni 1874 af en förnyad förordning för Enskilda Banker. Det var vännerna till betryggandet af allmänna rörelsen, hvilka, genom att gifva det liqvidationsmedel, banksedeln, som allmänt begagnas, ett så nära som möjligt lika värde med myntet, kraftigt bidrogo till denna vigtiga reforms genomförande. Genom denna förändring är det en gemensam angelägenhet, för Riksbanken och alla Enskilda Banker, att allmänna rörelsen i landet får och bibehåller ett till= räckligt underlag af mynt. Detta åliggande hvilade tillförene uteslutande på Riks= banken, och under tryckta konjunkturer var bördan deraf ganska tung. Men äfven ur en annan synpunkt kommer denna förändring att gagna. De häftiga fluktuationerna förminskas derigenom att alla Enskilda Bankers kassor måste komma att innehålla åtminstone någon ballast af mynt. För resten blir frestelsen att försöka öfverdrifva banksedelutgifningen förminskad, och de bemödanden, som möjligen afsågo att hålla en stor sedelmassa utelöpande, torde i stället komma att användas på utvecklingen och främjandet af andra grenar af bank= rörelsen.

Före tillkomsten af Stockholms Enskilda Bank, torde det kunna sägas, att *Depositionsrörelsen* af då varande banker antingen åsidosattes eller också endast med någon begärlighet omfattades, när bankerna sjelfva behöfde penningkapital, hvaremot man, när detta behof blef uppfyldt och kassan visade sig mer än till= räcklig för dagen, skyndade att anmoda insättarne borttaga sina penningar, emedan banken ej längre behöfde dem. För en jemnt fortgående depositionsrörelse och för att betjena både allmänheten och banken hade man ingen lust. Sammaledes med Upp= och Afskrifningsrörelsen. Någon ränta ville man icke gifva, och några udda siffror ville man icke skrifva. Vexelblanketter funnos icke, och de flesta lyftningar skedde mot ett qvitto, i hvilken form som helst. Dessa begge rörelse= grenar fingo genom de af Stockholms Enskilda Bank införda bruken, sin rätta riktning och hafva sedermera uppnått ett omfång och gagnat på ett sätt, som numera gör bankväsendet till en nödvändighet.

Ända ifrån den tid kronans uppbörd till en betydlig del ingick uti skillings= sedlar och stora lårar fyllda därmed under bevakning af »Enspännare» brukade sändas från länsresidensstäderna till hufvudstaden, fann jag att någonting borde göras för att undvika dylika kostnader och ränteförluster. Äfven borde något

göras för att förebygga det icke sällan förekommande snatteriet ur orekommenderade bref, och slutligen för att med posten kunna försända precist det belopp man å annan ort skulle betala.

Vid 1854 års riksdag väckte jag fråga om postanvisningars tillhandahållande af postkontoren åt allmänheten. Denna motion afsåg endast mycket små belopp och bland annat, att möjliggöra upphörandet af pappers-ettorna, hvilka, som man vet, icke tillskynda Riksbanken någon vinst. Motionen blef af alla fyra riksstånden bifallen, men af då varande Kongl. Poststyrelsen lemnad utan afseende. Det är mig ett nöje att här anteckna, det nu varande Kongl. Poststyrelsen år 1866 gifvit frågan en större utsträckning och låter åt allmänheten vid alla postkontor tillhandahålla postanvisningar. De Enskilda Bankerna lemna genom sina många kontor sitt biträde med utjemnande af de olika räkningarne, så att Kongl. Poststyrelsen för hela denna rörelse icke behöft fastläsa något nämnvärdt penningbelopp.

Men postanvisningssystemet är endast en miniatyrbild af postremissvexelrörelsen, som jag gläder mig åt att hafva lyckats införa och gifva en utsträckning, som numera gör, att äfven denna rörelsegren blifvit oumbärlig. När jag såg de stora summor, som i form af voluminösa paketer sändes från en ort till en annan, uppstod hos mig den tanken, att *om* man kunde öfversända *en* papperslapp i stället för tusentals, skulle det vara en betydlig lättnad. Den bank, som lemnade sitt biträde med anvisningens utställande, erhöll en tillfällig kassaförstärkning; och den bank, som i landsorten infriade postremissvexeln, fick en disponibel tillgång i hufvudstaden, alltid behöflig i Svenska penningmarknadens medelpunkt. Just derigenom att de Enskilda Bankerna hafva en, genom kloka föreskrifter betryggad banksedelutgifningsrätt, har det blifvit möjligt att på nästan hvilken ort som helst der bankkontor finnes, få en postremissvexel infriad a vista. Denna postremissvexelrörelse a vista, och utan alla kostnader såväl för afsändare som emottagare, saknar sitt motstycke i något annat land.

Före tillkomsten af Stockholms Enskilda Bank ansåg man i allmänhet bankernas ändamål endast vara, att lemna låneförlag, men icke mindre vigtigt torde det gagn vara, som bankerna bereda allmänna rörelsen genom att underlätta liqviderna och att ekonomisera penningkapital. Det är denna uppgift jag försökt att lösa, i hvad mån det lyckats blir nog utredt, när i framtiden någon skrifver de nu tilländalupna decenniernas ekonomiska historia.

Sedan jag nu redogjort för åtskilliga faktiska förhållanden rörande bankväsendets utveckling i vårt land, må det tillåtas att vidröra en principfråga, på hvilken jag strängt hållit. Redan i Borgareståndet uttalade jag såsom min åsigt: »Många banker eller inga banker», och jag ville dermed beteckna, att jag hyste farhågor för en centralisation af bankväsendet. Mången har hyst, och några hysa ännu den åsigt, att en stor nationalbank med talrika kontor i orterna skulle bättre främja och betrygga allmänna rörelsen, eller åtminstone gifva staten en mycket stor inkomst. *En* stor bank utan medtäflare blefve antingen allmänna rörelsens tyrann eller nedsjönke den till en trögt gående mekanism, hvars styrelse saknade allt intresse för näringslifvets utveckling. För öfrigt om någon olycka drabbade en sådan institution, så blefve det en nationalolycka. Det som kan sägas om en enda bank i statens hand, kan med lika stort fog sägas om ett system af endast två eller tre stora bankassociationer i enskildas händer. Såsom ett bevis att jag

troget fasthållit denna princip, må anföras, att jag aldrig genom utvidgning af Stockholms Enskilda Bank sökt förekomma medtaflande bankinrättningars uppkomst. Må derföre banker uppkomma i mån af rörelsens behof. De banker, som bära sig, äro icke öfverflödiga; och de banker, som icke bära sig, upphöra nog af sig sjelfva.

Kreditlagstiftningen. Bland de frågor tillhörande kreditlagstiftningen, för hvilka jag arbetat, torde främst böra nämnas *räntans frigifvande.* Redan före min tid hade motioner i detta ämne blifvit väckta, men lemnade utan allt afseende, emedan man icke kunde tänka sig något annat syfte med en begäran om räntans frigifvande, än räntans stegring till låntagares betungande.

Vid 1853 års riksdag väckte jag förslag om *räntans frigifvande.* Motionen afstyrktes af lagutskottet. Borgareståndet afslog utskottets afstyrkan, som deremot bifölls af preste- och bondeståndet. Adeln lät bero, och var således frågan för den gången förfallen.

Vid 1856 års riksdag väckte jag åter fråga om räntans frigifvande, men äfven denna gång utan framgång. Adeln och borgareståndet voro likväl nu deciderade *för* och den enda invändning, som med något fog gjordes, var att täflan mellan då varande penninginstitutioner ej ansågs nog utvecklad för att åt allmänna rörelsen betrygga en moderat räntefot.

Då det visat sig att min ifrågavarande motion icke vann riksdagens bifall, aflät borgareståndet mot slutet af samma riksdag eller den 3 Mars 1858 en underdånig skrifvelse med begäran om en Kongl. proposition angående räntans frigifvande. Öfver denna skrifvelse lät Kongl. Maj:t inhemta den Kongl. Financekomiténs yttrande, hvilken under friherre F. W. Tersmedens ordförandeskap då var sysselsatt med och sedermera äfven offentliggjorde en värdefull utredning af våra ekonomiska förhållanden. Denna komité tillstyrkte i ett underdånigt memorial af den 1 Okt. 1859 räntans frigifvande.

Vid 1859 års riksdag väcktes i detta ämne af Herr Sven Renström i borgareståndet en radikal motion. Samma riksdag den 13 Mars 1860 afläts en Kongl. proposition angående räntans frigifvande för alla aftal om penningförsträckningar på högst sex månader och utan inteckningssäkerhet.

Såväl den Kongl. propositionen som den mera vidtutseende motionen förföll genom den bekanta förkastelsedomen »två stånd mot två».

Vid 1862 års riksdag förnyade Herr Renström sin motion, tilläggande såsom alternativ att ifall riksdagen icke ansåg sig böra besluta att taga steget fullt ut, riksdagen då behagade för sin del antaga hvad Kongl. Maj:t vid förra riksdagen föreslagit och hvilken fråga då förfallit.

För min del väckte jag en särskild motion om, att åtminstone Riksbanken skulle tillerkännas rätt att för lån med bestämd förfallotid aftala hvilken räntefot som helst, och afsåg jag att derigenom legalisera den utlåningsrörelse, som Riksbanken för statslånefondens räkning då bedref.

I det sammansatta banko- och lagutskott, som egde att behandla denna fråga, blef man slutligen enig om att tillstyrka riksdagen, för sin del besluta: »att räntan för lån å viss tid högst sex månader och utan hypothek af inteckning, skulle frigifvas». Med flit hade jag gifvit förslaget en sådan form, att högre ränta än sex procent hädanefter som hittills icke fick intecknas samt att ingen revers ställd på uppsägning skulle få förskrifvas med högre ränta än sex procent. Jag visste att

ett land sådant som vårt, hög ränta under en längre tid icke kunde blifva gällande; ty produktionen och förädlingen af landets alster skänker icke en så hög inkomst, att producenten och industriidkaren, annat än tillfälligtvis, kunna erlägga höga räntesatser. Men att tillåtas skydda sig mot förlustbringande tvångsförsäljningar, genom att för en kort tid erlägga en högre ränta än sex procent, var uppenbarligen en fördel. Redan 1853 uttalade jag den öfvertygelsen att »fri ränta blir låg ränta» och erfarenheten har äfven lyckligtvis ådagalagt att räntans frigifvande, om man uppsöker medelsiffran för de sedan 1864 förflutna tio åren, icke vållat räntefotens förhöjning utöfver sex procent.

Banko- och lagutskottets betänkande gillades, som en hvar kunde förutse, af adeln och borgareståndet, och bifölls äfven af presteståndet, hvars upplysta medverkan bragte denna viktiga reform till ett lyckligt slut.

År 1864 den 13 September utkom lagen om räntans frigifvande, och ehuru under 1867 års riksdag åtskilliga motioner väcktes i Andra Kammaren, dels om återgående till förut gällande lagbestämmelser, dels också om en maximi räntefot af högst sju procent, hvilken förändring helt visst hade blifvit den för låntagare mest betungande lagstiftning, har ingen vidare ändring eller återgång egt rum, och torde numera med visshet kunna antagas att det *fria aftalet*, i afseende på lån på kort tid, högst sex månader, för all framtid är betryggadt.

I afseende på huru räntans frigifvande verkat, torde jag här få anteckna, att om man år 1854 vidtagit denna lagförändring hade, enligt min åsigt, hvarken 1857 års kris blifvit så svår och långvarig, ej heller det bekanta *tolfmillionerslånet* behöft upptagas. Detta lån utlemnades i understödsväg till en räntefot, motsvarande nio procent, och de finnas, som påstå att just detta tolfmillionerslån så tillvida gjort stort gagn, som det efter denna operation blef en omöjlighet bibehålla en lagligen till sex procent begränsad räntefot.

Genom 1864 års lag om räntans frigifvande blef 1866 års kris af kort varaktighet.

Under de många, stundom rätt heta, striderna i denna fråga vankades ofta ganska allvarsamma tillmälen »om egennyttiga afsigter» och förandet af »penningväldets talan». Härpå svarade jag alltid, att utan fri ränta kan man sällan komma till en lindrigare räntefot än den högsta lagliga, ty lagbestämmelsen ger stöd åt den uppfattning, att man är *berättigad* erhålla sex procents ränta.

I sammanhang med frågan om fri ränta må det tillåtas omnämna mina sträfvanden för, att statens räntefot måtte sättas lägre än den, som i allmänhet betingades vid lån mot fullgoda inteckningar i fast egendom.

Jag väckte derföre vid 1859 års riksdag motion om, att statslån icke borde upptagas mot högre räntefot än 4 ½ procent. Detta förslag vann skäligt afseende och såväl 1860 som 1864 års lån upptogos mot denna räntefot; men andra asigter kommo att göra sig gällande, och 1866 års lån förskrefs med fem procents räntefot, hvarjemte en ringa del af detta lån tyvärr gjordes till lotterilån. Jag klandrade denna åtgärd då, och jag beklagar den ännu.

Att 1868 års statslån förskrefs med fem procents ränta var måhända en nödvändighet beroende af de financiela omständigheternas kraf. Man önskade att Svenska Statsobligationer skulle komma i åtnjutande af sitt välförtjenta anseende på den engelska marknaden, efter det af utländska långifvare vansköttа svenska statslånet i pund sterling af år 1864.

Vid 1870 års riksdag föreslog jag, att statslånen skulle upptagas mot *ouppsäg*-

bara med fyra procents ränta löpande obligationer å Caroliner. Statsutskottet till- styrkte framställningen, men i den gemensamma voteringen beslöt riksdagen med 151 *nej* mot 116 *ja* att framställningen skulle afslås. Detta afslag kostar svenska staten flera millioner riksdaler.

Jag sträfvade emellertid fortfarande för att statsräntan skulle blifva nedsatt till *fyra procent*, och det är numera utom allt tvifvel, att om utgifvandet från Riks- gäldskontoret af ouppsägbara fyra procents obligationer, lydande å Caroliner, hade tagit sin början år 1870, hade icke allenast upplåningen blifvit fördelaktigare, utan jemväl Riksgäldskontorets många smålån af äldre datum kunnat konverteras på ett sätt, som gjort den årliga utgiften för dessa lån lindrigare än den nu är. Jag erinrar mig knappt någon fråga, som varit så solklar som denna, men icke desto mindre beslöt riksdagen år 1870 att Riksgäldskontoret skulle bemyndigas upptaga ett lån i riksdaler riksmynt och tillåtas förskrifva obligationerna med *fem* procents ränta.

Vid 1871 och 1872 årens riksdagar förnyade jag min motion om fyra procents räntefot och ouppsägbara obligationer samt hade åtminstone den tillfredsställelsen, att det år 1870 upplagda femprocents statslånet måste år 1872 afbrytas och i stället ett fyraprocentslån uppläggas. Hvad jag vågat förutsäga inträffade; femprocents- obligationerna stego visserligen i pris öfver pari, men icke nog högt, och det är uppenbart, att låntagaren icke kan få högt pris för en öfver pari noterad obliga- tion, som innehafvaren riskerar, hvilket år som helst, få utlottad och infriad alpari.

Numera har såväl Riksgäldskontoret som Allmänna Hypotheksbanken funnit med sin fördel förenligt att utgifva fyra-procents obligationer, och det skulle helt visst försvaga krediten att ånyo utgifva obligationer med högre räntefot. Hvad jag åsyftade var, att staten såsom låntagare skulle komma i åtnjutande af så bil- liga räntor som möjligt, och att en mera sann notering å dylika obligationers pris, i jemförelse med annat penningkapital skulle kunna ernås. Ett önskningsmål återstår ännu, och det är, att alla våra statsobligationer blefve utbytta mot fyra pro- cents ouppsägbara statsobligationer, lydande å Caroliner. Utmyntning af sådana har tillsvidare afstannat, men den kan åter upptagas, och vi behöfva något myntstycke, som är lätt commensurabelt med flere andra länders allmänt bekanta värde- mätare.

Liksom lagen om bunden ränta utgjorde en förmån för ockrare och en molest för låntagare, på enahanda sätt fann jag att hela vårt utsökningsväsende förträff- ligt lämpar sig för att »lägga sten på börda» för de olycklige, mot hvilka dessa författningar af fordringsegare anlitas.

Derföre medverkade jag äfven till borttagandet af *bysättningstvånget*, hvilken lagstiftning på mig alltid gjort ett vidrigt intryck. Jag har dels vid riksdagarna, dels inom den komité, nedsatt för utsökningsväsendet, som den 7 Juli 1871 af- gaf sitt underdåniga betänkande, sökt göra gällande följande åsikter:

att ingen genom utmätning skulle beröfvas möjligheten att genom arbete för- sörja sig, och att icke utmätning i något fall skulle få medtaga mera än att det qvarlemnade uppgick till åtminstone etthundra riksdaler;

att införsel i embets- och tjenstemäns löner icke skulle beviljas;

att de s. k. lösöreköpen icke skulle legaliseras;

att utmätt fast egendom icke skulle särskildt för utmätningen värderas, utan åsatt *taxeringsvärde* vid alla tillfällen lända till efterrättelse;

att fast egendom, som utmätningsvis eller för konkursmassas räkning säljes, ovilkorligen skall säljas å första auktionen;

att inteckning i fastighet icke utan gäldenärs begifvande får meddelas, hvarigenom de s. k. tvångsinteckningarne, som endast vålla onödiga kostnader och besvär, icke vidare skulle ifrågakomma;

att för intecknadt skuldebref gäldenärs egendom i öfrigt icke finge utmätas, förrän sig visat, att brist uppkommit, så att den intecknade skulden icke genom fastighetens försäljande kunnat täckas;

att bokfordringars giltighet icke allenast skulle bero af bokförarens anteckningar emot dens bestridande, som krafvet gällde. Denna orimlighet har riksdagen på grund af min motion i Första och hr Wedbergs uti Andra Kammaren lyckligtvis undanröjt;

att revers till »viss man eller order» ovilkorligen skulle vara transporterad för att blifva gällande i tredje mans hand;

att det i Kongl. förordningen af den 13 Juli 1818 och Kongl. kungörelsen af 20 Maj 1835 meddelade förbud mot utgifvandet af assignationer skulle upphäfvas, enär detta längesedan upphört att efterlefvas.

För öfrigt har jag vid alla tillfällen, som yppats, påpekat den odrägliga långsamheten i vårt rättegångsväsende, hvarigenom de obefogade rättegångarnas antal ökas, men de befogade minskas.

Förenkling i Administrationen. Redan vid min första riksdag blef jag insatt i Banko-utskottet och medverkade der till en reduktion i Riksbankens tjenstemannapersonal, hvarigenom allmänheten besynnerligt nog bättre än tillförne kunde betjenas. Tretiofyra tjenster indrogos, men då min afsigt endast var att få bort sysslolösa personer, som gingo i vägen för hvarandra, påyrkade jag, att de löner och arfvoden, som ifrågavarande tretiofyra tjenstemän uppburit, skulle på de qvarvarande fördelas och såmedelst förbättra dessas ställning. Detta blef ock i det närmaste riksdagens beslut.

I afseende på lånerörelsen sträfvade jag, då jag alltid ansett borgenssystemet förderfligt, att minska den *allmänna diskontfonden* i Riksbanken. Äfven detta lyckades, ty ståndsriksdagen hade nog mod att besluta 150,000 riksdalers årlig minskning i denna fond.

Vid 1856—58 årens riksdag väckte jag motion om att amorteringslån på tjuguåtta år ej vidare från Riksbanken skulle få utlemnas. Riksbanken hade i denna lånegren fastläst 9,750,000 rdr, under det att riksbankens grundfond endast utgjorde femton millioner riksdaler. Banko-utskottet tillstyrkte så till vida min motion, att fastighetslånefonden skulle minskas med 150,000 riksdaler årligen, hvilket ock blef riksdagens beslut.

Medverkade med nöje till beslutet vid 1860 års riksdag om en lag för *Allmänna Hypotheksbanken* och öfverflyttning dit af Riksbankens fastighetslån.

Bland de många besynnerligheter, som den tiden förekommo uti Riksbanken var äfven att denna bank, med sina i början af 50-talet ej öfverdrifvit stora fonder, lemnade ett förlagskreditiv till Kommerce-kollegium, stort 2,700,000 riksdaler, på det att detta civila kollegium skulle komma i tillfälle att idka en diskontrörelse i likhet med den, som Riksbanken sjelf bedref, och som sålunda med denna summa kunnat utvidgas.

Vid 1856—58 årens riksdag väckte jag förslag om upphörande af denna omväg,

och riksdagen beslot en nedsättning af 150,000 riksdaler årligen i kreditivbeloppet. Denna nedsättning har visserligen icke fortgått jemnt, men så besynnerliga äro händelsernas gång, att, när efter ojemna nedsättningar och mycket ihärdigt motstånd från byråkratiens sida, riksdagen slutligen med 1874 års utgång eller efter aderton års förlopp beslot indragandet af den sista återstoden af detta kreditiv, jemnt 150,000 riksdaler om året skulle varit den amortering, som erfordrats för att komma till samma resultat.

Ulldiskonten var också en liten lånerörelse, med hvilken Kommerce kollegium sysslade. Besynnerligt nog hade ulldiskonten kreditiv på Riksgäldskontoret. Vid 1859 och 60 års riksdag väckte jag motion om ulldiskontens upphörande och utskottet tillstyrkte motionen, men den vann icke riksdagens bifall. Vid 1862–63 års riksdag förnyade jag samma motion, som äfven då vann utskottets tillstyrkan och blef riksdagens beslut då i öfverensstämmelse dermed. Denna lilla inrättnings öde var sålunda afgjordt.

Jag har sedermera äfven väckt motion om Manufakturdiskontens förlagslånerörelses upphörande på det att Kommerce kollegium icke vidare med någon slags lånerörelse må besväras, och hyser jag det bästa hopp, att äfven *den* framställningen slutligen skall vinna statsmakternas bifall.

Konvojkommissariatet var ett slags embetsverk, der elfva personer uppburo löner och arfvoden, och hela verkets sysselsättning inskränkte sig till en bokföring med 44 conti. Jag väckte vid 1859–60 års riksdag motion om denna anstalts indragning och riksdagen biföll motionen, samt ingick den 22 Oktober 1860 till Kongl. Maj:t med en skrifvelse om Konvojkommissariatets upphörande.

Vid alla lägliga tillfällen har jag alltid offentligen beklagat att Statens bokföring icke hunnit närmare vår tid, än att Statsrevisorer granska räkenskaper, som sluta aderton månader före granskningens början.

I allt hvad som angår administrationen har jag röstat *för* förenkling och *för* löneförbättringar, för att göra embetsmännens ställning dräglig.

Vid 1853–54 års riksdag väckte jag motion om bildandet af en pensionsfond för Sveriges handelsflottas sjöfolk. Utskottet förklarade »saken behjertansvärd, men förslaget ej nog utarbetadt», hvarför utskottet tillstyrkte en underdånig skrifvelse, som också blef aflåten, och har sedermera en dylik anstalt kommit till stånd år 1864.

Vid 1856 års riksdag väckte jag fråga om fyrskepps utläggande på Finngrunden och tvenne andra fasta fyrar i Norrländska farvattnen. Riksdagen biföll framställningen.

Med omvexlande lycka har jag förfäktat sjöfartens gagn och bästa, såsom t. ex. angående *skeppsmätningen*, *hamntaxorna* och *lotsväsendet*. Jag har jemväl väckt fråga om *Baggensstäkets* upprensning och om Skeppsholmens öfverlemnande till Stockholms stad i och för handelns behof. Jag afsåg dermed att gagna handeln och betrygga hufvudstaden i händelse af krigsfara. Denna framställning förklarades, då den af mig vid tvenne riksdagar såsom motion gjordes, vara »en framtidstanke»; emellertid hafva sedan dess på Skeppsholmen så betydliga byggnader och andra anläggningar blifvit gjorda, att mycket större hinder komma att möta denna tankes utförande i framtiden, än då den vid 1856–58, samt vid 1862–63 årens riksdagar af mig motiverades. När krig utbryter, måste denna flyttning ske, ty en krigsdepot midt uti en obefästad stad, är en besynnerlighet, hvars make

troligen får sökas vida omkring. Slutligen vill jag här anteckna, att jag städse vid riksdagarne med värma omfattat Flottans angelägenheter. Jag har gjort det, emedan jag anser, att en, efter måttet af våra ekonomiska krafter lämpad, flotta är en oundgänglig nödvändighet i betraktande af vårt lands läge och brödrarikenas ställning inom Europa.

Anledningen till att jag blef offentlig man samt de förslag jag gjort, eller till hvilka jag bidragit för vinnande af ändringar i grundlagarne. Under någon tid af 1840 års riksdag var jag gäst i Grefve Carl Gustaf Spens hus här i Stockholm. Ofta hade jag tillfälle att afhöra de öfverläggningar, som höllos hos denne för en lugn och jemn utveckling nitälskande patriot. Han var då medlem af Konstitutionsutskottet och honom torde äran, att hafva väckt frågan om landstings införande, böra tillerkännas. Med tacksamhet skall jag alltid erinra mig den tid jag fick tillbringa i hans närhet; och de ord, med hvilka han vid min afresa fästade min uppmärksamhet på hvarje samhällsmedlems pligt, att söka medverka till allmänna frågors lyckliga lösning, hafva aldrig fallit ur mitt minne. »Du bör», sade han, »bli riksdagsman, jag vet icke, huru det skall gå till, emedan du tillhör de orepresenterade, men — du bör bli riksdagsman». Jag nekar icke att detta gjorde på mig ett varaktigt intryck, och när jag, fyra år senare, på utländsk botten erhöll den nedslående underrättelsen om den ädle mannens för tidiga bortgång, föreföll det mig nästan som jag gifvit ett löfte, då jag blott erhållit en vänlig uppmaning.

Grefve Spens ville reform i representationssättet; han ville att alla svenske män skulle representeras, men han var främst af allt angelägen om, att en laglig väg aldrig skulle öfvergifvas och att de goda skälen skulle vara de enda vapen, med hvilka motståndet skulle kunna och böra besegras. Med dessa tänkesätt till utgångspunkt, ansåg jag mig, såsom orepresenterad berättigad att deltaga i 1848 års reformsällskap. Jag framlade der ett förslag till representationsreform, hvilket skulle medföra följande fördelar:

a) Att minoritetens röster inom ett stånd icke annulleras genom majoritetens röster;

b) att hvarje riksdagsman hade så stort inflytande på riksdagens beslut, som den bråkdel hans röst utgjorde af hans stånd såsom ett helt betraktadt;

c) att inga förstärkta utskott skulle ifrågakomma;

d) att vid riksståndens voteringar ingen voteringssedel skulle behöfva afläggas och förseglas, hvarigenom alltid *en* riksdagsmans röst blef annullerad.

Jag hade trott mig finna, att vårt representativa statsskick hvilade på den förutsättning, att de fyra riksstånden efter 1809 års riksdagsordning skulle vara lika berättigade; och då var det ju tydligt, att riksdagen i sjelfva verket hade att afgifva fyra hela röster för att bestämma riksdagsbesluten. Om hvarje stånd hade haft lika antal riksdagsmän, hade saken för enhvar befunnits enkel och kanske antaglig, men då detta icke kunde ske, utan förnärmande af ganska mångas representationsrätt, så föreslog jag en utväg, genom hvilken med mathematisk noggrannhet skulle kunna utrönas de fyra riksståndens verkliga åsigt.

Såsom ställningen då var, kunde ett halft stånd plus en röst vägra hvarje förbättring i grundlagen, och två halfva stånd plus en röst i hvardera vägra hvarje anslag och förbättringar i civil och administrativ lagstiftning. Det var i runda tal detsamma, som att en åttondedel af de fyra stånden kunde hindra grundlagsfrågor

och att en fjerdedel af samma stånd alla andra frågor. För att med en sådan inrättning det skulle vara en möjlighet att uträtta något och för att statsmachineriet icke skulle stanna, hade man till de de *förstärkta* utskotten öfverlåtit, att i vissa fall med de fyra riksståndens rätt besluta. Men härigenom uppkom det förfärliga tyranni, som majoriteten inom hvarje stånd mot minoriteten utöfvade, emedan majoriteten var lagligen berättigad, att lägga sitt stånds hela röst i vågskålen.

Mitt förslag var helt enkelt att, sedan utskottsbetänkanden blifvit diskuterade och möjliga sammanjemkningar af utskotten vidtagna, i syftning att förlika åsigterna inom de olika ständen, skulle till riksstånden ett utskottsbetänkande N:o 2 öfverlemnas jemte voteringspropositioner. Öfver dessa skulle riksstånden hvar för sig votera, och rösterna skulle beräknas på det sätt, att inom hvarje stånd de i voteringen deltagandes antal utgjorde *nämnare*, hvarefter afgifna *ja* eller afgifna *nej* utgjorde *täljare* i de bråk, som betecknade ståndets åsigter *för* eller *emot*. Sedermera summerades i utskottet de fyra bråken, som betecknade *ja*, och likaledes summerades de fyra bråken som betecknade *nej*, och sålunda uppkom i hvarje riksståndens votering två hela och ett bråk röster för bifall, samt en hel och ett bråk röster för afslag eller tvärtom. Men för den otroliga händelse, att någon gång bland hundra tusentals voteringar, det skulle hafva inträffat, att på detta sätt precist två hela röster skulle stannat emot två, så skulle i lagen intagas, att sådan fråga icke vunnit Rikets Ständers bifall.

En hvar, som erinrar sig ställningen på den tiden, torde inse att isynnerhet öfverläggningarne och besluten på Riddarhuset skulle vunnit derigenom, att mången med rätt att der intaga säte, men icke tillhörande den der rådande majoriteten, likväl hade inställt sig, ifall minoritetens röst inom ett stånd kunnat tilläggas majoritetens röst i ett annat, då besluten skulle fattas. Jag trodde att på denna väg riksdagen sjelf skulle hafva blifvit i tillfälle att införa förbättringar i representationssättet. Att reformsällskapet, som genom agitation ville åstadkomma frågans lösning, skulle uttala sig för en så moderat och, jag vågar säga det, en så samvetsgrann reform, väntade jag icke. Man fällde välvilliga yttranden, och Herr L. J. Hierta förklarade sig, efter tagen kännedom om förslaget, hafva funnit det »sinnrikt», men, man sköt det åsido. Ett par inflytelserika riksdagsmän erbjödo sig, att såsom motion ingifva förslaget vid riksdagen, men jag afböjde detta välvilliga erbjudande, emedan man väntade ett Kungligt reformförslag, som också kom och blef bordlagdt, men vid 1850 års riksdag omintetgjordt.

Alltifrån 1840 till och med 1850 uppehöll jag mig, så ofta jag under riksdagarne var i Stockholm, på riksståndens läktare. Lärorikast voro alltid öfverläggningarne på Riddarhuset, och mången stämma som nu tystnat, fängslade då åhörarnes uppmärksamhet. Riddarhuset var derjemte en uppfostringsanstalt för den politiska bildningen. I de öfriga stånden behandlades frågorna, med sällsynta undantag, endast såsom »matter of fact». Att jag, som med uppmärksamhet följde riksdagsfrågorna, så mycket som möjligt plägade umgänge med riksdagsmän, låg i sakens natur. I Borgareståndet hade jag de flesta personliga bekantskaper, och då Borgareståndets liberala sida jemte några få af Presteståndet den 1 Maj 1850 gjorde en festlig middag på Phœnix för Thomander, som då upphörde att representera Lunds stift och skulle afresa från riksdagen, blef jag, »den uppmärksamme åhöraren», såsom Thore Petré benämnde mig, anmodad deltaga i denna fest. Tre år senare blef jag riksdagsman i Borgareståndet.

Jag hade 1848 tillsammans med nio andra uppgjort med Herr L. J. Hierta, att genom köp öfvertaga Aftonbladet. Alla kontraktsvilkoren voro redan bestämda och kontrakten utskrifna, men Herr Hierta hade förbehållit sig åtta dagars betänketid, under hvilka han ville besinna sig på, huruvida han skulle underskrifva eller icke. Han afstod då från försäljningen och fyra af de tio, som skulle blifvit köpare, uppsatte nu veckotidningen Bore. Jag nämner detta, emedan man velat sätta detta mitt åtgörande i sammanhang med det erbjudande, som från Sjöförsvarsdepartementet gjordes mig, att gå i Dansk sjökrigstjenst, ehuru jag icke sökt eller låtit förstå, att jag önskade sådan anställning. Jag antog emellertid tillbudet och afreste oförtöfvadt. Lyckligen återkommen efter det vapenstillestånd, som ledde till fredslut, återtog jag mina vanliga sysselsättningar inom och utom tjensten.

År 1850 kommenderades jag att såsom båtsmanskompanichef begifva mig till Sundsvall. Mången ville häruti se en obenägenhet hos höga vederbörande, men jag är öfvertygad, att inga biafsigter häruti kunde spåras. Som jag hade gjort till regel att så länge jag var i tjenst utan tvekan gå dit jag blef kommenderad, aftågade jag med mitt kompani »till hemorten». I Sundsvall fann jag mycken praktisk verksamhet, och inom kort deltog jag der uti skeppsbyggeri.

Med 1846 års författning om näringsfrihet i handen, begärde jag af Sundsvalls Magistrat att erhålla burskap på grosshandel i Sundsvall. Detta beviljades, och enär det för sjöofficerare var föreskrifvet, att man vid alla högtidliga tillfällen skulle vara klädd uti uniform, aflade jag uti premierlöjtnantsuniform, den 12 Augusti 1850, ed såsom borgare i Sundsvall. Mitt syfte var att härigenom *kunna* bli riksdagsman. Då det blef kändt i Stockholm, att en premierlöjtnant vid flottan blifvit grosshandlare i Sundsvall, begynte man fundera på om detta var lagenligt, men kom slutligen öfverens om att lagen inrymde ett sådant förhållande, ehuru lagstiftaren måhända aldrig tänkt sig, att det skulle uppkomma. Jag blef sedan vald till riksdagsman för Sundsvall under tre och för Hudiksvall under två riksdagar, från 1853 räknadt. År 1851 tog jag efter fjorton års tjenstetid såsom officer afsked, men mina sympatier blefvo qvar vid Flottan.

Omkring 1860 hade Sundsvall en borgmästare, som också ville bli riksdagsman och vid riksdagsvalet 1862 erhöll han äfven ganska riktigt flere röster än jag. Förutseende möjligheten af en sådan händelse, hade jag några år förut köpt en mycket liten bruksandel, som gaf mig valbarhet uti 1:sta bruksdistriktet och några veckor efter, sedan jag fallit igenom vid valet i Sundsvall, blef jag med stor pluralitet utsedd till riksdagsman i Borgareståndet för 1:sta bruksdistriktet.

Till 1865 års riksdag blef jag vald såsom riksdagsman för Stockholm men man öfverklagade valet på den grund, att det icke var fullt tre år, sedan jag uppsagt mitt burskap i Sundsvall, och jag blef kasserad.

Vid 1862 års riksdag voterade jag för bordläggning af det De Geerska representationsförslaget, och ehuru icke riksdagsman år 1865 arbetade jag för dess antagande vid denna riksdag. Jag och många med mig trodde oss hafva funnit, att arbetsordningen vid ständsriksdagarne hade förlorat sitt anseende och att det sjelfsvåld, hvarmed representationsrätten begagnades på Riddarhuset, nått sin höjd vid 1856—58 årens riksdag, då resande flockar af adelsmän, uti vigtiga frågor kullkastade på Riddarhuset nyligen fattade beslut. Uti den omständigheten, att adelsmännen i allmänhet väl ville bibehålla sin representationsrätt, men icke påtaga sig motsvarande skyldighet, att deltaga uti riksdagsgöromålen, torde fröet till upp-

lösningen af adeln såsom riksstånd böra sökas. Med adelns representationsrätts upphörande var också ståndsinstitutionen slut.

Rörande min publicistiska verksamhet må här anföras, att jag under fyra år, från 1865 till 1869, nästan en gång i veckan i Aftonbladet, under rubriken »Ekonomiskt», låt införa artiklar, samt att jag under åren 1869 och 1870 med C. F. Bergstedt hade nöjet deltaga i redaktionen af Stockholms Posten.

Alltsedan 1864 års banklag utfärdades, hade ett betydligt antal Enskilda Banker under de närmast följande åren blifvit stiftade. Mången befarade att landet skulle öfversvämmas af dessa institutioner, och en mångtalig agitation igångsattes af denna anledning. För min del var jag öfvertygad att allmänna rörelsens behof bestämde bankernas antal och att de banker, som icke kunde bära sig, snart skulle upphöra. Men under striderna härom användes understundom mot mig vapen, som ingen vän af lojala tänkesätt borde ha begagnat. Lyckligtvis inneburo öfverdrifterna ofta sin egen vederläggning.

Bland mina motståndare uppträdde då helt oväntadt en person, som hufvudsakligen delade mina åsigter uti bankfrågan, men hvars personliga fåfänga jag ofrivilligt lärer hafva sårat. Den på polemikens arena djerfve och snillrike hr *S. A Hedlund* anklagade mig för att, till förfång för ett låntagande bolag vid offentlig auktion af egennyttiga afsigter, hafva försålt ett, för ett länge sedan förfallet lån, pantsatt depositionsbevis å rails, liggande i tredje mans vård. Det hjelpte icke, att sjelfva det låntagande bolaget förklarade sig belåtet med behandlingssättet. En annan ärerörig anklagelsepunkt från samma håll gällde, att jag skulle beröfvat ett stackars ångbåtsbolag sina båtar. Icke heller härvidlag hjelpte, att jag styrkte, det min andel endast uppgick till 1/150 i bolaget och att jag hvarken lät denna min andel representeras vid bolagsstämman eller sjelf deltog uti beslutet om båtarnes försäljning, hvilket lagligen fattades. Det skulle nödvändigtvis vara *jag*, som hade orätträdigt förfarit. Uti 19 nummer af den ärade utgifvarens tidningsblad försäkrades allmänheten härom. Den ärade antagonisten borde hafva insett, att den, som står i spetsen för en stor bankinstitution är i tillfälle att förtjena mångdubbelt mer genom strängt iakttagande af låntagares rätt, än genom något slags tvetydigt förfaringssätt. Sedan denna fejd pågått under några månader, blef jag vald till ledamot af Första Kammaren för Stockholms stad. Det ärofulla uppdraget var mig nu dubbelt kärt, emedan det visade mig, att mina valmän icke läto sig påverkas af i offentligt tryck utkastade orimliga beskyllningar.

Min ställning inom den nya representationen blef angenäm, emedan det stora flertalet af Första Kammarens ledamöter hyste samma åsigter som jag i de ekonomiska frågorna. Vid de första riksdagarna utöfvade jag något inflytande på utskottstillsättningen, men äran af, att utskotten då tillsattes utan alla personliga konsiderationer, tillkommer icke mig, utan friherre *Nils August Silfverschiöld.* Hans flärdfria karakter och frånvaron af alla anspråk för egen räkning utöfvade ett välberättigadt inflytande på dem, som kommo i beröring med honom. Det var honom likgiltigt, hvem som uträttade en sak, blott den blef uträttad. Med Silfverschiölds för tidiga bortgång år 1869 gjorde Första Kammaren, enligt min uppfattning, den största förlust som drabbat denna församling.

Under 1870 års riksdag bibehöll jag den plats man sedan 1867 behagat tilldela mig i stats-utskottet, men då mina åsigter icke i statslånefrågorna lyckades vinna något afseende, och då Silfverschiölds åsigter, angående grunderna för ut-

skottstillsättningen, allt mer och mer öfvergifvits, utbad jag mig af baron Stjern-blad att icke vidare komma i åtanke vid val till ledamöter af statsutskottet. Detta beviljades, och jag kände mig tacksam för den ridderlighet, som visade sig i aftalets uppfyllande, ty jag erhöll icke *en enda* röst. Från och med samma riksdag har jag icke deltagit i några partikombinationer, utan helt enkelt gjort mitt val mellan de tvenne valsedlar, som jag vanligen, vid alla valtillfällen, funnit på min pulpet.

Som enligt min åsigt man aldrig kan nog skarpt bestämma det värdebegrepp, som utgör ett lands *myntenhet* och som myntrepresentativet icke kan blifva ett fullständigt uttryck af myntet, så bör man åtminstone söka närma sig det rätta så nära som möjligt. Det hade inträffat att Riksbanken invexlat sina banksedlar med åttondedels-specier i stora qvantiteter. Då lagen om utmyntning medgifver en betydligt större tolerans både i vigt och halt för det lägre silfvermyntet, så var det påtagligt att den banksedelinnehafvare, som påtrugades detta skiljemynt, icke erhöll för sina banksedlar lika mycket valuta som den banksedelinnehafvare, hvilken erhöll hela specier för sina banksedlar. Jag väckte derföre vid 1862 års riksdag motion: att Riksbanken skulle kännas skyldig med hela specier invexla sina banksedlar, och detta desto heldre som Riksbanken genom sådant förfaringssätt besparade en del af sina myntningskostnader. Motionen afslogs.

Vid 1867 års riksdag hade på Andra Kammarens begäran ett särskildt utskott blifvit tillsatt, för att undersöka, hvad som kunde tarfvas i lagstiftningsväg, för att förbättra ställningen i ekonomiskt afseende. Bland åskilligt, som af detta utskott påpekades, var äfven den oegentlighet, att de af Riksbanken utgifna myntrepresentativ skulle enligt grundlagen anses såsom mynt.

Glad åt denna företeelse väckte jag vid 1868 års riksdag förslag om sådan ändring af § 72 Regeringsformen, att riksbankssedlarnes tvångskurs skulle upphöra. Man ville, uti de bemödanden, jag nedlade på att utplåna denna oegentlighet ur våra grundlagar, spåra ett »privatbanksintresse», och på denna grund mötte den vigtiga frågan starkt motstånd i Andra Kammaren. Jag hade likväl den stora glädjen, att Första Kammaren, med ett vid tre riksdagar städse växande antal röster, gillade min åsigt.

Bestämmelsen om riksbankssedlarnas tvångskurs intogs i grundlagen, på en tid då man icke kunde gifva dem behörigt anseende genom att vid uppvisandet invexla dem med mynt. Sedan år 1834 är föreskriften af intet gagn, men den kan göra skada, om stora finansiela förvecklingar inträffa. Besynnerligt skall det emellertid förefalla, att man under striderna om denna fråga i Andra Kammaren ofta angaf såsom skäl för afslag att »silfret skulle gå ur landet»; och till och med den villfarelsen lemnades utan upplysande vederläggning, att det silfver, hvarmed Riksbanken redan invexlat sina sedlar, fortfarande ansågs vara »Riksbankens silfver». Nu äro lyckligtvis, genom 1874 års förändringar i lagen för Enskilda Banker, farorna af § 72 Regeringsformen betydligt förminskade. Sedan de myntrepresentativ, som de Enskilda Bankerna utgifva, ovilkorligen och *omedelbart* skola invexlas med guldmynt, men icke i något fall kunna komma att tillerkännas tvångskurs, så kommer man straxt till insigt derom att § 72 Regeringsformen kan och bör förändras, utan att Riksbanken tillfogas den aldra ringaste skada, men värdebegreppet fäster sig bättre vid myntet än vid myntrepresentativet banksedeln. Tvångskurs på pappersmynt har i alla länder utöfvat ett mycket menligt inflytande på rättskänslan och den oafvisliga pligten att fullgöra ingångna för-

bindelser. Då vi sedan fyrtio år äro lyckliga nog att ega ett fast mynt, så behöfs ingen tvångskurs tilläggas de myntrepresentativ, som samvetsgrant efter lydelsen blifva invexlade.

Sedan år 1863 stadsfullmäktig i Stockholm, sedan 1865 ledamot af beredningsutskottet och sedan 1870 ordförande i handels- och sjöfartsnämnden, har jag vunnit en så rik erfarenhet om fördelarne af den *öppna voteringen*, som brukas i dessa korporationer, att jag anser högst önskvärdt att denna method att utröna Kamrarnes beslut blefve i grundlagen införd. Likaledes anser jag, att då riksdagens utskott äro berättigade sjelfva utse deras ordförande, så böra också riksdagens Kamrar vara det. I dessa frågor har jag väckt motioner, som ännu icke lyckats tillvinna sig något särdeles afseende. Den öppna voteringen sätter jag synnerligen högt, jemväl af det skäl att, om den införes, så få de politiska karaktärerna en tydligare prägel och valmän behöfva icke famla i mörkret, då de skola afgöra, om de skola förnya det riksdagsmannauppdrag, som deras representant en gång erhållit.

Jag har väckt motion om borttagandet af § 107 R. O., emedan jag anser det alldeles föråldradt, att riksdagen skall kunna aflåta skrifvelse, innehållande sitt misshag med en eller annan Konungens rådgifvare. Motionen afslogs, men frågan blir väl upptagen af någon annan, sedan riksdagen funnit huru ändamålslös denna utväg är. Stockholm i December 1874.

BILAGA IV

RIKSBANKENS SEDELINVÄXLING.

Till belysande af de svårigheter, som de enskilda bankerna hade att kämpa emot i sina transaktioner med Riksbanken, meddelar jag här nedan ett bref från A. O. Wallenberg till hans gamle vän och riksdagskamrat Albert Wilh. Björck, som under åren 1860—68 tjänstgjorde som bankofullmäktig. Brefvet utgör svar på en skrif=velse, som ej längre finnes i behåll. Denna korrespondens syftar med all sannolikhet, att döma af de ordalag A. O. Wallenberg använder i brefvet, på den i Kap. VI efter Th. Frölander berättade episoden, hvilken ledde till en process mellan Stockholms Enskilda Bank och Riksbanken. Brefvet lyder:

Stockholm d. 24 Sept. 1867.

Broder Björck!

Dina vänliga rader af den 20:de Sept. har jag emottagit och jag finner deraf att du på vår gamla vänskap sätter ett högre värde än jag anade. War äfven du öfvertygad att jag ingalunda lättsinnigt vill bortkasta något af de många min=nen från förflutna tider, då vi med större eller mindre framgång kämpade för våra idéer och för hvad vi trodde rätt och gagnande för det allmänna. Till be=vis derpå att jag icke ringaktar dessa minnen och att jag hyser den förhopp=ning att vi ännu mången gång skola kunna under förtroligt samspråk frammana dem vidgår jag härmed öppet att ditt förfaringssätt uti den olyckliga vex=lingsfrågan förefallit mig oförenligt med ditt öfriga handlingssätt. Låt oss såle=des vara eniga derom att ifall jag icke såsom förr omfattat hvarje tillfälle att nalkas dig är enda orsaken dertill ditt för mig oförklarliga förfaringssätt i be=rörda fråga.

Din skrift af den 11 Juni slog mig med häpnad. Du beskrifver deruti på det omständligaste sätt hvad vexling är, och du söker göra troligt att *likgiltighet* å vår sida att återbekomma valuta vållat de inlemnade penningarnes qvarblifvande i Riksbanken öfver natten. Du känner mer än väl huru trägna mina böner va=rit just till dig om förbättring i denna gren af Riksbankens beröring med almänheten. Du vet att ända till 10 dagar har Ensk. Banken fått vänta på utbe=

kommandet af valuta för till invexling inlemnade banksedlar. Jag har begärt ändring af detta förhållande icke derföre att jag ansåg det vara någon risk att mot eller utan qvitto inlemna pengar i Riksbanken utan derföre att det var obilligt att tvinga folk ligga borta med sina pengar så länge räntelösa. Du vidtog så småningom, det har jag med tacksamhet offentligen erkänt, förändringar som förbättrade förhållandet och när vi ändtligen kommit derhän att inlemnade penningar endast afhändes oss för *en dag*, trodde jag att den högsta fullkomning, hvaraf Riksbankens machineri var mäktigt, hade blifvit uppnådd. Särdeles då du icke ville eller icke vågade förunna Stockh. Ensk. Bank *lika rätt* med hvilken enskild person som helst utan tagit för gifvet att denna institution städse skulle betraktas såsom den der kunde behandlas huru som helst, då man väl visste att afunden inom allmänna opinionen skulle taga Riksbankens försvar, den måtte nu göra hvad som helst emot Stockholms Ensk. Bank. Med *lika rätt* menar jag ingenting annat än såsom i andra länder tillgår, att de som anmäla sig till vexling blifva i tour eftersom de till vexlingskontoret ankommit betjenade utan afseende på den medförda summans storlek. Detta har aldrig åt Stockholms Ensk. Bank medgifvits i Riksbanken utan alla eller nästan alla hafva först blifvit betjenade der hvaremot Stockh. Ensk. Bank fått vänta i dagar eller åtminstone till nästföljande dag. Du behagade således finna att hvad som händt har framtvingats genom anordningarne af arbetssättet i Riksbanken och, då du i din skrift söker göra troligt att det berott af oss att begära och återfå valuta för till vexling inlemnade penningar, utan att vänta till en följande dag, vågar jag bestämt påstå, att du i dina uppgifter öfverskridit sanningens gräns.

I betraktande af den vigt jag fäster vid bankväsendets utveckling må du ej finna underligt om jag känner smärta, ej öfver en möjlig förlust som kan bäras, utan öfver etablerandet af så felaktiga grundprinciper som t. ex. att den trafikerande almänheten skall anses hafva att göra med banktjenstemän *personligen* och icke med den bankinstitution der dessa äro anstälda, ett förhållande som jag skulle blygas att uttala mycket mindre att förfäkta om någon olycka inträffade i den bankinstitution der jag har ett ansvarsfullt kall. Det går icke an att söka göra gällande samma bevisningsgrund som i juridiska frågor anses nödvändig. I bankväg har det varit och bör altid förblifva en *coutume* att den moraliska öfvertygelsen bör göra den juridiska bevisningen öfverflödig. Din skrift ifrågasätter huruvida ej vårt ombud redan en gång utbekommit valutan för de inlemnade penningarne och att på denna möjlighet och det i öfrigt anförda bör Riksbanken kännas fri. Hur skall bankväsendet komma att se ut, om man icke kan nalkas en bank för en vanlig transaktion utan att åtföljas af tvenne vittnen eller notarius publicus, eller om alla trafikerande skulle begagna den rätt, som du i din skrift tillerkänner dem, att »taga plats bredvid den kassör som uppräknar de inlemnade penningarne»? All bankrörelse skulle ju afstanna. För öfrigt, sutte du som juryman i denna fråga emellan Riksb. och Ensk. B. känner jag för väl din rättskänsla för att betvifla utslaget, men du har nu uppträdt mera som advokat än som bankman och det är detta som smärtat mig. Du kan väl med rätta säga att det icke tillkommer mig att bedöma huru du uppfattar fullgörandet af dina åligganden, men jag vågar påstå att det djupare intryck jag erfarit hufvudsakligen grundar sig på den omständigheten, att jag i dig städse varit vand att se ett föredöme för mitt eget förfaringssätt i så många fall.

Sedan jag nu uppriktigt sagt dig hvad som legat mig på sinnet önskar jag, att du må finna förklaringen tillfredsställande och uttrycker den förhoppning att framgent såsom hittills få räkna dig bland mina personliga vänner. Vid våra år formerar man ej lätt nya goda bekantskaper och det bör derföre vara oss bägge så mycket angelägnare att taga vara på det gamla, så tycker åtminstone jag. Min hustru till hvilken du sände en helsning tackar för densamma och förenar sig med mig i uttryckandet af den önskan att få helsa dig hjertligen välkommen i vårt hem när helst du finner lämpligt hedra oss med besök.

Din gamle vän
A. O. Wallenberg.

BILAGA V

A. O. WALLENBERG OM HOFORS—HAMMARBY-VERKENS KONKURS.

Under det utredningen af den Petréska konkursmassan pågick, inträffade en egendomlig episod, i det att en stor petition från de socknar, inom hvilka Hofors och Hammarby järnverk äro belägna, ingick till A. O. Wallenberg med hemställan, att han skulle söka få konkursen afbruten och ställa sig i spetsen för en ny administration.

I detta syfte afsändes en deputation till Stockholm, som mottogs af A. O. Wallenberg i bankens hus den 27 jan. 1880 kl. 12 midd.

Deputationen bestod af kontraktsprosten Hallgren i Torsåker, ledamoten af Andra kammaren häradsskrifvaren Berglöf i Ofvansjö, rättaren Hellström i Tjärnäs och arbetaren Norström från Kungsgården. Deras skriftliga framställning var af nedanstående lydelse:

Till bankdirektören m. m. hr A. O. Wallenberg. Stockholm.

Sedan den misshällighet, som varit rådande emellan riksbanken och Stockholms enskilda bank i afseende på utredande af Hofors-Hammarby aktiebolags affärer, upphört genom tillfredsställande af förstnämnde banks fordran, och sedan en så väsentlig förbättring i jern- och träkonjunkturen inträdt, har hos oss den tanken uppstigit, att I hr bankdirektör, såsom hafvande bevakat den största fordran i nämnda bolags konkurs, skulle genom edert mäktiga initiativ kunna förekomma den största olycka, som vi befara skulle blifva följden af en hastigt skeende realisation, nämligen den, att de förre bolagsmännen, af oss högt värderade och uppburne icke mindre såsom utmärkte arbetsgifvare och husbönder än såsom nitiska och offervilliga församlingsmedlemmar, skulle nödgas helt och hållet skiljas från sina fädernegods, förlora allt inflytande i denna ort och råka i betryckt ställning. Denna tanke taga vi oss nu dristigheten att för eder framlägga och anhålla vördsamt att I viljen taga i välvilligt öfvervägande, huruvida icke ofvanberörda nya förhållanden skulle kunna föranleda eder att efter samråd med öfriga fordringsegare rangera så, att den började konkursen skulle kunna afbrytas och en förnyad administration genom edert mäktiga bedrifvande bringas till stånd samt större utsigter till en för herrarne Petré fördelaktig afveckling af affärerna derigenom vinnas. Med förtroende vända vi oss till eder i denna vår angelägenhet och anhålla att I välvilligt upptagen densamma.

Torsåker och Tjernäs den 19 Jan. 1880.

(Härefter följde 486 underskrifter af i orten boende personer.)

Härpå svarade A. O. Wallenberg följande:

Mine Herrar!

Ehuru jag icke personligen eger någon fordran hos *Hofors och Hammarby aktiebolag* eller hos herrarne *Petré*, så tvekar jag icke att bära ansvaret för hvad Stockholms Enskilda Bank i egenskap af fordringsegare gjort och låtit emot ifrågavarande gäldenärer.

För flera år sedan lemnade denna bank till gäldenärerna ett betydligt amorteringslån mot säkerhet af inteckning i Hofors och Hammarby bruksegendomar med underlydande. Derefter upptogos betydliga förlagslån till bruksdriftens upprätthållande. Skulderna uppgingo då, efter hvad jag trott mig finna, till omkring fem millioner, men ej nöjde härmed, inköpte herrarne Petré, utan eget ledigt penningkapital, de stora bruksegendomarne *Avesta och Garpenberg*, och banken beviljade äfven på dem lån mot inteckning i egendomen och förlagslån till bruksdriften. Vid dessa betydande låneförsträckningars erhållande företeddes värderingsinstrument, som jag icke betviflar voro trodda af egarne, men som sedermera befunnits alldeles öfverdrifna. För sent erfor jag att gäldenärerna voro på den farliga afväg, att upplåna penningar för att dermed betala räntor å äldre skuld. Dessutom nöjde sig icke gäldenärerna hvarken med de stora ärfda egendomarne eller med Avesta—Garpenberg, utan köpte äfven andel i en betydande bruksegendom i Medelpad. Det var ett rastlöst förstoringsbegär, som, äfven utan inträffade missgynnande konjunkturer, högst sannolikt skolat leda till brytning och ruin. De forna egarne till Hofors och Hammarby hade växt upp på dessa egendomar och derunder växt in uti det föreställningssätt, att allt hvad de sågo omkring sig var *deras* tillhörigheter, oaktadt nästan allt så småningom blifvit pantförskrifvet för af dem ådragen skuld. De fordna egarne sväfva ännu i den villfarelse, att de verkligen ega *något*, och de grunda sannolikt denna missuppfattning på de stora siffror de låtit vid värderingar uppsätta, men som endast beteckna egodelarnes förmenta värden, långt utöfver de verkliga.

När emellertid det icke gick längre att göra ny skuld, för att dermed betala räntan å de äldre skulderna, så måste en betalningsinställelse ega rum, och när detta år 1878 inträffade, trädde jag, derom anmodad, i spetsen för bildandet af en administration, under förhoppning att kunna afveckla de intrasslade affärerna, utan anlitande af konkursdomstolens biträde. Min lifliga önskan var derjemte, att vid egendomarne kunna låta bruksdriften ostörd fortgå och derigenom förekomma att de till tusental uppgående menniskor, som voro beroende af sin arbetsförtjenst derstädes, skulle komma i en nödställd belägenhet. Flertalet fordringsegare visade tillmötesgående, men Sveriges Riksbank kunde icke på kortare tid än *fem veckor* förmås att afgifva svar på en gjord framställning om *betalningsanstånd* med Riksbankens fordringar hos dessa gäldenärer, och det oaktadt Sveriges Riksbank innehade så fullgoda hypoteker, att den redan nu erhallit full liqvid för denna sin fordran i denna konkursmassa och derutöfver återställt till Gode männen innehafda öfverhypoteker. Under berörda *fem* veckor sväfvade man emellertid i den största ovisshet, och den risk, som Stockholms Enskilda Bank iklädde sig, för då utan säkerhet lemnade tillfälliga försträckningar, för att ej behöfva afbryta arbetena vid verken och derigenom blottställa arbetarebefolkningen, var ganska stor, ty hade Riksbanken plötsligen afslagit framställningen,

så hade Stockholms Enskilda Bank fått en ganska stor *oprioriterad* fordran i konkursen. Min oro öfver detta dröjsmål var så stor att jag en gång i flera personers närvaro utbrast: »om Bankofullmägtige afslå framställningen, så låter jag stänga verkstäderna och på de stängda dörrarna måla *Riksbanken* genom A. W. Dufwa». Lyckligtvis gjorde sig ändtligen en välvilligare mening gällande bland herrar Bankofullmägtige, och det begärda betalningsanståndet bifölls. Det var inemot julen 1878, och den 20 December lyckades administratorerna, med Stockholms Enskilda Banks tillhjelp och på bankens ansvar, erhålla en förlagskredit, för alla verken tillsammans, för ett belopp af niohundra tusen kronor. För begagnandet af detta förlagskapital måste likväl särskilda åtgärder vidtagas, så att banken så fort som möjligt erhöll de tillverkade produkterna på det att ingen skulle kunna för äldre fordringar tillskansa sig dem. Året 1879 fortgick under ostörd verksamhet i bruksdriften. De Petréska familjerna tillätos qvarbo på de tre egendomarne, Hofors, Hammarby och Kungsgården samt af deras afkastningar förse sina kök och visthus. Enligt fordringsegarnes välvilliga beslut erhöllo familjens medlemmar derjemte ett bidrag af kontant tjugofem tusen kronor.

När administrationsåret var nära till ända, sammankallades fordringsegarne och utsågos revisorer att granska administratorernas förvaltning. Vid ett sednare sammanträde afgåfvo dessa revisorer sin berättelse, som lemnade administrationens åtgärder utan klander och tillstyrkte full decharge åt administratorerna för deras förvaltning. Fordringsegarne biföllo framställningen och beviljade full decharge. De beslöto derjemte att administrationen skulle fortgå ännu ett år. Det var på förhand kändt att brukspatron Cornelius icke vidare ville qvarstå såsom en bland administratorerna, emedan han var tillräckligt sysselsatt i egenskap af disponent vid Avesta—Garpenberg. Jag hyste naturligtvis en önskan att få den af alla högt aktade och för dessa verks skötsel nästan oumbärlige major *Gustaf Lilliehöök* till administrator i herr Cornelii ställe. Denna önskan biträddes genast, icke blott af öfrige förut varande administratorer, utan äfven af dem, som representerade det öfvervägande fordringsbeloppet, hvilket uti alla konkursangelägenheter lägges till grund för beslutanderätten. Men »under hand», icke officielt, hade i Riksbanken beslutats att herr *P. A. Cassel* ovilkorligen skulle intrugas i administrationen. Detta begärdes af bankofullmägtigen, herr F. Richter, hvilken androg att bankofullmägtige gjorde detta till vilkor för ett fortsatt betalningsanstånd. Herr Richters framställning understöddes af hrr Carl Ekman, Henrik Davidson och Christian Eberstein, hvilka påyrkade att beslutet härom skulle fattas genom *per capita* omröstning, utan afseende på fordringsbeloppen. Som tyvärr ingen lag finnes för »afveckling medelst administration», finnes icke heller någon gällande föreskrift för huru beslut skola fattas vid sådana tillfällen som det ifrågavarande. Det blef derföre beslutadt af flertalet, att man skulle omrösta *per capita* och på detta sätt blef herr P. A. Cassel utsedd till administrator. Den frånvarande förslagsställaren, bankofullmägtigen A. W. Dufwa visste mycket väl att *detta* val var alldeles detsamma som ett beslut om konkurs. Det verkstäldes emellertid och hade han således åvägabragt konkurs och lyckats kasta på mig det skenbara ansvaret för åtgärden.

Stockholms Enskilda Banks ansökan om konkurs var icke riktad mot gäldenärerna utan afsåg endast att söka lagens skydd mot medfordringsegare och

sådana personer som voro alldeles främmande för saken och ingen fordran egde i massan, men ändock ville deltaga i administrationen, hvarigenom det kunde, under administrationens fortgång, hafva händt att frågor, som på det allvarligaste rörde de större fordringsegarnes rätt, afgjorts medelst *per capita* omröstning, tvärt emot alla vanligen gällande eganderättsbegrepp.

I hafven anfört, mine herrar, att enär Riksbanken nu erhållit full liqvid, och således ingenting vidare var att från det hållet befara, så borde jag söka förmå Stockholms Enskilda Bank och öfriga fordringsegare att återkalla konkursen och ånyo leda affären under administration. Men hvarföre ställer man inga anspråk på Sveriges Riksbank? Skall den vara berättigad att endast tillgodose sina egna fördelar och att tämligen hänsynslöst gå tillväga emot dem, som alltid sökt att förmedlande uppträda, ehuru det icke alltid lyckats, emedan vi ännu sakna en lag om »afveckling medelst administration», som redan länge varit af behofvet påkallad?

Hvad nu frågan om konkursens inställande beträffar, så är uti §§ 18 o. 94 af konkurslagen bestämdt huruledes konkursansökans återkallande kan ske. Sådan åtgärd beror icke af den, som gjort ansökan om konkurs, utan af samtliga fordringsegare eller, der ackord kan bjudas, af minst fyra femtedelar af tillstädeskomna fordringsegare, representerande minst fyra femtedelar af fordringsbeloppet. Detta kan uti föreliggande fall icke åstadkommas, ty, så vidt jag kan se, uppkommer, till följe af de betydande skulderna och borgensförbindelserna, förluster som blifva rätt ansenliga för de oprioriterade fordringsegarne. Jag har mig mer än väl bekant, att herrar Hjalmar och Casimir Petré sökt bistånd af mina vanliga motståndare, som väl äro villiga att biträda vid uppblåsandet af en opinionsstorm emot mig, men som icke torde vara lika benägna att bispringa med penningar dem, de så högljudt beklaga. Äfven jag beklagar de omnämde tvänne personerna, emedan de förslösat *ärfd* förmögenhet till ett belopp af minst fyra millioner kronor, ruinerat sin vördnadsvärda moder, sin syster och sin broder Robert som icke haft någon del i de stora spekulationerna, och allt detta hufvudsakligen emedan de icke velat åtnöjas med ett så härligt fädernearf, utan omfattat vidt utsväfvande planer för att vinna ännu mera, hvarvid de likväl olyckligtvis förlorat *allt*. Men så svaga rättsbegrepp har jag icke, att jag kallar detta »aktningsvärdt» och deremot såsom fördömligt betecknar att en fordringsegare, på lagenligt sätt, af en gäldenär söker återbekomma en större eller mindre del af sin fordran och icke vill medgifva, att den eller de, *som ruinerat sig sjelfva*, fortfarande skola anses såsom rätter egare till pantförskrifna egodelar. Herrarne Petrés tillvägagående mot administratorer och gode män har icke vittnat om någon den ringaste granlagenhet; härpå kunde jag anföra många bevis, men inskränker mig till ett enda som angår de senaste tilldragelserna.

När Riksbanken, efter i behörig ordning vidtagen anmälan hos gode männen, lät till d. 7 Januari till försäljning utlysa innehafvande aktier, tillhörande konkursmassan, så gjorde herrarne Petré framställning till Bankofullmägtige om *uppskof med försäljningen*. Framställningen afslogs och auktionen egde rum den 7 Januari. Försäljningsbeloppet öfversteg en million kronor och Riksbankens hela fordran har blifvit till fullo gulden.

Deremot när Stockholms Enskilda Bank i behörig ordning till försäljning utlyste hos banken pantförskrifna aktier till den 22 Januari, så gjorde herrarne

Petré *ingen* framställning om uppskof med den försäljningen, men i stället påkallade sina s. k. vänner, som afgåfvo en protest till auktionsinspektorn och derigenom trodde sig kunna frammana en opinionsstorm, som skulle kunna rubba bankens lagenliga och lugna tillvagagående i denna fråga.

Sådana äro förhållandena och då konkurslagen dessutom tydligen bestämmer, att fast och lös egendom icke få i samma klubbslag säljas, så måste antingen den *fasta* egendomen eller den *lösa* egendomen säljas först; hvilketdera beror af pantinnehafvaren och alldeles icke af dem som icke äro pantinnehafvare eller med konkursutredningen icke hafva det alra ringaste att skaffa. Hvilketdera banken gjort hade från samma håll helt visst mötts med samma ogillande.

Min sträfvan har oaflåtligen varit, att dessa betydande verk och inrättningar icke skola råka i lägervall, derföre att de numera tillhöra de fordna egarnes *fordringsegare*, hvilka naturligtvis måste försälja dem. Kan sådan öfvergång ske *utan att bruksdriften en enda dag afbrytes*, då är nuvarande gode mannens lifligaste önskan uppfyld, men störes förvaltningen af intriger och allehanda artificiella hinder, så kan det lätt hända att de som innehafva intecknade skuldebref icke afvakta försäljning genom konkursförvaltningen, utan genom att begära utmätning ådraga de oprioriterade fordringsegarne ännu större förluster. I hvarje fall måste man hafva klart för sig att af de egodelar, som *Hofors och Hammarby aktiebolag* afträdt till sina fordringsegares förnöjande, tillfaller ingenting aktieegarne i samma bolag. Sådan är ställningen. Den kan icke hjelpas med tidningsartiklar, i Aftonbladet och Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning, hållna i bjerta färger hvarmed uppenbara afsigten varit att förvränga sanningen.

Jag ber er mine herrar vara öfvertygade att jag hyser den största aktning för edra välmenande afsigter, men beklagar att jag, med kännedom om *verkliga* förhållandet, *icke* kunnat gifva några tillfredsställande svar å eder framställning, utan nödgats lemna de upplysningar, som för eder torde hafva ådagalagt, att det icke beror af mig att återskänka herrarne Petré någon del af de egendomar de ärft, men sedermera förskingrat.

Deputationens uppvaktning var naturligtvis arrangerad af herrarna Petré och deras vänner, och jag har ansett det lämpligt återgifva de båda skrifvelserna här, emedan A. O. Wallenbergs yttrande, så vidt jag kan bedöma, i allt väsentligt återger det riktiga orsakssammanhanget vid de Petréska affärernas afveckling. Sammanställes nu detta med de psykologiska och ekonomiska fakta, jag i texten anfört, torde man kunna bilda sig en riktig uppfattning af förloppet och den roll A. O. Wallenberg spelat i denna affär, som på grund af personlig hätskhet mot honom och af en hel del andra för själfva saken fullkomligt främmande motiv länge bland den stora allmänheten var föremål för felaktiga och för hans syften och karaktär således med all orätt nedsättande omdömen.

TRYCKTA OCH HANDSKRIFNA KÄLLOR.

AGARDH, J. M. Om bankväsendet och penningetheorien. Sthlm 1865.

BECKMAN, K. Östergötlands Enskilda Bank 1837—1912. Linköping 1912.

BERGSTEDT, C. F. André Oscar Wallenberg. Sthlm 1891. — Sep. ur *Sv. Biografiskt Lexikon.*

[BERGSTRAND, V. A.] Sista krisen. Interiörer och exteriörer. Berättade af IVAR BLÅ. Sthlm 1880.

— Från 1881 års Andra Kammare. Konturteckningar af MARCELLUS. Sthlm 1881.

— Det nya statsskickets politiska historia. Af MARCELLUS. Sthlm 1882.

— Ministerskiftenas historia under det nya representationsskicket. Af MARCELLUS. Sthlm 1884.

— Ur nyare tidens politiska skiften. Smärre uppsatser af MARCELLUS. Sthlm 1889.

Bolaget Skandia och dess tre första direktörer. Af *en gammal Skandiaman.* — *Ur Dagens krönika.* 1887.

BRISMAN, Sv. De Moderna Affärsbankerna. Sthlm 1915. — Skrifter utg. af Handelshögskolan. I.

DE GEER, L. Minnen. 1, 2. Sthlm 1892.

FRÖLANDER, H. TH. Stockholms Enskilda Bank 1856—1906. Sthlm 1906.

GUILLETMOT, L. Korta betraktelser öfver Sveriges nuvarande bank- och penningeväsen. I—IV. Sthlm 1877—86.

HALLENDORFF, C. Illusioner och verklighet. Studier öfver den skandinaviska krisen 1864. Sthlm 1914.

Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af E. HILDEBRAND. B. 10. Den inre utvecklingen under Karl XV och Oskar II. Sthlm 1910.

HUBER, F. C. Deutschland als Industrie-Staat. Stuttgart 1901.

KEY, H. La vie économique de la Suède. Paris 1913.

MÖLLER, P. VON. 1867 års Första Kammare. Biografiska skizzer. Sthlm 1875. (Innehåller en självbiografi af A. O. Wallenberg.)

NORDSTRÖM, J. J. Afhandlingar hörande till läran om crediten. I. Credit- och Bankväsendet. Sthlm 1853.

Schweden. Historisch-statistisches Handbuch im Auftrage der Kgl. Regierung herausgegeb. von J. GUINCHARD. 2-ter Theil. Gewerbe. Sthlm 1913.

SIEMENS, W. VON. Lebenserinnerungen. 3-te Aufl. Berlin 1901.

SKOGMAN, C. D. Anteckningar om Rikets Ständers Bank och allmänna lånerörelsen i Sverige. D. 1, 2. Sthlm 1845—46.

Ekonomiska studier, tillägnade Marcus Wallenberg. Sthlm 1914.

SVENSÉN, E. Ur vårt fosterlands historia efter 1809. Tidsbilder.

Bankoutskottets vid 1853—54 års riksdag *betänkande*

Betänkande och förslag till ändringar i kreditlagstiftningen. Sthlm 1854.

Sammansatta banko- samt allm. besv.- och ekon.-utsk:s vid 1856—58 års riksdag *betänkande*. N:o 3 och N:o 4.

Finans-kommittéens underdåniga *utlåtande* angående räntans frigifvande. [1859.]

Finans-kommittéens *betänkande* angående förändrad organisation af hypoteksinrättningarna i riket. [1860.]

Underdånigt *betänkande* angående bankväsendet i riket och förändrad organisation af bankanstalterna. Sthlm 1860.

Underdånigt *betänkande* angående Sveriges ekonomiska och finansiella utveckling under åren 1834—1860. Sthlm 1863.

Särskilda utskottets vid 1867 års riksdag för behandlande af jordbrukets finansiella angelägenheter *betänkande*. Sthlm 1867.

Betänkande angående Sveriges öfvergång till ett nytt myntsystem med guld såsom värdemätare, afgifvet af dertill i nåder förordnade kommitterade den 13 augusti 1870. Sthlm 1870.

Bankkomiténs underdåniga *förslag* till förändrad organisation af bankanstalterna. Sthlm 1883.

Borgareståndets protokoll vid riksdagarna 1853—54, 1856—58, 1861—62, 1863.
Första Kammarens protokoll vid riksdagarna 1867—85.

Tidningsartiklar af och om A. O. WALLENBERG.

Dagböcker och strödda anteckningar af A. O. WALLENBERG.

Bref från och till A. O. WALLENBERG.

Skriftliga meddelanden af excellensen KNUT WALLENBERG, v. häradshöfding MARCUS WALLENBERG och kapten OSCAR WALLENBERG.

En af kapten C. NAUCKHOFF upprättad förteckning öfver samtliga A. O. WALLENBERGS motioner, reservationer, yttranden o. s. v. i Borgareståndet och Första kammaren.

En af framlidne fil. dr JOSEF LINCK på uppdrag af änkefru Anna Wallenberg, f. von Sydow, öfver A. O. Wallenberg författad lefnadsteckning, som innehåller en del uppgifter af intresse men är skrifven i en vidtutsväfvande och floskulös stil och som dessutom i flera af oss undersökta fall visat sig vara mycket otillförlitlig, hvadan den blott med försiktighet bör begagnas af eventuella framtida forskare.

P E R S O N R E G I S T E R

